

**T.C.
Hitit Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı**

MESNEVÎ'DE İBÂDETLER VE TASAVVUFÎ AHLÂK

Berk Yayman

Yüksek Lisans Tezi

Çorum 2017

MESNEVÎ'DE İBÂDETLER VE TASAVVUFÎ AHLÂK

Berk YAYMAN

Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim
Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Ahmet Cahid HAKSEVER

Çorum 2017

KABUL VE ONAY

Berk YAYMAN tarafından hazırlanan “Mesnevi’de İbadetler ve Tasavvufi Ahlâk” başlıklı bu çalışma, 05/07/2017 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

Prof. Dr. Ahmet Cahid HAKSEVER (Başkan-Danışman)

İmza

Yrd. Doç. Dr. Öncel DEMİRDAŞ

İmza

Yrd. Doç. Dr. Özden KANTER

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

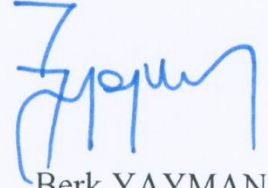
İmza

(Unvan, Adı Soyadı)

Prof. Dr. Mehmet EKURAN
Enstitü Müdürü

T.C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (05/07/2017)

Berk YAYMAN
İmza

ÖZET

Bu tez çalışmasında Mesnevîdeki ibâdetler, inanç esasları, tasavvufî makamlar ve hâlleri, Hz. Mevlânâ'nın dilinden nakledilmeye çalışılacaktır. Günümüzde Hz. Mevlânâ'nın ifadelerinin farklı nakledilmesi, İslâm'dan uzak ya da ılımlı İslâm çatısı altında gösterilmesi bizi böyle bir çalışmaya yönlendirmiştir. İlimli İslâm çerçevesinde “Ne olursan ol gel” hiçbir şey yapma anlayışı ile doldurulan bu yaklaşımın Hz. Mevlânâ'nın İslâm anlayışı ile örtüşmediği tezimizde savunulmaktadır.

Mesnevî'yi okurken Hz. Mevlânâ'nın kendine özgü bir üslubu ve dilinin ağır olduğu görülmektedir. Böylece Mesnevî'deki kavramların yorumlanması kişiden kişiye farklılaşabilmektedir. Hz. Mevlânâ'nın Mesnevî'de “Ney”in feryadından bahsederken: “Herkes kendi zannınca benim dostum oldu ama kimse içimdeki sırları araştırmadı.” ifadeleri aslında Hz. Mevlânâ'da kendi devrinde bile anlaşılmadığı sonucuna götürmektedir.¹ Çünkü Hz. Mevlânâ'nın Mesnevî'yi bir eğitim metodu olarak yazdığını düşünmekteyiz. Bu durum tezin önemini daha da arttırmaktadır.

Bu çalışma birçok tasavvufî kavramın yanı sıra Hz. Mevlânâ'nın ısrarla üstünde durduğu hususlar: “Namaz nasıl kılınır?”, “Orucu ne bozar?” gibi ilmihâl anlatımları değil, daha çok mânâ yönüdür.

Böylece bu çalışma Mesnevî'ye aşina olmayanların Mesnevî ruhunu anlamasına da katkı sağlayacaktır. Hz. Mevlânâ beyitler arasında birden fazla örneklendirme yaparken tekrar konunun özüne dönmektedir. Bu da Mesnevî'nin sohbet edasında birbiri ardını tamamladığını söyleyebiliriz.

Tezimizde Mesnevî'nin altı cildinden günümüzde sıkça sorgulanan konular üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu çerçevede kaza ve kader, îmân, tevhid, rızık, tevbe, şükür, ihlâs ve samimiyet, takva ve teslimiyet, ibâdetler, akıl, kalp aşk ve muhabbet konuları ele alınmıştır. Veled İzbudak'ın çevirisi üzerinden yaptığımız bu çalışmamızda Mesnevî içinde geçen Türkçe “Tanrı” kelimesine dokunulmamış ancak bizim yazdığımız metinler üzerinde lafzatullah kastedildiğinde cins isim yerine “Allah” lafzı tercih edilmiştir.

---

¹ Mevlânâ Celâleddin-î Rumî, *Mesnevî* çev. Veled İzbudak, c.I, b.6, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1990.

ABSTRACT

The subject matter addressed in this thesis is itself Masnavi's edicts, principles of belief, the ranks of the Sufi order, using the language of Mevlana. The expressions of Mevlana are at present being recounted distinctively. So as to curtail the impression that the expressions of Mevlana are distant from Islam or is shown to be against moderate Islam, we seek to provide answers by using the language of Mevlana. We will convey in our thesis that the understanding of Mevlana's expression "Come whoever you are" and do nothing, when considered within the framework of moderate Islam, does not correspond with Mevlana's understanding of Islam.

In this thesis we aim to bring to the foreground the multiple notions of mysticism together with the vital topics persistently focussed on by Mevlana. We are made aware that the meanings of the subject matter of catechisms such as "How is salaah (5 daily prayers) performed?", "What can invalidate fasting?" and not the manner in which the catechisms are phrased, is evident when we consider the edicts contained in the Masnavi. As the Masnavi is a large and voluminous book, it is possible for the reader to overlook and misinterpret the vital points desired to be expressed among Mevlana's numerous narratives.

One of our aims is thereby to provide those who have not previously read Masnavi, the views of Mevlana in a simplified annotated form. Within the topics of Mevlana, when making many exemplifications, the reader will notice that the writings switch from one topic to another and return to the core subject matter. This shows that the Masnavi is actually written in a conversational manner where one topic leads to another.

As well as contextualizing the six volumes of Masnavi, the topics which we have specified are those that are queried at this present day. These topics should have a specified sequential order. We want to bring attention to the sequence the most in this work.

Misfortune and destiny, being one of the most topics people are interested in and curious about, Mevlana also places importance on this topic. In addition to misfortune and destiny, we have attempted to consider the topics of faith, livelihood, monotheism, repentance, glorification, pure intentions and sincerity, mind and heart, love and conversation, subjects of worship, devotion and submission to God. As the underlying meanings of Mevlana's topics opens different doors, we can signify the importance of the Masnavi as a commentary of the Qur'an. This thesis used the translation of Veled İzbudak and as such the Turkish word for God "Tanrı", as contained in Masnavi remains unaltered, however the texts we have written, God has been identified as "Allah".

İçindekiler

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	v
BİRİNCİ BÖLÜM	1
MESNEVÎ'DE İNANÇ KAVRAMLARI	1
I. İMÂN	1
II. KAZA VE KADER	19
III. TEVHİD	45
İKİNCİ BÖLÜM	65
MESNEVÎ'DE İBÂDETLER	65
I. NAMAZ	65
II. ORUÇ	83
III. ZEKÂT	91
IV. DUA	100
V. ZİKİR	115
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	123
MESNEVÎ'DE AHLÂKİ ERDEMLER	123
I. TEVBE	123
II. TAKVA	133
III. SABIR	138
IV. RIZIK	146
V. ŞÜKÜR	161
VI. İHLÂS VE SAMİMİYET	173
VII. TEVEKKÜL	179
VIII. TESLİMİYET (TESÛM VE TEFVİZ)	185
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	189
MESNEVÎ'DE TASAVVUFÎ HÂLLER	189
I. AKIL	189
II. KALP	210
III. MUHABBET VE AŞK	222
SONUÇ	241

ÖNSÖZ

İslâm tarihinden bugüne İslâmî hükümler, hadisler ve Yüce Kur'ân-ı Kerim araştırılmaya devam ederken tasavvuf ile ilgili sürekli tartışmalar ortaya atılmıştır. Nasıl doğduğu, ilk öncüleri, tasavvuf ve tarikatlara neden gerek duyulduğu hala tekrar tekrar cevaplanan konulardandır.

Bunun yanında tasavvuf ve tarikatlar tartışılırken Hz. Mevlânâ'nın tartışılmaması düşüncesi olamazdı. Günümüzde Hz. Mevlânâ'yı okuyan, yolundan gidenlerin yanı sıra kendi fikrileri doğrultusunda eleştirip sözlerinin aksini iddia edenler de bulunmaktadır. Ancak Hz. Mevlânâ önce dinlemiş, sonra öğrenmiş ve ondan sonra amel etmiştir. Bu bilgilerin ışığında kandil gibi yanmayı beklerken ondaki güç kaynağını uyandıracak bir ışığa ihtiyaç duymuştur. Dolayısıyla birçok eğitimden geçen bir sûfî Allah yolundaki bilginin aşka dönüşmesi noktasında yine Allah'ın bir dostu olan Tebrizli Hak Şems (D:1185-Ö:1248) ile tanışmıştır. Bu tanışmadan sonra Hz. Mevlânâ'da durgun bir denizin köpürmesi, durağan bir nehrin akması, bir fırtınanın kopması gibi hâller meydana gelmiştir. Hz. Şems'in varlığı Hz. Mevlânâ'da aşkın ucu bucağı olmadığını göstermiştir. Nitekim Hz. Şems artık Hz. Mevlânâ'nın okumasını değil ilmini kaleme almasını istemektedir.

Hz. Şems'ten sonra başlayan Mesnevî ve Divân-ı Kebîr günümüze kadar ulaşmıştır. Hz. Mevlânâ Mesnevî'de çok farklı bir dil oluşturmuş sanki bir öğütler kitabı yazmıştır. Ancak üslubuna ve anlatım tarzına baktığımızda sürekli öğüt veren cümleler yerine dolaylı yoldan konular içinde mecazî anlatım kullanmaktadır. Bu onun üslûbunu ve ağırlığını ortaya koymaktadır.

Hz. Mevlânâ ve Mesnevî kendi devrinde olduğu gibi günümüzde de bazı okuyucular tarafından yanlış anlaşılmalara sebep olduğunu görmekteyiz. Günümüzde Hz. Mevlânâ'ya yeni bir din düşüncesinden, ibâdet şekilleri, farklı zikir şekillerine kadar Mevlânâ ve Mevlevîlik'te İslâm anlayışına Mesnevî'den cevaplar vermek istiyoruz. Kendi zamanından bugüne kadar etrafına her durumda sevgi ve aşk aşıl原因 Hz. Mevlânâ Celâleddîn-i Rumî mutlaka şer'î hükümlerin gerekliliklerini yerine getirmiş ve bu konuda çok sert ifadelere Mesnevî'sinde yer vermiştir.

Bu tez çalışmasında “Hz. Mevlânâ'nın bir eğitim metodu vardır” savından hareketle: “Acaba ilk başta neyi öğütlerdi, Hz. Mevlânâ kendine ve etrafındaki insanlara İslâm'ı nasıl yaşamaları gerektiğini söylerdi” sorularına cevap bulmaya çalıştık. Uzun yıllar süren Mesnevî okumaları sonunda Hz. Mevlânâ'nın bir eğitim metodu yazdığını ifade edebiliriz. İlkokulda eğitim aldığımız kitaplar ile üniversite de eğitim almış olduğumuz kitapların hacmi nasıl farklıysa Mesnevî'nin de başlangıç ve bitiş arasındaki okuma hacmi farklıdır diyebiliriz.

Genellikle çevremizden duyduğumuz ifadelerden birkaç örnek verecek olursak: “Çok ağır bir kitap hiç okuyamadım”, “Okudum ama anlamadım”, “Okudum ama tekrar

okumam gerekir” gibi ifadelerle karşılaşmaktayız. Mesnevî’yi ilk kez eline alanlara Mesnevî’nin ağır gelmesi sebebinin bahsettiğimiz eğitim metodu sıralaması ile alakalı olduğunu söyleyebiliriz. Bu nedenle Hz. Mevlânâ Mesnevî’yi yazarken başlangıç kitabı olarak değil, birçok eğitim almış kişilerin okuyacağı bir eğitim metodu olarak yazmış olduğunu söyleyebiliriz. Mesnevî’de belirli bir duygu düşünce yerine, anlamak ve çözmekle alakalı ifadelerle rastlanır. Bütün anlama zorluğuna rağmen Mesnevî’nin hala okunuyor ve gizemini koruyor olması değindiği meselelerin her daim günceli yakalayabilmesiyle alakalıdır.

Hz. Mevlânâ’yı onun dilinden okumak, onun ifadelerine alışmak ve bahsettiği konuları incelemek elbette bir tezin kapsamını çok aşacaktır. Farklı okuma metotlarından birincisi bu çalışma üzerinden İslâm dinini Mevlânâ’dan anlamak ve tasavvufa bakış açısı açmaktır. Hz. Mevlânâ bize; bir kimsenin kapsamlı olarak dini bilgiye sahip olmasının yanı sıra, İslâm’ı en ince ayrıntısına kadar yaşaması gerektiğini hatırlatmaktadır. Farklı okuma metotlarına bu çalışma içerisinde değinmeyeceğiz.

Dinin temellerini belli bir sırayla alt yapı oluşturmadan Mesnevî okumak, içinde geçen birçok mânâyı yanlış anlamaya sevk edebilir. Bu sebeple tezde ele aldığımız konuları açıklayarak Hz. Mevlânâ’nın düşüncelerinin anlaşılabilirliğine değinmek istedik.

Mesnevî’yi bir kitaptan ziyade birçok kavramın içinde gizlendiği ve kendisini ortaya çıkarılmasını bekleyen insan vücuduna benzetebiliriz. İlk insanları düşünelim onlar etrafındaki insanlara baktıklarında gördükleri sadece bir et parçasıydı. Bedendeki kan dolaşımını, sindirim sistemini ve iç organları zahiri gözle görmek imkansızdı. Ancak teknoloji ve tıp ilmi geliştikçe bu konularda tahsil yapmış bilim adamları yeni keşifler yeni buluşlara kapı açmışlardır. Mesnevî’ye dışarıdan baktığınız zaman bir insan bedeni gibi sadece bir kitap görüntüsü verirken işin özüne ve aslına indiğiniz zaman belki de sistemleşmiş bir tefsir kitabı olduğunu ifade edebiliriz. Bu sebeple Hz. Mevlânâ Mesnevî’nin bu konuda ilim tahsil etmiş kimseler tarafından açıklanacağını Mesnevî’de yer yer ifade etmiştir. Kaldı ki biz Mesnevî’yi Çelebi Hüsameddîn anlasın diye yazdık, eğer Tebrizli Hak Şems anlasın diye yazsaydık kimse anlamazdı ifadelerini kullanmaktadır.

C.IV.² Ey Hak Ziyası Hüsameddin, sen öyle bir ersin ki Mesnevi, senin nurunla ayı bile geçti, aydan bile parlak bir hale geldi. Ey lütfu, keremi ile umulan, yüce himmetin bu Mesnevi’yi nereye çekmekte? Tanrı bilir. Bu Mesnevi’nin boynunu bağlamış, bildiğin yere doğru çekmekte. Mesnevi, koşup gitmekte... çeken gizli. Fakat görececek gözü olmayan gafilden gizli.³

² “C” Mesnevî cilti, Roma rakamı ile “IV” ise kaçınıcı cilt numarası olduğunu ifade etmektedir.

³ Uzun yıllardır Veled İzbudak’ın çevirisi üzerinde okumalarım olduğu için bu kitap üzerinden Mesnevî tez çalışmamı Veled İzbudak’ın çevirisi üzerinden hazırlamaktayım.

5. Mesnevi'nin yazılmasına önce sen sebep olmuşsun... Artar, uzarsa arttıran, uzatan yine sensin. Mademki sen böyle istiyorsun. Tanrı da böyle istiyor... Tanrı, takva sahiplerinin dileğini ihsan eder. Evvelce sen, varlığını Tanrı'ya verdin karşılık olarak Tanrı da varlığını sana verdi. Mesnevî, sana binlerce şükretmede, ellerini kaldırıp dualar eylemede... Tanrı, Mesnevi'nin diliyle, eliyle sana şükrettiğini gördü de ihsanlarda bulundu, lütuflar etti, keremini çoğalttı.

Günümüzde Hz. Mevlânâ'nın hoşgörüsü ve İslâm'a daveti göz önünde bulundurularak, Hz. Mevlânâ'nın İslâm'a daveti bazı çevreler tarafından saptırılmaya meyledildiğini görmekteyiz.

Hz. Mevlânâ günümüze kadar adından ve kitaplarından en çok söz ettiren sûfilerden biridir. İslâm'ı yaşarken Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.v)'in yaşam tarzına en uygun şekilde yaşaması ve Mesnevî'de İslâmı mânâ yönünden anlatması çalışmamızın önemini arttırmaktadır. Hz. Mevlânâ birçok İslâm'i ritüeli aşk ile birleştirerek insanları her işe başlarken sevgi ve aşk ile başlanması gerektiğini söylemektedir. Böylece Hz. Mevlânâ'nın bahsettiği aşk öyle bir hâl almalıdır ki her işin başında söylediğimiz "bismillahirrahmanirrahim" lafzını kalpten isteme yoluyla daha fazla değerli kılacaktır.

Konuyla ilgili Safî Arpaguş'un "Mevlânâ ve İslâm" adlı çalışması bulunmaktadır. Bu çalışmamızda biz Mesnevî üzerine yoğunlaşmış kavramları bütün beyitlerde tek tek inceleyerek hazırlamış bulunmaktayız. Safî Arpaguş'un çalışmasında Mesnevî dışında Hz. Mevlânâ'nın diğer kaynaklarından bilgiler bulunmaktadır. Mesnevî'yi bir eğitim metodu olarak ele aldığımız zaman Hz. Mevlânâ Mesnevî'de kavramlar arasında birden fazla farklı anlatımlar yaptığını görmekteyiz. Örneğin rızık konusu insanın dünyadaki maddi ihtiyacı olarak düşünülürken Hz. Mevlânâ velîler ile sohbeti de rızık olarak nitelendirmiştir. Her bir beyti ayrı ayrı incelememizin sebebi budur. Böylece kavramlarla ilgili her beyitin açıklaması tezin önemini arttıracaktır.

Birinci bölümde Hz. Mevlânâ'ya göre imân, kaza ve kader, tevhid anlayışı işlenmiştir. Bu konular insanın inancını doğrudan etkileyecek olduğu için mutmain olan kişi Hz. Mevlânâ'nın namaz, oruç, zekât, duâ ve zikir konularında mânâ açısından nelere önem verdiği hakkında bilgi sahibi olacaktır. Çünkü Hz. Mevlânâ uygulanış şekillerine değil işin özüne dikkat çekmektedir. Hz. Mevlânâ Mesnevîsinde şerîâtın gerekliliklerini yerine getiren kişilerin önce tasavvufu sonra tarikat ile ilgilenebileceğini dile getirir. Bunların hepsinin başında da aşk yatmaktadır. Bu yüzden Mesnevî'de şer'î hükümler belirli bir prensipte ve sırada anlatılmamıştır. Çünkü Hz. Mevlânâ yazılanların dışında farklı bir mânevî kalp ile seslenmiştir. Söylemek istediklerini keskin ve net ifadeyle anlatmaktadır. Eğer Hz. Mevlânâ'nın tasavvuf anlayışını ve İslâm yaşayışını bilemezsek, beraberinde Hz. Mevlânâ'nın kullandığı mecazi anlatımlar Mesnevî okumalarında yanlış anlamaları beraberinde getirebilir.

Üçüncü bölümde; tevbe, takva, sabır, rızık, şükür, ihlâs ve samimiyet, tevekkül ve tesüm (teslimiyet) tasavvufî kavramlar ile ilgili tasavvufa giriş yapmış olacaktır. Dördüncü ve son bölümde ise; akıl, kalp, muhabbet ve aşk konuları ile devam etmektedir. Bölümler arasında başlangıç için önemli olduğu düşünülen kavramlara değinilmiştir.

Bu çalışmadaki hedeflerimizden biri Mesnevî’yi okuma ve Hz. Mevlânâ’yı araştırma isteğine teşviktir. İnsanların İslâm’a, tasavvufa ve dünyaya bakış açısına katkı sağlamaktır.

Diğer bir hedef ise Yüce Kur’ân-ı Kerîm’in her an ve sürekli okunması gerektiğine işaret etmektir. Çünkü Hz. Mevlânâ Mesnevî’yi yazarken Kur’ân-ı Kerîm’den örneklemelerle Mesnevî’yi bir nevi Kur’ân tefsiri olarak yazmıştır diyebiliriz. Bu tez çalışmamız Mesnevî’nin tamamını şerh etmiş değildir sadece konulara ait bölümler ele alınmıştır. Biz de konuları kendi içinde değerlendirerek anlatmak istediğimiz bölümleri şerh edip Kur’ân-ı Kerîm ve hadîse uygunluğu doğrultusunda olduğunu ifade etmek istiyoruz. Konuyla ilgili Ali Mesnevî’de 158 hadîs tespit etmiştir. Bunlardan 78’inin sahîh, 38 zayıf, 14’ü ise mevzû, Mesnevî’de hadîs olarak geçtiği halde, hadîs olmayan fakat benzerleri bulunan hadîsler 8 kadardır. Kaynakların tesbît ettiği, fakat değerlendirmelerine tesâdüf edemediği hadîs sayısı 4’dür.⁴

Halim Gül tekrarlarla birlikte dört yüz âyet tespit etmiştir. Fakat Mesnevî’de işâret edilen âyetler bu kadar olduğunu söylememiz doğru olmasa gerek çünkü araştırmacıların ittifakla söyledikleri gibi Mesnevî baştan sona Kur’ân-ı Kerîm’in tefsiri mesabesindedir.⁵

Yüce Kur’ân-ı Kerîm “ikra”, “oku” ile başladı. Okuması olmayan Allah Rasûl’ü (s.a.v) dile geldi. Mesnevî asırlar sonra “bişnev”, “dinle” diye Kur’ân-ı tefsire devam etti böylece Mesnevî sadece okuyanlara değil, dinleyenlere, öğüt alanlara ve bundan sonraki nesillerden dinleyenlere seslenmeye devam etmektedir.

---

⁴Ali Yardım, *Mesnevî Hadîsleri*, Damla Yayınevi, İstanbul, 2008, s.XVI.

⁵Halim Gül, *Mesnevî’de Kur’ânî Referanslar Ve Kur’ân Âyetlerine Getirilen İşârî Yorumlar*, Ankara, 2003, s.354.

KISALTMALAR

b. 1250	: Beyit, İbn, Bin.
Bkz.	: Bakınız.
c.V	: Cilt.
çev.	: Çeviren.
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.
haz.	: Hazırlayan.
h.	: Hicri.
Hz.	: Hazreti.
s.	: Sayfa
sad.	: Sadeleştiren.
ss.	: Sayfalar arası.
ter.	: Terceme eden.
thk.	: Tahkik eden.
ts.	: Tarihsiz.
vb.	: Ve benzeri.
vd.	: Ve devamı.
Yay.	: Yayınları.
yrs.	: Baskı yeri yoktur.
s.a.v	: Sallallâhu Âleyhi ve Sellem.

BİRİNCİ BÖLÜM

MESNEVÎ'DE İNANÇ KAVRAMLARI

I. İMÂN

Sözlükte "güven içinde bulunmak, korkusuz olmak" anlamındaki **e-m-n** (emân) kökünden türeyen îmân "güven duygusu içinde tasdik etmek, inanmak" demektir. "Sağlamlaştırmak kesin karar vermek, tasdik etmek" mânâsındaki **a-k-d** kökünden türeyen i'tikâd da "îmân" karşılığında kullanılır. Terim olarak îmân genellikle "Allah'tan alıp din adına tebliğ ettiği kesinlik kazanan hususlarda peygamberleri tasdik etmek ve onlara inanmak" diye tanımlanır. Bu inanca sahip kimseye mü'min, inancının gereğini tam bir teslimiyetle yerine getiren kişiye de Müslim denir. Ayrıca Türkçe'de Müslim kelimesinin Farsça kurala göre çoğulu olan Müslüman da (Müslîmân) bu anlamda kullanılmaktadır. İbranice'de îmân "**emunah**" kelimesiyle karşılanır. Bunun türevleri Ahd- i Atik'te Tanrı'ya îmânı ve insanlara güvenmeyi ifade eder. Ahd-i Atik'te her şeyi bilen, gören mutlak güç sahibi, eşi ve benzeri olmayan Tanrı'yı gönülden sevmek, sadece O'na itaat etmek emredilmiş ve O'nun mesajını tebliğ), eden peygamberlere uyulması istenmiştir.⁶

İmân Arapça if'al babında, inanmak anlamında bir masdar olup kalp ile tasdik, dil ile ikrara denir. Yeis (ümitsizlik halinde, yani ölürlen) halinde inanmak merdud, taklîdî durumdaki îmân ise makbuldür. Tasavvufî açıdan îmân, bir kaç çeşit olarak değerlendirilir. İlmî istidlal (ilmî deliller getirerek) ile meydana gelen imân ki buna "imân-ı istidlâlî" denir. 2. İnanan kişide yakîn (güçlü inanç) bulunursa buna "imân-ı yakînî" denir. 3. Kalb zevkiyle şuhuda erilirse bu îmana, "imân-ı şuhûdî" adı verilir. 4. Sonuncusu Hakk ile mütehakkık olursa (Hakk vasıtasıyla Hakk'a ulaşır, onu gerçekleştirirse), buna "imân-ı huzûrî" denir. Son üç imân çeşidi sülûk ile elde edilir. İlki satırdan (kitap okuyarak), diğer üç inanç bizzat yaşanarak kalben (yani sadırdan) öğrenilir. Son üç imânın oluşumu amele bağlıdır. Zira sırf inandım lafını etmek yetmez: "İnsanlar, sadece inandık deyip de imtihandan geçirilmeden kurtulacaklarını mı sanıyorlar. Muhakkak ki sizden öncekileri, hangilerinin inancında doğru, hangilerinin yalancı olduklarını kesin olarak öğrenmek üzere imtihandan geçirdik".⁷

Sûfiler, velîlerin imânını, "vuslata ermek", "ulûhiyyeti seyretmek", "sadece bir olanı görmek" şeklinde değerlendirirlerken, imânın ileri derecelerini aşk ve hakikat olarak görürler.

⁶ Hanif Özcan, "İmân", DİA, İstanbul, 2000, c.22, s. 212.

⁷ Ankebût, 29/2-3.

Tasavvufî açıdan imân; kısaca dil ile söyleme, İslâm'ı yaşama, kalple marifete ulaşmanın bir terkibi olarak değerlendirilebilir. Allah'ın isimlerinden biri de el-Mü'min'dir.⁸

Allah Teâlâ buyurdu ki: Ey imân edenler! Akidlere vefalı olun".⁹"Fakat bilerek yaptığınızı/akdettiğiniz yeminlerden ötürü sizi sorumlu tutar".¹⁰"Hata ettiklerinizden ötürü sizin üzerinize günah yoktur. Fakat kalplerinizin kasdettikleri hariç".¹¹ "Ama sizi kalplerinizin kazandıklarından ötürü sorumlu tutar".¹²Kalpplerin kasdettiği ve kazandığı şeyler, kalbin akid ve amelleridir. Kalbin akidleri; halefîn seleften naklederek aktardığı, ittifak edilmiş bir sünnettir. Müminlerden hiçbiri, bu akitler üzerinde ihtilaf etmemiştir. Bunlar onaltı adet olup sekizi dünyada farz, sekizi de ahrette vuku bulacak hususlardır.

Dünyada farz olan akidlere gelince, öncelikle kulun şuna itikad etmesi gerekir:

İmân, söz ve fiildir. İmân, ibâdetve taat ile artar, günahla eksilir. İlimle kuvvetlenip cehaletle zayıflar. Kur'ân-ı Kerim, Allah Teâlâ'nın Kelâm'ı olup yaratılmış değildir. O'nun kadim ilmi, sıfatlarından biridir. O, Zâtı ile Kelâm sahibidir.¹³

İmânın ameller karşısındaki durumu, kalbin vücut karşısındaki durumuna benzer. Biri diğerinden asla kopamaz. Kalbi olmayan canlı bir vücut bulunmadığı gibi, vücutsuz kalp sahibi de yoktur. Ama her ikisi de münferid sebeplerdir. Buna rağmen hüküm ve anlam bakımından ayrışamazlar. Bu ikisinin durumu, bir dışı bir de içi olan daneye de benzer. Dane, bölünmez bir bütündür.İç ve dış sıfatlarının yakınlığı sebebiyle iki adet dane olarak da görülemezler. İslami ameller de, imân karşısında böyledirler. İslam, imânın dış yani zahiri yüzüdür. Kısaca uzuvlarla icra edilenbir takım fiillerdir. İmân ise, İslâm'ın iç yani batını yüzüdür. Bu da kalbi amellerden teşekkül eder.Allah Rasûlü'nün (sa) şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: "İslam açıklık, imân ise sırdır".¹⁴

Hz. Mevlânâ'nın Mesnevî'de imân konularına sıkça değindiğini görmekteyiz; imânı **"hevâ ve heves tazelenip durdukça imân taze değildir. Çünkü hevâ, imân kapısının kilididir."**¹⁵ Bu söz imânın sadece "Lâ ilâhe illallah" ile sınırlı kalamayacağını aksi takdirde, kişilerin hevâ ve hevesine kapıldıkça imânlarını tazeleymeyeceğini belirtmektedir. Tazelenmeyen imân ise şerîâtın kapılarını açamaz. O kapı her daim kilitli kalır ifadesiyle yorumlanabilir.

⁸ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimler ve Deyimler Sözlüğü*, OttoYayımları, Ankara, 2014, s.240.

⁹ Maide, 5/1.

¹⁰ Maide, 5/89.

¹¹ Ahzab, 33/5.

¹² Bâkara, 2/225.

¹³ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtu'l-Kulûb*, çev.; Yakup Çiçek - Dilaver Selvi, 34.Fasıl, Semerkand Yayıncılık: 3/ 398-412.

¹⁴ İbni Hanbel, İH/135, Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtu'l-Kulûb*, çev.; Yakup Çiçek - Dilaver Selvi, 34.Fasıl, Semerkand Yayıncılık: 3/ 414-426.

¹⁵ Mevlânâ, *Mesnevî*, çev. Veled İzbudak, c.I, b.1079, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1990.

C.I- Ey gizlice hevâve hevesini tazeleyen kimse! İmânını tazele, ama yalnız dille olmasın. Hevâ ve heves tazelenip durdukça imân taze değildir. Çünkü hevâ, imân kapısının kilididir.

1080. Bakir sözü tevil etmişsin; sen kendini tevil et, Kur'ân'ı değil. İsteğine göre Kur'an'ı tevil ediyorsun. Yüce mânâ senin tevilinden aşağılandı, aykırı bir şekle girdi!

İnsan yeryüzünde uyku, yeme, içme, dünyevî istek ve arzularıyla nefsini güçlendirmektedir. Güçlenen nefis her daim farklı hevâ ve heveslere kapılır. Bunun önüne geçmek için yalnız dil ile ikrâr yeterli değildir. İnsan kalbinin derinliklerinde de imânıyla her hali tasdik etmesi gerekir. *"Mü'minler ancak o kimselerdir ki; Allah anıldığı zaman kalpleri ürperir. Onun âyetleri kendilerine okunduğu zaman (bu) onların imânlarını arttırır. Onlar sadece Rablerine tevekkül ederler."*¹⁶ Âyetinde Cenâb-ı Allah imânlarını arttıracak ve tevekkül edeceklerdir, buyuruyor.

Hz. Mevlânâ imân kapısının kilididir ifadesi ile *"Vehb İbnu Münebbih'in anlattığına göre kendisine: "Lâilâhe illallah cennetin anahtarı değil mi? dendi de: "Evet, öyledir ama dişsiz anahtar olur mu? Dişleri olan anahtarın varsa kapın açılır, yoksa kapalı kalır, açılmaz" cevabını verdi."*¹⁷ Hadisinde ifade edilen bir anahtar ve kapıdan bahsetmektedir.

Burada tevili imân açısından ele alırsak, imân her daim bir muhasebe gerektirir. Kişi kendi muhasebesini yapmadığı zaman temiz ve saf mü'mîn olamayacaktır. Böyle eksik hâlin sonucunda da kişi ancak kendisini kandırıyor demektir.

C.I- 1765. Kimin namazında mihrap ve kıblesi (Ayn Tanrı'nın zâtı, cemali) olursa onun tekrar imân tarafına gitmesini ayıp ve kusur bil.¹⁸

Hz. Mevlânâbu beyitte tüm sözleri çeviriyor ve işin aslına bir kapı açıyor. İmân ebedî mi? Yoksa sonlu mu? İnsanın imânı sonradan mı yaratıldı? Yoksa doğuştan ve önceden var olan bir hâl mi? Soruları akla gelebilir. Ancak burada Allah ile bir olmak ve Allah'ta yok olmak imândan daha üstte bir mertebe diye adlandırmaktadır. Yani imân bir su damlasıysa, Allah ile birlik bir denizdir. O halde denizden damlaya geri dönmek ayıp ve kusur olacaktır. Burada Hz. Mevlânâ yalnız imân edenlerle imân etmeyenler arasında değil, bu boyuttan daha ileri bir boyutun var olduğunu ifade ediyor. Yani fenâ ve bekâ konularını kapsamaktadır. Fenâ'nın en yüksek mertebesi olan fenâ'ani'l-fenâhalinde olan bir kimsenin kıblesi Allah'ın zâtı ve cemâli olacaktır ki oradan tekrar imân tarafına geçmeyi kusur ve ayıp bilecektir.

Hz. Mevlânâ'nın buradaki ifadelerini okuyan bir kişi daha başlangıçta kendisinde bir büyülenme ve böbürlenme hissine kapılabilir. Kaldı ki şeytanda bu

¹⁶ Enfâl, 8/2.

¹⁷ Buhârî, Cenâiz: 1; *Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, İbrahim Canan, Akçağ Yayınları: 2/209

¹⁸ Mevlânâ, *Mesnevi*, c. I, b.1765, çev. İzbudak

hususta hazırda beklemektedir. Kişi benliğini yaptığı her ibâdetinde riyâ ile baş başa kalır. Kişi ham bir meyveyken oldum edasında Mesnevî okur, hatta Mesnevîhanlık iddiasında da bulunabilir.

Fenâ; “Yok olmak, hiç olmak, silinmek” anlamına gelen, nesnelere Allah’ın dışındaki tüm varlıkların (mâsivâ) sûfinin gözünde silinmesi ve kulun kendi fiillerini görmemesidir. Fenâ kulun benliğinin kaybolması tevhidin gerçekleşmesi demektir. Bu hal tevhidin en yüksek derecesidir.¹⁹ Fenâ’nın karşıtı daha doğrusu devamı “bekâ”dır ki Allah’ın sıfat ve vasıflarıyla süslenmek mânâsına gelir. Fenâ ve bekâ birlikte görülür. Örneğin cehaletinden/bilgisizliğinden fânî olan, ilmiyle bâkî olur.²⁰ Böylece Hz. Mevlânâ’nın bahsettiği kulun kıblesi Allah’ın zatı olursa kişi zaten fenâ makamına gelecek ve böyle bir makamdan tekrar îmân tarafına gelmesine gerek kalmayacak demektir.

C.I- 2410. Küfür söylemişim; işte imâna geldim. Can ve gönülle hükmüne tâbi oldum. Senin şahane huyunu takdir edemedim. Huzuruna küstahça eşek sürdüm. Fakat affından bir mum düzüp yakınca tövbe ettim; itirazı bıraktım. Kılıçla kefeni huzuruna koyuyorum; önüne boynumu uzatıyorum; vur!

Hz. Mevlânâ hikâyelerinin içinde geçirdiği bu ifadeleri “işte imâna geldim” önceden büyük bir küfürbazdım, ancak Allah’ın lütuf ve keremi karşısında tevbe etmeyi seçtim demektir. “Allah’a îmân edip O’na sımsıkı sarılanlara gelince, Allah onları kendinden bir rahmet ve lütuf (deryası) içine daldıracak ve onları kendine doğru (giden) bir yola götürecektir.”²¹ Âyetince Cenab-ı Hak îmân edip O’na sımsıkı sarılanların Allah katında mükâfatını alacağını ifade etmektedir. Allah yoluna karşı gelmek, dinin gerekliliklerini yerine getirmemeyi küstahça eşek sürmeye benzeten Hz. Mevlânâ devamında tevbe ettim artık bu uğurda kellemi de Hz. İsmâil gibi yoluna uzattım demektir.

Hz. Mevlânâ’nın aşağıdaki hadîs-i şerifte olduğu gibi insanküfre girse dahi tekrar tevbe eder bunun sebebi îmânın tadını önceden almış olmasıdır demektir. “Hz. Enes (r.a), Rasûlullah (s.a.v)’ın şöyle buyurduğunu anlatıyor: “Üç haslet vardır. Bunlar kimde varsa îmânın tadını duyar: Allah ve Rasûlünü bu ikisi dışında kalan her şeyden ve herkesten daha çok sevmek, bir kulu sırf Allah rızası için sevmek, Allah, îmânsızlıktan kurtarıp İslâm’ı nasip ettikten sonra tekrar küfre, inançsızlığa düşmekten, ateşe

¹⁹ Ahmet Ögke, *Tasavvuf El Kitabı*, Tasavvuf Terimleri, Editör; Kadir Özköse, Grafiker Yayınları, Ankara, 2012, s.166.

²⁰ Hülya Küçük, *Tasavvufa Giriş*, Dem Yayınları, İstanbul, 2011, s.91.

²¹ Nisâ, 4/175.

atılmaktan korktuğu gibi korkmak." "Bu ikisi dışında kalan" tabirinden sonra şu ziyâde vardır: "Allah için sevmek, Allah için buğzetmek."²²

Hz. Mevlânâ îmânın tadını alan insanların günah işleseler dahi tevbe kapısının her daim açık olacağını dile getirmiştir. "Gel, gel, ne olursan ol yine gel. İster kafir, ister Mecusi. İster puta tapan ol yine gel. Bizim dergahımız, ümitsizlik dergahı değildir. Yüz kere tövbeni bozmuş olsan da yine gel..." ifadeleri Hz. Mevlânâ'ya nispet edilen ve en çok iktibas olunan şiirlerden birisidir. Bu rubainin Ebû Said-i Ebu'l-Hayr'aait olduğu nakledilmektedir.²³ Ancak Hz. Mevlânâ'yla özdeşleşen bu dörtlükleri incelediğimiz zaman Hz. Mevlânâ'nın bu sözlerden uzak olmadığını, Mesnevîde birçok yerde buna benzer ifadelere yer verdiğini görmekteyiz. Mesnevî'de tevbe bahsine bu bölümlere değineceğimiz için ayrıntıya girmeyeceğiz.

C.I- Ey Tanrı! "Allah, cennet karşılığında îmân edenlerin canlarını, mallarını satın aldı"²⁴ âyetindeki fazıl ve kereminden bizim bu küpümüzü, bu testimizi kabul et!

2710. Bu beş duygudan meydana gelme beş lüleli testideki suyu her türlü murdar şeylerden, her çeşit pisliklerden temiz tut. Bu suretle şu testinin denize bir menfezi olsunda testim deniz huyuyla huylansın.

"Şüphesiz Allah, mü'minlerden canlarını ve mallarını, kendilerine vereceği cennet karşılığında satın almıştır. Artık, onlar Allah yolunda savaşır, öldürürler ve ölürler. Allah bunu Tevrat'ta, İncil'de ve Kur'an'da kesin olarak va'detmiştir. Kimdir sözünü Allah'tan daha iyi yerine getiren? O halde, yapmış olduğunuz bu alışverişten dolayı sevinin. İşte asıl bu büyük başarıdır."²⁵ Hz. Mevlânâ'nın burada Tevbe Sûresindeki savaşı dünyevi savaşa benzeterek, nefsimizle savaşımızda galip gelmeyi, hatta bu uğurda canımızı nefsimizi öldürmemiz gerektiğine dikkat çekmekte. Allah yolunda dünya malından kim ayırırsa savaşta canlarını veren mü'minler gibidir, bu sebeple mallarımızı infâk etmemiz gerektiğini vurgulamaktadır.

C.I- Kim, bu gizli aslanın önünde kurt gibi ağız açıp edepten dışarı konursa, Aslan, kurdu nasıl paraladıysa onu da paralar, ona nasıl "fentekamna"²⁶ âyetini okuduysa buna da okur. Aslandan pençeyi yer. Aslanın önünde yiğitlik satanın aklı yoktur.

3135. Keşke o yara yalnız vücuda gelseydi de gönül ve imân selâmette kalsaydı...

²² Buhârî, İmân: 9, 14, İkrâh: 1; Müslim, İmân: 67, (43); Tirmizî, İmân: 10, (2626); Nesâî, İmân: 3, (8, 96); İbnu Mâce, Fiten: 23, (4033). Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, İbrahim Canan, Akçağ Yayınları: 2/246-247.

²³ Yakup Şafak, "Tasavvuf İlmî Ve Akademik Araştırma Dergisi", 2009/2, s.75

²⁴ Tevbe, 9/111.

²⁵ Tevbe, 9/111.

²⁶ Ar'âf, 7/136.

“Biz de âyetlerimizi yalanlamaları ve onlardan gafil kalmaları sebebiyle kendilerinden intikam aldık ve onları denizde boğduk.”²⁷

Burada Mevlânâ yaşantımızda birçok acı dert ve kederin aslında bize Allah’a imânın işaretleri olduğunu anlatmaktadır. Bu işaretler vücudumuza bir dert, malımızda zarar şeklinde olabilir. Allah birçok kavme hidâyeti vesile kılmış imân etmeyenlerin ise sonları hazin olmuştur. Her kul kusur edebilir, küfre girebilir. Bundan ancak güzel bir tevbeyle doğru yola dönebilir. Allah’ın bizim her halimizden haberdar olduğunu bilip, itaat etmek gerekmektedir. Aksi halde başına gelecek her musibet Allah tarafından aslan pençeleridir.

Beş duyu organımız bize bir emanettir. Bu emanetleri korumak kollamak edep ve hâyâdandır. Her birini suya benzeten Hz. Mevlânâ bunları kirletme ve Allah huyu ile huylan, Peygamber sünnetine tabî ol, ne yap et o testileri önce Kur’ân’dan sonra Peygamber Efendimizden edin der. Rasûlullah (s.a.v) nitekim utangaç kardeşine bu huyunu terk etmesini söyleyen Medineli bir Müslüman’ın yanından geçerken ona:“Onu kendi haline bırak; zira hayâ imândandır”²⁸ buyurmuştur.

Utanan kimse edelidir. Birçok sınava tabi tutulup da huyunu güzelleştirmediği zaman Allah’ın müntakim ismi tecelli edecektir. Bu sebeple insanoğlu verdiği sözleri ve yapmamız gerekenleri unutmamalı ahlâkını güzelleştirmelidir.

C.I- 3627.Gerçi bir şeyin hakikatini izhar etmek esasen kemaldır ve canları kuruntudan kurtarır; Fakat gayba imânın, görünen şeye inanmaya nispetle bire yüz fazileti vardır. Bunu iyice bil de şüphe ve tereddütten kurtul! Nurlu gökyüzü yağışsız olmaz ama kara yeryüzü de nebatatı yetiştirmeden vazgeçmez. Bana gayba imân edenler gerek... Onun için bu fâni konağın penceresini örttüm. Nasıl izhar eder de gökleri yarar, açarım? Eğer hakikatleri meydana korsam, nasıl “ bunda bir ayıp, bir noksan gördün mü?” diyebilirim?

3630. Bu karanlıkta arayıp taradıkça herkes, yüzünü bir tarafa çevirir; İşler bir zaman aksine gider; hırsız, polisi darağacına sürükler... Böylece bir nice sultan, bir nice yüce himmetli, bir müddet kendi kuluna kul olur. Kul, efendisinin huzurunda değilken de kulluğunu korur, itaatten çıkmazsa bu kulluk iyi ve hoş bir kulluktur. Bu padişahın önünde onu ögen kişi nerede, padişah yokken bile ondan utanıp çekinen nerede.

3635. Memleket ucunda, padişahın saltanat sayesinde uzak bir kale dizdarı: Kaleyî düşmanlardan korur, orasını sayısız mal ve para verse bile

²⁷ Ar’âf, 7/136.

²⁸ İmâm Nevevî, Buhârî, *Riyâ’üs Sâlihîn*, çev.: İbrahim Serdar-Yusuf Şensoy, Sağlam Yayınevi, İstanbul 2010, İmân 16, Edeb 77; Müslim, İmân 57–59. Ayrıca bk. Tirmizî, İmân 7; Nesâî, İmân 27; İbni Mâce, Mukaddime 9, Zühd 17, s.430

satmaz, padişah orada değilken, hudut boylarında, padişahın huzurundaymış gibi vefakârlıkta bulunursa: O dizdar; elbette padişahın yanında, huzurunda bulunan ve can feda eden kişilerden daha değerlidir. Şu halde yarı zerre miktarı, fakat gaibane emir tutmak; emredicinin huzurunda kulluk etmek ve emrine uymaktan yüz binlerce defa üstündür.

3640. Kulluk ve imân, şimdi makbuldür. Fakat ölümden sonra her şey meydana çıkınca inanmak, bir işe yaramaz.

Burada Mevlânâ Gaib ile Gayb arasındaki farka işaret eder. “Gâib” (ortada olmayan) sana görünmez, seni de göremez olandır. “Gayb” ise görülmez, fakat görür olan.” Gayb’tan bahsetmektedir, yani görünmeyen Allah’a ve meleklerine imân edip buna inanmanın çok mühim olduğunu açık ve net bir şekilde ifade etmektedir. Bu ifadelerin devamında insanı padişah kalede yokken de koruyan askere benzeten Hz. Mevlânâ sen Allah’ı görmüyorsun diye O’nun hakikatini inkâr edip kaleyi de düşmana satmaman gerekir der. İmânın aslı ve hakikati buna içindir. Çünkü şeytan her dakika insana Allah’ın onunla ilgilenmediğini ve onu görmediğini fısıldar. Her daim Allah’ın huzurunda olan kul ise Allah’ı görmediği halde buna şehâdet etmesi en faziletli olandır. Öldükten sonra her kim samimiyetle imân etmişse onu görecektir kim ki samimimi değilse ortaya çıkacaktır.

Hz. Mevlânâ insanın Allah aşkından uzaklaşarak sadece cennet ve cehennem korkusuyla ibâdet etmesini istemez.. Aşk ile yürünen yol her zaman zahmet ve meşakkate karşı sabır gerektirir. Sevgisiz yapılan ibâdet ise göreve dönüşür. Görev çerçevesinde yapılacak her ibâdet belirli bir zaman sonra insan ruhuna sıkıntı verecektir.

C.I- 3640. Kulluk ve imân, şimdi makbuldür. Fakat ölümden sonra her şey meydana çıkınca inanmak, bir işe yaramaz.

Burada Hz. Mevlânâ şehadet konusuna değinmektedir. Şehadetin hayattayken olması gerektiğini belirtmektedir. İnanmayan insanların öldükten sonra inanmaları bir işe yaramaz. Çünkü yeryüzü bir sınav yeridir her şey buradadır. Eğer öyle olmasaydı dünya yaratılmaz Allah insanları böyle bir sınav içine dahil etmezdi. İnanmayanlar için meâlen “onları güneşten kaçan yarasalar” ifadesinin devamında;

“Bu çeşit gözler, böyle gönüller, yarasaya benzerler. Yarasa güneşin ışığına, güneşin hararetine tahammül edemez, ümidini keser (güneşten mahrum kalır)”

İfadesi Allah’ın şahide ihtiyacı yoktur, melekler ve Kur’ân her daim şehadet etmektedir ve ispata gerek kalmamıştır. Ancak insanlar yeryüzünde son nefeslerine kadar şehadet etmeye devam etmelidirler. Günümüzde sıkça rastladığımız “benim kalbim temiz ifadesi” Şeytanın en çok insanları aldattığı sözlerden bir tanesidir. İnsanın kalbinin temiz olması şehadet ettiğine ya da ibâdetleri doğru uyguladığı anlamına gelmez. Zaman öyle hızlı akmakta ki kimin ne zaman öleceği belli olmadığı için Hz.

Mevlânâ beyitlerinde yarasa bakışlı benzetmesi yaparak kulların Allah ışığından ayırmaması gerektiğini ifade ediyor.

C. II- Sabır, güzel hayallerle tatlılaşır. Çünkü her şeyden evvel içinde bulunduğun sıkıntıdan kurtulma hayaline düşersin. O kurtuluş ümidi, içteki îmândan gelir. Îmân zayıflığından da ümitsizliğe, iç sıkıntısına uğrarsın.

600. Sabır, îmân yüzünden baş tacı olur. Bundan dolayıdır ki sabrı olmayanın îmânı da yoktur. Peygamber “Tanrı, gönlünde sabrı olmayana îmân da vermemiştir.” dedi. O, senin gözüne yılan gibi görünür ama ötekinin gözüne güzel görünür. Çünkü senin gözünde onun küfrünün, kötülüğünün hayali var, halbuki dostun gözünde onun mü’minlik hayali cilve etmekte. Görüyorsun ya.. Bu bir kişide iki işte var. Gâh balık oluyor, gâh olta!

Hz. Mevlânâ burada sabır ifadesi ile îmânı insanların sabır hususunda hangi tarafta olması gerektiğini açık ve net bir şekilde belirtmekte. Sabır ile îmân ilişkisine değinerek sabrın aynı zamanda bir eğitim metodu olduğunu söyleyebiliriz. Sabır dokuz ayda doğması gereken bir çocuğu beklemek gibidir. Bu çocuğun erken doğmasını beklemek sabırsızlığın îmân hususunda eksikliğine bir işarettir.

Nitekim Cenâb-ı Allah âyetlerinde bize sabrı müjdelemiştir: “*Ve sizi mutlaka korku ve açlıktan ve mal, can ve ürün eksikliğinden imtihan ederiz. Ve sabredenleri müjdele.*”²⁹

C.II- Su, pis adama “bana koş” der. Pis adamsa “sudan utanıyorum” der. Su der ki: “Bu utanma, bensiz nasıl zail olur, bu pislik, bensiz nasıl temizlenir?” Bulaşık ve pis adam; sudan utanır, gizlenirse bu utanma, “Hayâ, îmândandır” sözünün tahakkukuna sebep olur. Gönül, ten havuzunda çamura bulandı ama ten, gönül havuzunda arındı.

1370. Oğul, gönül havuzunun çevresinde olan, ten havuzundan sakın! Ten deniziyle gönül denizi birbirine bitişiktir, fakat aralarında bir berzah var, birbirlerine karışmazlar. İster doğru ol, ister eğri. O gönül havuzuna doğru gel, geri kalma.

Hâyâsızlık îmâna mani olmakta diyen Hz. Mevlânâ beden ile işlediğimiz her nefsi hâl gönlümüzü pisletir. Yaşantımızdaki her şehvani arzu insan ruhunu ve kalbini kirletecektir. Günahlar utanç sebebi olurken, bu utanma insanı tevbeden uzak tutacaktır. Burada şeytan iş başı yapacak ve zaten günaha battın “nasıl tevbe edeceksin?” Sorusuyla kulu unutmaya sevk edecektir. Bu şeytanın türlü türlü oyunlarından sadece bir tanesidir. Ten birçok günahı işlemiş olsa da Allah tevbeleri kabul eden ve affedendir.

²⁹ Bakara, 2/155

Beden her uzvunu günaha sevk ederken, insan ancak kalbinden geçirdiği doğru düşüncelerle kötü huylardan uzaklaşabilir.

Hâyâsızlığın îmâna mani olduğu yer sabah namazına kalkamayan bir kimseye uykunun tatlı gelmesi “şimdi kim kalkacak” demesi gibidir. Şeker hastasına şekerin haz vermesi, öğrencinin sınava az çalışarak zaten yapamayacağı diyerek çalışmaya devam etmemesi gibi benzer örneklerle açıklık getirilebilir. İnsan her ne işlerse işlesin ondan tevbeyle geri dönüş yapmalıdır.

Burada bahsettiğimiz tevbe konusu Hâce Abdullah el-Ensârî el-Herevî'nin (D.1006- Ö.1089) “Allah için ayağa kalkmak, gaflet uykusundan uyanmak ve fetret vartasından sıyrılmak. Bu, tenbih nurunu görmesi için kulun kalbinin hayatla nurlandığı ilk mertebe”³⁰ yani yakaza hâlidir. Bu ana kadar Hz. Mevlânâ'nın tevbe konusu içinde ele alacağımız Herevî'nin bahsettiği yakaza hâli olduğunu söyleyebiliriz. Nefsimize yenilmemeyi ve her an gafletle mücadele etmek gerektiğini tavsiye etmektedir.

C.II- 3320. Küfrün de bir haddi, hududu var. Fakat şeyhe ve şeyhin nuruna bir kenar, bir had yok! Haddi hududu olmayanın yanında mahdut olan şey, yok demektir. Tanrı'dan başka her şey fanidir. Onun bulunduğu yerde ne küfür var, ne imân. Çünkü o içtir, küfürle imânsa deri. Bu yokluklar, yüze perdedir. O, leğen altında gizli ışığa benzer. Hulâsa bu ten başı, o başa perdedir. O başın önünde bu ten başı kesilmiş gibidir, bir şeye yaramaz.

3325. Kâfir kimdir? Şeyh'in imânından gafil olan. Ölü kimdir? Şeyhin canından haberdar olmayan! Can, tecrübelerle sabittir ki haberdar olmaktan ibarettir. Kim, daha fazla haberdarsa daha ziyade canlıdır. Canımız hayvan canından daha üstündür, neden? Çünkü daha fazla biliyoruz. Meleklerin canı da bizim canımızdan üstün. Çünkü onlarda hissi müşterek yoktur. Ehil olanların canlarıysa meleklerin canlarından üstündür, şaşkınlığı bırak!

Hz. Mevlânâ burada fenâ halinden bahsetmektedir. Ancak mürîd fenâ halinden değil, mürşidin fenâ hâlinden. Allah'ta fani olan şeyh Allah'ın sıfatları ile sıfatlanmış olacaktır. Şeyhin artık kendi benliğini ortadan kaldırıp beşeri fiillerini görmeyecektir. Hz. Mevlânâ şeyhin kalbinde yalnız Allah aşkı ve sevgisi olacağı için tüm günahlardan ve kötülüklerden sıyrılmış olması gerektiğini ifade ediyor. Şeyh böyle bir hâlde olduğu zaman her daim Allah'ın huzurunda demektir böylece imân da imânsızlıkta küfürde ortadan kalmamıştır demektir.

³⁰ Hâce Abdullah el-Ensârî el-Herevî, *Menâzilü's-Sârîn*, çev.; Abdurrezzak Tek, Emin Yayınları, İstanbul, s.75.

“Şeyh” Arapça, önder, kabile başkanı, yaşlı adam anlamına gelen bir kelimedir. Şeyhler, kulu Allah'a Allah'ı kula sevdirmek isteyen kişidir. Fonksiyonu bakımından, müridleri hâl ile terbiye etmesi bir yana bırakılırsa, her şeyiyle bir öğretmen görüntüsündedir. Şeyh'in şeriat bilgisine sahip, fena makamını geçmiş, ahlâk-ı hamîde (övülen ahlak) ile süslenmiş olması gerekir. Şeyhler çeşitlidir: Sohbet şeyhi, ta'lim şeyhi, tarikat şeyhi, terbiye şeyhi, irşad şeyhi, teslik şeyhi.³¹ Mevlânâ'nın burada bahsettiği şeyh tabiri şeyhin canı, şeyhin mânâsı artık Allah Teâlâ ile bir olmuş ve Allah'ın sıfatlarını etrafına yansıtan kişidir. Şeyh kimdir ve nasıl olmalıdır? Sûfîler bu konuda neler söylemektedirler? Bunlara kısaca değinelim.

İmâm-ı Gazzâlî'ye göre gerçek bir mürşidde şu sıfat ve hâller bulunur: Kâmil mürşid, dünya ve makam sevgisinden yüzünü çevirir. Tâbi olduğu mürşidlerin silsilesi Hz. Peygambere (s.a.v) kadar ulaşır. Nefsini terbiye etmiştir. Güzel ahlâk sahibidir. Az yer, az konuşur, az uyur. Çok namaz kılar, oruç tutar, sadaka verir. Ayrıca o, basîret sahibi bir şeyhe tâbi olarak sabır, dua, şükür, tevekkül, yakîn, kanaat, nefis huzuru, ağırbaşlılık, tevazu, ilim, sadakat, hâya, vefa, vakar, sükûnet ve temkinli olmak gibi güzel ahlâkları kendinde bulundurur. Bu kimse, Hz. Peygamber'in (s.a.v) nurlarından bir nurdur, ona uyulması uygundur. İşte böyleleri, kibrit-i ahmer (kırmızı kükürt) gibi nadiren bulunur.³²

Hz. Mevlânâ'nın bahsettiği şeyh yani mürşid İmâm-ı Gazzâlî'nin tarifi gibi olmalıdır. Bu tarife göre zaten şeyh müridinden üsttedir. Müridinin kemâlatını ve doğru gözlemleyemeyen şeyhin şeyhlik mertebesi de tartışılır. Yeryüzünde makam ve mertebesi ne olursa olsun herkes O'na (c.c) döner. Yani güneşin yanında güneşten çıkan her ışık yine güneşte kaybolur. Mevlânâ îmân ve küfür konularının sadece yeryüzünde bir ifade olduğunu anlatmakta bu sebeple onu deriye benzetmektedir. Velhasıl şeyhin mertebesi, hâli, yaptığı tüm ameller mürîdi Allah'a yaklaştırmada başrol oynayacaktır. Tüm günahlardan uzaklaşan kul meleklerinde üzerine geçen mürşid-i kâmil sıfatına bürünecektir. Böylece insanın yaratılışındaki gaye, tertemiz ve pak bir halde meleklerin ve şeytanın da secde ettiği Hz. Âdem'e benzemek, onun gibi saf ve temiz olmaktır.

C.III- 123. Her an, canının bir cüz'ü ölüm halindedir. Her an can verme zamanındadır. Can verme ânında imânını gör, gözet!

Zaman akıp giderken insan yaşamında nelerin eksildiğini, nelerin geride kaldığını bilmemektedir. Oysa beden her gün yaşlanır ve insandan bir ömür daha alır. İnsanın can verme anında kendini muhasebe etmesinden değil her an kendini muhasebe etmesinden bahsetmektedir. Su içerken, yürürken, gülerken, iş yaparken, ibâdete koyulurken, uyumaya giderken mü'minin hayatının her safhasında kendini muhasebeye çekmelidir.

³¹ Ethem Cebeci, *Tasavvuf Terimler ve Deyimler Sözlüğü*, “Şeyh” Anka Yayınları, İstanbul, 2005.

³² İmâm-ı Gazzâlî, *Gençliğe Öğütler*, Ter; Eyyühe'l-Veled Tercümesi Ter; Hüseyin Okur, Semerkand Yayınları, s.54.

C.III- Tanrı'nın lûtufları, Mustafa'ya vaitlerde bulundu da dedi ki: “ Sen ölsen bile bu din, bu îmân ölmez. Senin kitabını, mucizeni ben yüceltirim. Kur'ân'dan bir şey eksiltmeye, ona bir şey katmaya yeltenen kişiye ben mâni olurum. Ben seni iki cihanda da korurum. Sözünü kinayanları terk eder, onları hor hakir bir hale korum.

1200. Hiç kimse Kur'ân-ı değiştirmeye kudret bulamaz: Ona ne bir şey ilâve edebilirler, ne ondan bir şey eksiltebilirler. Sen Benden daha iyi başka bir koruyucu arama!

Mevlânâ yüce Kur'ân-ı Kerîm'in değiştiremeyeceği hususunda “bu din, bu îmân ölmez” diyerek her şeyin Allah'ın elinde olduğunu ifade etmektedir. Kur'ân-ı Kerîm bozulmaz aksine her geçen gün yenilenir. Bu ya bir âlim ya bir din adamı ya da o zamanda ilmini tamamlamış bir veli vesilesiyle gerçekleşecek demektir. Böylece İslâm hiçbir zaman eskimeyecek, aksine Kur'ân kendi içindeki sırları her geçen gün ortaya çıkaracaktır.

C.III- Delikanlı, îmân doğruluğunun nişanesi, o sırada ölsen bile sana ölümün hoş gelmesidir.

4610. Canım, imânın böyle değilse kâmil değildir demek... Yürü, dini tamamlamaya savaş! Hangi işe girirsin de o işte sana ölüm bile hoş gelirse sevdiğin iş, işte o iştir.

Tüm ibâdetlerini ve görevlerini eksiksiz yerine getiren bir kişinin öleceği için üzülmeye söz konusu değildir. Allah aşkı ile yanan ve günahlardan uzak olan bir kimse mutlaka ölümden çekinmeyecektir. Bunun yanı sıra Mevlânâ böyle bir hâle vâkıf olmak için dinini tamamlamaya çalış ifadelerini kullanmıştır. İmân ve din birbirinden bağımsız değildir. Din meyve ise îmân meyvenin vitamin ve mineralleridir. Bu sebeple îmânımız tamam olmadan kâmil insan olmuş sayılmayız. Peki dini nasıl tamamlarız? Mevlânâ dini tamamlamayı nasıl ifade ediyor? Bunlara ileride Mesnevî'den beyitlerle cevap vereceğiz. Günümüz problemlerinden olan tarikat anlayışına ufak bir parantez açarsak şunu bilmeliyiz ki tarikat şerîati uygulayarak tamama erer, şerîatsiz tarikat düşünülemez. Nitekim Sûfîlerin şerîati nezdinde şerîati yalanak sülûkun başıdır. İnsan dosdoğru olmadan yaptığı her ibâdetinde aslında kirli elbiseyi kan ile yıkıyor demektir. Yani hem elbiseyi kan ile yıkayacaksınız hem tarikat mensubu olacaksınız hem dininizin güzelliklerini anlatmayacaksınız hem de din içinde farklı yollar arayacaksınız? Bu sebeple Hz. Mevlânâ dinini tamamlamak yaşamın her safhasında devam etmektedir ve bu senin en asli görevdir demektir. Aksi hâlde dinini tamamlayamamış bir kimse her zaman yarım kalacak, hangi gruba mensup olursa olsun o grupta da yarım doktor olacak demektir.

C.IV- 406. “Söz, ancak budur: İnsanlar kardeşler” ve” âlimler, tek bir insan gibidir” hadîslerinin şerhi, bilhassa Davud ve Süleyman

Peygamberlerle diğer peygamberlerin –aleyhisselâm birliği,birisini inkâr edenin,hiçbir peygambere imân etmemiş sayılacağı.Birlik alâmeti olarak o binlerce evden birini yıktın mı hepsinin yıkılmış ve bir duvarın bile ayakta kalmamış olacağı,Tanrı'nın “Biz onların arasından bir tanesini bile ayırt etmeyiz” demesi...Akil kişiye bir işaret yeter,zaten buişareti de geçti ya!

Bu beyitte Mevlânâ tüm peygamberlere ve meleklere îmândan bahsetmektedir. Gaye o ki her şey Allah Teâlâ'nın emri ile gerçekleşirken, bunlardan birine inanıp diğerini yok saymak tüm duvarları yıkmak demektir. Peygamberlerin birbirinden ayrılmaması gibi Hz. Mevlânâ Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, ve Hz. Osman'dan da Mesnevî'de övgü ile bahsetmiştir: “*Ebubekir, tevfiika mazhar oldu da öyle bir padişahın müsahibi oldu, öyle bir padişahı candan tasdik etti. Ömer, o mâşuka âşık oldu da gönül gibi, hakkı bâtulı ayırt etti. Osman, o apaçık görüşün ta kendisi oldu da feyizli bir nura nail olup Zinnûreyn oldu. Mürteza, onun yüzünden inciler saçtı da can vâdisinde Tanrı aslanı kesildi.*”³³Şîî akımların sadece Hz. Alî'ye bağlılığı bunun yanında Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekr'i ve Hz. Osman'ı yok saymaları İslâm dini açısından kabul edilemez. Müslümanlar arasında fitne çıkarmak tüm kaleleri yıkmaya benzer. Çünkü İslâm tek bir ümmet bilinci üzerine inşâ edilmiştir. Kaldı ki bunu korumak ve tamama erdirmek bütün Müslümanların asli görevidir.

C.IV- Nice altınları, hasetçi hırsızların elinden kurtulsun diye dumanla karartmışlardır. Nice bakırlar vardır ki akı kıt olanlara satsınlar diye onları altın suyuna batırmışlar, altın yaldızla yaldızlamışlardır. Biz bütün ülkelerin iç yüzünü görenleriz... Gönlü görürüz, dış yüzüne bakmayız biz!

2175. Zâhirin etrafında dönüp dolaşan kadılar, zâhiri görünüşe göre hükmederler. Birisi şahadet getirdi, imânını gösteren bir şey yaptı mı bunlar, derhal o adamın mümin olduğuna hükmederler. Bu suretle de nice münafıklar, zâhire sığınmışlar... Böylece de yüzlerce imân sahibinin kanını gizlice dökmüşlerdir. Çalış çabala da akıl ve din piri ol... Bu suretle akl-ı küll gibi iç âlemini gör.

Mevlânâ yeryüzünde gizli velîlerin olduğu gibi, derviş gibi görünüp Müslümanları taklit eden münafıkların da bulunduğunu anlatmaktadır. Günümüzün en büyük problemlerinden biride budur. İlimle yol alan kişilerin belirli bir makama ulaştıktan sonra artık perdenin kalkacağını, doğru ve yanlışın apaçık görüneceğinden bahsetmektedir. Biz dış yüze bakmayız sözleriyle nasıl bir sarraf saf altını sahtesinden ayırabilirse Allah dostu da bu şekilde işin içyüzünü ve dış yüzünü görebilir demektedir.

³³Mevlânâ, *Mesnevî*, c.II, b.920-925.

Mü'min kişinin diliyle ifade ettiği dini hükümler onun kâmil ve temiz bir ahlâka sahip olduğunu göstermez. Kaldı ki her insan hata yapabilir. Dini istismar eden kişiler aslında altın suyuna batırılmış bakır gibidir. Şeytan her zaman din tarafından insanı yakalasa da Mevlânâ her şeyi şeytana bağlama “çalış, çabala da akıl ve din piri” ol der. Her şey dış görünüşte gizlenebilir, ancak içi görmek Allah'ın ilmini akla, kalbe ve vücuda inşâ etmekle olur. Zaman zaman bazı perdeler kalkar, yüzdeki güzellik ya da çirkinlik huy zıt olabilir. Bu sebeple dış görünüş ile hareket etmek insanoğlunu aldatabilir.

C.IV- 2710. Ey mümin, nur eteğini sürüdü mü ateşimi mahvedecek hemen geç der. Cehennemlik de nurdan ürker, kaçır. Çünkü güzelim, cehennem tabiatlıdır o! Mümin, canla başla nasıl cehennemden kaçarsa, cehennem de müminden öyle kaçır! Çünkü müminin nuru, ateş cinsinden değildir... Nuru arayan, hakikatte ateşin zıddıdır. Hadîste gelmiştir: Mümin duada Tanrı'ya yalvarır, cehennemden aman diler ya...

2715. Cehennem de canla başla ondan aman diler Ya Rabbi, beni falandan uzak et der. Cinsiyet cazibesini şimdi bir gör hele. Bakalım sen hangi cinstensin: Küfür cinsinden mi, imân cinsinden mi?Haman'a meylin varsa Haman'dansın. Musa'ya meylin varsa Sübhan'dan! İkisine de mailsen, iki cinsten de katışığın var... Nefisle akıl, ikisi de sende karışık! İkisi de savaştı, kendine gel, kendine! Çalış da mânâlar, suretlere üstün olsun!

Burada bahsi geçen cinsiyet meselesi, şeytan ile melek gibi iyiliği ve kötülüğü simgeler. Mutlaka her insan peygamber sıfatlarını taşıyamayabilir ancak Haman gibi de olmaması gerekir. İnsanların cinsleri Allah'ın boyası ile boyanmaktadır buda ancak Hz. Rasûlullah'ın sünnetini ve şeriâtı doğru uygulayarak gerçekleşir. Mutlaka peygamberler dönemindeki insanlar öğretiler üzere olmuştur ki bu Allah'ın kullarından istediği en doğru şekildir. Bu sebeple İslâm'da hadîslere çok önem verilmiştir. Çünkü her söz Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.v)'in dilinden dökülüp amel edilen bir miras olarak kalmıştır. İslâm'ın bozulmamasında rol oynayan Kur'ân-ı Kerîm'in hadîslerle bir eğitim sürdürmesidir diyebiliriz. Nitekim Mevlânâ da Mesnevîsinde âyetlere ve hadîslere yer vermiştir. Her ilmin içinde gizlenmiş mânâlar vardır. Kur'ân-ı Kerîm'de birçok keşfedilmeyen mânâ yeni yeni keşfedilmektedir. Bilim insanları ve doktor da alanlarında uzmanlaşmak için birçok deneme, çalışma ve sınavlardan geçmiştir. Eski devirlerdeki doktorların uyguladığı yöntemlerle şimdiki yöntemler arasında nasıl farklılıklar varsa, insanın Yüce Kur'ân-ı Kerîm'den öğreneceği ve keşfedeceği birçok şey vardır.

C.V- 995. Şükretmiyorsan artık kan ağla. Çünkü o güzellik kafirden ayrılmıştır. Küfre ümmet olanların işleri borçtur. İmâna ümmet olanların

kalpleri temizdir, özleri halistir. Şükür etmeyenden güzellik de kaybolur, hüner ve sanat da. Artık bir daha ondan bir eser bile göremez.

Mevlânâ burada îmân için ümmet tabirini kullanmakta, yani ümmet bilincini taassuba girişerek taraftar düşüncesinden uzak olması gerektiğini belirtir. Günümüzde olduğu gibi her dönemde Müslüman görünen birçok münafık ya da farklı görüşe mensup topluluklar mevcuttur. Bizler insanların îmânlarını karşılaştırarak bir îmân sınavı yapamayız, ancak îmânımızın kuvveti ve aklımız sayesinde eğriyle doğruyu birbirinden ayırt edebiliriz. İmânın diğer bir tanımla şerâatin hükümlerini hiçbir çıkar ve riyâ olmaksızın yerine getirip çevresine ilmiyle ameliyle örnek olmaktır. İslâm'da riyâ konusu çok önemlidir. Riyâ cennet safında olan bir kimseyi birden cehennem safına atabilir. Beytin devamında şükür konusunu ele alan Mevlânâ şükürün bükülmez bir bilek olduğunu anlatarak bizleri her daim şükre davet etmektedir.

“Öyle ise siz Beni (ibâdetle) anın ki Ben de sizi anayım. Bana şükredin; sakın bana nankörlük etmeyin.”³⁴ “...Bana şükrederseniz muhakkak ki; size kat kat fazla veririm...”³⁵ “De ki: Her türlü eksiksiz övgüler Allah'adır...”³⁶ “... O, mü'minlerin o cennetteki dua ve selamlaşmalarının sonu ise eksiksiz tüm övgüler Âlemlerin rabbi olan Allah'a mahsustur”³⁷ şeklindedir.

C.V- Zaten o şeytanlar, eski hasetçilerdir. Bir an bile yol kesmekten vazgeçmezler. İsyân tohumunu eken ademoğulluları da haset yüzünden şeytan olmuşlardır.

1220. Kur'ân'ı oku da bak. İnsan şeytanları da, Tanrı'nın çarpmasıyla Şeytan cinsinden olmuşlardır. Şeytan birisini kandırmakta aciz oldu mu bu çeşit insanlardan yardım ister. Siz dostsunuz, bize dostlukta bulunan, bizdensiniz, bizim tarafımızı tutun derler. Âlemde birisinin yolunu kestiler, birini azdırıp yoldan çıkardılar mı iki cinsten olan şeytanlar da sevinirler. Birisi imânla can verdi, dinde mertebesi yüceldi mi iki bölük de feryada, ağlayıp bağırma koyulur.

Mevlânâ burada En'âm Suresi 112. âyetine işarette bulunarak *“İşte böylece Biz, her peygambere insan ve cin şeytânlarını düşman yaptık. Onlardan kimi, kimini aldatmak için câzib sözler fısıldarlar. Eğer Rabb'in dileseydi; bunu yapamazlardı. Öyleyse onları iftiraları ile başbaşa bırak. Bir de âhirete inanmayanların kalpleri ona meyletsin, ondan hoşlansınlar ve işleyeceklerini işlesinler diye.”* “Ey Ebu Zerr; insan ve cin şeytânlarının şerrinden Allah'a sığın, buyurdu. Ben; ey Allah'ın elçisi, insanların da şeytânları mı var? diye sordum. Allah Rasûlü; evet buyurdu.”³⁸

³⁴ Bakara, 2/152.

³⁵ İbrahim, 14/7.

³⁶ İsrâ, 17/111.

³⁷ Yunus, 10/10.

³⁸ Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, Çağrı Yayınları: 6/2797-2800

Elmalılı Hamdi Yazır tefsirinde bu âyeti kerîme ile ilgili şu açıklamalar geçmektedir: “Terkibinin izafeti, beyaniyye veya lâmiyye olması hakkında iki kavil vardır. Beyaniyye olduğuna göre insten olan şeytanlar ve cinden olan şeytanlar demek olur. Ve şeytanların bir kısmı ins cinsinden bir kısmı da cincinsinden olduğu anlaşılır. Lâmiyye olduğuna göre de inse mahsus, yani insanlara musallat, insan aldatmaya mahsus şeytanlar, cinne mahsus, cinnîleri aldatmaya mahsus şeytanlar demek olur. Ve bu surette şeytanın ne ins, ne cin değil, üçüncü bir cins olduğu ve fakat bir kısmı inse, bir kısmı da cinne musallat olmak üzere iki nevi' bulunduğu anlaşılır. İkrime, Dahhak, Süddî, Kelbî gibi bâ'zı müfessirîn izafetin lâmiyye olması ve mugayeret ifade etmesi asl olduğuna binaen şeytanların ins-ü cinne mugayir bir cins ve hepsi evlâdı İblis olduğuna kail olmuşlardır. Fakat İbni Abbas'tan Ata ve Mücahid ve Hasen ve Katade izafeti beyaniyyeyi ihtiyar ederek demişlerdir ki: Şeytan ins-ü cinden her hangi bir âtiy ve mütemerriddir. Ya'ni gerek ins ve gerek cinden olsun serkeş, mütekebbir, fitnekâr, anud, ele avuca sığmaz, kaypak, yola gelmez olanların hepsine şeytan denilir.”³⁹

Hiz. Mevlânâhem beyaniyye hem de lâmiyye olarak insan ve cin şeytanlardan bahsetmektedir. Hiz. Adem'i yoldan saptıran şeytanın varlığının yanı sıra, Allah'ın çarptığı ve yolunu bulamayan şeytanlaşan insanlar ve cinlerin var olduğu görüşündedir. Bu sebeple “ zira nice insan suratlı şeytan vardır. Binaenaleyh her ele el vermek lâyük değildir.”⁴⁰ Beyitlerinde hem münafıklık, hem kâfirliğin şeytanlaşmış insanlardan bahsederken, şeytanın bu insanları kullanarak onlardan yardım aldığını dile getirmektedir.

C.V- 2911. Bir adam, Mecusînin birine, yahu gel de Müslüman ol, Müslümanlar arasına karış dedi. Mecusî dedi ki: Tanrı dilerse îmâna gelirim, ihsanını çoğaltırsa yakın elde ederim dedi.

Burada Allah dilerse îmâna gelirim ibaresi şeytanın bir hilesidir, hikâyenin devamında Mevlânâ: “İnsan bir yerden bir yere gitmez ama gitmesi gerektiği halde buna bir bahane olarak Allah dileyeydi gelirdim” demesi kibir ve benlik duygusunu ortaya çıkartmaktadır. Allah'a inanmayan birinin “kûn fe ye kûn”⁴¹ Allah ol derse olur âyetini örnek gösterip “o halde Allah beni inandırırın” demesi de bunun gibidir. Hiz. Mevlânâ insanın kendi nefsinin ve şeytanın fısıldadıklarını yapıp sonra da Allah istesin îmân edeyim sözünün bir alaydan ibaret olduğunu söylemektedir. Bu düşünce bahçeye diken ekip sonra Allah dilesin ve meyve olsun demek gibi, lağım etrafında dolaşıp misk kokusunu almaya çalışmak gibidir. Kaldı ki Allah herşeye kadirdir. Ancak Yüce Allah (c.c) îmân eden kullarıyla îmân etmeyen kullarını birbirinden örneklerle ayırmak için her insanı farklı sınavlara tabi tutmuştur. Kimini zenginlik, kimini fakirlik, kimine sağlık, kimine hastalık vermiştir. Cenneti ve cehennemide inananlar ve inanmayanlar için yaratmıştır. Bunun için “kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu görür. Kim de zerre

³⁹ Elmalılı Hamdi Yazır, *Elmalılı Tefsiri*, En'am, s. 2029

⁴⁰ Mevlânâ Celâledin-i Rumî, *Mesnevi*, c. I, b.316, çev. İzbudak.

⁴¹ Yasin,36/82.

miktarı şer işlemişse onu görür."⁴² herkesin mükafatını işlediklerine göre vereceğini bildirmiştir.

C.V- 3252. Ey Eyaz, bir çarık parçasına şu sevgi nedir? Neden bir put gibi ona aşıksın? Mecnun gibi kendi Leyla'ndan yüzünü çevirmişsin de bir çarığı kendine din, îmân edinmişsin? İki eski çarığa niceye kadar bir taze sözler söyleyerek, cansız bir şeye ezeli sırrı açacaksın?

Mevlânâ insanın dünyevi sevgisinin her şeyin önüne geçtiğinden aslında putlaştırıldığından bahsediyor. Hangi inanca sahip olursa olsun yeryüzündeki maddi zenginlik insanları cezbeder. Bu gösteriş ve dünyaperestlik artık putperestlerin böyle bir zaafının olmadığını düşünenler aslında ufak günahların bile kişinin kendi için büyük bir günah olduğundan habersizdirler. Muhâsibî de "riyânın karıncanın ayak hareketinden daha yavaş olduğunu"⁴³ belirtirken bu duruma dikkat çeker. İnsanın nefisini hatta hayatının her anını muhasebeye çekmesini öğütler.

C.V- Bayezid'in zamanında bir kafir vardı. Ona kutlu bir Müslüman dedi ki: Ne olur Müslüman olsan da yüzlerce kurtuluşa erişsen, ululuklar bulsan. Kafir dedi ki: Eğer Müslümanlık, âlemin şeyhi Bayezid'in Müslümanlığıysa, Ben ona takat getiremem. O, benim çalışmalarımın çok üstün.

3360. Dine, imâna inanmıyorum ama onun imânına adamakıllı imân etmiştim. İmânım var ki o, herkesten yüce, pek latif, pek nurlu. Ağzım adamakıllı mühürlü, imân edemem ama gizliden gizliye onun imânına müminim. Yok eğer sizin imânınız imânsa ona ne meylim varne de iştahım. İmân yüzlerce meyli olan, sizi gördü mü soğur, kesilir.

3365. Çünkü sizin imânınızdan adam, yalnız bir ad görür, mânâsı yoktur. Nasıl olur da çöle kurtuluş yeri denir? Sizin imânınıza bakan kişinin imâna olan sevgisi soğur gider.

Bâyezid-î Bistâmî (D.804, Bistam- Ö.874, 877/878) döneminden bahseden Mevlânâ, bir kâfir ; "Eğer Müslümanlık, âlemin şeyhi Bâyezîd 'in Müslümanlığıysa, Ben ona takat getiremem" Müslüman olacaksam Bâyezîd gibi olmam lazım onun haricindeki Müslümanların doğru olmadığını düşünüyorum ifadelerinde bulunmuştur. Hz. Mevlânâ burada bir kez daha İslâm dininin çok ince ve sık dokumalı bir kumaş olduğunu ifade etmektedir. Ancak gördüğümüz o ki Mesnevî'ye vakıfiyeti olmayan kişilerde: "Biz Müslümanlığa layık değiliz, gerektiği şekilde uygulamıyoruz, bu yüzden namaz kılmıyor, örtünmüyor, oruç da tutmuyoruz" düşünceleri galip gelebilmektedir.

⁴² Zilzal, 99/7-8.

⁴³ Ebû Abdullah Haris b. Esed el-Muhâsibî, *er-Riâye li Hukûkillah*, haz.: Abdülhakim Yüce, İstanbul, 2013, s.159.

Ancak Hz. Mevlânâ hikâyeyi anlatırken gerçek bir Müslüman'ın; Kafir, Mecusî, Yahudi, Hristiyan ya da Deist ile kendini kıyaslaması değil Bâyezid gibi bir velî zatla ile karşılaştırması gerektiğine işaret etmektedir. Sürekli insanoğlu şeytanın tuzağına düştüğü için ibâdetleri yerine getiremediğine dikkat çekmektedir. Oysa Hz. Peygamber Efendimizin yaşantısını baz alan bir mü'min, zorlansa dahi tüm ibâdetleri yerine getirecektir. Kafir kişi Bâyezid'in îmânına meylim var diyerek aslında İslâm'ın Bâyezid'da tecelli eden hallerini sevdiğini ve doğru bulduğunu belirtmektedir.

C.VI- Çünkü Tanrı, bir şey verdi mi iyidir, kimseye kötü bir şey vermez. O, bilir ve adamın dileğini insan istemeden verir. Fakat Tanrı emri ile dilersen caizdir. Çünkü o çeşit istek, peygamberlerin yoludur. Sevgili emredince kötü kalmaz. Küfür onun için olursa îmân kesilir.

340. Onun emri ile olan kötülük, bütün âlem iyiliklerinden üstündür. Sedefin kabuğu paralanırsa ilenme, onda yüz binlerce inci vardır. Bu sözün sonu gelmez, dön de padişaha gel. Doğan kuşuna benzer.

*“De ki: “Ey mülkün sahibi olan Allah'ım! Sen mülkü dilediğine verirsin. Dilediğinden de mülkü çeker alırsın. Dilediğini aziz edersin, dilediğini zelil edersin. Hayır senin elindedir. Şüphesiz sen her şeye hakkıyla gücü yetersin.”*⁴⁴ Hz. Mevlânâ Âl-i İmrân Sûresinde olduğu gibi bu beyitlerinde de yeryüzünde yaratılan her şeyin Yüce Allah Teâlâ'nın elinde olduğunu nakletmiştir. Dert ve keder başlangıçta kötü gibi görünse de Allah katından geldiği için güzeldir. Kul Allah'tan gelen her şeye razı olmalıdır. Buna rıza makamı diyebiliriz. Gelecek bir musibet kul için kötü görünse de aslında Allah'ın sınavı içinde bize hayıra dönecektir.

Hevâ ve hevesten gelen, ibahîlik⁴⁵ sapıklıktır, azgınlıktır. Fakat Tanrı'dan gelen, ibahîlik yüceliktir.

2075. O hesaba sığmaz nurun doğup parladığı yerde küfür îmân kesildi, şeytan Müslüman oldu. O, yücelik mazharıdır, Tanrı sevgilisidir. Bütün ileri meleklerden ödülü kapmıştır.

Hz. Mevlânâ burada Hz. Peygamber Efendimizin şeytanının Müslüman oluşundan bahsetmektedir.

C.VI- 4695. Ben sana iğreti olarak gelir, mal olurum: Seni kendime, sırlarıma vâkîf ederim. Fakat isyan ettin düşmanlığa kalkıştın mı sana ancak üç dört günceğiz hizmet ederim. Sonra seni Ad (kavmi) gibi başaşağı eder, düşmancasına ordunun içine dalar çıkarım. Bu suretle de îmân, gam mayası olduğu zaman, gayba îmânın kuvvetleşir. O zaman zaten herkes inanır, mü'min olur. Bütün baş çekenler, baş eğerler.

⁴⁴ Âl-i İmrân, 3/26.

⁴⁵ İbahîlik (Arapça: ibâha); İslâmiyet'te, sünî anlayışın yasakladığı ve günah olarak değerlendirdiği bazı şeyleri yasak görmemektir.

4700. O zaman herkes ağlar, sızlar, yoksulluğunu söyler. Hırsızla yol kesicini darağacının altında imâna gelip sızıldanması gibi hani. Fakat daha önce gayb âlemine imân edersen, o âleme sahip olursan iki cihanı da elde eder, kendi başına buyruk olursun. İki günlük iğreti ve bozuk düzen bir surette değil, ebedî olarak şahlık ve padişahlık elde edersin. Savaştan, gürültüden kurtulur, kendi işine sahip olursun. Padişah kesilir, kendi davulunu döversin.

Hz. Mevlânâ'ya göre Allah yoluna gelene, Allah Teâlâ hizmet eder. Başına gelecek bir musibette ise zaten herkes tevbe eder. Ancak mühim olan dar anda değil her anda Allah'a şükretmek ve Allah yolunda olmaktır. Bunun sonunda da Allah Teâlâ mükâfatını verir. *"Çünkü Allah bu kimselerin ecirlerini tam verir ve lütfu ile arttırır. Doğrusu O, bağışlayandır, şükürün karşılığını bol bol verendir."*⁴⁶ *"Şükreder ve inanırsanız, Allah size niçin azabetsin? Allah şükürün karşılığını verir ve bilir."*⁴⁷

Hz. Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde imânın önemini anlatırken on beş farklı açıdan ele almıştır. Bazı insanların dininin imânının para olmaması hususunda dünyevi şeyleri put haline getirmememiz gerektiğini, her hata karşısında tevbe kapısını açmamız ve bununda imândan ileri gelen bir hâl olduğunu ifade eder. İnsanın kendini muhasebe ederek eğriyi doğruyu kendi içinde tartması gerektiğini vebaşımıza gelebilecek her musibette Allah'a dayanmak ve her şeyin Allah'tan geldiğini bilmek gerektiğini anlatmaktadır. Cenab-ı Allah'ın her şeyi bildiğini ve insanın gayba inanması gerektiğini, küçük olarak görünen günahlardan sakınmak ve günahları tekrar etmemek gerektiğine de vurgulamaktadır.

Dini tamamlama yolunda şerîatin tüm gerekliliklerini yerine getirmek. İnsanın dinini tamamlaması ilmî konularda kendini yetiştirmesi imânını da güçlendirecektir. Böylece dini hususlarda tarîkatlılara da farklı cemâatların kendi genel geçer kurallarının önüne geçmek Kur'ân ve Sünnetten ayrılmamak kolaylaşacaktır. Nitekim Hz. Mevlânâ *"her ele el vermeyin, nice insan görünümlü şeytanlar vardır"* sözüyle insanın kendini yetiştirmeye çalışmasını öğütlemektedir. Dinini bilen ve tamamlayan kişi şeytanın ve şeytan adamlarının da yapacağı her türlü kötülüğü bilir. Dinini bilen dinden sapmayacağı için şeytanın hileleri karşısında da imânını sapasağlam tutacaktır.

İmânını taze tutmak kendinden aşağı olan kişilerle kıyas yaparak değil, peygamberler ve evliyâlar ile kendini kıyaslayarak olacaktır. Nitekim insanlar yapmadıkları ibâdetler hususunda bu konuda eksik olan başka insanları örnek gösterirler. Hz. Mevlânâ tartacağı kişinin senden üstte olmasına dikkat et böylece imânını her daim taze tutarsın demektedir. Kısacası Allah'ın boyası ile boyanmak O'nun sıfatlarına bürünmek imânı her dem diri tutacaktır.

⁴⁶Fâtır, 35/30.

⁴⁷Nisâ, 4/147.

II. KAZA VE KADER

Allah'ın yaratıklarına ilişkin planını ve tabiatın işleyişini gerçekleştirmesini ifade etmek üzere literatürde kader ve kaza kelimeleri kullanılır. Bu iki terim ilimlerce farklı şekillerde tanımlanır. Sözlükte "gücü yetmek, planlamak ölçü ile yapmak bir şeyin şeklini ve niteliğini belirlemek kıymetini bilmek; rızkını daraltmak" gibi mânâlara gelen kader,"Allah'ın bütün nesne ve olayları ezeli ilmiyle bilip belirlemesi" diye tarif edilir. "Hükmetmek: muhkem ve sağlam yapmak, emretmek yerine getirmek" anlamlarındaki kaza ise "Allah'ın nesne ve olaylara ilişkin ezeli planını gerçekleştirmesi" şeklinde tanımlanır. Eş'arî kelimcilerinin çoğunluğuyla İslâm filozofları sözü kazaya kader, kadere de kaza anlamını yüklemişlerdir. Buna göre kaza Allah'ın ezeli hükmü yani bütün nesne ve olayların Levh-İ Mahfuz'da veya küllî akılda topluca var olması. Kader ise bütün nesne ve olayların kazaya uygun olarak yaratılması ve dış âlemde gerçeklik kazanmasıdır. "Bir şeyin mahiyet ve niteliklerinin yanı sıra var oluş zamanı ve mekânını belirlemek" demek olan takdir de kaderle eş anlamlı olup bazen onun yerine kullanılır. Mu'tezile kelimcileri sorumluluk doğuran beşerî fiilleri kader ve kazanın dışında tutmuşlardır. Onlara göre kader ve kaza insanlara ait fiillerin hükmünü açıklayıp haber vermekten ibarettir; takdir de bir fiili önceden tasarlayıp belli bir şekilde meydana getirmektir.

Kadr (kudret) kavramı Kur'ân'da 100'den fazla yerde isim ve fiil kalıplarında Allah'a nispet edilmiştir. Ragıb el-İsfahânî Allah'ın varlıklara ilişkin takdirinin iki anlama geldiğini söyler. Bunlardan biri yarattığı nesnelere güç vermek, diğerleri de İlahi hikmetin gerektirdiği tarzda yaratıkların nihaî özellik ve şekillerine kavuşturmadır.⁴⁸

Mâtürîdîler insanın iradeli fiillerine bir Allah'ın diğeri insanın olmak üzere iki kudretin etki ettiğini, Allah'ın etkisinin yaratma şeklinde, insanın etkisinin ise kendisinde bulunan cüz'î irade ile tercihte bulunmak şeklinde gerçekleştiğini açıkça ifade ederler.⁴⁹

Mu'tezile, Allah'ın önceden verdiği bir imkân ile insanın kendi fiilini kendisinin yaptığını/yarattığını ileri sürerken, Eş'arîler ve Mâtürîdîler insanın fiilini ancak fiilin gerçekleştiği anda Allah'ın verdiği bir güç ile yaptığını ileri sürmektedir.⁵⁰

C.I- Kaderden çekinmekte perişanlık ve kötülük vardır. Yürü, tevekkül et ki tevekkül, hepsinden iyidir.

⁴⁸ Yusuf Şevki Yavuz, "Kader", DİA, İstanbul, 2001, c.24, s. 58.

⁴⁹ Cağfer Karadaş, "Kaza ve Kader", *Kelam El Kitabı*, Editör: Şaban Ali Düzgün, Grafiker Yayınları, Ankara, 2012, s.412.

⁵⁰ Karadaş, "Kaza ve Kader", *Kelam El Kitabı*, , s.413.

910. Ey kötü, hiddetli adam! Kaza ile pençeleşme ki kaza da seninle kavgaya tutuşmasın. Tanyerini ağartan Tanrı'dan bir zarar gelmemesi için kulun Hak hükmüne karşı ölü gibi olması lâzımdır.”

Hz. Mevlânâ başına gelecek olaylarda kaza ve kaderin hükmü vardır, sen her işini hallet ve sonunda Allah'a tevekkül et bu iş en doğrusudur demektir. Kaza ile pençeleşmek ona karşı gelmektir. Allah'ın senin üzerinde önceden vermiş olduğu karara karşı ölü gibi ol ifadelerini kullanmıştır.

C.I- 975. Ey ulu kişi! Nebîlerin ve velîlerin yolunda çalış! Kaza ve kaderle pençeleşmek mücâhede sayılmaz. Çünkü bizi pençeleştiren, savaştıran da kaza ve kaderdir. Bir kimse îmân ve itaat yolunda yürüyüp de bir an bile ziyan etmişse kâfirim! Başın yarılmamış, şu başını bağlama. Birkaç gün çalış da ondan sonra gül! Dünyayı arayan kimse olmayacak ve kötü bir şey aradı. Ukbayı arayansa kendine iyi bir hal aramış oldu.

Hz. Mevlânâ insanın kaza ve kaderin üzerinde yoğunlaşıp bunu dert ettiğini, ancak günlük yaşantımızın devam ederken bununda kaza ve kaderin cilvesi olduğunu anlatmak istiyor. Örneğin bir kimse kötü bir hastalığa yakalandığında çalışıp evine rızık getirmek zorunda olmuş olması da kaza ve kaderin eseridir. Başına gelebilecek her musibet kaza ve kaderin cilvesidir. Öyle ki Allah isteseydi bu kişiye zenginlikte verebilirdi. Bu yüzden sebeplere aldanmamak gerekir, îmân ve itaat ile başıma bu geldi, ancak sen yoluna devam etmelisin Allah Teâla senden bunu istiyor düşüncesini vurgulamaktadır.

Hz. Mevlânâ kaza ve kaderin cilvesini olaylara karşı kişinin ibâdetlerini üstte tutması ve her daim uyanık davranması gerektiğini söyler.

C.I- Bir Mûsâ, Firavun'u askeriyle, başındaki kalabalıkla Nil nehrinde öldürür; Bir sivrisinek yarım kanadıyla pervasızca başın beynini yarar.

1190. Düşman sözü dinleyen hali budur. Hasetçinin dostu olanın uğradığı cezayı gör! Hâmân'ı dinleyen Firavun'un, Şeytan'ı dinleyen Nemrûd'un hali budur. Düşman her ne kadar dostça söylesen de her ne kadar taneden, yemden bahsedersen de sen onu tuzak bil! Sana şeker verirse sen bunu zehir, bir lûtufta bulunursa onu kahır bil! Kaza gelince kabuktan başka bir şey göremez, düşmanları dostlardan ayıramazsın.

1195. Böyle olunca yalvarmaya başla, ağlayıp inlemeye, tesbihe, oruca devam et!

Yeryüzünde herkes hakîki dostu aramalı, her kim Firavun gibi Hamanı, Nemrud gibi şeytani dinlerse onların dostluğu insanı cehenneme götürecektir. İnsanların dostlukları bir yere kadardır. Onların çıkar ve menfaatleri ön plana geldiği zaman kimin

gerçek dost kimin düşman olduğunu anlayamazsınız. Nitekim kaza geldiği vakit insanlar düşmanlarını dostlarından farklı göremezler ve aldanırlar. Bu sebeple her an Allah'a duayla sarıl, her musibette tek korunağın yine Allah (c.c) tesbihin olacaktır demektedir.

Hz. Mevlânâ bir sonraki beyitlerinde Hüdhdüd Kuşu ile Karga arasında geçen münasebeti anlatmaktadır. Kaza ve kaderin insanın üzerine çekilecek bir set olduğunu ifade eder. Ne zaman ki kaza ve kader gözlerimizi bağlamaz o zaman her işi Allah'ın izniyle halledebiliriz. Burada apaçık Allah'ın kudretinin dışında hiçbir şeyin yapılamayacağından bahsetmektedir.

C.I-1231 Eğer kaza gözümü ve aklımı kapatmazsa ben tuzağı havada da görürüm. Fakat kaza gelince bilgi, uykuya dalar, ay kararır, gün tutulur. Kazanın bu çeşit hilesi nadir midir ki? Kaza ve kaderi inkâr edenin inkârı bile, bil ki kaza ve kaderdendir.”

Son sözlerinde kişinin kaza ve kaderini inkâr etmesinin dahi kaza ve kaderden olduğunu belirten Hz. Mevlânâ burada Allah'ın kuluna vermek istediği işaretin ne olduğunu da yalnız Allah Teâlâ bilir ve bildirir demektedir. Örneğin bir kimsenin Allah'ı inkâr etmesi kötü bir durum olsa da bu kişinin ne zaman Müslüman olacağı ve ne zaman verilen nimetlere şükredeceğini de biz bilemeyiz. Bu kaza ve kader onun sınavı mıdır? Yoksa kötü davranan bir Müslüman'ın sınavı mıdır? Her şeyin Allah'tan geldiğini bilen bir mü'min hiç kimseyi yargılamaz ve yaradılanı Yaradan'dan ötürü sevme düşüncesiyle tüm kötü düşünceleri yok eder. Çünkü Allah'ın bağışlayıcı kudreti hiçbir varlıkta yoktur ki O'nun kerem denizi bir kulu küfür batağından çekip kurtarın. Kulun inanmaması da Allah'ın kaza ve kaderinin takdiriyledir. Böylece kaza başa geldiği zaman hastalık, ölüm ya da kötü bir olay o kulun dinini İslâm, peygamberini Hz. Rasûlullah olarak seçmesi de ilimler içinde bizim bilemediğimiz kaza ve kaderin sonuçları olabilir.

Buna işaret olarak Hz. Mevlânâ, kaza ve kaderin Hz. Âdem'i yolundan çevirdiğini dile getirmektedir.

C.I- Âdem hayretten kurtulup tekrar yola gelince gördü ki hırsız eşyayı iş yerinden götürmüş! “Rabbena İnnâ zâlemnâ”⁵¹ deyip âh etmeye başladı. Yani “karanlık bastı, yol kayboldu” dedi.

1255. Bu kaza, güneşi örten bir buluttur. Aslan ve ejderha bile ondan feryat ve figan etmektedir. “Kaza ve kader zuhur edince bir tuzağı bile görmüyorsam bu yolda cahil olan yalnız ben değilim ya!” Zorlamayı bırakıp feryad ü figana koyulan kişi ne kutlu kişidir; O, iyi bir işe sarılmıştır. Eğer kaza, seni gece gibi sararsa sonunda yine elinden tutacak

---

⁵¹A'raf, 7/23.

odur: Yüz kere canına kastederse yine sana can veren derdine derman olan kazadır.

1260. Bu kaza yüz kere yolunu kesse de yine senin çadırını göklerin üstüne kurar. Seni eminlik mülküne götürmek için bu korkutmasını inâyet bil!

Derdin içinde bir derman var, başa gelen kaza Hz. Adem'i onca mahlukatı, eşyayı bilmesine rağmen yine de yasak meyveden uzaklaştıramamıştı. Çünkü kaza ve kader geldiği zaman insanın bilgisi, ilmi ve aklı yok olur. Allah Teâlâ kaza anında kuluna müdahale etmez. Çünkü onu ya önceden bildirmiştir ya da bir sınav sebebi kılmıştır. Sonuçta başa gelen her tevbe nasıl insanın içini acıtır ve bir daha yapmayacağı azmiyle tevbeye niyet ederse Hz. Mevlânâ'da; Allah kulunu yalnız benimle olsun, derdini verdim ve dermanı da benden geleceğini bilsin demektedir. "Rabbena İnnâ zâlemnâ"⁵² âyeti kerimesinde Hz. Mevlânâ; Hz. Âdem ve Hz. Havva'nın yaptıkları kusur karşısında tevbe ettiklerini anlatmaktadır.

C.I-1993.Sevgili, benim sözüme darılsaydı susardım, bana bir lâhzacık mühlet verseydi sükût ederdim. Fakat "Söyle, bu söz ayıp olmaz. Senin sözün, gayb âlemindeki kaza ve kaderin zuhurundan başka bir şey değildir" demekte.

Hz. Mevlânâ burada söz söyleyen kişinin velî olduğundan bahsediyor. Velî'nin dilinden çıkan her lâhza kötü görünse dahi Allah'ın izni hatta kaza ve kaderi derecesindedir. Bunu şu şekilde örneklendirecek olursak: Bir hocanın öğrencisine düşük bir not vermesi öğrencinin kendisini düzeltmesi yönünde verilmiş bir not olacaktır. Ya da başarısız bir öğrencinin notunu yüksek vermiş olması da bu öğrencinin davranışlarında düzeltmeler yapacağını ön görmektedir. İşte hocanın öğrencisine karşı ilmini kullanarak verdiği düşük ya da yüksek not, Allah'ın kaza ve kaderinde kişinin geleceğine etki edecektir. Bu sebeple kötü notu küfür ya da kulun kötülüğü olarak adlandırsak dahi bu olaydaki hikmeti de velî kulun davranışının Allah katından bir işaret olarak geldiğini söyleyebiliriz.

Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: Kim benim velî kuluma düşmanlık ederse, Ben ona mutlaka savaş açarım. Kulum, üzerine farz kıldığım şeylerden daha iyi bir yolla bana yaklaşamaz. Kulum, nafilâ ibâdetlerle de bana yaklaşmaya devam eder, nihâyet ben onu severim. Onu sevince de işiten kulağı, gören gözü, tutan eli ve yürüyen ayağı olurum. Benden bir şey isterse veririm. Bir şeyden bana sınırsız onu korktuğu şeyden korurum. (Ancak ölmesini istememesi gibi durum olursa) yapmak durumunda olduğum hiçbir meselede, ölümden hoşlanmayan mü'minin ruhunu alma zamanındaki tereddüdüm kadar tereddüt

---

⁵² A'raf, 7/23.

göstermem ve aslında ben onu üzmemden de hoşlanmam.”⁵³ Hadîsi bize örnek teşkil etmektedir.

C.II- 2883. Bir velinin gönlünün kırılması yüzünden nefse uyanların önüne bir perde çekilmiştir. Bu kazaya yapılacak ilâcı yine kaza bilir. Halkın akli kazaya pek şaşkındır.

Bu ifadelerde Hz. Mevlânâ yine Allah katında velîlerin ne kadar önemli olduğunu anlatırken, velinin gönlünün kırılması sonucunda halkın beklenmedik bir kazaya uğrayabileceğinden bahsetmektedir.

C.I- 2440. Aklımız baştan ayağı fark etmesin diye kaza geldi mi, gözümüzü örtüyor. Kaza geçince, insan kendisini yemeğe başlar. Perdesi yırtılan, sırrı meydana çıkan yakasını yırtar.

Kaza ve kader insanı anlık kör etmektedir. Bu kör olma hâli uzun bir müddet de olabilir kısa bir müddette. Bazen o anlık da olabilir. Kısacası kaza kişinin mânevî gözünün açılması yani o ana kadar görmediği yanlışlarını görme anıdır. Örneğin kaza sonucunda kişi tevbe edebilir, kafirse Müslüman olabilir. Alkolikse tevbe eder ve bir daha bu günaha sâpmaz. Burada kişinin başına gelen kaza her ne olursa olsun onu yolundan döndürecek bir sınavdır. İnsanlar yaptıkları hataları bazen göz göre göre yapar ancak tevbe vakti geldiği zaman kaza ve kaderin oynadığı oyun insanın kör olan gözlerini tekrardan açacak demektir.

C.I- Yusuf “o haset ve cefa, zincirdi, biz de aslandık. Aslanın zincire vurulması ayıp değildir. Bizim Tanrı’nın kaza ve kaderinden şikâyetimiz yok.

3160. Aslan, boynunda zincir bulunmakla beraber bütün zincir yapanlara beydir” dedi. Dostu Yusuf’a “zindanda ve kuyuda ne haldeydin?” dedi. Yusuf cevap verdi: “Ay, bedir halinden çıkar ve eski ay haline gelir ya... İşte öyle.”

Her şeyin Allah’tan geldiğini bilen kulun gözleri açık olur kalbini de her daim Allah’ın huzurunda tutarsa Hz. Yusuf gibi şikâyetçi olmaz. Hz. Mevlânâ buna Mesnevîsinde şöyle açıklık getiriyor.

Hz. Mevlânâ başa gelecek her musibetin kaza ve kaderin çerçevesinde olduğunu anlatırken bir şeyhe bağlanan kimsenin o şeyhin doğru kişi olup olmayacağını bilemeyeceğinden bahsetmektedir. Nitekim yeryüzünde bu hususta gerçekten söz sahibi olmayan insanlar mevcuttur ve bu bir rant savaşı haline gelmiştir. Doğru olan şudur ki bu bir mânevi yolculuktur ve insanlar şeyh ya da hocalarına aşk ve sevgiyle bağlanırlar. Şeyh eğer yanlışsa bunu çözmek ve düzeltmek çok zordur. Allah kendi yoluna davet

⁵³Buhârî, 1401/1981: Rikâk,38, Hülya Küçük, *Tasavvufa Giriş*, Dem Yayınları Ensar Neşriyat, İstanbul, 2012, s.53.

için kaza ve kaderin işaretiyle bir yola bağlanan insanların doğruyu “bir arının kendisini sokmasını fark eden insan misali” başına gelebilecek kötü olayları fark etmesini ister. Aslında arının soktuğunu fark eden insan, tabiatı gereği fark etmiştir. Hz. Mevlânâ günahların kaza ve kaderin ötesinde yanlış bir yola iter ki bu hatadan da kişi ancak dua ile kurtulabilir der.

C.I- 3240. Tanrı, namusu, ar ve hayayı yüz batman ağırlığında bir demir yapmıştır. Nice kişiler, görünmez bağlarla bağlanıp kalmıştır! Kibir ve kâfirlik, o yolu, o kadar bağlamıştır ki kibir ve küfür sahibi, açıkça ah edemez bile! Tanrı “Onların boyunlarına zincirler vurduk, başlarını yukarı kaldırmışlardır, indiremezler “dedi. Bu zincirler, bizden dışarıda değil “önlerine, artlarına mânialar⁵⁴ koyduk, gözlerini perdeleyip örttük” buyurdu. Fakat bu hale uğrayan, önündeki, ardındaki mâniaya görmez. O dikilen mânianın çetinliği görünmez. Çünkü o kişi, kaza ve kaderin tesiriyle kurtulduğunu bilmez.

3245. Senin sevgilin, asıl sevgilinin yüzünü örtmekte... Mürşidin, asıl mürşidin sözünü dinlemene mâni olmaktadır. Nice kâfirler vardır ki din sevdasındadırlar. Fakat namus, kibir, şu bu; onların mâniaları, halleridir. Bu, gizli bir bağıdır ama demirden beter. Demir bağı, ancak balta kırar... Demir bağı kırmak, kaldırmak ne de olsa yine mümkündür. Fakat gayptan bağlanan bağa kimse çare bulamaz. Bir adamı arı sokarsa tabiatı, derhal o kötülüğü gidermek için uğraşmaya başlar.

3250. Bu da arı sokmasıdır ama kendi varlığından, senden meydana gelmez. Böyle olunca da gam kuvvetlenir, illet bir türlü geçmez. İçimden bunu açmak, iyice anlatmak geliyor ama ümitsizlik verir diye korkuyorum. Hayır, ümitsizlenme, sevin o feryada erişen Tanrı’ya feryat et!

Diğer bir beyitte Hz. Âdem’in af dileyen sözlerine yer verirken:

C.I- Âdem “Bu hor görüşten tövbe ettim. Bir daha böyle küstahça düşünceye düşmem” dedi. Ey yardım dileyenlerin yardımcısı, bize hidâyet ver. Bilgilerle, zenginlikle öğrenmeye imkân yok.

3900. Kerem ederek hidâyet ettiğin kalbi azdırma: Takdir ettiğin kötülükleri bizden defet: Kötü kazaları üstümüzden esirge: Bizi Tanrı’ya razı olan kardeşlerden ayırma! Senin ayrılığın daha acı bir şey yok... Sana sığınmazsak Ssen esirgemezsen işimiz, gücümüz ancak kargaşalıktır. Zaten malımız mülkümüz, malımızın, mülkümüzün yolunu kesmekte... Zaten cismimizi soyup çıırçıplak bırakmakta! Elimiz,

---

⁵⁴ Mania: Engel.

ayağımıza kastettikten sonra artık kim, senin lûtfun olmadıkça canımı kurtarabilir ki?

Hz. Adem'in duasından yola çıkarak kaza ve kaderin Allah Teâlâ tarafından değiştirilebileceğini ya da olabilecek hallerin baştan bildirileceğini ifade ediyor. Allah Teâlâ kaza ve kaderi kulların hayatında hidâyete erdirmek için önceden belirlemiş olduğundan bundan sonraki başa gelecek musibetlere dua ve tevbe kapısıyla bir kalkan yapmak isteyecektir. "Eğer insana tarafımızdan bir rahmet (nimet) tattırır da, sonra bunu ondan çekip alırsak, şüphesiz o ümitsiz ve nankör oluverir."⁵⁵ Âyetinde olduğu gibi insanlar başlarına gelen her olaydan sonra mutlak Allah'a şükretmeleri gerektiğini anlatmaktadır.

C.II- 915. Davut'un canı onun şulelerinden hararetlendi de ondan dolayı elinde demir yumuşadı, eridi. Süleyman, onun vuslatından süt emdi de cinler, periler onun için fermanına tabi oldular. Yakup, onun kaza ve kaderine teslim oldu da ondan oğlunun kokusuyla gözünü açıldı, aydınlandı. Ay yüzlü Yusuf, o güneşini gördü de rüya tâbirinde o kadar uyanık hale geldi. Asâ, Musa'nın elinden su içti de o yüzden Firavun'un saltanatını bir lokma etti.

Hz. Mevlânâ tüm peygamberler ve velîlerden olayları anlatırken her şeyin Allah Teâlâ'nın izni üzerine gerçekleştiğinden bahsetmektedir. Burada da Hz. Yakup meselesinde Allah'ın kaza ve kaderi oğlu Hz. Yusuf'u ondan ayırmıştır ve Hz. İbrahim Hz. İsmâil'i kurban etmesine nasıl razı olduysa Hz. Yakup da Hz. Yusuf'u kaybetmeye razı olmuştur. Peygamberler ve velîler Allah'tan gelene öyle razı olmuşlardır ki her şeyi kaza ve kaderlerine bırakmışlardır.

C.II- Doğan diye, dönüp tekrar padişaha gelen doğana derler. Yolunu kaybeden kör doğandır. Bir doğan, yolunu kaybetti, bir viraneye düştü, Baykuşların arasında kaldı. O rıza nurundandı, baştanbaşa nurdu: Fakat kaza ve kader çavuşu, gözünü kör etti: Gözüne toprak saçtı, onu yoldan sapıttı, viranede baykuşlar arasına uğrattı.

1135. Padişahın ayrı düşmesi şöyle dursun, baykuşlar, başına vurmağa, güzelim kanatlarını yormaya başladılar. Baykuşlar arasına "kendinize gelin; doğan yerinizi, yurdunuzu almaya geldi" diye bir velvedir düştü. Mahalle köpekleri gibi hepsi de kızgın, korkunç bir halde garip doğanın başına üşüşüp hırkasını çekiştirmeye başladılar. Doğan, " ben baykuşlara lâayık mıyım? Baykuşlara bunun gibi yüzlerce virane bağışladım. Ben burada kalmak istemem, padişaha dönmek isterim."

Yeryüzünde insan her ne olursa olsun Allah'ın gücü ile sınava tabi tutulur. Hz. Mevlânâ doğan ve baykuşu örnek vererek insanların başlarına gelebilecek felaketleri

⁵⁵ Hûd, 11/9

anlatmaktadır. Olur ya öyle bir halde insan çaresiz kalabilir işte bu çaresizlikte kaza ve kaderin eseridir. Hz. Mevlânâ'nın kurduğu her cümlede kaza ve kaderin Allah'ın değişmez bir sınavı olduğunu söylediğini görmekteyiz. Böylece Mesnevî'de kaza ve kaderin eline düşen her kişinin sabır ve rıza makamında olması gerektiğini vurgulamaktadır.

Sabır; elem, sıkıntı ve belâlara sızlanmayı terk etmek demektir. Nefse haz veren şeylerden uzaklaşmak diye de tarif edilmiştir. Sabır kökünden türemiş kelimler Kur'ân'da 103 yerde geçer. Hz. Peygamber (s.a.v) sabrı dinin yarısı olarak nitelendirmiştir. Sabır tasavvufta bir makam olduğu kadar ahlâkî bir kavramdır. Sabır iki yerde olur: “Kulun irâdî fiilerinde” ve kulun iradesi dışında kalan belâ ve musibet anında.⁵⁶

Rıza; hoşnutluk beğenmek, izin, müsaade ve boyun kesmek demektir. Hükm-i İlâhî karşısında kulun itirazsız boyun eğmesidir. Rıza tasavvuf makamlarını en üstünü olarak kabul edilmiştir. İki boyutludur; “kulun Allah'tan razı olması” ve “Allah'ın kuldan razı olması”.⁵⁷

C. III- 375. Nefis, üç köşeli dikendir, ne çeşit koysan sana batar, ondan kurtulmana imkân mı var? Hevâ ve hevesi terketme ateşini vur şu dikene... İyi işli dosta uzat elini, sarıl ona! Sebalılar, haddi aşınca bize veba, seher yelinden daha iyi diyecek derecede taşkınlık gösterince. Öğütçüler, onlara öğüt verdiler, kötülüklerine, küfürlerine mâni olmaya çalıştılar. Fakat onlar öğütçülerin kanlarına kastediyorlar, kötülük ve kâfirlik tohumu ekiyorlardı.

380. Kaza geldi mi bu cihan daralır, tatlı helva bile ağzında zehir kesilir demişler. Kaza gelince göz kapanır da göz gözü görmez olur. O atlının hilesi, bir toz kopardı mı o toz, seni yardım dilemeden bile uzaklaştırır. Atlıya doğru yürü, toza doğru değil. Yoksa atlının tozu, seni ezer, bitirir.

385. Tanrı bu kurdun yediği adama “kurdun tozunu gördü de neden feryad etmedi? Kurdun kopardığı tozu bilemedi. Bunca bilgisiyle, bunca hüneriyle neden yayılıp otlamağa koyuldu?” Koyunlar bile kendilerine zarar verecek olan kurdun kokusunu duyar, ondan taraf taraf kaçarlar. Hayvan bile aslanı kokusundan anlar da otlamayı bırakır” der. Aslanın kızgınlığından bir koku aldın mı dön Tanrı' ya sığınmaya, yalvarmaya koyul.

Ahd-i Atîk'te Sebe (Şeba) halkının kökeni hakkında bilgi verilmekte, Sebe kraliçesinin Hz. Süleyman'ı görmek ve peygamber olup olmadığını anlamak için baharat, altın ve kıymetli taşlardan oluşan hediyelerle birlikte Kudüs'e geldiği, ziyareti

⁵⁶ H. Kâmil Yılmaz, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Yayınları, İstanbul, 2012, s.170.

⁵⁷ Yılmaz, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.175.

sirasında ona imân ettiği ve kendisine verilen hediyelerle ülkesine döndüğü bildirilmektedir. Ayrıca Sebe, Suriye ve Mısır'a güzel kokulu bitkiler satan, bilhassa günlük temin eden ve buralara altın ve kıymetli taşlar ihraç eden bir toplum olarak gösterilmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de iki sûrede Sebe'densöz edilir. Naml sûresinde⁵⁸ danışma meclisi bulunan bir kadın hükümdarın yönettiği Sebe'nin zengin ve güçlü bir ülke olduğu, halkının güneşe taptığı, Hz. Süleyman'ın bu melikeye elçi göndererek onu ve halkını Müslüman olmaya çağırdığı meseleyi barış yoluyla halletmeye çalışan melikenin Kudüs'e gidip Süleyman'la bizzat görüştüğü ve bu görüşme sırasında onun cismanî ve ruhanî gücü karşısında gerçek bir peygamber olduğunu anlayıp kendisine imân ettiği ve hâkimiyetini tanıdığı anlatılır. Tarih ve tefsir kaynaklarında Hz. Süleyman'ın onunla evlendiği veya Hemdân melikiyle evlendirip görevinde bıraktığına dair rivâyetler yer alır. Adını bu toplumdaki alan Sebe' Sûresinde⁵⁹ ise maddî refaha sahip güçlü Sebe toplumunun bunca nimete rağmen şeytana uyup Allah'a kulluktanyüz çevirdiği ve bu sebeple büyük bir selfelâketiyle (Arim seli) cezalandırıldığı, verimli arazilerinin çorak topraklara, türlü nimetlerin mahrumiyetlere dönüştüğü belirtilmektedir.⁶⁰

Hz. Mevlânâ nefsine yenik düşen her halkın Allah'ın gazabına uğrayacağını ve bunu da toplumların kendi cüzî irâdeleriyle gerçekleştirdiğini ifadelerinde anlıyoruz. Çünkü toplumlar başına gelebilecek iyi ya da kötü olayları toplu olarak tercih edebilirler. Mutlak başa gelecek her felâket Allah katında kaza ve kaderin bir neticesi olsa da nice öğütçülerin öğütlerini dinlemeyen kavmin sonunu da felâketler olduğunu ifade etmiştir. Cüzî iradenin burada hakim olduğunu son beyitlerde anlamaktayız. Kurdun tozunu gördü neden feryat etmedi? Hayvan bile aslanın kokusunu alırdaki otlamayı bırakır ifadeleriyle kulların insanoğlunun bu halleri görüp bilmeleri gerektiğini dile getirmektedir.

C.III- Âlemin zerrelere birbirine girse yine Tanrı'nın kaza ve kaderine karşı hiçtir hiç! Bu yeryüzü, gökten nasıl kaçabilir, yeryüzü kendini gökten nasıl gizleyebilir? Gökten yeryüzüne ne yağarsa yağar. Yeryüzü ne kaçabilir ne bir çareye başvurabilir, ne bir pusuda gizlenebilir.

450. Güneşten ateş yağsa yine o, gökten yağın ateşe karşı yüzünü yerlere döşemiştir. Yağmur yağsa da tufanlar coşsa, üstündeki şehirler yıkılıp yerle yeksan olsa o, yine Eyyüb gibi teslim olmuştur. Ben bir esirim, ne dersen yağdır demektir. Sen de bu yeryüzünün bir cüzünün, baş çekme. Tanrı hükmünü görünce isyan etme. "Sizi topraktan yarattık" sözünü duyduysan ya, demek ki senden toprak olmanı istiyor, yüz çevirme!

⁵⁸ Naml, 27/20-44.

⁵⁹ Sebe, 34/15-21.

⁶⁰ İsmail Yiğit, "Sebe", DİA, Ankara, 2009, c.36, s.242.

“And olsun biz insanı, çamurdan (süzülüp çıkarılmış) bir özden yarattık.”âyetlerinde⁶¹geçen yaradılışın çamurdan olması üzerine Hz. Mevlânâ toprak her tohumu nasıl kabul ediyorsa insanın da başa gelecek her musibeti toprak gibi cömertçe kabul etmesi gerektiğini dile getirmektedir. Buna da Hz. Eyyûp (a.s)’dan örnek vererek teslimiyetin son derece mühim olduğunu ifade ediyor. Çünkü kaza ve kader Allah’ın güneşi oturduğu yörünge gibi, gökyüzünde yıldızların asılı kalması gibi, yeryüzündeki dağlar gibi Allah’ın takdiri ile hareket ettiğini O’nun izni olmadıkça hiçbir şey yer değişmeyeceğini dile getirmektedir. Yeryüzü şekillerinin bu hareketi bir tür itaat örneğidir.

C. III- 455. (Tanrı diyor ki:) Toprağa nice tohum ekdim. İnsan da toprağın bir tozundan ibaretti, onu ben yükselttim. Yine bir hamle et de kendine topraklığı sıfat edin, alçal. Ben de seni bütün beylere emîr yapayım. Su, yukardan aşağıya, akar da sonra aşağıdan yukarıya akar. Buğday, yukarıdan aşağıya, yerin dibine gider de ondan sonra yerden baş çıkarıp yükselir. Her meyvenin tohumu yerden biter de ondan sonra yerden baş verir.

460. Nimetlerin aslı felekten ta yere kadar umumiyetle aşağıya geldiler, alçaldılar da temiz cana gıda oldular. Tevazu ile felekten toprağa inince de diri ve yiğit adamın cüz’ü oldular. Bu suretle o cemad, insan sıfatlarını kazandı, arşın yücesine uçtu, neşelendi. Önce diri âlemden geldik, sonra yine aşağılıktan yücelere çıktık, diyerek bütün cüzüler, hareket ve sükûn hâllerinde “biz, şüphe yok, yine gerisin geri Tanrı’ ya dönüyoruz” derler.

465. Gizli cüzlerin zikir ve tesbihleri, gökyüzüne bir gulguledir salar. Kaza, hileler düzmeye başladı mı köylü, şehirliyi mat etti. Şehirli, binlerce rey ve tedbiri olduğu halde mat oldu ve bu seferden âfetlere uğradı. Kendi sebatına itimadı vardı, bir dağdı ama yarım bir sel, onu kapıp götürdü. Kaza ve kader, felekten baş çıkardı mı akıllıların hepsi kör ve sağır olur...

470. Balıklar, kendilerini denizden dışarıya atarlar. Tuzak, uçan kuşu zebun eder. Peri ve şeytan, şişe içine girer. Hattâ Bâbil Harut’unu bile kaza ve kader kapar, avlar. Ancak kaza ve kaderden yine kaza ve kadere kaçan kişi kurtulur. Hiçbir tedbir onun kanını dökemez. Tanrı’nın kaza ve kaderinden yine Tanrı’nın kaza ve kaderine kaçan, kişiden başka hiçbir kimseyi, hiçbir hile, kaza ve kaderden kurtaramaz.

Hz. Mevlânâ devamında toprak gibi saf olacak insan nefsin bütün kötülüklerinden arınmalıdır. Böyle bir kulu da Allah herkesin emîri yapar. Hz. Mevlânâ tevazu örneğini açıklarken yukarıdaki beyitlerde “*buğday yukarıdan aşağıya gider*

⁶¹ Mü’minun Sûresi, 23/12, Hicr 15/26, En’am 6/2, Rahman 55/14.

sonra yine topraktan göğe yükselir, insanın secde etmesi de tevazu halinin ortaya çıkmasıdır kendi benliğini yok etmesi de buna benzer” demektedir. “Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.v) hasta ziyaretine gider, cenazelere katılır, merkebe biner, köle bile olsa kendisini çağıran herkesin davetine icabet ederdi. Kureyza ve Nadîroğulları Yahudileri ile yapılan savaş esnasında hurma liflerinden yapılmış biryular ve üzerinde liflerden bir palan vurulmuş bir merkebe binmişti.”⁶² "Rahmân'ın kulları, yeryüzünde vakar ve tevazu ile yürüyen kimselerdir. Cahiller onlara laf attıkları zaman, "selâm!" der (geçer)ler"⁶³Hz. Peygamber Efendimizin (s.a.v)'in yaşantısında ve Kur'ân-ı Kerîm'de tevazunun önemi âyetler ve hadislerle vurgulanmıştır.

Devamında “onlara bir musibet geldiğinde: 'Biz Allah'ınız ve elbette O'na döneceğiz' derler.” Âyetine vurgu yaparak yeryüzündeki tüm canlıların cüzlerinin bu âyet üzere hareket ettiğini ifade etmektedir. Hz. Mevlânâ'nın gizli cüzlerin zikir ve tesbihinden kastı ise “yedi gök, yer ve bunların içinde bulunanlar Allah'ı tesbih ederler. Her şey O'nu hamd ile tesbih eder. Ancak, siz onların tesbihlerini anlamazsınız. O, halîm'dir (hemen cezalandırmaz, mühlet verir), çok bağışlayandır.”⁶⁴ Âyetine vurgu yapmaktadır. Allah'ın kaza ve kaderinden yine Allah'ın kaza ve kaderine kaçan kişi ancak zorluktan ve belâlardan kurtulur ifadesinde cansız varlıkların bu şekilde tesbihleri ve dönüşün Allah'a olacağını bilmesi insanoğlunun da bu bilince vâkıf olması gerektiğini ifade etmektedir. Burada Hz. Mevlânâ kaza ve kaderin zorluğunu Hârût ve Mârût⁶⁵ hadîsesini anlatarak, onların hiçbir tedbirinin işe yaramadığından

⁶² Abdulkerîm el-Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, çev.: Muhammed Çoşan, İlk Harf Yayınevi, İstanbul, 2013, s.258.

⁶³ Rahman, 25/63.

⁶⁴ İsrâ, 17/44.

⁶⁵ Kürşat Demirci, “*Hârut ile Mârut*” DİA, İstanbul, 1997, c.16, s.s. 263-264. **Hârût ve Mârût**: “Arapça asıllı olmayan Harût ve Mârût kelimeleri (Mevhûb b . Ahmed elCevâlîkî s. 629) Kur'an'da bir âyette geçer (el-Bakara 2/102). Bazı hadislerde nakledilen tarih ve tefsir kitaplarında ayrıntılı biçimde yer alan Hârût-Mârût kıssası farklı isimlerle İslâm'dan önceki dinlerde de görülür. Harût ve Mârût kelimelerinin menşeiyle ilgili çeşitli görüşler vardır. Bazı araştırmacılar Harût ve Mârût ilk defa zerdüştlüğün dini metinlerinde geçen Haurvatât ve Arneretât ile aynı saymaktadır (Ieffery, s. 283). Hindulzm'ın en eski kutsal kitabı olan Veda'da fırtına İlahlan kabul edilen M arûtlar'dan söz edilmekle birlikte bunlarla Kur'an'daki Marût arasında bir münasebet kurmak zordur. Ahmed b. Hanbel'in el-Müsned'inde (II, 134) Abdullah b. Ömer'den nakledilen bir hadîse göre Hz. Adem Allah tarafından yeryüzüne indirildiğinde melekler Allah'a "bizler hamdinle Seni tesbih ve takdis edip dururken yeryüzünde fesat çıkaracak orada kan dökcek insanı mı halife kılıyorsun” derler. Allah da onlara "sizin bilemeyeceğinizi herhalde Ben bilirim” der (el-Bakara 2/30). Meleklerken kendilerinin ademoğlundan daha itaatkâr olduklarını söyleyince de Allah yeryüzüne göndermek üzere aralarından iki Melek seçmelerini ister. Hârût ve Mârût seçilerek yeryüzüne indirilir. Zühre çok güzel bir kadın sûretinde karşlarına çıkınca melekler ona sahip olmak isterler. Kadın da Allah'a ortak koşmaları şartıyla tekliflerini kabul eder. Melekler bunu reddederler. Bunun üzerine kadın bir çocuk getirir ve onu öldürmelerini ister; melekler bunu da kabul etmez. Daha sonra kadın içki getirir ve bunu içerlerse tekliflerini kabul edeceğini söyler. Melekler içkiyi içip sarhoş olunca kadınla zina edip çocuğu öldürürler. Ayıldıklarında kadın, daha önce kabul etmedikleri her şeyi sarhoş olunca yaptıklarını onlara hatırlatır. Meleklerden dünya veya ahiret azabından birini seçmeleri istenince dünya azabını seçerler. İbn Kesir, sened zincirindeki Mûsâ b. Cübeyr sebebiyle bu hadîsin "garib" olduğunu ve Abdullah b. ömer'in bu rivâyet! Ka'b el-Ahbar'dan naklettiğini belirtir (Tefsîr'ül-Kur'ân, I, 198-199) . Hz. Ali'nin Rasûlullah'tan rivâyet edilen “Allah Zühre'ye lanet etti: Çünkü Zühre, Hârût ve Mârût adlı iki meleği fitneye sevketti” hadîsi de sahih değildir. (a.g.e.,I,200) Yine Hz. Ali'ye isnat edilen bir rivâyette iki meleğin imtihanına vesile olan kadına Araplar'ın Zühre,

bahsetmektedir. Hz. Mevlânâ devamında Hârût'la Mârût'un yeryüzünde rahmet olarak yağmak isteyip dünyaya inmek istediklerinden bahsederken Allah'ın kaza ve kaderini hesaba katmayıp yolda kendi cüzî iradelerine göre adım atarlarsa helâk olacaklarından bahsetmektedir. Kazanın geleceği zaman kişi mutlaka ihtiyatla ve yavaş yavaş yürümesi gerektiğinden bahsetmektedir.

C.III- 835. Ayağı yalın olan dikenlikte nasıl yürür? Dura dura, düşünüşüne düşünüşüne, ihtiyatla adım ata ata! diyordu. Kaza bunu söylüyordu ama onların kulakları, coşkunlukları yüzünden tıkanmış, sağır olmuştu. Varlıklarından kurtulanlardan başka herkesin gözlerini bağlamışlar, kulaklarını tıkamışlardır. Gözleri, Tanrı inâyetinden başka ne açar, kızgınlığı sevgiden başka ne yatıştırır? Dilerim, Tanrı ihsanı olmayan muvaffakiyete ulaşmak için çalışıp çabalama, dünyada kimseye mukadder olmasın, doğruyu Tanrı daha iyi bilir.

C.III- Dün mübahaseyi seven birisi, bana bir sual sordu. Dedi ki: “Küfre razı olmak küfürdür.” Bunu Peygamber söyledi, onun söylediği söz de doğrudur, yerindedir. Sonra da yine “Müslüman olan kişinin her türlü kazaya razı olması lazımdır” buyurdu.

1365. Kafirlik ve münafıklık da Tanrı'nın kaza ve kaderiyle değil mi? Fakat buna razı olursak (ilk hadîse göre) kötülük etmiş olmaz mıyız? Razi olmazsak o da suç... Peki, ikisinin arasında hangi çareye başvuralım.” Ona dedim ki: “Bu küfür, Tanrı'nın takdiriyledir ama Tanrı'nın hükmüyle, Tanrı'nın emir ve rızasıyla değildir. Bu küfür yalnız kaza ve kaderin eserlerindedir. Hocam, Tanrı'nın kaza ve kaderini, Tanrı'nın bilgisi olarak bil de şüphe ve tereddüdün kalmasın. Küfrede razıyız, çünkü Tanrı'nın bilgisine muvafıktır, fakat bizim fenalığımızdan, bizim kötülüğümüzden meydana geldiğinden de razı değiliz.

1370. Küfür Tanrı bilgisi olmak bakımından küfür değildir, Hakk'a kâfir deme, burada dur! Küfür, cahillikten meydana gelir, fakat küfrün takdiri, Tanrı'nın bilgisidir, (Tanrı, kâfirin kâfirliğini ezelde bilir, bildiği gibi de zuhur eder). Rüya ve mülâyimlik mânâsına gelen hilm ile sümük mânâsına gelen hilm nasıl bir olur? Çirkin resim, ressamın çirkinliğini icap ettirmez ya. Çirkinini de yaptığına, yapabildiğine bir delil olur ancak. Hattâ hem çirkin resmi hem de güzel resmi yapabildiğinden ressamın, kuvvetli bir ressam olduğuna delildir. Bu bahsi açar, düzüp koşarsam sual ve cevaplar uzar gider.

1375. Bende aşk nüktesinin zevkini kaybederim. Tanrı'ya hizmet, başka bir şekle döner, maksat hidâyetten dalâlet olur.

Acemler'in Enahîd dedikleri kadının onlara semaya çıkıp yeryüzüne inmelerinin sırrını sorduğu, böylece İsm-İ A'zam duasını öğrenip semaya çıktığı ve yıldızla dönüştüğü nakledilir (Süyûtî, s.58)

Allah Teâlâ insanların kaza ve kaderlerini belirler ancak burada takdir vardır eğer bu bir küfür ise o küfre takdir var ancak Allah'ın gerçekte bu küfre rızası yoktur. Burada küfürden kasıt insanların Allah'a karşı geldiği her hâl olarak nitelendirebiliriz. Yani Cenab-ı Allah böyle olmasını istemez. Bu sebeple Hz. Mevlânâ küfrü yalnız kaza ve kaderin eseri olarak nitelendirmiştir. Küfür de Allah'ın bilgisi dahilindedir. İnsanın kötü hallerinden ileri geldiği için kul buna razı değildir. Yani Allah Teâlâ kâfirin kâfir olacağını ezelde bilir, bildiği için yeryüzünde de peydah olur. Bunu ressamdan örnek veren Hz. Mevlânâ resmin doğuşunun bir sebebi olduğuna işaret ediyor, ressam yaptığı resmin nasıl bir benzeri bulunursa ve aynısı yeryüzünde varsa, Allah Teâlâ'yı ressam olarak kulun önceki ahvalini bildiği şekilde yarattığından bahsetmektedir. "Mü'minin îmânı ve kâfirin küfrü kazânın kendisi değil, kazâ-i İlahînin eseridir. İlahî kazâ eseri olması itibarıyla küfre rıza göstermek küfür değildir. Kötülüklerde iyiliklerde Hakk'ın yaratmasıyla. Bu itibarla küfür de îmân gibi Hakk'ın kazâsının eseri olduğundan, ona da rızâ göstermek gerekir."⁶⁶Devamında da Hz. Mevlânâ bunun çok tartışılacak bir konu olduğundan bahseder. Bu tartışmanın ruha azap ve maksadını açacağını söylemektedir.

Hadîsin kaynağı hakkında Prof. Dr. Ali Yardım Mesnevî'deki hadîsler çalışmasında: "Küfre razı olma küfürdür" hadîsi ile "Kazâ ve kaderime râzı olmayan, benden başka bir Tanrı arasın"... Enes b. Mâlik'den Rasûlullah (s.a.v)'in: "Cenâb-ı Hakk: Kim benim kazâ ve kaderime râzı olmazsa, benden başka bir Rabb arasın" dediğini işittim demiştir. Kaynaklarda hadîsi, yukarıdaki sened ve metinle Beyhakî'nin Şu'ab'ül-Îmân'ında tesbît etmiş bulunuyoruz. Ayrıca Deylemî ve Suyûtî, Teberânî'nin el Mu'cem'ül-Esvat'ında Enes'den rivâyet ettiğini nakleder. Bu rivâyet, el-Mu'cem'üs-Sağîr'de de yer almaktadır. Gazzâlî, İhyâ'sının bir yerinde hadîse yer verir. "İrâkî ise hadîsin tahririnde; "Taberânî'nin el-Mu'cem'ül-Kebîr'inde, İbn Hıbbân'ında da ez-Zu'afâ'sında Ebû Hinde d-Dârî'den rivâyet ettiklerini söyler. Bu rivâyet, Aclûnî'nin bahsettiği rivâyettir. Zehebî'nin naklettiği sened, Taberânî' rivâyetinin senedir. Zehebî, hadîsin râvilerinden olan Sa'îd b. Ziyâd'dan bahsederken, hakkında "Metrûk'ül-Hadîs" dendiğini ve İbn Hıbbân'ın kendisinden bu hadîsi naklettiğini ilâve eder. Hüküm; gerek İrâkî ve gerekse Suyûtî, hadîs için "senedi zaîf bir hadîstir" demişlerdir. Bizim naklettiğimiz rivâyet, Enes rivâyeti olduğu için, Zehebî'nin mezkûr râvî için "Metrûku'l-hadîs" hükmü, bu rivâyet için mu'teber değildir. "Küfre rızâ küfürdür" hadîsini ise tesbit etmek mümkün olmamıştır.⁶⁷ İfadelerini kullanmıştır.

C.III- O dağlarda ağaçlar, meyveler, sayısız elmalar, armutlar, narlar vardı. O derviş, meyvelerle gıdalanır, başka hiçbir şey yemezdi.

⁶⁶ Sâfi Arpaguş, *Mevlânâ ve İslâm*, Vefa Yayınları, İstanbul, 2008, s.308.

⁶⁷ Beyhakî, *Şu'ab'ül-Îmân*, vr.24b., Deylemî, *Müsned'ül-Firdevs*, vr. 273b., Suyûtî, *el-Câmî'us-Sâğîr*, II/181., Taberânî, *es-Sağîr*, II/48-49., Gazzâlî, *İhyâ*, IV/345., Zehebî, *Mizân*, II/138., Ali Yardım, *Mesnevî Hadîsleri*, Damla Yayınevi, İstanbul, 2008, s.s.134-135.

1635. Tanrı'ya “Ya Rabbi Seninle ahdim olsun. Bu ağaçlardan meyve toplamayayım. Rüzgârla yere düşen meyvelerden başka hiçbir meyve yemeyeyim, elimi hiçbir dala uzatmayayım” dedi. Bir müddet nezrine vefa etti. Fakat nihâyet kaza ve kaderin imtihanları çıkageldi. Bu yüzden, sözlerinizde daima inşaallah deyin, ahitlerinizde de Tanrı dilerse sözünü söyleyin.

Hz. Mevlânâ burada kaza ve kaderin Allah'ın elinde olduğunu vurgularken her işin başında ve sonunda inşaallah dememiz gerektiğini belirtmektedir. Burada da inşaallah kelimesi: Arapça'da şart edatı olan “in” ile "dilemek istemek" anlamındaki “şey” kökünden türeyen “şâe” fiili ve lafza-i celâlden meydana gelmiş olup “Allah dilerse” demektir. Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Peygamber'e, Allah'ın dilemesine bağlamadıkça hiçbir şey hakkında “Şunu yarın yapacağım” dememesi emredilmiştir.⁶⁸ Kur'ân'da, her işin İlahi iradeye bağlı olduğunu bildiren pek çok âyet bulunduğu gibi doğrudan doğruya inşaallah tabirinin yer aldığı beş âyet mevcuttur. Bu âyetlerde Hz. Yûsuf'un ebeveynine ve kardeşlerine.⁶⁹ Hz. Mûsâ'nın Hızır'a⁷⁰, Hz. Şuâyb'ın sekiz yıl yanında çalışmasını istediği Mûsâ'ya⁷¹ hitap ederken inşaallah dediği Hz. İsmâl'in de kendisini rüyasında boğazladığını gören babasına Allah dilediği takdirde sabredenlerden olacağını söylediği⁷² ve Hudeybiye'den sonra Rasûl-i Ekrem'in rüyası doğrulanıp Müslümanların Allah'ın izniyle Mescid-i Haram'a girecekleri⁷³ bildirilmiştir. Hadîslerde de Hz. Peygamber Kureyşlilerle savaşaacağını haber verirken, Allah'a sığınarak dua eden kimsenin bütün kötülüklerden korunacağını söylerken, ağaç altında kendisine biateden ashabının cehenneme giremeyeceğini müjdelirken hep inşaallah demiş. Böylece gerçekleşeceği insanlar nezdinde belli olan veya vukûu kesinlikle bilinmeyen bütün konularda bu tabirin mutlaka söylenmesi icap ettiğini bildirmiştir.⁷⁴

C.III- Şimdi, dünyada hiç itiraz etmeyen yolcuların hallerini işit. Velîlerden dua edenler, gâh diken, gâh sökenler var. Bunlar başka.

1880. Bir de velîlerden öylelerini tanırım ki ağızları yumulmuştur, hiç dua etmezler. O, ulular, Tanrı hükümlerine razı olmuşlardır, takdirin def'ine çalışmak onlara haramdır. Bunlar, kaza ve kaderde hususi bir zevk bulurlar, bundan kurtulmayı dilemek onlarca küfürdür. Tanrı bunların gönlüne öyle bir hüsnü zan vermiştir ki derde düşüp hiç yaslanmazlar, gök renkli yas elbisesi giymezler.

⁶⁸ el-Kehf, 18/23-24.

⁶⁹ Yûsuf, 12/99.

⁷⁰ el- Kehf, 18/69

⁷¹ el - Ka sas, 28/27.

⁷² es-Saffat, 37/102.

⁷³ el-Feth, 48/27.

⁷⁴ Beyhakî, el-esmâ' ve's-şifât, s.s. 213-219, Durmuş Özbek, “İnşaallah”, DİA, İstanbul, 2000. c.22, s.s. 342-343.

Hz. Mevlânâ burada velîlerin kaza ve kader ne olursa olsun asla onun aksine dua etmediklerini her ne gelirse Allah'tan razı olduklarını dile getirmektedir. Daha önceden rızâ makamından bahsetmiştik ancak burada değineceğimiz rızâ makamı üç makamın üçüncüsüdür. “Birincisi, avâmın rızasıdır. Bu Rab olarak Allah'tan razı olmak ve O'ndan başkasını ibâdeti çirkin görmektir. Bu şekilde rızâ, İslâm'ın mihveridir ve kulu büyük şirkten temizler. Rızânın ilk derecesi üç şartla doğru olur. Birincisi, Allah'ın kula her şeyden daha fazla sevimli, tazime ve itaate her şeyden daha layık olmasıdır. İkincisi, Allah'tan râzı olmaktır. Kur'ân âyetleri bu rızâyı ifade eder ki o da kaza ve takdir olan her şeye râzı olmaktır. Bu çeşit rızâ havâssın yollarının başıdır. Rızânın ikinci derecesinde üç şart doğru olur. Kulun nezdinde bütün hallerin eşit olması, insanlarla olan husumetin terk edilmesi, istemekten ve ısrar etmekten vazgeçilmesidir. Üçüncüsü ise Allah'ın rızasından râzı olmaktır. Böylece kul kendisi için ne hoşnutluk ne de hoşnutsuzluk hâli görür. Bu da onun tahakkümü terk etmeye, herhangi bir seçimde bulunmamaya ve cehenneme atılsa bile temyizi yok etmeye sevk eder.”⁷⁵

Hz. Mevlânâ başka beyitlerde şu ifadeleri kullanarak Mesnevî'de şöyle ifade bulunuyor. “Tanrı'nın emri olmadıkça hiçbir şey olmuyor. Tanrı'nın takdiri, kulun rızası olur: Kul Tanrı takdirine rıza verir, onun hükmünü diler,” yani aslında kulun istediği her şey yine Allah'ın istediği ve takdir edeceği şeyler olduğunu Hz. Mevlânâ açıkça ifade etmektedir.

C.III- Derviş dedi ki: “Herkesçe şu muhakkaktır ki âlem Tanrı emrine râm olmuştur. O padişahın kaza ve kaderi olmadıkça ağaçtan yaprak bile düşmez.

1900. Tanrı lokmaya, gir içeri diye emretmedikçe boğazdan lokma bile geçmez. İnsanların yuları, dizgini olan, insanları dilediği yere sürüp götüren istekler de o gani Tanrının emriyle meydana gelir. Yeryüzünde olsun, göklerde olsun... Bir zerre bile onun hükmü olmadıkça kanat çırpamaz, harekete gelemes; Onun yürür ve kadim fermanı olmadıkça kımıldayamaz bile. Bunu anlatmaya imkân da yoktur, bu hususta ısrar da hoş değil. Ağaçların yapraklarını kim sayabilir? Sonu olmayan şey, nasıl söze sığar?

1905. Sen şu kadar duy, mademki bütün işler Tanrı'nın emrine tabi, Tanrı'nın emri olmadıkça hiçbir şey olmuyor. Tanrı'nın takdiri, kulun rızası olur kul Tanrı takdirine rıza verir, onun hükmünü diler, isterse... Zorla, yahut sevaba girmek için değil de bu razılık, kendiliğinden meydana gelir, ona hoş görünürse, artık o kul yaşamayı bu lezzetli hayattan zevk almak için istemez. Hayatı kendisi için istenen bir şey

⁷⁵ Hâce Abdullah el-Ensârî el-Herevî, *Menâzilü's-Sârîn*, çev.; Abdurrezzak Tek, Emin Yayınları, İstanbul, s.99.

olmaktan çıkar. Ezeli emir, neyse ona uyarı hayatla ölüm, onun yanında bir olur.

1910. Yaşarsa Tanrı için yaşar, mal, mülk ve hazine için değil... Ölürse Tanrı için ölür, korkudan hastalıktan değil! İmânı, onun dileği, onun rızası içindir, cennet için, ağaçlar, ırmaklar için değil! Küfrü terk edişi de cehenneme gideceğim diye korkudan değildir, Allah içindir. Bu ahlâk, ona ezelden verilmiştir; gözü ve sevgilinin cemalinin güzelliğiyle dolmuş aydın olmuştur. Bu çeşit kul, Tanrı rızasını görünce güler, neşelenir. Kaza, ona şekerle yapılmış helva gibi gelir.

1915. Bu kulun huyu ve yaradılışı böyle olursa âlem, onun emrine, onun fermanına tabi değil de nedir?" Peki neden dua edip de YaRabbi, bu takdiri Sen tebdil et diye yalvarsın? İşte şeyhe göre Tanrı rızası bakımından kendi ölümü de evlâtlarının ölümü de helva gibiydi. O vefakâr, o yoksul şeyhe evlât ölümü, kadayıf gibi gelmişti. O halde Tanrı rızasını, duada görmedikçe neden dua etsin?

1920. Doğru yolu bulan bu çeşit kulun şefaati de acımdan değildir, duası da. O, Tanrı aşkının mumunu yakar yakmaz kendi acımasını da yakmış yandırmıştır.

Hikâye Dekûkî namaz kılariken bir geminin alabora olmuş ve o sırada feryadın figanın yükselmesinden bahseden Hz. Mevlânâ:

C.III- 2190. Onlar da ağlayıp inleyerek duaya koyulmuşlardı, gemiden gökyüzüne kadar bir duman yükselmişti. Şeytan ise o sırada düşmanlığından her birinin karşısına dikilip "a köpeğe tapanlar, işte size iki illet! A münkir, münafıklar, hem korkun, hem geberin. Nihâyet bu olacaktı zaten. Kurtulunca yine gözleriniz kurur, yine şehvet için yaratılmış birer şeytan kesilirsiniz. Tanrı'nın sizi kazadan kurtarmak üzere elinizden tuttuğu, sizi tehlikeden kurtardığı gün, hatırmıza bile gelmez" diye bağırıyordu. "Cahilin sonunda göreceği şeyi akıllılar önce görür." İşlerin sonu ilk zamanlarda gizlidir ama akıllı, âkıbeti önce görür; günaha dalıp ısrar edense meydana çıkınca! Her şeyin sonu, önden belli olmaz, gizlidir. Fakat meydana çıkınca akıllı da görür, cahil de!

2200. Mademki ayıbı görmüyorsun, bari ihtiyatı elden bırakma, sele verme behey inatçı! İhtiyat nedir? Her an ansızın gelebilecek bir belâyı görmek!

Burada Hz. Mevlânâ günümüzün en tehlikeli hastalığı diye adlandıracağımız insanların her hâllerinde Allah'tan uzak olmaları ancak başlarına bir musibet geldiğinde de hemen dine, îmâna sarılmalarından bahsetmektedir. Hz. Mevlânâ bu durumda şeytan bile o kimselere lanet eder diyerek, Allah'ın insanları kaza ve dertlerinden kurtardığı

halde yinede bu mükâfatı görmezden geldiklerini dile getirir. Bu hal bize Firâvun'un halini hatırlatır. Onca küfre girmişken denizin onu yutacağını anlayıp tevbe etmeye çalışması ona fayda sağlamamıştır. Oysa Allah Teâlâ böyle bir hâlde birçok fırsatı tepen kullarının artık tevbesine izin vermeyeceğini görmekteyiz.

C.III- Hani ansızın bir aslan çıkagelir de adamı kapıp ormanlığa götürür ya... O adam, aslan tarafından götürülürken ne düşünürse sen de ey din üstadı, onu düşün! Kaza ve kader aslanı, bir işle güçle meşgulken bizim canımızı alır, ormanlara götürürverir.

2205. Bu da şuna benzer: Halk, yoksulluktan korkar, ama boğazlarına kadar acı suya batarlar. O yoksulluğu yaratandan korksalardı onlara yeryüzünde defineler aşikâr olurdu. Hepsi de gam korkusuyla gamın içine batmışlar, varlık kaygısıyla yokluğa düşmüşlerdir!

Kaza başa geldiği vakit insanın basireti bağlanır. Gözleri görmez olur. İnsanlar başlarına gelecek yoksulluktan korkarlar. “Şeytan sizi fakirlikle korkutur ve size, çirkinliği ve hayâsızlığı emreder. Allah ise size kendi katından mağfiret ve bol nimet va’dediyor. Şüphesiz Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir.”⁷⁶ Âyetine de işaret eden Hz. Mevlânâ bu hale gelmelerinde korkmak değil, bu hâle getiren Rabbimizi hatırlamış olsak o zaman nice zenginlikler içinde olacağımızı ifade etmektedir.

C.III- Yazıklar olsun ki o bozarmış kör göze güneş bile bir zerre göründü. İblis'in gözü, eşsiz, örneksiz Âdem'i topraktan başka bir şey görmedi.

2760. O İblis'e lâyük göz, yurdu olan yerden baktı, kendisine lâyük görüşle gördü de sahibine Âdem'in baharını kış gösterdi. Nice devletler vardır ki bazen devletsiz kişiye isabet eder de mal olmaz, geri döner! Nice sevgili vardır ki bir bahtsızın yanına gelir de o, sevgiliyi tanımaz, onunla aşk oyununu oynamaya girişmez. Gözü yanılta da bizim ezeli nasipsizliğimiz. Kalbi çeviren de kötü kaza ve kader! Taştan yontulup yapılan put, size kible olduğundan lânetin, körlüğün gölgesine sığındınız, orada yurt edindiniz.

İblis'in benliği ve kibri Hz. Adem'i görünce değil onu görmeyen önce kendisini üstte görmesiyle başlamıştır. Yani bu kibir sonradan olmuş bir hâl değildir. Yeryüzünün yaratılma sebebi ise insanların bu hâle düşmesinden ötürüdür. Şeytan'ın büyülenmesinde bir “sebebe” olması gerekir, kendisine bir mevki verilmiş olmalı ki aklı ve ilmiyle Hz. Âdem'den üstün olduğunu iddia etsin. Ruhlarda bu şekilde yeryüzüne gelmeden sınıf sınıf ve tabakalarına göre değişmektedir. Peygamber (s.a.v) Efendimiz: “*Ruhlar birlik birlik (ezelde yaratılmış) askerlerdir. Bunlardan sıfat ve ahlâkça birbirine uygun düşenler (dünyada) anlaşır ve birleşirler. Bunlardan birbirine*

⁷⁶ el-Bakara, 2/268.

uygun düşmeyenler ayrılır ve uzaklaşırlar.”(…) Başka bir rivâyet silsilesi ile yine Hz. Âişe'den bu hadîs-i şerifin aynı, Peygamber (s.a.v)'e izafeten nakledilmiştir.”Hadîs-i şeriften anlaşılıyor ki, ruhlar bedenlerden önce yaratılmışlar ve ilk yaratılışlarında iki kısma ayrılmışlar. “Birbiriyle anlaşıp birleşenler ve birbirleriyle anlaşamayıp ayrılanlar. Bir safta bulunan ordu ile karşı karşıya bulunanlar gibi... Ruhların ilk yaratılışında iyi ve kötüye meyil hasletleri vardır. Bu ruhlar dünyada bedenlere girdiği zaman, aynı meyli taşıyan insanlar birbiriyle anlaşır ve değişik huylular da birbirinden karşılaşıncaya uzaklaşır. Bunun için hayırlı kimseler hayırlı olanları seçer ve kötüler de kötülere meyledip onları severler. İşte insanlar bu kabiliyetleri ölçüsünde İslâm ahlâkından gayret ve çalışmalarıyla hisse alırlar ve bundan sorumlu tutulurlar.”⁷⁷ Yukarıda açıkladığımız hadîs ve anlatıma baktığımızda “*Gözü yanılta da bizim ezeli nasipsizliğimiz. Kalbi çeviren de kötü kaza ve kader!*”Hz. Mevlânâ'nın bu bahsindeki kaza ve kaderin ruhlar âlemindeki hâl ve tutumlara bağlı olarak yeryüzünde şekillendiğini görmekteyiz.

C.III- Peygamberler bile, “şuna buna nasihat edip duruyoruz. Niceye bir soğuk demiri dövüp duracak, niceye bir kafese üfleyip yatacağız?” diye hatırlarından geçirdiler. Halkın yaptığı işler, Tanrı'nın kaza ve kaderiyedir. Dışın keskinliği, midenin hararet ve kuvvetinden ileri gelir.

3080. Nefs-i Küll, insanın cüz'i nefesine tesir etti de olacaklar oldu. Balık baştan kokar, kuyruktan değil! Bunu böyle bil, bil ama eşeğini de yine ok gibi süre dur. Çünkü Tanrı, “Emirlerimi tebliğ et” diye emretmiştir; emrinden dışarı çıkmaya imkan yok. (Bir fırka cennetliktir, bir fırka cehennemlik). Bu iki fırkanın hangisindensin, bilemezsin ki. Ne olduğunu görünceye kadar çalış, çabala! Gemiye yükünü yükledin mi Tanrı'ya dayanman gerek. Yolda gark mı olacaksın, kurtulup sağlıklı, selâmetle gideceğin yere mi varacaksın? Bu ikisinden hangisi başına gelecek, bilemezsin ki,

3085. Eğer ne olacağım, başına ne gelecek? Bunu bilmedikçe gemiye binmem. Bu seferden kurtulacak mıyım, yoksa yolda boğulacak mıyım? Ne olacağımı bildir bana. Ben, başkaları gibi kuru bir ümide kapılıp şüphelye yola düşmem dersen, Hiçbir ticarete bulunamazsın. Çünkü bu ikisi de gaybtadır, sırdır. Pul şişe gibi ruhu incecik olan, cüz'i bir şeyden kırılıveren korkak tacir, ticaretinden ne fayda görür, ne ziyan eder.

Hz. Mevlânâ bu beyitlerde her şey Allah'ın kaza ve kaderiyle olduğunu ancak tevekkülü de elden bırakmamak gerektiğini hatırlatıyor. Âyetlerde Cenab-ı Allah (c.c) şöyle buyuruyor: “...Eğer azmedersen artık Allah'a tevekkül et. Şüphesiz Allah, tevekkül

⁷⁷ Buhârî: (60) Kitabü'l-Enbiya, (2.) Bab. Müslim: (45) Kitabü'l-Birri, Hadîs: 159-160. Ebû Davud: Kitabü'l-Edeb, c. II, s. 559, 1952/Mısır bsk. Fadlu'llah: C. II, s. 344. A. Fikri Yavuz, İmam Buhari'nin Derlediği *Ahlak Hadisleri (Edeb-ül Müfred)*, Sönmez Neşriyat: 2/257-258.

edenleri sever.”⁷⁸ “...Öyleyse mü'minler, yalnızca Allah'a tevekkül etsinler.”⁷⁹ “Eğer mü'minlerdenseniz, yalnızca Allah'a tevekkül edin.” dedi.”⁸⁰ “Eğer onlar yüz çevirirlerse, de ki: "Bana Allah yeter. O'ndan başka İlah yoktur. Ben O'na tevekkül ettim ve büyük arşın Rabbi O'dur.”⁸¹ Herkes işlerinin başında olup onları layığıyla yerine getirdikten sonra Allah'a havale etmeli. Ancak başına bir iş gelir diye çekinerek yapacağı her işin sonu da şüpheye düşmekte bir sorundur. Şüpheye düşen hiçbir ticarete bulunamaz diyen Hz. Mevlânâ işlerin olup olmayacağı da gaypta gizlidir. Neyin doğru olup olmadığını kimsenin bilemeyeceğine işaret eder.

C.III- 3880. Aklın Utaridi bile beğenmez, kınardı... Fakat kaza ve kader, akli da ahmak bir hale sokuyor, akıllıyı da! Sen, aslanı arayan talihsiz tavşansın. Nerede aklın, nerede bilgin, nerede çevikliğın, çabuk anlayışın? Kaza ve kaderin böyle yüzlerce afsunları vardır. Kaza geldi mi âlem daralır derler. Sağda, solda yüzlerce yol, yüzlerce kaçıp kurtulunacak yer vardır da kaza ve kader gelince hepsi bağlanır, kapanır: Kaza ve kader bir ejderhadır” diyordu.

4830- Ubade İbnu's-Samit (radıyallahu anh) oğluna ölümü sırasında demiştir ki: "Oğulcuğum, başına gelecek olan şeyin asla atlatılamayacağını, kaçırdıklarını da yakalayamayacağını bilmedikçe sen, imânın hakikatının tadını asla bulamazsın. Zîra ben, Rasûlullah (s.a.v)'ın şöyle söylediğini işittim: "Allah'ın ilk yarattığı şey kalemdir. Kalemi yarattı ve: "Kıyamete kadar olacak şeylerin miktarlarını yaz!" dedi. "Oğulcuğum, Rasûlullah (s.a.v)'dan şunu da işittim: "Kim bu inanç dışında olarak ölürse benden değildir." ⁸²

İmrân İfan Husayn (ra) şöyle dedi: Bir kimse: Yâ Rasûlallah! Cennet ehli, ateş ehlinden (ayırt edilip) tanınıyor mu? diye sordu. Rasûlullah: "Evet (ayırt edilip bilinir)" buyurdu. O zât: Öyleyse (yâni cennetlik, cehennemlik ezelde biliniyorsa) işleyip çalışanlar niye böyle amel edip duruyorlar? Dedi. Rasûlullah: "Herkes niçin yaratılmışsa, onun için çalışır yâhud; kendisi için kolaylaştırılıp hazırlanan şey için çalışır" buyurdu. Bir âyet meali: "De ki: Herbiri kendi aslî tabîüne göre hareket eder. O hâlde kimin daha doğru yolda bulunduğunu Rabb 'in daha iyi bilicidir" (el-îsrâ: 84). Yânî hepsi, îmân edenler de, îmân etmeyenler de kendi şâkilesi üzere amel eder. "Şâkile" kelimesi tabîat, âdet, dîn, hulk, niyet, seciyye, cibilliyet vemuşâkil yol gibi çeşitli ve fakat birbirine yakın mânâlarla tefsir edilmiştir. En cemiyetlisi, sonuncusudur.

⁷⁸ Al-i İmrân Suresi,3/159.

⁷⁹ Al-i İmrân Suresi,3/160.

⁸⁰ Maide Suresi, 5/23.

⁸¹ Tevbe Suresi, 9/129.

⁸² Ebu Davud, Sünnet 17, (4700); Tirmizî, Kader 17, (2156). Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, İbrahim Canan,Akçağ Yayınları: 13/541-542.

Yânî herkes kendi hâl ve mîzâcına uygun olan yolda hareket eder, diğer deyişle husûsî hissiyatına göre iş yapar, demektir.⁸³

İnsanın, Anne Karnında Yarattılmasının Mahiyeti: 290. Abdullah ibn Mes'ûd (r.a)'tan rivâyet edilmiştir: "Doğru olan ve doğruluğu (Allah tarafından) tasdik edilmiş olan Rasûlullah (s.a.v) bize şöyle buyurmaktadır: *Sizden birisinin yaratılış (maddesi) annesinin karnında kırk günde tamamlanır. Sonra (yaratılış maddesi olan sperm yine) bu şekilde (bu kırk günlük müddet içerisinde) kan pıhtısı halini alır. Sonra (yine) bu şekilde bir çiğnem (et) haline gelir. (Bu kırkar günlük üç merhaleden) sonra Allah, anne karnundakine dört kelime (yazması için) bir melek gönderir. Bunun üzerine melek, (bu çocuğun;) rızkını, ecelini, amelini, bedabaht mı, bahtiyar mı olacağını yazar. Sonra ona ruh üfürür. Kendisinden başka İlah olmayan Allah'a yemin ederim ki, şüphesiz ki sizden birisi cennet ehline ait ameller işler, o kadar ki cennet ile kendi arasında sadece bir arşın kadar (bir mesafe) kalır. Fakat (hakkındaki) yazgı önüne geçer de cehennem ehlinin amelini işler ve cehenneme girer. Yine sizden birisi cehennem ehline ait bir amel işler, o kadar ki cehennem ile kendi arasında bir arşın kadar (bir mesafe) kalır. Fakat (hakkındaki) yazgı önüne geçer de cennet ehlinin amelini işler ve cennete girer.*"⁸⁴

(4831)- İbn Amr İbni'l-As (radiyallahu anhümâ) anlatıyor: "Rasûlullah (s.a.v), elinde iki kitap olduğu halde yanımıza geldi ve: "Bu iki kitap nedir biliyor musunuz?" buyurdular. Cevaben: "Hayır, ey Allah'ın Resulü! bilmiyoruz. Ancak bildirmenizi istiyoruz!" dedik. Bunun üzerine sağ elindeki göstererek: "Bu Rabbülâlemin'den (gelmiş) bir kitaptır. İçerisinde cennet ehlinin isimleri mevcuttur. Hatta onların babalarının ve kabilelerinin isimleri de mevcuttur ve sonunda da icmal yapmıştır. Bunlara asla ne ilave yapılır, ne de onlardan eksiltmeye yer verilir. Hiç değişmeden ebedî olarak sabit kalır" buyurdular. Sonra sol elindeki göstererek: "Bu da Rabbülâlemin'den bir kitaptır. Bunun içinde de ateş ehlinin isimleri, onların atalarının isimleri ve kabilelerinin isimleri vardır. En sonda da icmallerini yapmıştır. Bunlara asla ne ziyade yapılır, ne de eksiltmeye yer verilir!" buyurdular. Ashabı sordu: "Öyleyse ey Allah'ın Resulü, niye amel ediliyor? Madem ki her şey önceden olmuş bitmiş, yazılmış ve artık yazma işinden fariğ olunmuş (bir daha yapma gayreti de niye)?" Rasûlullah şu cevabı verdi: "Siz amelinizle doğruyu ve istikameti arayın! İtidali koruyun. Zîra, cennetlik olan kimsenin ameli, cennet ehlinin ameliyle sonlanır; (daha önce) ne çeşit amel yapmış olursa olsun. Keza cehennemlik olanın ameli de cehennem ehlinin ameliyle sonlanır, hangi çeşit amel ile amel etmiş olursa olsun!" Rasûlullah (s.a.v), sonra elindeki kitapları atıp, elleriyle işaret ederek dedi ki: "Rabbiniz kullardan artık fariğ oldu, bir kısmı cennetlik, bir kısmı da cehennemliktir."⁸⁵

⁸³ Sahihi Bûharî, 82- Kitâbu'l-Kader (Kader, I. Bâb, 3.), çev; Mehmet Sofuoğlu, Ötüken Neşriyat.

⁸⁴ Buhârî, Kader 1, Bed'ü'l-Halk 6, Enbiyâ 11; Müslim, Kader 1 (2643); Ebu Dâvud, Sünnet 16 (4708); Tirmizî, Kader 4 (2137); Nesâî (el-Kübrâ), Tefsir, 6/366; İbn Mâce, Mukaddi-me 10 (76); Ahmed b. Hanbel, 1/382, 430.

⁸⁵ Tirmizî, Kader 8, (2142), Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, İbrahim Canan, Akçağ Yayınları: 13/544-545.

Hadîslerde olduğu gibi Hz. Mevlânâ'nın ifadelerinde yer verdiği kaza ve kader önceden belirlenmiş daha önce belirttiğimiz hadîsten işaretle insanların ruhlar âleminde bulunduğu hâl üzerine cennet ehli de cehennem ehlide yazılmıştır. Hz. Mevlânâ kaza ve kader geldimi akıllı aklını yitirir talihsiz bir hal alır demesindeki mânâ bundan ibarettir. Çünkü yazılan değiştirilemez ve düzeltilmez.

C.IV- 1335. Sana o fikirdeki ayıp ve kusur belli olsaydı ondan kaçardın... Canın, bu fikirle aramda keşke mağriple maşrik arası kadar uzaklık olsaydı der! Nihâyet ondan usanır, pişman olursun ya... Bu hal, evvel olsaydı hiç ona koşar mıydın? şu halde ona girişelim, kaza ve kadere uygun olarak o işi görelim diye önce ondaki ayıbı, kusuru, bizden gizlemiştir. Kaza ve kader, hükmünü izhar edince göz açılır, pişmanlık gelir, çatar! Bu pişmanlıkta ayrı bir kaza ve kaderdir... Bu pişmanlığı bırak da Tanrı'ya tap!

Hz. Mevlânâ burada kaza ve kaderin başımıza gelebilecek musibetlerin önünü kapattığını söylemektedir. Hatta başımıza gelen olaylar sonunda da “ben bunu biliyordum”, “nasıl böyle bir hata yaparım?” Gibi ifadeleri sıkça söyleriz. Ancak bunun bir sınav olduğunu bilip, Allah'tan gelene razı olmakta kaza ve kaderin bir cilvesidir der.

C.V- 1695. Azrail dedi ki: Ya Rabbi, halk bana düşman olur. Halkın ölüm çağında boğazını kestim mi herkes bana düşman kesilir. Yüce Tanrım, reva görür müsün halk benden nefret etsin, bana düşman olsun? Tanrı dedi ki: Ben, sıtma ve humma, kulunç, yaralanma, gibi öyle sebepler yaratırım ki, Onlar gözlerini senden çevirirler, o hastalıklara, o sebeplere üç kat sarılırlar, yalnız onları görürler. Azrail, “Ya Rabbi, Yüce Tanrım, öyle kullarında vardır ki onlar, sebepleri yırtarlar.

1700. Gözleri sebeplerden geçer, Senin ihsanıyla perdeleri asar. Hal göz doktorundan birlik sürmesini çekerler de illetten de kurtulurlar sebepten de. Ne hummaya bakarlar, ne kulunca, ne basura, bu sebeplere hiç ehemmiyet vermezler. Çünkü bu illetlerin her birinin devası vardır. Deva kabul etmeyen illet kaza ve kaderdir. Bil ki her hastalığın mutlaka bir devası vardır. Soğuk illetinin devası nasıl kürk giymekse.

1705. Fakat Tanrı, bir adamı dondurmayı murat ederse soğuk, yüz tane kürk giyse yüzünden de tesir eder. Bedeni öyle bir titremeye baslar ki, ne elbiseyle ısınır ne evle. Kaza ve kader geldi mi doktor aptallaşır. O ilaç da fayda verme hususunda yolunu şaşırır.

"Sizden birinize ölüm geldiği vakit, elçilerimiz (meleklerimiz) onun ruhunu alırlar."⁸⁶ "Allah, nefislerin ölümü zamanında canlarını alır."⁸⁷ "(Ey Rasûl'üm, onlara) de ki; sizin canınızı almaya vekil kılınan ölüm meleği (Azrail) canınızı alacak..."⁸⁸ Hz. Mevlânâ Azrail (a.s)'ın herkesin onu suçlu görmesinden yakınması halinde Cenâb-ı Allah'ın ben kaza ve kaderin cilvesiyle sebepler yaratırım. Her şeye çare olur ancak ölüme çare bulamazlar ifadelerini dile getirmektedir.

C.V- 2355. Dedi ki: Bu kuru ovada ne âlemdesin? Bu çorak kayalıklarda ne yapıyorsun? Eşek dedi ki: İster gamda olayım, ister cennette. Kısmetimi Tanrı veriyor, ona şükretmedeyim. Dosta hayır zamanında da şükrederim, şer zamanında da. Çünkü kaza ve kaderde beterin beteri var. Mademki rızkı taksim eden o, şikâyet küfürdür. Sabır gerektir. Sabır genişliğe ulaşmanın anahtarıdır. Tanrıdan başka herkes düşmandır, dost odur. Şu halde dosttan düşmana şikâyetlenmek iyi bir şey mi?

2360. Bana ayran verirse bal istemem. Çünkü her nimetin bir gamı vardır.

Hz. Mevlânâ burada eşeğin dilinden insanlara seslenirken, hem eşeğin gerçekte hâline şükrettiğini hem de insanların kendi hâllerine şükretmeleri gerektiğini dile getiriyor. Çünkü yeryüzünde her canlı hâliinden memnun olarak yaratılışlarının gayesine uyar. Hangi canlı avlanması gerekiyorsa ben bugün avlanmam diyemez fitratı gereği avlanmak ve karnını doyuracak rızkını bulmak için yaratılmıştır. Hiçbir canlı kendi cinsinden başka bir cinsle dolaşmaz. Rızkı da veren Allah'tır, dolayısıyla kaderimizde de bu belirlenmiştir. "Yeryüzünde rızkı Allah'a ait olmayan hiçbir canlı yoktur. O, onların karar kıldıkları yerleri de, emaneten durdukları yerleri de bilir. Onların hepsi apaçık bir kitaptadır."⁸⁹ Âyetü Kerîme'de rızkın apaçık bir kitapta yazıldığı bildirilmektedir. Bu sebeple Mesnevîde Hz. Mevlânâ rızkı taksim eden "O" (Allah c.c) demektedir. "Orada hem sizin için hem de sizin rızık vermediğiniz kimseler için geçimlikler meydana getirdik."⁹⁰ Bu âyette de hayvanlardan ve insanlardan bahsetmektedir. Sizlerin rızık vermediğiniz ifadesinin bir diğer mânâsı da hayvanlardır. "Allah, rızık konusunda kiminizi kiminizden üstün kıldı. Üstün kılınanlar, rızıklarını ellerinin altındakilere vermezler ki rızıkta hep eşit olsunlar. Şimdi Allah'ın nimetini mi inkâr ediyorlar?"⁹¹ Âyeti kerimede kaza ve kaderin bir cilvesi olarak rızık konusunda "kiminizi kiminizden üstün kıldık" ancak insanlar bunu görmezden gelmekte ve hala verilene şükretmeye dikkat çekmektedir. Bu sebeple Hz. Mevlânâ insanların hiçbir halden şikâyette bulunmaması gerektiğini ifade eder ve şikâyetin bir tür küfür olarak niteler.

⁸⁶ En'âm,6/ 61.

⁸⁷ Zümer, 39/42.

⁸⁸ Secde, 32/11.

⁸⁹ Hûd, 11/6.

⁹⁰ Hicr,15/20.

⁹¹ Nahl,16/71.

C.V- Müslüman dedi ki: Ey Cebri, sözümü dinle, Kendi düşünceni bildirdin, söyleyeceklerini söyledin. Şimdi cevap veriyorum, bana kulak ver. A satranç oynayan, kendi oyununu gördün. Şimdi de uzun uzadıya hasmının oyununu gör.

Sözlükte “bozuk olan bir şeyi ıslah edip düzeltmek birine zor kullanarak iş yaptırmak” gibi mânâlara gelen cebr kelimesine nispet “insanlara ait fiillerin oluşmasında kulun seçim hürriyeti (ihtiyar) ve kudretinin bulunmadığını, tek failin Allah olduğunu savunanları ifade eder. Aynı mânâda Mücbire adı da zikredilir. Cebriyye’ye göre kul, itaat ve mâsiyet niteliğindeki fiilerinde herhangi bir seçim hürriyetine ve dolayısıyla kudrete sahip değildir. Buna göre Allah’ın kulun imtihana tâbi tutma hedefine yönelik olarak güç yetiremeyeceği şeyi yüklemesi mümkündür. Cebir anlayışı cehennemın fâni ve Kur’ân’ın mahluk olduğunu savunur. Bir şeyin görünebilmesi için cisim olması ve bir cihette (mekânda) bulunması gerekir. Allah Teâlâ cisim olmayacağı ve bir cihette bulunmayacağı için görünemez. Cebriyye İlâhi sıfatlar konusunda Mu’tezile ve Şiâ’yı etkilemiştir.⁹²

Burada Cebriyye’nin bazı düşüncelerine cevap veren Hz. Mevlânâ Mesnevî’de şöyle der:

2965. Kendi özür defterini okudun. Sünni’nin defterini de oku, ne diye öyle kalakaldın? Kaza ve kader hususunda cebrice ince sözler söyledin. Şimdi macerayı dinle de onun sırrını benden duy. Şüphe yok ki bizim bir ihtiyarımız vardır. Duyguyu inkâr edemezsin, bu meydandadır. Kimse taş gel buraya demez. Kimse bir toprak parçasından vefa ummaz. Kimse adama hadi uç demediği gibi köre de gel, beni gör diye bir teklifte bulunmaz.

2970. Tanrı, "köre teklif yok" dedi. Hiç güçlükleri açan Tanrı, kimseyi güce sokar mı? Kimse taş gel geldin, yahut sopaya neden bana vurdun demez. Mecbur olandan böyle şeyler aranmayacağı gibi özür lüye de kimse bu çeşit sözler söylemez, vurup dövmez. Ey yeni, yakası temiz kişi, emir, nehiy, öfke, lütuf ve azarlama, ancak ihtiyacı olanadır. Zulümde de ihtiyarımız vardır, sitemde de. Ben, bu Şeytanla nefisten bunu kastettim.

Hz. Mevlânâ beyitlerinin tamamında cebriyenin insanda ihtiyarı olmadığını iddia etmesi üzerine cevaben insanın ihtiyarını seçim özgürlüğünü hatırlatarak şöyle der:

2975. İhtiyar, senin içindedir. O, bir Yusuf görmedikçe elini uzatamaz. İhtiyar ve dilek, nefistedir. Dilediği şeyin yüzünü görür de ondan sonra kol kanat açar. Köpek uyumuş ama ihtiyarı kayboldu sanma. İşkembeyi gördü mü kuyruğunu sallamaya başlar. At da arpa gördü mü kişnemeye

⁹² İlyas Çelebi, *Kelam El Kitabı*, Editör: Şaban Ali Düzgün, Grafiker Yayınları, Ankara, 2012, s.s.55-56.

koyulur: Kedi de etin oynadığını görünce miyavlamaya başlar. İhtiyarın harekete gelmesine sebep görüştür, ateşten kıvılcım çıkarmanın körük olduğu gibi.

2980. Şu halde ihtiyarın, İblis gibi seni oynatır. Sana vasıtalık eder, Vis'in⁹³ selâmını, haberini getirir. Dilediği bir şeyi adama gösterdi mi, uyumuş olan ihtiyar, derhal gözünü açar. Melekler de Şeytanın inadına gönlüne feryatlar salar. Bu suretle hayra olan ihtiyarını harekete getirmek ister. Çünkü bu göstermeden önce sende şu iki huy da uykudadır. Şu halde ihtiyar damarlarını harekete getirmek için melek de sana yapılacak şeyleri gösterir, Şeytan da.

Burada Hz. Mevlânâ meleğin insanları doğru yola sevk ettiğini, şeytanın da insanı yolundan saptırmaya çalıştığını apaçık ifade etmektedir. Devamında ise:

2985. Sendeki hayır ve şer ihtiyarı, ilham ve vesveselerle birken on olur, on kişinin ihtiyarına sahip olursun. A tatlı adam, namazın dışındaki işlerin helâl olması için namazdan çıkarken meleklerle selâm vermek gerektir. Bu selâm, sizin güzel ilhamınız ve duanız yüzünden ihtiyarımla şu namazı kıldım demektir. Suçtan sonra da tutar, İblise lanet edersin. Çünkü bu eğriliğe onun yüzünden düştün. Şeytanla melek, gayb perdesi ardında gizlice bu kötülükle iyiliği sana gösterir.

2990. Fakat gözünün önünden gayb perdesi kalktı mı seni hayra, şerre sevk edenlerin yüzlerini görürsün. Onların sözlerinden, gizlice söz söyleyenlerin bunlar olduğunu tanırsın. Şeytan, ey tabiat ve ten tutsağı der, ben bunu sana gösterdim, fakat zorlamadım ki. Melek de ben sana, bu neşe yüzünden gamın artar demedim mi? Falan günde ben sana şöyle demedim mi? Cinler yolu, o tarafa giden yoldur.

Bunca işaretin ardından insan yine kendi ihtiyarıyla doğru ya da yanlış seçimini kendi yapar. Dünyada yaptığı her şeyden sorumlu tutulan insan akli ve ihtiyarıyla kararlar vermektedir. Mevlânâ bu sözüyle cebriyye düşüncesinin yanlışlarına değinir ve konuya başka beyitlerde de işaret etmiştir.

C.V- Bir hırsız, şahne'ye⁹⁴ dedi ki: Efendim, yaptığım, Tanrı takdiri. Şahne dedi ki: A iki gözümün nuru, benim yaptığım da Tanrının hikmeti, Tanrı'nın takdiri!

3060. Birisi bir dükkândan bir turp çalsa da a akıllı kişi, bu Tanrı takdiri dese, başına iki üç yumruk vurur da bu da Tanrı takdiri dersin, koy turpu yerine!

⁹³ Vis: kuvvet, güç, yetki.

⁹⁴ Şahne; esk. Anadolu ve İran'da devlet kurmuş halklarda devlet görevlisi.

C.VI- Sen, benim belâımı defetmek, gördüğün gediği tıkamak istiyorsun. O gedikten bir felâket gelmesin diyorsun ama kaza ve kaderin o gedikten başka daha nice gedikleri, nice delikleri var.

2590. Belâyı def etmenin çaresi, sitem etmek değildir. Buna çare ihsandır, aftır keremdir. Peygamber “sadaka belâyı defeder” dedi. Ey yiğit hastalığımı sadakayla tedavi et. Sadaka, yoksulu yakmak, hilm gözleyen gözü kör etmek değildir. Padişah dedi ki: Hayır, yerinde yapılırsa iyidir. Yerinde bir hayırda bulunursan bu, doğru bir harekettir.

Hz. Mevlânâ burada hem cebriyyenin o dönemde kendi devlet işlerindeki yanlışlarının Allah’ın kaderi ve takdiriyledir düşüncesini eleştirmektedir. Kaza ve kaderin getirdiği her türlü belâ yazılmışsa da amel ve dua ile kurtuluş kapısı da vardır. Hastalık hadîsini veren Hz. Mevlânâsadakanın hastalığı tedavi edeceğini ifade etmekte ve yol göstermektedir.(3249)- Ebu Hüreyre (radiyallahu anh) anlatıyor: *"Rasûlullah (s.a.v) buyurdular ki: "Temiz şeylerinden kim ne tasadduk ederse -ki Allah sadece temizi kabul eder Rahmân onu sağ eliyle alır ki O'nun her iki eli de sağdır- bu sadaka bir tek hurma bile olsa, O, Rahmân'ın avucunda dağdan daha iri oluncaya kadar büyür, tıpkı sizin bir tayı veya bir boduğu büyütmeniz gibi (O da sadakanızı büyütür)."*⁹⁵ (3254)- Ebu Hüreyre (radiyallahu anh) anlatıyor: *"Rasûlullah (s.a.v) buyurdular ki: "Sadaka Rabbin öfkesini söndürür ve kötü ölümü bertaraf eder."*⁹⁶

C.VI- İşte bu tedbir ve çekinme “Tanrı izin verirse” demenin sırrıdır. Çünkü bu kaza ve kader, insana eşeği keçi gösterir. Bir adam, yiğit ve akıllı bile olsa kaza ve kader, onun gözünü bağladı mı şaşkınlığından eşek gözüne keçi görünür. Gözleri döndüren Tanrı’dır. Peki gönlü ve fikirleri döndüren kimdir?

3695. Kuyuyu lâtif bir ev görürsün, tuzağı zarif bir tane. Bu, sofestailik değildir. Tanrı’nın değiştirmesidir. Hakikatler nerede? Sana böyle gösterir işte. Hakikatleri inkâr eden tamamıyla bir hayal peşine düşmüştür. Fakat demez ki her şeyi hayal sanan da bir hayal olur mu? Gözünü ov da bak!

Allah bir an için insanların gözleriyle gördüklerini değiştirir. Bunu kaza ve kaderin eseri olarak nitelendiren Hz. Mevlânâ’nın sofestailikten⁹⁷ kastı, hakikati inkâr eden ve sürekli şüpheli yaklaşan insanların bile Allah’ın izni ile bir hayal peşine

⁹⁵ Buharî, Zekat: 8; Müslim, Zekât: 63, (1014); Muvatta, Sadakât: 1, (2, 995); Tirmizî, Zekât: 28, (661); Nesâî, Zekât: 48, (5, 57); İbnu Mâce, 28, (1842); *Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, İbrahim Canan, Akçağ Yayınları: 10/18.

⁹⁶ Tirmizî, Zekât 28, (664), *Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, İbrahim Canan, Akçağ Yayınları: 10/25.

⁹⁷ Sofestia: Cenab-ı Hakkı kabul etmemek için her şeyi inkar eden. Müsbet veya menfi hiç bir hükme varmayan, daima şüphe içinde kalmayı esas alan felsefi bir doktrinin (Septisizm) mensubu. Septik: Âlemde hakikat namına hiç bir şey tanımayan ve hakikati araştırmaktan sarf-ı nazar ederek zevk ü safa, şiir ve edebiyatla eğlenen safsatacılar.

düşerek hakîkati göremediklerinden bahsetmektedir. Her işte “Allah izin verirse” demeyi büyük bir tedbir olarak niteler.

C.I- Sâf bir adam, bir kuşluk çağında koşa koşa Süleyman’ın adalet sarayına erişti. Yüzü gamdan sararmış, dudakları morarmıştı. Süleyman, ona “Efendi ne oldu?” Dedi. O adam, bana öyle bir hışımla, öyle bir kinle baktı ki...” Süleyman “peki, şimdi ne diliyorsan dile bakalım” dedi. O dedi ki: “Ey canları koruyan! Rüzgâra emret;

960. Beni tâ Hindistan’a götürsün; belki kulunuz oraya gidince canını kurtarır.” İşte halk fakirlikten böyle korkar. Onun için insanlar hırs, emele lokma olurlar. Fakirlikten korkmak, tıpkı o adamın ölümden korkmasına benzer. Hırsı, çalışmayı da sen Hindistan farzet! Süleyman rüzgâra emretti, rüzgâr da onu derhal Hindistan’da bir adaya götürdü. Ertesi gün Süleyman, divan vakti halkla buluşunca Azrâil’e dedi ki: “O Müslüman’a ne sebeple hışımla baktın? Ey Tanrı elçisi, bana anlat!

965. Acaba bu işi, o adamı hanümanından avare etmek için mi yaptın? Azrâil, cevaben dedi ki: “Ey cihanın zevalsiz padişahı! O ters anladı. Ona hayal göründü. Ben ona hışımla ne vakit baktım? Onu yol uğrağında görünce şaşırdım. Çünkü Hak bana “haydi bugün var, onun canını Hindistan’da al” buyurdu. Taaccüple “yüz tane kanadı olsa Hindistan’a gitmesi yine uzak” dedim.” İşte sen dünya işlerini hep buna kıyas et, gözünü aç da gör.

970. Kimden kaçıyoruz, kendimizden mi? Ne olmayacak şey! Kimden kapıp kurtarıyoruz, Hak’tan mı? Ne boş zahmet!

Allah’ın takdirinden kaçmak, ondan uzaklaşmak ya da başa gelecek bir musibetten uzaklaşmaya çalışmak yazılmış olan kaderin gerçekleşmeyeceği anlamına gelmez. Hz. Mevlânâ son sözlerinde “kimden kaçıyoruz ne olmayacak şey” ifadeleriyle vakti gelmeyen çocuk nasıl doğmazsa ve vakit geldiğinde her sabah nasıl güneş nasıl doğarsa yeryüzünde her şeyin bir zamanı olduğunu ve Allah katından bir takdir geldiği zaman bunu asla kimsenin değiştiremeyeceğini söylemektedir.

Kaza ve kader konusunu sonlandırırken Hz. Mevlânâ bu hususta yirmi sekiz farklı konuda açıklamalar yapmıştır. Kaza ve kader konusunda kul kendi cüz’î iradesiyle harekete devam etmelidir. Başa gelecek musibet bıkkınlık ve sıkılma yaratmamalı Allah’a olan inanç ve tevekkülü elden bırakmamalıdır. Kaza ve kaderin insanın gözlerini bağlayacağını, dostu ve düşmanı iyi tanımak gerektiğini dile getirmektedir.

İnsanlar kaza ve kaderleri doğrultusunda birden fazla yol ve seçenek ile karşılaşabilirler. Bunların en hayırlısını en doğrusunu kendisi tercih edecektir. Yapılacak yanlış tercih kulu hatalara ya da yaşantısında mutsuzluğa sürükleyebilir.

Ancak ne olursa olsun Hz. Adem gibi tevbe kapısını aralamak gerekir. Nitekim Peygamberler de birçok sıkıntı ve belâlara uğramışlardır. Bu hususta Hz. Yusuf (a.s) örnek almamız gerektiğini ifade eden Hz. Mevlânâ kaderin getirdiği meşakatlara rıza ve teslimiyet ile güçlü bir tutum sağlamamız gerektiğine dikkat çekmektedir.

İnsanların birçok şeye taassup ile bağlandığını dile getiren Hz. Mevlânâ tarikatlar hususunda da taassup ile hareket edilmemesi gerektiğini dile getirmektedir. Çünkü taassup doğruyu yanlış görmemizi engelleyecektir. İnsanın başına gelen olaylarda sağlıklı karar vermesini engelleyen sebeplerinden bir tanesi de taassuptur.

Kaza ve kaderin başlıca dayanağı sabır ve rıza göstermektir. Buna Hz. Eyyüb (a.s)'dan örnekler vererek teslimiyetin bu denli olması gerektiğini dile getirmektedir. Nefsin her zaman insana muhalefet edeceğini başa gelecek her musibette İnşallah denilmesi gerektiğini vurgulayan Hz. Mevlânâ, kaza ve kaderi değişebileceğine dikkat çekmektedir. Mutlaka Cenab-ı Allah kulları için en doğru olanı seçer. Bizim için iyi olacağını düşündüğümüz şeyler Allah katında doğru ve iyi olmayabilir. Cenab-ı Allah her kulun iyiliğini düşünür ve onlar için doğru olanları önlerine mutlaka sunar. Seçimlerde her yolun yanlış, eksik ve zor olduğunu gören ise kulu cüzî iradesidir.

Bir işe başlarken kaza ve kaderin cilvesi insanları yapacakları işlerde başarısız kılabilir. Her işin başında “gemi ya batarsa” düşüncesiyle yola çıkılmamalı her daim Allah’a inanıp güvenilmelidir. Bunun sonunda Cenab-ı Allah’a dayanan kul başa gelen musibetten sonra aydınlığa çıkacağını bilmelidir. Çünkü Cenab-ı Allah kıyamete kadar olup bitenleri bilmektedir.

Netice itibariyle Hz. Mevlânâ insanların ihtiyarları olmadığını savunan cebriyye düşüncesine kendi yaptıklarını şeyleri Allah’a mâl etmelerine karşı çıkmaktadır. Cenab-ı Allah kulları yaratırken cüzî irade vermiştir. Aynı şekilde devlet idaresinde de verilecek hatalı kararları kaza ve kaderin cilvesi olarak görmeyi reddeder.

III. TEVHİD

“Sözlükte “tek ve bir olmak” anlamındaki **vahd** (**vahdet**, **vühûd**) kökünden türeyen **tevhîd** “bir şeyin bir ve tek olduğunu kabul etmek” demektir. Mâtûrîfî kelamcılarına göre İlâhî fiiller Allah’ın Zâtı’yla kaim ve kadîm mânalar olduğundan tevhidin anlamı içinde yer alır. Ancak söz konusu fiiller tanım bakımından sıfat kavramı içinde mütalaa edilmiştir. Mu‘tezile’ye göre ilâhî fiiller hâdis olup Zât-ı ilâhiyye’ye nisbet edilmez. Eş‘arîler ise fiilleri müstakil bir sıfat kabul etmeyip kudretin taalluku çerçevesinde düşünmüşlerdir.

Tevhidin karşıtı **şirk**dir. Kur’ân’da Allah’ın birliğini konu edinen O’nun şerikinin bulunmadığını belirten âyetler neredeyse tüm âyetlerin üçte birini oluşturmaktadır. Kur’ân-ı Kerîm’de tevhid kelimesi geçmez “vahd” kökünden gelen **vâhid**, **ahad**, **vahde**(hû) yer alır. Eş‘ariyye kelâmcısı Ebû Abdullah el-Halîmî’ye göre

Kur'an'da ve hadîste Allah'a nisbet edilen "Kâfi" (kulunun bütün ihtiyaçlarını karşılayan) kelimesinin yanı sıra "Alî, Azîm, Refî" gibi isimler O'nun birliğini telkin eder. Ayrıca Tevhîd adı da verilen İhlâs sûresindeki "samed" (ihtiyaçları sebebiyle herkesin yöneldiği ulular ulusu müstağni) ismini de bunlar arasında zikretmek gerekir. Aslında Kur'ân-ı Kerîm'de yaratılmışlara özgü acz ve eksiklik bildiren bütün sıfatlardan Zât-I İlahîyye'yi tenzih eden âyetler tevhid ilkesini açıklığa kavuşturur.

Kâinatı yaratan ve yöneten en Yüce Varlığın mevcudiyeti inancı insanın selim fitratının önemli bir özelliğini teşkil ettiği gibi⁹⁸ O'nun bir ve tek oluşu kanaati de beşer türünün ayrılmaz bir vasfıdır. Bezm-i Eleste yaratılışları sırasında Allah ile insanlar arasında yapılan sözleşmede âdemoğullarının şirke düşmemeleri de şart koşulmuştur.⁹⁹ Kur'ân'da putların onlara tapanlar tarafından "Allah katında şefaathçılar" diye nitelendirildiği¹⁰⁰ ve putların kendilerini Allah'a yaklaştıracığı¹⁰¹ vehmini taşıdıkları ifade edilmiştir. Yine Kur'ân'da insanların selim fitratlarına, vicdanlarına hitap edilerek tabiatın yaratılışı ve insan hayatının devamına elverişli hale getirilmesinin hangi varlık tarafından gerçekleştirildiği sorulurken şuurun perdelenmesine fırsat vermeyen dehşetli bir olaya mâruz kalan bir kimsenin kimden yardım istediği, bu kişinin feryadına hangi varlığın cevap verdiği de sorulur. Böylece şirkin insanın ruh yapısında iğreti bir psikolojik halden ve bir dejenerasyondan ibaret olduğu vurgulanır.¹⁰² Âyette insanlara tebliğ edilmek üzere her peygambere, Allah'tan başka hiçbir ilâhın bulunmadığı ve sadece O'na ibâdet edilmesinin gerektiği yolunda vahiy gönderildiği belirtilir.¹⁰³ Nûh, Hûd, Sâlih ve Şuayb'ın kendi kavimlerine tevhid inancını tebliğ ve telkin ettikleri haber âyetlerinde¹⁰⁴ verilir.¹⁰⁵

Üç türlü tevhid vardır. Birincisi, Hakk'ın Hakk'ı tevhididir. Allah'ın birliğini yine Allah'ın kendisinin bilmesi, birliğini haber vermesidir. İkincisi, Allah'ın insanları tevhididir. Bu da Allah'ın bir kul için "kul muvahhidir¹⁰⁶" diye hükmetmesi ve kulunun tevhidini yaratmasıdır. Üçüncüsü insanların Allah'ı tevhididir. Bu, kulun Yüce Allah'ın birliğini kabul etmesi, Allah birdir demesidir.

Zünnûn-i Mısırî "tevhid nedir?" Sorusuna şöyle cevap vermiştir: "Tevhid, Allah'ın kudretinin herhangi bir karışım olmaksızın tabiatın içinde olduğunu, O'nun her şeyi illetsiz olarak yarattığını her şeyin illetini de O'nun yaratmış olduğunu aklından ne geçerse geçsin, Allah'ın ondan farklı olduğunu bilmendir" demiştir.

⁹⁸er-Rûm 30/30

⁹⁹el-A'râf 7/172- 173.

¹⁰⁰Yûnus 10/18.

¹⁰¹ez-Zümer 39/3.

¹⁰²en- Neml 27/60-64.

¹⁰³el-Enbiyâ 21/25.

¹⁰⁴el-A'râf 7/59, 65, 73, 85.

¹⁰⁵İbn Mâce, "Duâ", 10; Ebû Dâvûd, "Vitr", 23; Nesâî, "Cenâ'iz", 117, Mustafa Uzun, "Tevhid", DİA, c.41, s.18.

¹⁰⁶Muvahhid; Tasavvufta, Allahü teâlâdan başka bir şey görmeyen, kendini ve başkalarını unutan.

Cüneyd-i Bağdâdî ise; muvahhidin Allah'ın vahdaniyetindeki kemal ile birliğin tahakkuk etmiş olduğunu, onun doğmamış ve doğrulmamış olduğunu, zıtlardan ortaklardan, benzerlerden münezzehe olduğunu, kendisi hakkında keyfiyet, tasvir, temsil veya teşbihin mümkün olmadığını ikrar etmesidir. Başka bir yerde de tevhid ilmi Allah'ın zâtından ayrıdır, O'nun zâtı da tevhid ilminden ayrıdır demiştir.¹⁰⁷

İbn'ül Arabî; "Allah'tan başka ilâh yoktur" diyen kimi nefsiyle, kimi sıfatıyla, kimi Rabbiyle, Rabbinin niteliğiyle, kimi hâliyle, kimi hükmüyle diye beş bölüme ayırır. Nefsiyle Allah'tan başka ilâh yoktur diyen kişi, Hakk'ın kendisine olan tecellisinden bunu söyleyendir. Bu tecelliyle o, varlığını başkasından kazandığını görür. Bu cümle varlık ve yokluk mertebesini kuşatır. Olumsuzluk ve olumlu altına girmeyen hiçbir merteye olmadığı gibi kuşatıcılık bunlara aittir. Niteliğiyle söyleyen kimse, bilgisiyle Hakkı birleyendir. Bilgisi bu insanı konuşturur. Rabbiyle söyleyen, Hakk'ın başka bir şey değil varlığın aynısı olduğunu gören kimsedir. Rabbinin niteliği ile söyleyen kimse, Hakkın mutlak birliği ve zâtı bakımından "Allah" ve "Rab" diye isimlendirilen olmadığını gören kişidir. Çünkü O, izafet kabul etmez. Hâliyle söyleyen kişi, işlerinde Allah'tan başkasına dayanan kişidir. Elde etmek istediği şeyi başkasından elde edemez ve tüm kapılar bütün yönlerden yüzüne kapatılınca zorunlu olarak Allah'a döner.¹⁰⁸

C.I- Tanrı'yı ululamak, yüceltmek, nasıl olur? Kendini, varlığını horlamak, toprak mesabesinde tutmakla. Tanrı'yı tevhid etmeyi öğrenmek nedir? Kendini tek Tanrı önünde yakıp yok etmek.

3010. Gündüz gibi şülenenip parlamayı diliyorsan geceye benzeyen varlığını yak! Varlığını o varlığı meydana getirenin varlığında bakırı kimya içinde yok eder gibi erit, yok et (de altın ol). Sen, sıkı sıkıya ben'e, yapışmış (yokluğu ve birliğe ulaşmışsın). Bütün bozuk düzen işler, bütün bu perişanlıklar, ikilikten meydana çıkıyor.

Hız. Mevlânâ önce soru soruyor, sonra cevap veriyor. Cevap da; Allah'ın huzurunda kendini yok etmek, yalnız Allah'ın birliğine şahitlik etmekle olur. Kendi varlığını Allah'ın birliği önünde yok etmek insanı hiçliğe ulaştıracaktır. Hiçliği îmân konusunda fenâ tanımıyla açıklamıştık. "*Fenâ; "Yok olmak, hiç olmak, silinmek" anlamına gelen, nesnelere Allah'ın dışındaki tüm varlıkların (mâsivâ) sūfînin gözünde silinmesi ve kulun kendi fiillerini görmemesidir. Fenâ kulun benliğinin kaybolması tevhidin gerçekleşmesi demektir. Bu hal tevhidin en yüksek derecesidir.*"¹⁰⁹ Bahâeddin Nakşibend (k.s.)'a fenânın kaç çeşit olduğunu sordular. Cevaben "iki vech üzeredir" dediler. Şâyet artarsa geri dönüş gerçekleşir ver herkesle dost olur. Fenâ; zulmânî tabîî

¹⁰⁷ Abdülkerîm el-Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, çev.: Muhammed Çoşan, İlk Harf Yayınevi, İstanbul, 2013, s.482.

¹⁰⁸ Muhyiddin İbn Arabî, *Fütûhat-ı Mekkiyye*, çev.: Ekrem Demirli, Ofis Matbaa, İstanbul, 2016, c.3, s.45-46.

¹⁰⁹ Ahmet Ögke, *Tasavvuf El Kitabı*, Editör; Kadir Özköse, Grafiker Yayınları, Ankara, 2012, s.166.

varlıktan olduğu gibi ruhânî, nurânî varlıktan da olur. Bir zaman gelir ki bütün perdeler tek bir hale gelir. Sâlikler bu halde “vücudundan başka hiçbir şey yoktur” derler. Sen de nefsini bırak ve yücel!¹¹⁰ Bu konuyu tekrar etmekte bir sakınca görmüyoruz.

Hz. Mevlânâ gecenin karanlık ve görünmeyen yüzünü insandan örnek verir. Aydınlanmak için kendini yok et ki Allah’ın sayısız aydınlığına kavuşabilesin demektedir. Kulu bakıra benzeten Hz. Mevlânâ “eri, bakır gibi de altın ol” da hiçliğe er demektedir. Çünkü bakır eriyince altın olamaz. Ancak bakırın erimesi kendini yok etmesi örneğini; Bakır I Oksit (Cu₂O) eritildiğinde cam gibi madenleri renklendirmek için kullanılabilir, Bakır II Oksit (CuO) ise cama yeşil rengi verir. Bakır Sülfat (CuSO₄) koyu renkli maddelerin temelini teşkil eder bir başka kullanım alanı ise antiseptik özelliği sebebiyle deri hastalığına iyi gelir. Kimya laboratuvarlarında bileşik, tuz, cevher, metalürji olarak. Kuyumculukta kendi başına takı olarak ve kaplama yapımında bakıra gümüş lehimlenirken oluşturulan çözelti içerisinde kullanılır. Burada Hz. Mevlânâ, Allah Teâlâ’nın sıfatlarına benze, onun renginden bir renk al demektedir. Ancak hem temiz su (Allah’ın sıfatları) hem kirli su (kendi nefsin benliğinin) bir araya gelip kirlenmemesi için kulun yalnız Allah’ın sıfatlarıyla sıfatlanması gerekmektedir.

C.I- Yokluk âlemi, pek geniş ve hudutsuz bir âlemdir. Bu hayal ve varlık, o âlemden yüzlerce gıda alır, o âlemden belirir, beslenir.

3095. Hayaller, yokluk âlemine nispetle dardır. Onun için hayal, darlık ve sıkıntıya sebep olur. Varlık da hayalden daha dardır. O yüzden aylar, bu âlemde hilâl gibi görünür. Duygu ve renk âleminin, yani bu dünyanın varlığı ise... Yokluğa, hayale ve varlığa nispetle büsbütün dardır, âdeta daracık bir zindandır. Âlemdeki terkip ve sayı, darlığa sebeptir. Fakat bizi duygularımız, terkip âlemine çekip durmaktadır. O duygularla birlik âlemini bil, eğer birlik âlemini diliyorsan o tarafa yürü.

3100. Kün emri, bir tek iş yapar, fakat sözde Kâf ve Nûn harflerinden meydana gelmiştir. Mânâsı, yine tek ve sâftır. Bu söze nihâyet yoktur.

Hayal ve dünya varlığı isteksizlik, yani yokluk âleminde gıdalanır. Bizim göremediğimiz âlem Allah’ın her şeyi yoktan var ettiği âlemdir, yani yokluk âlemidir. “O, yaratan, yoktan var eden, şekil veren Allah’tır. Güzel isimler O’nundur. Göklerdeki ve yerdeki her şey O’nu tesbih eder. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”¹¹¹ Âyetinde Allah’ın her şeyi yoktan var ettiği ifade etmektedir. Hz. Mevlânâ’da insanların teslimiyeti Allah’ın her şeyi yoktan var edeceğine îmân etmiş olması demektedir. Hayallerimiz hayaldir, ancak Allah Teâlâ’ya göre hiçbir şey imkânsız değildir. Varlık olarak gördüğümüz dünyadaki tüm nimetlerse var olmalarına karşılık aslında hayalden de beridirler. Bu sebeple Hz. Mevlânâ bu dünyayı ve dünya varlığını zindana benzetmektedir. “Âlemdeki terkip ve sayının darlığa sebep”

¹¹⁰ Yakub-ı Çerhî, *Ney-Nâme*, çev: Ahmet Cahid Haksever, Erkam Yayınları, İstanbul, s.52-53.

¹¹¹ Haşr, 59/24.

olmasındaki mânâ ise her insan elindeki değerli olduğunu düşünür ve böylece dünya meşgalesi insanı oyalır. Hz. Mevlânâ bizim duygularımız terkip âlemine yani Allah'ın birliği ile birleşmektedir demektedir. Yukarıda âyette belirttiğimiz gibi diğer beyitte “kün emri” yani yoktan var eden ol emrine getiren Hz. Mevlânâ iki harf benzetmesi yaparak onların biri işaret ettiğini vurgulamaktadır.

C.I- 500. O, İsâ'nın bir renkte oluşundan koku almamıştı. O, İsâ küpünün mizacından huy kapmamıştı. Yüz renkli elbise, İsâ'nın sâf küpünden saba rüzgârı gibi sade ve lâtif bir hale gelir, tek bir renge boyanırdı. Birlikteki bu tek renklilik, insana usanç ve sıkıntı veren tek renklilik değildir. Belki o tek renk deniz gibidir, ona dalanlar da balık gibi hayat ve neşe içindedirler.

Hz. Mevlânâ birliği denize benzetirken insanları ona dalan balık misali onun nefesinde hayat bulan dalgıçlar olarak ifade etmektedir. Allah ile bir olmak yine burada ifade edilen kulun Allah'ın güzel isimlerindeki sıfatlara bürünmesidir.

C.I- Can kulağı ile can gözü, zâhirî duyguya yabancısıdır; o duygu, bu duygudan bambaşkadır. Akıl ve duygu kulağı, bu hususta müflistir. Cebir meselesi, aşkıyı ihtiyarsız bir hale getirdi, sabrımı elden aldı. Âşık olmayansa cebri hapsetti, onu inkâr yahut takyid eyledi. Halbuki bu, Hak'la beraberlik ve birliktir, cebir değil... Bu, ayın tecellisidir bulut değil.

1465. Cebir bile olsa, herkesin bildiği cebir: Yalnız kendi menfaatini gözetken nefsi emmarenin cebri değildir. Ey oğul! Tanrı, kimlerin gönül gözünü açıtıysa bu cebri onlar anlar. Gayb ve istikbal onlara apaçık görünmektedir. Maziye anış onlarca değersiz bir şeydir.

Kaza ve kader konusunda cebriyye “*bir şeyin görüne bilmesi için cisim olması ve bir cihette (mekânda) bulunması gerekir. Allah Teâlâ cisim olmayacağı ve bir cihette bulunmayacağı için görünemez.*” der. Manevî duyuş, “can kulağı” beş duyu organının görmediği şeylerden farklı şeyler görür ve işitir. Bu sebeple Hz. Mevlânâakıl ve duygu kulağı “can kulağından” uzak olup büyük bir yük altındadır demektedir.

C.II- Nihâyet dedim ki, ayna neden icat edilmiş, ne güne yarar? Herkes nedir, kimdir, kendisini bilsin diye değil mi?

95. Demirden yapılma ayna suretler içindir. Can yüzünün aynasıysa çok pahalı, çok değerlidir. Can aynası ancak sevgilinin yüzüdür. O sevgilinin yüzü ki, o diyardan. Dedim ki: Ey gönül sen küllî bir ayna ara. Denize git, ırmaktan iş bitmez! Kul, bu istek yüzünden civarına geldi. Meryem'i hurma fidanına derdi çekti. Gönlüm, gözünü görünce o görmemiş göz yok oldu; gönlüm gözün ta kendisi kesildi.

100. Seni ebedî olarak küllî bir ayna gördüm. Gözünden kendi suretimi müşahede ettim. Nihâyet ben, beni buldum, iki gözünde aydın bir yol gördüm, dedim. Vehmin; kendine gel, o senin hayalindir. Kendini hayalinden ayırt et dedi. Suretim gözünden seslendi: Birlikte ben senim, sen de bensin. Hayal bu zevali olmayan aydın gözdeki hakikatlerden nasıl yol bulur da girer?

105. Suretini, benden başkasının gözlerinden görürsen onu hayal bil, onu reddet! Çünkü benden başkası, gözüne yokluk sürmesi çekmekte hakikatte yok olan şeylerle gözünü sürmelemekte... Şarabı, Şeytanının tasvirinden tatmaktadır. Onun gözü hayal ve yokluk evidir. Hulâsa o, yokları var görür. Benim gözüme ululuk sahibi Tanrı'nın sürmesiyle sürmelenmiştir. Varlık evidir, hayal evi değil.

Can aynası sevgilinin yüzüdür ifadesinden kasıt sevgilinin yüzü ise Allah'ın sıfatlarıdır. Biz ancak Allah Teâla'nın sıfatlarına bakarak kendi halimizi görebiliriz. Hz. Mevlânâ, ırmağı yeryüzündeki âlimler, denizi de Allah'ın küllî iradesi olarak nitelendirmiştir. Burada “seni ebedi bir küllî ayna gördüm gözünden kendi suretimi müşahede ettim” ifadesi kişinin anlık sekr hâlindeki ifadesidir. Sekr “Allah'ın güzel sıfatlarıyla karşılaşmanın/görmenin sevinciyle ruhun yerinden uçmasıdır” diye tarif edilir.”¹¹²Bu yüzden sekr hâlindeki bir kimse şer'î hükümlere aykırı sözler sarf edebilir. Hallac-ı Mansûr'un “enel Hâk” demesi gibi... Ayna karşısındaki kuldun örnek verirken sekr halinde söylediği sözlerin yanlış olduğuna dile getirir. Allah'ın varlığını başkalarına bakarak müşahede edemezsin, çünkü “Ben'den bir başkası gözüne yokluk süremsi çekmekte” aslında bu yokluk dünyadaki geçici heveslerdir. Hz. Mevlânâ benim gözümden bak kelimesinde Zât'ım olarak değil sıfatlarım nezdinde (merhametli, bağışlayıcı vb) bil ve o şekilde bak demektedir. Bu sebeple Allah'ın sürmesinin diğer insanların varlık sürmesinden daha üstte olduğunu dile getirmektedir.

C.II- 1510. Lokman'ın efendisi, kendisine yemek getirdiler mi, Lokman'a adam gönderip çağırır. Önce o yemeğe Lokman el sunar, efendisi de ondan sonra yedi. Bu suretle onun artığını afiyetle yer, bundan zevk alır, onun yemediğini ise dökerdi. Hattâ yese bile gönülsüz, iştahsız yedi. İşte asıl sonsuz dirlik, birlik budur. Bir gün Lokman'ın efendisine hediye olarak bir karpuz getirdiler. Hizmetçiye “ Git, oğlum Lokman'ı çağır” dedi.

1515. Lokman gelince, efendisi, karpuzu kesip ona bir dilim verdi. Lokman, o dilimi bal gibi, şeker gibi yedi. Hem de öyle lezzetle yedi ki Lokman'ın efendisi, ikinci dilimi de kesip sundu. Böyle, böyle karpuzu tekmiil yedi; Yalnız bir dilim kaldı. Efendisi “ Bunu da ben yiyeyim; bir göreyim, bakayım, nasıl şey, herhalde tatlı bir karpuz” dedi. Çünkü

¹¹² Hülya küçük, *Tasavvufa Giriş*, Dem Yayınları Ensar Neşriyat, İstanbul, 2012, s.89.

Lokman, öyle lezzetle, öyle zevkle, öyle iştahlı, iştahlı yiyordu ki görenlerin de iştahı geliyordu. Efendisi, o dilimi yer yemez karpuzun acılığından ağzını bir ateştir sardı, dili uçukladı, boğazı yandı.

1520. Bir eyyam acılığından âdeta kendisini kaybetti. Sonra “ A benim canım, efendim, böyle bir zehri nasıl oldu da tatlı, tatlı yedin, böyle bir kahrı nasıl oldu da lütuf saydın? Bu ne sabır? Neden böyle sabrettin? Sanki canına kastın var? Niye bir şey söylemedin, niye biraz sabret şimdi yiyemem demedin?” dedi. Lokman dedi ki: “ Senin nimetler bağışlayan elinden o kadar rızıklandım ki utancımдан âdeta iki kat olmuşumdur.

Hız. Mevlânâ kendi benliğini yok etme, Allah’tan gelecek her cefaya Lokman gibi davranılması gerektiğini ifade ederken mutluluk anında gelene de dert ve tasa anına da şükredilmesini söylemektedir. Şeyh Ebû’l Hasen en-Nûrî (ö. 295/908) şöyle demiştir: “Tevhid, her an bir teşbih olmaksızın, aklına gelen bütün düşüncelerin Allah’ı işaret etmesidir.”¹¹³ Her hâlükârda Allah’ı aklına getiren kul başına geleceklere sabredebektir. Bazı sûfiler de insanlar için kullanıldığında “şakîr”i , “varlığa şükreden”, “şekûr”u “yokluğa şükreden”, bazıları “şakîr”i “verildiğinde şükreden”, ikincisi de “belâyâ şükreden” diye açıklamışlardır.”¹¹⁴ Burada Lokman “belâyâ şükreden” kısmına girmektedir. Hız. Mevlânâ’nın düşünceleri de bu yöndedir.

C.II- 1610. Bu günün sahibi de odur, yarının sahibi de. Her ana sahip olan, önünde durup durur da o, hazineden bir pul bile görmez. Bir zerre bile o güneşten haber verir ve güneş; o zerreye kul, köle kesilir. Birlik denizinin elçisi olan katreye yedi deniz esir olur. Bir avuç toprak bile onun yüzünden çevikleşirse felekler, o, bir avuç toprağın önüne baş koyar. Âdemin toprağı Tanrı’dan çevikleşince Tanrı melekleri o toprağın önünde secde ettiler.

“Gökleri ve yeri yoktan var eden O'dur. Eşi de olmadığı halde, nasıl olur da çocuğı olur? Her şeyi yaratan O'dur. Ve O, her şeyi bilendir.”¹¹⁵ Her şeyin sahibi olan Allah yeryüzünün de sahibidir. Güneş, ay, denizler, dağlar, rüzgar O’nun emrindedir. Böyle bir yaratıcıya hayret etmemek mümkün mü diyen Hız. Mevlânâ, Hız. Âdem’in Allah’ın nefesiyle tüm âlemlerden farklı bir yaratılışa sahip olduğunu dile getirmektedir. Nitekim âyetlerde: “Ona şekil verdiğim ve ona ruhumdan üflediğim zaman, siz hemen onun için secdeye kapanın!”¹¹⁶ “Onu şekillendirip içine ruhumdan

¹¹³ Abdülkerîm el-Kuşeyî, *Kuşeyrî Risâlesi*, ter., Muhammed Coşkun, İlk Harf Yayınevi, İstanbul, 2013, s.27.

¹¹⁴ Himmet Konur, *Tasavvuf El Kitabı*, Editör; Kadir Özköse, Grafiker Yayınları, Ankara, 2012, s.389.

¹¹⁵ En’âm, 6/101.

¹¹⁶ Hicr,15/29.

üflediğim zaman onun için saygı ile eğilin."¹¹⁷demektedir. Burada Hz. Mevlânâ'da âyetlerde olduğu üzere Hz. Âdem'in Allah'tan gelen yönüne işaret etmektedir.

C.II- Hastanın hatırını soruş, dostluğu, birliği temin etmek içindir. Bu birlik, bu dostluk da yüz türlü sevgi doğurur. Naziri olmayan Peygamber, hastayı dolaşmaya, hatırını sormaya gidince o sahabeyi ölüm halinde gördü. Velilerin huzurundan uzaklaşırsan hakikatte Tanrı'dan uzaklaşırsın.

2215. Yoldaşlardan ayrılmanın sonu bile gam olursa padişahlardan ayrılık nasıl olur da ondan daha aşağı olur. Her an durma, padişahların gölgesini ara bul ki o gölgede güneşten de iyi bir hale gelesin. Sefere çıkarsan bu niyetle çık, oturuyorsan yine bundan gafil olma!

Tasavvuf kavramlarından râbitanın Hz. Mevlânâ döneminde ortaya çıkmadığını biliyoruz. Râbita "dabt" vezninde R-B-T kökünden türetilmiştir. Asıl olarak bağlamak ve sabit kılmak anlamına delalet eden "râbit" türeyen râbita, iki parçadan birini diğerine bağlayan kelime, cümle veya fiile (eylem ve oluşa) verilen addır. Kur'ân-ı Kerîm'de¹¹⁸ sınırdaki düşman gözetleme, nöbet tutmak, verilen bir işi yerine getirmek mânâlarında kullanılır. Râbita şuhûd ve ayân makamına ulaşmış kâmil bir şeyhe kalbi bağlamak olarak tarif edilmiştir. Kul ile Rabb'i veya kul ile Rasûlullah (s.a.v.)'de ya da kâmil mürşid olan evliyadan varis olan şeyhte temessül eden güzel önder arasındaki şer'î bağ ve alaka da râbita olarak isimlendirilmiştir. Başka bir ifade ile râbita İlâhî ve Zâtî sıfatlarla mutasîf, müşâhede mertebesine ulaşmış kâmil bir şeyhe kalbi bağlayıp huzur ve gıyabında o şeyhin suretini, sîretini ve özellikle ruhaniyetini hayalen kendisi ile birlikte farz etmektir.¹¹⁹ Hz. Mevlânâ kelime olarak kullanmasa da velîlerden uzaklaşmamak, onların sohbetlerinde ya da mânevî olarak her daim onların huzurunda bulunmak gerektiğini ifade ediyor. Çünkü Allah dostları her dem Allah iledir. Kul mürşid ile birlikte oldukça Allah'ın huzurunda olduğu farkındalığı ortaya çıkacaktır. Hâl ve hareketlerini ona göre düzenleyecektir.

C.II- 3715. Önce o düşmanlar, bağdaki üzümler gibi kardeş oldular. "Şüphe yok, söz bundan ibaret; Müminler kardeştir" nasihatıyla de, bu nefesle de kardeşliği bıraktılar, tek bir ten oldular. Üzümlerin suretleri kardeştir. Fakat sıktın mı tek bir üzüm suyu olur. Korukla üzüm birbirine zıttır ama koruk, olgunlaşınca güzelleşir, tatlılaşır, iyi bir dost olur. Koruk halinde kalan üzüme Tanrı ezelden kâfir demiştir.

3720. Değil kardeşim değil... Artık o tek bir nefis olamaz. Azgınlıkta menhus bir mülhitten ibarettir. Ondaki gizli şeyleri bir söylesem âlemde

¹¹⁷ Sad, 38/72.

¹¹⁸ Âl-i İmrân, 3/200; Enfâl, 8/60.

¹¹⁹ Rıfat Okudan, *Tasavvuf El Kitabı*, "Râbita" Editör; Kadir Özköse, Grafiker Yayınları, Ankara, 2012, s.s.425-426.

fikirler fitneye düşer, karmakarışık olur. Kör gâvurun sırrının anılmaması daha iyi. Cehennem dumanının İrem bağından uzak oluşu daha hoş! Ne de olsa üzüm olmaya kabiliyetli korukların gönülleri, ehli dilin nefesleriyle birdir. Hepsi üzüm olmaya koşarsa, sonunda ikilik kalkar, kin ve savaş kalmaz.

*“Şüphesiz müminler birbiri ile kardeşirler; öyle ise dargın olan kardeşlerinizin arasını düzeltin; Allah'tan sakının ki size acısın.”*¹²⁰ Hz. Mevlânâ Hucurat 10.âyete işaret ederek mü'minlerin kardeş olduğunu ve onların yeryüzünde olgunlaşmayı bekleyen üzüm taneleri halinde olduklarını ifade etmektedir. Bu sebeple mü'minlerin bir birleri arasında herhangi bir konuda uzlaşmaması mânâsızdır. Mevlânâ olgunlaşmamış kişiyi mülhid¹²¹ olarak niteler mü'minin kapıları açarak birbirlerinden zıt olmayan tek birliğe ulaşması gerektiğini vurgular. Olgunlaşmayı da Allah'ın zatını, melekleri ve peygamberlere îmân olarak ifade eden Hz. Mevlânâ hepsi üzüm olmaya koşarsa ikilik kalkar kin ve savaş kalmaz der. *“Allah'a ve Peygamberine itaat edin; çekişmeyin, yoksa korkar başarısızlığa düşersiniz ve kuvvetiniz gider. Sabredin, doğrusu Allah sabredenlerle beraberdir.”*¹²² Âyetin bu duruma işaret ettiğini belirtir.

C.III- Rahman ve Rahim Tanrı adıyla,

Ey Hak ziyâsı Hüsâmeddin, şu üçüncü defteri de meydana çıkar. Bir şeyin üç kere yapılması sünnettir. Üçüncü defterde sır hazinelerini aç, özürleri bir yana at. Senin kuvvetin Tanrı kuvvetinden sızıp gelmekte... Hararetle atan damarlardan değil. Şu aydın güneş çırağı, fitille, pamukla, yağla, aydınlanmıyor ya.

5. Böylece durup duran gök kubbenin ne ipi var ne direği! Cebrail'in kuvveti mutfaktan değil, varlığı Yaratanın cemâlinden. Hak Abdâl' inin kuvveti de bil ki Hak'tandır; yemekten tabaktan değil. Onların cisimlerini nurla da yoğurdular.. onlar bu yüzden ruhu da geçtiler, meleği de. Sen de ulu Tanrının sıfatlarıyla sıfatlandın... Halil'e olduğu gibi sana da ateş, gül bahçesi haline geldi.

10. Ey unsurlar, mizacına köle olan, beş duyguyla altı cihet râm oldu. Her mizacın mayası anasıdır. Fakat senin şu mizacın, her mertebeden üstün. Senin mizacın, şu yayılmış, şu geniş âlemden birlik vasfını bir araya derleyip toplayıvermiştir. Ne yazık, halkın anlayış sahası pek dar.. halkın havsalası yok! Fakat ey Hak ziyâsı, reyindeki isabet ve kudret, o kadar büyüktür ki helvan, taşa bile boğaz verir.

¹²⁰ Hucurat 49/10.

¹²¹ **Mülhid:** Allah Teâlâya ve peygamberine inanır ve inandığını söyler. Fakat, küfre kaymıştır, İslâmiyet'ten ayrılmıştır. İtikâdı (inancı) bozuktur. Kendini tam Müslüman zanneder. Kendisi gibi olmayanlara kâfir der.

¹²² Enfâl, 8/46.

Hz. Mevlânâ üçüncü cilde yazmakta emeği geçen derviş Çelebî Hüsammedîn Velî Hz.'lerini överek başlıyor. Devamında “üç” sayısına işaret ediyor: Üç rakamı ile ilgili hadislerde de telmih¹²³ vardır. “Üç cumayı terk edenin kalbi mühürlenir.....¹²⁴, Üç grub cennete giremez, ana-babaya asi olan, içki mübtelası olan ve verdiği başa kakan.....¹²⁵, Üç gün üç geceden fazla dargın durulmaz.....¹²⁶, Üç kişi bir ok sebebi ile cennete girer, yapan, öğreten kullanan.....¹²⁷ Üç solukta suyu içiniz.....¹²⁸, ” Göklerde ve yerde olanları Allah'ın bildiğini görmüyor musun? Üç kişinin gizli konuştuğu yerde dördüncüsü mutlaka O'dur.”¹²⁹ Hz. Mevlânâ'da üç kere yapılan işin sünnet olduğunu ifade etmektedir Hz. Mevlânâ devamında Cebrâil (a.s) nasıl Allah Teâlâ'nın ışığını yansıtır ve bu da kendinden değil Allah'ın hikmetinden ise velî kullar da Allah'ın sıfatı ile sıfatlandığını ifade etmektedir. Buna örnek olarak “(O Rasûl sallallâhu aleyhi ve sellem), Mü'minlere Raûf ve Rahîm'dir”¹³⁰ “İnkâr edenler, “Ona Rabbinden bir mucize indirilseydi ya!” diyorlar. Sen ancak bir uyarıcısın. Her kavim için de (Hâdî) bir yol gösteren vardır.”¹³¹ “Görmüyorlar mı ki, biz kudretimizin eseri olmak üzere onlar için birçok hayvan yarattık. Bu sayede onlar bunlara sahip (mâlik) olmuşlardır.”¹³² Âyetlerde Allah'ın sıfatlarından Raûf ve Rahîm, Hâdî ve Mâlik dünya üzerinde kullarına bahşettiği sıfatlarıdır. Nitekim Hz. İbrahîm (a.s)'mı örnek göstererek Hz. İbrahim Allah'ın sıfatlarıyla sıfatlandı ve ateş onu yakmadı. Bundan hareketle Mevlânâ Çelebî Hüsammedîn'e övgü ve sevgisinin bir tezahürü olarak her insanın Allah'ın sıfatlarıyla sıfatlanabileceğini ifade etmektedir.

C.IV-405. Lezzetten geçen gerçi bütün lezzetlere aldırış etmez bir hale gelir ama hakikatte kendisi lezzet kesilir, lezzetten hiç ayrılmaz olur! “Söz, ancak budur: İnsanlar kardeştir” ve Âlimler, tek bir insan gibidir” hadislerinin şerhi, bilhassa Davud ve Süleyman Peygamberlerle diğer peygamberlerin aleyhisselâm birliği, birisini inkar edenin, hiçbir peygambere imân etmemiş sayılacağı. Birlik alâmeti olarak o binlerce evden birini yıktın mı hepsinin yıkılmış ve bir duvarın bile ayakta kalmamış olacağı, Tanrı'nın ‘Biz onların arasından bir tanesini bile ayırt etmeyiz” demesi...Âkil kişiye bir işaret yeter, zaten bu, işareti de geçti ya!

Hz. Mevlânâ burada “deyin ki: “Biz Allah'a, bize indirilene (Kur'an'a), İbrahim, İsmail, İshak, Yakub ve Yakuboğullarına indirilene, Mûsâ ve İsa'ya verilen (Tevrat ve İncil) ile bütün diğer peygamberlere Rab'lerinden verilene imân ettik.

¹²³ Telmih: Anlatılmak istenenin üstü kapalı bir biçimde söyleme.

¹²⁴ Nesei 1369.

¹²⁵ Nesei 2552

¹²⁶ Müslüm 2560

¹²⁷ Ebu Davud 2513, Müslüm 1919, Nesei 3068, Tirmizi 1687.

¹²⁸ Müslüm 2028.

¹²⁹ Mücâdele, 58/7.

¹³⁰ Tevbe, 9/128.

¹³¹ Rad, 13/7.

¹³² Yasin, 36/71.

Onlardan hiçbirini diğerinden ayırt etmeyiz ve biz ona teslim olmuş kimseleriz.”¹³³Âyetinde geçen hiçbir peygamberin Allah katında birbirinden ayrı tutulamayacağını beyitlerinde örneklendirmektedir.Bunu yine Allah’ın birliğine bozulmaz bütünlüğüne bağlarken peygamberlerin yanı sıra velî kullarında bir evini yıktın mı hepsinin evini yıkmış sayılacağına işaret ediyor. Bu sebeple birbirlerinden ayrılmasının asla kabul edilemeyeceği hususunda çok açık ve net bir işaret sunmaktadır. Velîlerin işareti de Bakara Suresinde geçen “peygamberler îmân ettiler mü’minlerde îmân ettiler” âyetidir. Âyette:“Peygamber, Rabbi tarafından kendisine indirilene îmân etti, müminler de (imân ettiler). Her biri Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine îmân ettiler. «Allah'ın peygamberlerinden hiçbiri arasında ayırım yapmayız. İştittik, itaat ettik. Ey Rabbimiz, affına sığındık! Dönüş sanadır» dediler.¹³⁴

C.IV- Ey hikmet sahibi, onun yaptığı senin yaptığıdır... Evveline evvel olmayan bir zamandan beri inananlar, birbirlerinin aynıdır, birdir onlar! İnananlar sayılıdır, çoktur ama îmân birdir... Cisimleri çoktur ama canları tektir. İnsanda öküzün, eşeğin anlayışından ve canından başka bir akıl, başka bir can vardır.

410. O deme erişen, o makamda Tanrı velisi olan kişide de, insandaki candan, akıldan başka ve ayrı bir can ve akıl vardır. Hayvani canlılarda birlik yoktur... Sen bu birliği rüzgarın ruhunda arama! Bu hayvani can, ekmek yese insani ruhun karnı doymaz: Bu yük çekse o, sıkıntı çekmez! Hattâ onun ölümüyle bu hayvani ruh, neşelenir, sevinir... İnsani ruhun bir şey elde ettiğini görünce de hasedinden ölür! Kurtların, köpeklerin canı, hep ayrı ayrıdır. Bir olan Tanrı aslanlarının canlarıdır.

415. Canları diye cemi sîgasıyla söyledim... çünkü o bir tek can, cisme nispetle yüz olur! Gökteki bir tek güneşin bir tek nuru da ev içlerine vurunca yüzlerce nur olur ya! Fakat ortadan duvarları kaldırdın mı hepsinin de nuru bir olur. Evlerin temelleri kalmadı mı müminler bir tek insana döner, bu sır meydana çıkar. Bu sözden farklar belirir, müşküller doğar... Çünkü hakikatte buna benzemez bu iş kibü bir misaldir.

Hz. Mevlânâ burada cem' ve fark arasındaki ilişkiden bahsetmektedir. İnananların evveli ve evvelinde evveli olmadığını îmânlı kişilerin her birinin bir olduğunu ifade etmektedir. Sayıca çokluk vardı ancak mânâda birdi derken insanda diğer canlılardan farklı bir cevher olduğunu ifade etmektedir. Bu velilik makamına erişen kişinin dünyevi isteklerden ve hayvanî vasıflardan yok olmuş “kâmîl insan” haline gelebileceğini söylemektedir. Allah’ın velîlerini ve mü’min kulları Allah aslanı olarak nitelendirirken hayvanî vasıflardan kurtulamamış kişilerin hırs ve kötülüklerinin hasede yol açacağını ifade etmektedir.

¹³³ Bakara, 2/136.

¹³⁴ Bakara, 2/ 285.

Cem ve fark: Sufilere göre, insanın yaratılışı ile cem'arasında ilgi vardır. Cem' yaratılış sırasında Hakk'ın konuşmasıdır. İnsanlar o zaman kendilerinde değillerdi (gaybet). Bu yüzden konuşanda cevap verende kendisiydi. Hakk insanlara peygamberler aracılığıyla hitap edince fark hali ortaya çıktı. Bu farklılıktan sonra Allah'la kavuşması cem' adını aldı. Bu açıdan kulun kendine bakması fark, Rabbına bakması cem'dir. Nitekim Ebû Alî Dekkâk "Fark sana nisbet edilen, cem' ise sana nisbet edilmesi mümkün olmayan şeydir." Kur'ân'daki "*Allah kendisinden başka İlâh bulunmadığına şahitlik etti*"¹³⁵ âyeti cem'e, devamında "*Melekler ve ilim sahipleri*" kısmını da farka delil sayarlar."¹³⁶ Hz. Mevlânâ ruhların gökte cem' halinde yeryüzünde ise mânâlarının cem' halinde olduğunu ifade etmektedir. Allah'ın insanlara kendi ruhundan üflediğini, "*Ona şekil verdiğim ve ona ruhumdan üflediğim zaman, siz hemen onun için secdeye kapanın!*"¹³⁷ Âyetiyle Hz. Adem'den yola çıkarak insan vücudunu evlerin duvarlarına benzetir. Mevlânâ, insan vücudu ortadan kalktı mı her şey aslına birliğine döner. Gök yüzündeki cem' hâli de bunun gibidir.

C.IV- Dünyadan geçen kişiler de yok olmamışlar, fakat Tanrı sıfatlarına bürünmüşlerdir. Onların sıfatları, Hak sıfatlarına karşı, güneşin karşısındaki yıldızlara dönmüştür. A inatçı Kur'ân'dan buna delil istiyorsan oku: "Onların hepsi huzurumuzdadır!"

445. Haklarında "Huzurumuzdadır" denenler yok olamazlar, iyi dikkat et de ruhların bakâsını iyice anlayasın! Bakâdan mahcup olan ruh azaptadır, Tanrı'ya vasıl olan ruhsa bakâ âleminde hicaplardan kurtulmuş bir haldedir. İşte bu hayvani duygu kandilinden ne murat edilmişse, bu kandilin hakikati neyse sana söyledim... Kendine gel de sakın bu hayvani duyguyla ruh arasında bir birlik tasavvur etme! Çabuk, ruhunu, yolcuların kutlu ruhlarına ulaştır! Yüz tane kandilin olsa ister sönsünler, ister yansınlar, değil mi ki hepsi ayrı ayrıdır... Bir olamazlar!

450. İşte bu yüzden bizim ashabımız, hep savaştadır... Fakat peygamberlerin birbirleriyle savaştıklarını kimsecikler duymamıştır. Çünkü peygamberlerin nurları güneştir; duygu ışığımızısa kandil, mum ve is! Biri söner, öbürü gündüze kadar kalır... Biri yanıp erir, öbürü parlar durur! Hayvani can gıda ile dirilir... Her iyi kötü şeyle de ölüverir! Fakat bu kandil sönüp, ortadan kalktı mı komşunun evi neden karanlık kalsın?

455. Madem ki o evin ışığı, bunun ışığı olmaksızın da duruyor... Şu halde her evin duygu ışığı ayrı ayrıdır. Bu hayvani canın misalidir... Rabbani canın değil!

¹³⁵ Al-i İmrân, 3/18.

¹³⁶ H. Kâmil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Yayınları, İstanbul, 2012, s.218.

¹³⁷ Hicr, 15/29.

Hız. Mevlânâ hayvani sıfatlardan kurtul ve ruhu, aslına, birliğe taşı demektedir. Mutasavvıflar gerçekte bir tane olan nefsi (nâtıka), almış olduğu sıfatlara göre nitelendirmişlerdir. Tabiata meyledip şehvete yönelen; kibir, hırs, haset, şehvet, cimrilik, kin ve gazap gibi kötü nefse “emmâre” diye isim verilir. Nefs-i emmâre dairesi, nefs-i nâtıka dairelerinin en aşağısında yer alır ve hayvanî ruha bitişiktir. Bu nedenle cimrilik, haset, kibir, öfke, kötü ahlâk, şehvet ve gaflet gibi hayvanî sıfatlara muttasıftır.¹³⁸ Fenâ kötü sıfatların zail olması, bekâ ise iyi sıfatların daim olmasıdır.¹³⁹ Ruh yaradılışında temizdir. Bu sebeple Bekâ’dan mahcup olan ruh dünya zindanında azap içindedir. Bu yüzden ashabımız hep savaştadır. Kısacası nefsi ile savaştadır, Hız. Mevlânâ devamındaki beyitlerde nefsin öldürülebileceğini ifade ederken nefsin besininin yemek olduğunu anlatır. Hayvanî nefsi zayıflatmanın ilk yolunun da az yeme-içme ve az uyku ile gerçekleşeceğini söyler.

C.IV- 755. Mesnevi, ferleri bakımından da, asılları bakımından da tamamı ile senindir... Onu sen kabul etmişindir. Padişahlar, iyiyi de kabul ederler, kötüyü de... Bir şeyi kabul ettiler mi artık reddetmezler. Mademki bir fidan diktin, onu sula.. Mademki açtın düğümleme! Mesnevi’deki sözlerden maksadım senin sırrın, onu şiir halinde söylemedeki muradım senin sesindir. Bence sesin, Tanrı sesidir... Âşık, hâşa; sevgilisinden ayrılmaz.

760. Nâsın canıyla nâsın Rabbi arasında keyfiyetsiz, kıyasa sığmaz bir ulaşma, bir birlik vardır. Fakat nâs dedim, nesnas değil... Nâs canın canı olan Tanrı’ya âşına olanlardır, başkaları değil! Nâs dediğim adamdır, adam nerede? Sen adamların başını, görmedin, kuyruksun sen! “Görünüşte o toprağı atan sen idin, hakikatte Allah idi”¹⁴⁰ âyetini okumuşsun ama cisimden ibaretsin, cüz’ülerde kala kalmışsın! A ahmak, cisim ülkeni Belkıs gibi Süleyman Peygamber için terk et!

İnsanın canıyla Rabbî arasında bir birlik vardır. Bu birliği “*Attığın zaman sen atmadın, Allah attı*”¹⁴¹ âyetlerinde görebiliriz. Hız. Mevlânâ; Mesnevî’nin yazılmasında kendisini yüceltmemekte, bilgilerinin ve yazdıklarının her birinin Allah’ın lütuf ve keremiyle gerçekleştiğini dile getirmektedir. Allah’a sevgiyle bağlanan bir kimsenin işlerinin hayırlı gitmesi ve her şeyin Allah’ın elinde olduğunu Enfâl âyeti ile ifade etmektedir.

C.IV- 2760. Ululuk, fazla ateştir a azgın... Kardeş, kendini ateşe nasıl atıyorsun ki? Yerle bir olan, bak hele, oklara hedef olur mu hiç? Fakat yerden baş kaldırdı mı o zaman hedefler gibi çaresiz yaralanır! Bu bizlik,

¹³⁸ Ramazan Muslu, “Seyr’u Sülûk Metotları”, *Tasavvuf El Kitabı*, Editör: Kadir Özköse, Grafiker Yayınları, Ankara, 2012, s.s. 343-345.

¹³⁹ H. Kâmil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Yayınları, İstanbul, 2012, s.215.

¹⁴⁰ Enfâl, 8/17.

¹⁴¹ Enfâl, 8/17.

benlik, halkın merdivenidir. Halk, nihâyet bu merdivenden düşer! Kim merdivenin daha üstüne çıkarsa daha aptaldır. Çünkü düşünce onun kemikleri daha beter kırılır!

2765. Bunlar fer'lerdir asıllarıyla şudur: Yücelik, Tanrı'ya şirk koşmamaktır! Ölmedin de onunla dirilmedin mi ona ortak olmaya, ülke ve devlet kazanmaya savaşan bir düşmansın! Fakat onunla dirildin mi, zaten dirilen odur... Bu tam birliktir; nerde şerik oluş? Fakat bunu işlerinin aynasında gör. Çünkü bunu sözle, dedikoduyla anlayamazsın! İçimdekini söylersem çok ciğerleri kan kesiliverir!

Hz. Mevlânâdünya malı ile diğer insanlara karşı kibirlenmeyi bir nevi şirk sayar. Cenâb-ı Allah: “*O gün hepsini mahşere toplayacağız. Sonra Allah'a ortak koşanlara: "Hani nerede o Allah'a ortak saydığınız ortaklarınız?" diyeceğiz.*”¹⁴² “*Hayır, yalnız o Allah'a yalvarırsınız. O da dilerse kaldırılmasını istediğiniz belayı kaldırır ve o zaman ortak koştuğunuz şeyleri unutursunuz.*”¹⁴³ buyuruyor. Kişinin kendi benliğini öldürmesi ve Allah'ta fanî olması gerektiğini ifade eden Hz. Mevlânâburada “fenâ fi'l-kusûd”tan bahsetmektedir. Fenâ fi'l-kusûd, kulun kendi kişisel irade ve arzularına göre değil de Allah'ın irade ve isteklerine göre davranması, kendi iradesini Allah'ın iradesinde yok etmesidir. Yani “Lâ maksûde illallâh”tır”.¹⁴⁴

C.IV- Ey Hak Ziyası Hüsameddin, bu eşek başını kavun karpuz bostanına getir.

3825. Getir de eşek başı, salhanede nasıl öldüyse bu çiğ erin piştiği yer de ona başka bir hayat versin! İşte bizden suret düzmek, senden can vermek... Hayır, yanlış söyledim... Bu da senden, o da! Ey apaçık âlemi aydınlatan güneş, gökyüzünde övülmüşsün sen... Yer de seni tanısn, yeryüzünde de ebediyen övül! Övül de yere mensup olanlarda, yüce gök ehliyle gönülleri bir, kibleleri bir, huyları bir olsunlar! Ayrılık kalksın, şirk ve ikilik kalmasın! Zaten manevi varlık da ancak birlik vardır.

Bu beyitlerde Çeleb Hüsameddin'i öven Hz. Mevlânâ yeryüzünde de övül, gökyüzünde de övül ve ikilik ortadan kalksın demektedir. “Cüneyd-i Bağdâdî'ye (ö. 297/909) seçkin ariflerin tevhidi sorulduğunda: Ariflerin tevhidi, İlâhî huzurda bütün iradeden soyutlanıp cansız bir varlık gibi olmaktır. Bu durumda olan kulun üzerinde ilâhî takdir, olduğu gibi tecelli eder. Arif kul tevhid hâlinde hem kendi nefsinden fenâ bulmuş hem de insanların kendisi hakkındaki iddia ve isteklerinden uzaklaşmış bir şekilde tevhid denizinin dalgaları içinde yüzer. İlâhî Zât ve Vahdaniyete öyle

¹⁴² En'âm , 6/22.

¹⁴³ En'âm ,6/41.

¹⁴⁴ Ahmet Ögke, *Tasavvuf El Kitabı*, “Tasavvuf Terimleri” Editör: Kadir Özköse, Grafiker Yayınları, Ankara, 2012, s.167.

tutulmuştur ki kendisinden istenenlere cevap vermez durumdadır. Allah'a yakınlık nedeniyle bütün his ve hareketlerini kaybetmiştir. Sadece İlahî istekleri yerine getirmekle meşguldür. Bu hâl, nihâî mertebeye ulaşan kulun işin başlangıcına yani Allah tarafından yaratılmadan önceki haline dönmesidir. Bu durum kul, henüz yaratılmadığı andaki acziyet ve teslimiyetine rücu eder.”¹⁴⁵

C.V-1995. Yusuf gibi, bu zindandakilerin rüyalarını tabir eder, tabiri onca aşıkardır. Kendi rüyasını yoramayan başkasının Rüyasını nasıl yorabilir? Ben onu sınısam, sınama yüzünden ona yüzlerce kılıç vursam yine o merhametli sevgilinin sevgisi eksilmez. Bilir ki o kılıcı kendime vuruyorum. Çünkü ben oyum hakikatte o da ben. Niyaz, nazın zahiren zıddıdır, fakat hakikatte aşıkla maşuk, görünüşte zıt olmakla beraber birdir. Nitekim aynanın sureti yoktur, suretsizlik de suretin zıddıdır. Fakat aynayla suret arasında hakikatte birlik vardır. Bunu anlatmak uzun sürer. Aklı olana bir işaret yeter.

Hz. Mevlânâ“ben oyum hakikatte, o ben” sözüne karşılık “Sonra onu tamamlayıp şekillendirmiş, ona kendi ruhundan üflemiştir. Ve sizin için kulaklar, gözler, kalpler yaratmıştır. Ne kadar az şükrediyorsunuz!”¹⁴⁶âyetindeki Allah'ın ruhlara kendi ruhundan üflediğini kastetmektedir. Burada İlahîlik iddiası değil aşık ile maşûk arasında bedenlerin farklı ama kalplerin bir oluşuna işaret vardır. Üzüm salkımı teşbihinde olduğu gibi sıkıldığında hakikatte hepsi birdir. Allah ile bazı kullar arasında buna benzer bir birlik vardır. Günah işleyip şirk koşan insanların şeytanlaşmış olması nasıl şeytan ile bir olma durumu ise insanların iyi huylarla huylanması ve rahmâni hâllere gark olmaları da buna benzer.

C.VI- 2680. Âşığın gönlünde de sevgiliden başka kimse yoktur. Onların aralarında ne az, ne çok fark edici bir şey olamaz, onları birbirinden ayıracak kimse bulunamaz. Bu iki çan bir devededir. Artık buraya “Az ziyaret et” sözü nasıl sığar? Hiç kimse, kendisine “Beni az ziyaret et” der mi? Hiç kimse kendisine nöbetle zamanla dost olur mu? Bu birlik aklın alacağı şey değildir. Bunu anlamak, insanın ölümüne bağlıdır. Eğer bu, akılla anlaşılıyorsa, insanın nefsinin öldürmesi neden vacip olurdu ki?

2685. Akıllar padişahı, bu kadar merhametliyken nasıl olur da zaruretsiz olarak insana “Kendini öldür” der?

“Allah onları, onlar da Allah'ı sever”¹⁴⁷ âyetinde de muhabbetin önce Hak'tan zuhur ettiği teyit edilmektedir. Mutasavvıflara göre, âlemler içinde aşka yabancı bir zerre bile yoktur. Fakat her yaratığın aşkı kendi istidad ve kabiliyetine göredir. Nefse

¹⁴⁵ Abdülkerîm el-Kuşeyî, *Kuşeyrî Risâlesi*, çev.: Muhammed Coşkun, İlk Harf Yayınevi, İstanbul, 2013, s.484.

¹⁴⁶Secde, 32/9.

¹⁴⁷Mâide, 3/54.

galebe çalmak için en kestirme yol aşk yoludur. Bununla birlikte ancak yaşayanın ve bunu tadanın bilebileceği, ama asla tarif edemeyeceği manevî zevk ve hazz halidir. Kur'ân'daki: “Allah Teâlâ insanoğlunun göğsünde iki kalp yaratmamıştır”¹⁴⁸ âyeti, gönülde iki türlü sevginin bulunmayacağını ifade eder. “Nefsânî hevâsını tanrı edineni görmez misin?”¹⁴⁹ Âyetine¹⁵⁰ işaretle Hz. Mevlânâ insanlar kalplerine dünyevî istekleri putlaştıracak şekilde sokmuştur. Nefsin istek ve arzularının önüne geçmek için nefsi öldürmek gerektiğini ifade etmektedir. Kendini öldürmekten de kasıt insanın hayvanî nefsinin öldürmesidir.

Kendi nefsinin öldüren kişinin kalbinde Allah'ın sıfatları tecelli edecektir Mesnevîde Çinli ve Rum ressamının kıssası bu çerçevede ele alınır:

C.I- 3480. Ondan sonra Rum ressamının odasına gitti. Bir Rum ressamı, karşı odayı görmeye mâni olan perdeyi kaldırdı. Öbür odada Çin ressamının yapmış oldukları resimlerle nakışlar, bu odanın cilâlanmış duvarına vurdu. Orada ne varsa burada daha iyi göründü; resimlerin aksi, âdeta göz alıyordu. Oğul Rum ressamı sofilerdir. Onların; ezberlenecek dersleri kitapları yoktur. Ama gönüllerini adamakıllı cilâlamışlar, istekten, hırstan, hasislikten ve kinlerden arınmışlardır.

3485. O aynanın sâflığı, berraklığı gönülün vasfıdır. Gönle hadsiz hesapsız suretler aksedebilir. Gaybın suretsiz ve hudutsuz sureti, Musa'nın gönül aynası da parlamış, koynuna sokup çıkardığı elde görünmüştür. O suret göğe, arşa, ferşe, denizlere, ta en yüce gökten, denizin dibindeki balığa kadar hiçbir şeye sığmaz. Çünkü bütün bunların hududu, sayısı vardır. Halbuki gönül aynasının hududu yoktur. Burada akıl ya susar yahut şaşırıp kalır. Sebebi de şu: Gönül mü Tanrı'dır, Tanrı mı gönül?

3490. Hem sayılı hem sayısız olan (hem kesrete dalan, hem vahdeti bulan) gönülden başka bir nakşın aksi geçip gider, ebedî değildir. Fakat ezelden ebede kadar zuhur eden gelen her yeni nakış, gönle akseder, orada perdesiz, apaçık surette tecelli eder. Gönüllerini cilâlamış olanlar; renkten, kokudan kurtulmuşlardır. Her nefeste zahmetsizce bir güzellik görürler. Onlar, ilmin kabuğundaki nakışı bırakmışlar, Aynel yakın bayrağını kaldırmışlardır.

Allah'ın sıfatlarının tecelli ettiği kalp tertemizdir. Ama kişinin Tanrı olması anlamına gelmez. Yani Hz. Mevlânâ burada “ene'l-hakk” ile “ena'llah” sözünü karşılaştırır. “Ene'l-Hakk”, "Ben Hakk'ım" anlamında bir ifade olup Hallâc-ı Mansur tarafından söylenmiştir. Erzurumlu İ. Hakkı'nın ifadesiyle bu sözü söyleyen Nâsır idi. Mansûr andan tercüman olur" şeklinde anlaşılmalıdır. O'nun, bu sözü Hakk'tan

¹⁴⁸ Ahzab, 33/4.

¹⁴⁹ Furkan, 25/43.

¹⁵⁰ H. Kâmil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Yayınları, İstanbul, 2012, s.s.207-209.

rivâyeten söylediği kaydedilmekle birlikte, fena halinde iken söylediği veya kendisinin bâtil olmadığını ifade etmek için serdettiği de nakledilir. Kasas Sûresindeki ağaç kökünün "Muhakkak, ben âlemlerin Rabbi olan Allah'ım" sözünü anlayan, Hallac'ın "ene'l-Hakk" sözünü anlar der.¹⁵¹

Hallâc'ın "Ene'l-Hakk" sözünü zahirî anlamda ele "ben Tanrıyı Hakk'la ittihad ettim" şeklinde hulûle, dolayısıyla küfre götürenlerde vardır. Hallâc'ın bu ifadeden kastı "Ben Tanrıyı" demek değildir. Bunun asıl mânâsı "Ben yokum, mevcut olan Hakk'tır. O'nun zatında fiillerinde tagayyür ve tebeddül yoktur" demektir. Hallâc'ın yaşadığı sekr hâli, hakikat ile sûret arasındaki farkı ayırt edememesine sebep olmakta, başka bir ifadeyle asıl ile gölgeyi aynı zannetmektedir.¹⁵²

Burada Rum ressamı örnek verirken Hz. Mevlânâ Hallac-ı Mansûr gibi gönle nakleden her şey perdesiz olarak zuhur eder, insanın kendini gönlünü bu şekilde tertemiz yapması ayne'l-yakîn bayrağını kaldırması demektir. Ayne'l-yakîn keşf ve ilham ile elde edilir Hallac-ı Mansûr'da aradan perde kalktığı için bu ifadeyi kullanmıştır. Bu sözü söylediğinde sekr halindedir.

C.II- 1165. Bana yapışın da doğan olun, baykuşsanız bile doğanlaşın! Böyle bir padişaha sevgili olan nereye düşerse, düşsün, nasıl olur da garip olur? Padişah kimin derdine derman olursa o, ney gibi feryat eder, sessiz sedasız kalmaz. Ben mülk sahibiyim, başkasının sofrasına oturup yemeğini yemiyorum. Padişah, uzaktan benim davulumu çalmakta, nöbetimi vurmakta. Benim davulumu döven "İrcî" sesidir. Benimle dâvaya girişenlerin rağmine şahidim Tanrıdır.

1170. Padişahın cinsinden değilim, hâşa... Bunu iddia etmiyorum. Fakat onun tecellisiyle, onun nuruna sahibim. Cins oluş, sade şekil ve zat bakımından değildir. Su, nebatta toprağın cinsinden sayılır. Rüzgâr, ateşi yaktığı, yanmasına yardım ettiği için rüzgârın cinsi demektir. Nihâyet şarap, tabiata neşe verdiği için O'nun cinsidir. Cinsimiz, padişah cinsinden olmadığı için varlığımız O'nun varlığına büründü, yok oldu. Varlığımız kalmayınca da tek O'nun varlığı kaldı. Ben O'nun atının ayağı önünde toz gibiyim, toz gibi!

Yine Hz. Mevlânâ Tanrılık iddiasında bulunmanın ne kadar tehlikeli olduğunu anlatırken, insanların kötü huylarından sıyrılmasını baykuşken doğan olmaya benzetir. Burada insanların cinsleri ve farklılıkları olduğunu ifade eden Hz. Mevlânâ bedenlerin farklılıklarının yanı sıra ruhlarında farklı farklı huylara sahip söylemektedir. Burada padişah Tanrı'yı sembolize eder. Hz. Mevlânâ kendi benliğimizi yok edip Allah'ın boyasıyla boyanmamız gerektiğini kendi varlığımızı da bu uğurda yok etmeyi ifade etmektedir.

¹⁵¹ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimler ve Deyimler Sözlüğü*, Otto Yayınları, Ankara, 2014, s.147.

¹⁵² Ahmet Cahid Haksever, *Tasavvufa Dair Güncel Meseleler*, Kalem Derneği, Ankara 2015, s.s.201-202.

C- II. Peygamber “ Gözlerim uyur ama Tanrı lütfuyla kalbim uyumaz” dedi.

3550. Senin gözün açık, kalbin uyuyor; benim gözüm uyuyor, gönlüme kapı açılmış! Gönlün ayrı beş duygusu var, gönül duygusuna iki cihan da pencere. Sen, kendi zayıflığınla bana bakma.. Sana gece çağı ama o gece, bana kuşluk vakti. Sana zindan, fakat o zindan bana bahçe gibi. Meşguliyetin ta kendisi bana istirahat hali. Senin ayağın balçıkta, bana balçık gül kesilmiş... Sana yas, bana düğün, dernek, davul zurna!

3555. Seninle yeryüzünde oturup duruyorum ama Zuhal Yıldızı gibi yedinci kat göğün üstünde koşup durmaktayım. Seninle oturan ben değilim, benim gölgem. Mertebem, düşüncelerden üstün. Çünkü ben düşüncelerden, vesveselerden geçtim, onların dışında koşup gzmekteyim. Ben endişelere hâkimim, mahkûm değil. Usta, binaya hâkimdir. Bütün halk, endişelere, vesveselere mahkûmdur. O yüzden hepsinin gönlü hasta, hepsi gamlı, gussalıdır.

Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.v) sözünden gönle açılan beş kapıdan bahseden Hz. Mevlânâ dünya ve halk ile gezerken de Allah ile olmak gerektiğini ifade etmektedir.Hz. Mevlânâ günümüzde Nakşibendî tarikatında da uygulanan kısaca “halvet der encümen” ifadesine açıklık getirmektedir. “Halvet der encümen” Farsça, toplum içinde yalnızlık mânâsına gelir. Nakşî ıstılahı olarak, toplulukta Allah ile yalnız kalabilme sanatını ifâde eder. Nur Sûresindeki "ticaret ve alışverişin Allah'ı hatırlatmaktan alıkoymadığı kişiler"¹⁵³ espirisi, bu prensiple terimlendirilmiştir. Yani, tek başına halvete çekilmek yerine, toplulukta halvet temel alınır.¹⁵⁴ İnsan her daim Allah ile olduğu zaman tüm kötü düşüncelerden, vesveselerden uzak olur, gam ve keder ona uğramaz.

C- I. 515. Nerede bir kulak varsa O'nun yüzünden, göz oldu. Nerede bir taş varsa; O'nun lütfuyla yeşim taşına döndü. Kimyayı meydana getiren o dur, kimya ne oluyor ki? Mucize bağışlayıcıdır, simya ne oluyor ki? Benim bu öğüşüm, öğmeyi terk etmenin ta kendisidir; çünkü bu öğüş, varlık delilidir, varlık ise hatadır. O'nun varlığına karşı yok olmak gerektir: O'nun huzurunda varlık nedir? Mânasız bir şeyden ibarettir! Varlık kör olmasaydı... O'ndan erirdi, güneşin hararetini tanır, anlardı.

520. Bu zâhiri vücûdun Allah'ın varlığıyla var olduğunu bilmemesi körlüğüne delildir.

Hz. Mevlânâ yukarıdaki beyitlerde çok net bir ifade ile kulun Allah'ı ile var olduğunu bilmemesi kör olduğuna işaret ediyor demektedir. Çünkü her şeyin sahibi

¹⁵³ Nûr,24/37.

¹⁵⁴ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimler ve Deyimler Sözlüğü*, OttoYayımları, Ankara, 2014, s.s.192-193.

Allah Teâlâ, onun varlığı karşısında insan kendini yok etmelidir demektedir. Devamındaki başka beyitlerde yine yokluğu şöyle ifade etmektedir:

C.I- Biz yokuz. Varlıklarımız, fâni sûretle gösteren Vücut-u Mutlak olan sensin. Biz umumiyetle aslanlarız ama bayrak üstüne resmedilmiş aslanlar! Onların zaman zaman hareketleri, hamleleri rüzgârdandır.

605. Hareketimiz de, varlığımız da senin vergindir. Varlığımız umumiyetle senin icadındır. Yoksa, varlık lezzetini gösterdin. Yok olanı kendine âşık eylemiştin!

Hız. Mevlânâ her şeyin Allah'a döneceğine işaret ederek insanların kadın ya da erkek olması bir şeyi ifade etmiyor, herkes bir gün sana dönecek. İşte o zaman kadın ve erkek kaydı kalkıp herkes bir olunca o da artık sen olacaksın demektedir.

C.I- 1785. Ey canı biz ve ben kaydından kurtulan! Ey erkekte kadında söze ve vasfa sığmaz ruh! Erkek, kadın kaydı kalkıp bir olunca o bir, sensin. Birler de aradan kalkınca kalan yalnız sensin. Kendi kendine huzur tavlasını oynamak için bu "ben" ve "biz"i vücuda getirdin. Bu suretle "ben" ve "sen" ler, umumiyetle bir can haline gelirler, sonunda da sevgiliye mustağrak olurlar. (Ben, biz, ben ve bizim, varlıkların varlığı ve yokluğu, hulâsa) söylediklerimin hepsi vardır, vâkıdır. Ey kün emri, ey gel denmekten ve söz söylemekten münezzehtir Tanrı, sen gel!

Hız. Mevlânâ bu beyitlerde varlık âleminden yokluk âlemine gidişten bahsetmektedir. Hatta uyku halini de yokluk ile eş tutmaktadır. Tüm âlem uyur ve yok olur Allah'a varır der.

C.I- 1890. Hele her gece, bütün ruhlar, bütün akıllar, o ucsuz bucaksız derin denizde batar, yok olurlar. Yine sabah vakti, o Tanrı'ya mensup ruhlar ve akıllar, balıklar gibi denizden baş çıkarırlar.

Hız. Mevlânâ Allah'tan başka her şey fani olduğu için kulun Allah'ta fâni olması gerektiğini ifade etmektedir.

C.I-Tanrı'dan başka her şey fânidir. Mademki O'nun Zâtında fâni değilsin, varlık arama! Bizim hakikatimiz de yok olana "Her şey fânidir" cezası yoktur. Çünkü o "İllâ" dadır, "Lâ" dan geçmiştir. "İllâ" da fâni olmaz.

3055. Kapıda dolaşan, benden, bizden dem vuran kapıdan sürülür, "lâ" makamında dolaşır durur.

"La – İllâ": La, Arapça'da olumsuzluk, illâ da, istisna edatıdır. La, nefy, illâ ise isbât ifadesidir. İkisi aynı cümlede bulunursa, Lâ, vahdet-i vücûd açısından Allah'tan başka varlığın bulunmadığını, O'ndan gayrisinin yokluğunu ifade etmektedir. Varlıklar,

kendi başlarına var olamazlar, var olmaları ancak Allah ile. Allah'ın varlığı bu durumda mutlak iken, kendi dışındaki her şeyin varlığı izafidir.¹⁵⁵

Netice itibariyle Hz. Mevlânâ tevhidi on yedi farklı konuda anlatmaktadır. Allah'ın huzurunda kulun kendi varlığını yok bilmesi kendini hiç bilmesi gerektiğine işaret eder. Cenab-ı Allah her şeyi yoktan var etmiştir Allah'ın varlığı karşısında insanın kendi varlığını öne sürmesi şeytanın hile ve tuzağına düşmesine sebep olur. Nitekim Hz. Adem (a.s) karşısında “İblis: Ben ondan hayırlıyım! Beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın, dedi”¹⁵⁶ neden secde edeyim iddiasında bulunan İblis kendi benliği ve büyüklüğüne aldanmıştır. Böylece hem Allah'a itaat etmemiş hem Allah'ın sözünün üzerinde kendi bilgisini ortaya sürmüştür.

Yeryüzünde gördüğümüz her şey bir hayalden ibarettir diyen Hz. Mevlânâ vahdet hâline O'nun sıfatlarına bürünerek ulaşabileceğini söyler. Ancak Allah'ın sıfatlarıyla sıfatlanmayı Allah'ın zâtı ile karıştırmamak gerekir. Buradaki hedef kulun hayvani ve şeytanî nefsi alt etmesi O'nun sıfatlarıyla sıfatlanmasıdır. Nitekim Hz. Mevlânâ hayvanî sıfatlardan kurtul ve ruhu aslına birliğe taşı demekte yani “fenâ fi'l-kusûd”tan bahsetmektedir. Fenâ fi'l-kusûd; kulun kendi kişisel irade ve arzularına göre değil de Allah'ın irade ve isteklerine göre davranması, kendi iradesini Allah'ın iradesinde yok etmesidir yani “Lâ maksûde illallâh”tır”.

Cenab-ı Allah insana kendi nurundan üflemiştir. Hz. Mevlânâ bunu üzüm tanelerinin farklı dallarda olması ama içindeki suyun bir olması gibi ya da cevizlerin farklı olması ama içindeki yağın bir olmasıyla örneklendirmektedir. Burada kesretten vahdet kastedilmektedir. Buradaki birlik vahdet Tanrı olmak demek değildir. Allah'ın sıfatlarının tecelli ettiği tertemiz kalptir. Hz. Mevlânâ “ene'l-hakk” ile “ena'llah”ın karıştırılmaması gerektiğini söylemektedir.

Allah ile bir olmak daima onun huzurunda olmaktır. Bu farkındalığa eren kul her şeyden hâya eder.

---

¹⁵⁵ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimler ve Deyimler Sözlüğü*, OttoYayımları, Ankara, 2014, s.s.301-302.

¹⁵⁶ Sad, 38/76.

İKİNCİ BÖLÜM

MESNEVÎ'DE İBÂDETLER

I. NAMAZ

Farsça'da "tazim için eğilmek, kulluk, ibâdet" anlamına gelen namaz, sözlükte "dua etmek, ibâdet etmek, başışlanma dilemek, yalvarmak" mânâlarındaki Arapça salât kelimesinin (çoğulu salavat) karşılığı olarak Türkçede kullanılmaktadır. Terim olarak salât tekbirle başlayıp selamla son bulan, belirli hareket ve sözlerden oluşan bedeni ibâdeti ifade eder. Namazdaki rükünlerin aynı zamanda fiili ve sözlü bir dua niteliğinde olması salât kelimesinin terim ve sözlük anlamları arasındaki ilişkiyi teyit etmektedir. Salât kelimesiyle aynı kökten türeyen musalli "namaz kılan kişi" ve musalla "namaz kılınan yer" anlamına gelir. Kur'ân-ı Kerim'de namazı ifade etmek üzere zikir kelimesinin yanı sıra¹⁵⁷ tesbih kelimesinin türevleri de kullanılmıştır.¹⁵⁸ Diğer taraftan İslamî literatürde, İslam'ın beş rükününden biri olan namaz ibâdeti esas alınarak bazı inanç meselelerinde farklı yorumları benimseyen mezheplere bağlı Müslümanları ifade etmek üzere "ehlü'ssalât"(ehl-i salât: namaz ehli) tabirinin kullanıldığı görülmektedir. Salât kelimesi ve türevleri Kur'ân'da sözlük¹⁵⁹ ve terim¹⁶⁰ anlamında doksan dokuz yerde geçer. Ahzab suresinin 56. âyetinde müminlere yöneltilen Hz. Peygamber'e salât etme buyruğu, ona olan saygı ve bağlılığı gösterme amacıyla okunan dua ile ilgili olup bunun şeklini bizzat Resul-i Ekrem ahabına öğretmiştir.¹⁶¹ Hadîslerde de salât kelimesinin sözlük ve terim anlamlarında sıkça kullanıldığı görülür.

Hemen bütün İlahî dinlerde namaz ibâdetinin mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Hz. Âdem, Nuh ve İbrahim'den sonra namazı terk eden nesillerin geleceği,¹⁶² Hz. Zekeriyâ'nın namaz kıldığı.¹⁶³ Hz. İsa'nın beşikteki mucizevi konuşmasında namaz vecibesine atıfta bulunduğu.¹⁶⁴ Hz. İbrahim'in yanı sıra Lût, İshak ve Ya'kub'a namaz emrinin vahyedildiği,¹⁶⁵ Hz. İsmail'in halkına ve ailesine namazı emrettiği,¹⁶⁶ Hz. Lokman'ın oğluna namazı hakkıyla kılmasını öğütlediği,¹⁶⁷ Hz. İbrahim'in namazı yalnız Allah rızası için kıldığını söylediği,¹⁶⁸ kendisini ve nesline namazı dosdoğru kılan

¹⁵⁷el-Ankebut 29/45; el-Cum'a 62/9.

¹⁵⁸er-Rûm 30/17.

¹⁵⁹et-Tevbe 9/103.

¹⁶⁰el-Bakara 2/43, 238; Hud, 1/114.

¹⁶¹Buharî "Tefsir", 33/10.

¹⁶²Meryem 19/59.

¹⁶³Al-i İmrân 3/39

¹⁶⁴Meryem 19/31.

¹⁶⁵el-Enbiya 21/73

¹⁶⁶Meryem 19/55.

¹⁶⁷Lokman, 31/17.

¹⁶⁸el-En'âm, 6/162.

kullarından eylemesi için dua etti.¹⁶⁹ Hz. Musa'ya Allah'ı anmak üzere namaz kılmasının emredildiği¹⁷⁰ ifade edilmekte, Allah'ın İsrailoğullarından yerine getirme sözü aldığı görevler arasında namazın da yer aldığı görülmektedir.¹⁷¹ Yine Ashâb-ı Kehf kıssası anlatılırken mescid kelimesinin zikredilmesinden¹⁷² o dönemde namaz ibâdetinin var olduğu sonucunu çıkarmak mümkündür.

Kaynaklarda, İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren namaz ibâdetinin mevcut olduğu ve beş vakit namaz farz kılınmadan önce sabah ve akşam olmak üzere günde iki vakit namaz kılındığı belirtilmektedir. Kur'ân'daki bazı âyetlerin¹⁷³ bu iki vakit namaza işaret ettiği görüşünde olanlar da vardır.

İslamiyet'te bugün bilinen şekliyle beş vakit namaz hicretten bir buçuk yıl kadar önce Mi'rac Gecesinde farz kılınmıştır.

Namazın kılınış şekline dair Kur'ân'da ayrıntılı bilgi verilmemekle birlikte çeşitli âyetlerde kırâat,¹⁷⁴ kıyam¹⁷⁵, ka'de,¹⁷⁶ kible,¹⁷⁷ abdest,¹⁷⁸ rüku ve secde¹⁷⁹ gibi namazın bazı şartlarına ve rükünlerine işaret edilmiştir. Ayrıca yolculukta ve düşman tehlikesinin bulunması hallerin de namazın nasıl kılınacağı hususuna yer verilmiştir.¹⁸⁰ Hz. Peygamber namazın İslam'ın beş şartından biri ve amellerin en faziletlisinin vaktinde kılınan namaz olduğunu, kulun kıyamet günü ilk olarak namazdan hesaba çekileceğini bildirmiş, yeni Müslüman olan birine her gün beş vakit namaz kılması gerektiğini söylemiştir. Ayrıca, "namazı benden gördüğünüz gibi kılınız" diyerek namazların rek'at sayılarını ve kılınış şeklini uygulamalarıyla öğretip açıklamış kendisine bu konuda soru soran bir kişiye, "iki gün bizimle kıl" diyerek onu uygulamalı olarak öğrenmeye yönlendirmiştir.¹⁸¹

İmâm-ı Gazzâlî İhyâ'sında namazın diriliğinin tamamlayıcısı olarak batınî mânâlarını altı bölümde ele almıştır:

¹⁶⁹İbrahim 14/40.

¹⁷⁰Tâhâ, 20/14

¹⁷¹el-Bakara 2/183; el-Maide, 5/12.

¹⁷²el-Kehf, 18/21.

¹⁷³Tâhâ, 20/130; el-Mü'min, 40/55.

¹⁷⁴el-Müzzemmil 73/20.

¹⁷⁵el-Bakara 2/238.

¹⁷⁶Al-i imrân 3/191.

¹⁷⁷el-Bakâra 2/144.

¹⁷⁸el- Maide 5/6.

¹⁷⁹el-Hac 22/77.

¹⁸⁰en-Nisa 4/101-103.

¹⁸¹Tecrid Tercemesi, II, 279; Şevkânî, IV, 497. Buhârî "Bed'ü'l-Halk, 6; Müslim. "İmân", 259; Tirmizi, "Salât", 213. Buhârî. "İmân", 1.2; Müslim, "İman", 19-22; Tirmizi, "İmân", 3. Buhari, "Tevhid", 48, Ebu Davud. "Şalat", 145; Tirmizi, "Şalat", 188. Buhârî "İmân", 34; Müslim, "İmân", 8, 10. 29, 31. Buhârî, "Ezân", 18; Darimî. "Salât", 42, M. Kamil Yaşaroğlu, "Namaz", DİA, İstanbul, 2006, c.32, s.s.350-351.

Birincisi kalp huzuru: Kalp huzurundan gayemiz; kişinin kalbinin, yaptığı ibâdet ve okuduğu Kur'ân'dan başka her şeyden tahliye edilmesiyle birlikte yaptığı hareket ve okuduğu Kur'ân'ın bilgisiyle dolmasıdır. Beden bunları yaparken fikir de başka şeylerle meşgul olmamalıdır.

İkincisi tefehhüm: Kalp huzuru, genellikle lâfzın mânâsıyla değil, mücerred lâfızla beraber olur. Bu bakımdan ancak kalbin mânâyı kapsamasına 'tefehüm' denir ki biz de tefehümünden bu mânâyı kastediyoruz. Bu makamda, insanlar çeşitli derecelere sahiptir. Çünkü okunan tesbihlerin ve Kur'ân'ın mânâlarını anlamakta bütün insanlar aynı seviyede değildirler. Nice mânâlar vardır ki, namaz kılan zat, onları ancak namaz esnasında anlayıp kavrar. Namaz dışında ise bu mânâlardan haberdar değildir; hatta kalbine bile gelmez.

Üçüncüsü tâzim: Anlayış ve kalp huzurunun da ötesinde bulunan bir emirdir. Çünkü kişi bazen kölesine kalben hazır olduğu ve mânâsını da anladığı birtakım sözler söyler. Bunu yaparken de kalbinde kölesini büyütücü bir emir de mevcut bulunmamaktadır.

Dördüncüsü heybet: Heybet, tâzim'in ötesinde bulunan bir emirdir. Heybet, menşei tâzim olan korku demektir; çünkü korkmayan bir kimseye heybet edici denilemez. Ancak akrepten veya kölenin kötü ahlâkı ve benzeri hasis sebeplerden korkmaya da heybet adı verilemez. Aksine azametli sultandan korkmaya 'heybet' denilir. Heybet, menşei iclâl (büyüklük) olan korku demektir.

Beşincisi recâ: Recânın, söylenen bütün mânâların ötesinde bulunan bir husus olduğu şüphe götürmez bir hakikattir. Çünkü nice kimseler vardır ki padişahlardan birisine tâzimde bulunur, onun saltanat" ve savletinden korkar; fakat buna rağmen, ondan herhangi birşey ummaz, Oysa bir kula en yakışır hareket, namazıyla, Allah Teâlâ'nın sevabını ummaktır. Nitekim kusurlarından dolayı Allah Teâlâ'nın ikabından korktuğu gibi.

Altıncısı haya: Zikrolunan bütün bu mânâlardan ötede bulunan bir mânâdır. Zira hayanın dayandığı temel, kusurlu oluşun sezilişi ve günahkârlığın anlaşılmasıdır. Kusurluluk anlaşılmadığı takdirde hayanın, haya olmaksızın da recâ, korku ve tâzimin bulunması tasavvur edilebilir mi?¹⁸²

Hatem-i Esam'a (ö. 237/851) namazı hakkında sorulduğunda şu cevabı vermiştir: Namaz yaklaştığı zaman, tam bir abdest alırım. Sonra namaz kılmak istediğim yere gelirim ve âzâlarım sükûnet bulsunlar diye orada biraz otururum. Bu maksat hasıl olunca kalkar, Kâbe'yi iki kaşımın arasına, Sırat'ı ayaklarımın altına, cenneti sağıma, cehennemi soluma, ölüm meleğini arkama alır ve sanki son namazım olacakmış gibi korku ve ümit arasında namaza dururum. Her şeyine inanarak ve bütün özelliklerine riâyet ederek tekbir alırım. Tertîl ile okumaya başlarım. Rükûa tevazu ile varırım. Huşû ile karışık secde yaparım. Sol kalça üzerinde oturup sol ayağın sırtını

¹⁸² İmâm-ı Gazzâlî, *İhyâu Ulûmi'd'din*, çev; Mehmed A. Müftüoğlu, c.I, Oruç, İstanbul, 2007, s.s.409-410.

yayar, sağ ayağı başparmağı üzerine dikerek otururum. Bu durumları ihlâsla mühürlerim. Bunları yaptıktan sonra da Allah Teâlâ'nın bu ibâdetlerimi kabul edip etmeyeceğini bilmem; zira takdir O'na aittir.¹⁸³

İbn Arabî namaz hususunda salât mü'minler için dua etmek, merhamet ve mağfiret dileme anlamıyla meleklerle tamlama yapılır. Allah şöyle buyurur: “Allah ve melekleri size salât eder.”¹⁸⁴ Meleklerin salât etmesi, zikrettiğimiz şeydir. Allah melekler hakkında şöyle buyurdu: “Onlar imân edenler için bağışlanma diler”¹⁸⁵ Secde eden kişi, bütün organlarına nuru yerleştirmesini Allah'tan ister. Karanlığı ürküten ve kaçırın tek şey nurdur. Her organ Allah'ın onda yarattığı güç nedeniyle bir iddia taşır. Secdenin son söylediği şey ise “beni nur yap” ifadesidir. Çünkü Allah, göklerin ve yerin nurudur. Allah kulu duyduğunda, gördüğünde, konuştuğunda, tuttuğunda, yürüdüğünde “Ben kulumun kulağı, gözü, ayağı, eli ve dili olurum” demişti. Bu yüzden kul namazda beni nur yap der ve ben gören herkes doğru yolu bulsun der.¹⁸⁶

C.I-Yüz binlerce Hristiyan, azar azar onun etrafına toplandı. O, onlara gizlice İncil'in, zünnarın ve namazın sırrını anlatmaktaydı.

365. Görünüşte din hükümlerini anlatıyordu: Fakat bu anlatış, hakikatte onları avlamak için ıslık ve tuzaktı. Bunun için (gizli hileyi anlamak müşkül olduğundan) bazı Ashab, Peygamber'den, azgın ve hilekâr nefsin hilesini sorarlar: “Nefis, ibâdetlere ve candan gelen ihlâsa gizli garezlerden ne karıştırır?” derlerdi. Peygamber'den ibâdetin faziletini ve sevabını arayıp sormazlar;”Apaçık ayıp hangisidir?” diye kötü huyları sorarlardı. Gülü, kerevizden fark edercesine kıldan kıla, zerreden zerreye nefis hilesini tanıır, bilirdilerdi.

Hz. Mevlânâ hikayede Yahudi vezirin Hristiyanlar arasına girerek kendini onların tanınmamış Hristiyan bir vaiz göstermesinden bahsetmektedir. İbâdet edip kendini Müslüman gösteren birçok insan vardır ki aslında onlar riyâkar ve ikiyüzlüdürler. Günümüzün en büyük problemlerinden olan bu hâlden kurtulmak için ihlâs ve samimiyetle ibâdet etmek gerekmektedir. Günümüz insanların bazılarının ibâdetlerini ya korku ya istek ya da sevap kazancı üzerine kurduğunu görmekteyiz. İnsanların üzerinde sadece korku dini yaratmak sadece korktuğu için ibâdet ediyor algısını doğurabilir. Bu şekilde yapılan ibâdet Hz. Mevlânâ'nın sevgiyle yalnız Allah için ibâdet edilmesi fikrine ters düşmektedir. Yahudi vezirin Hristiyanlar arasında kendini Hristiyan âlimi gösterecek kadar bilgilidir. Ve her döneme baktığımızda bu çeşit tehlikeler bünyesinde barındırmaktadır.

¹⁸³ İmâm-ı Gazzâlî, *İhyâu Ulûmi'd'din*, çev; Mehmed A.Müftüoğlu, c.I, Oruç, İstanbul, 2007, s.388.

¹⁸⁴ Ahzab, 33/43.

¹⁸⁵ Mü'min, 40/7.

¹⁸⁶ Muhyiddin İbn Arabî, *Fütûhat-ı Mekkiyye*, çev.: Ekrem Demirli, Ofis Matbaa, İstanbul,2016, c.3, s.s. 225/363.

C.I- Ey Tanrı, yüz binlerce tuzak ve yem var, bizler de yemsiz kalmış halis kuşlar gibiyiz.

375. Her an yeni bir tuzağa tutuluyoruz. İstersek her birimiz, birer doğan ve simurg olalım. Sen bizi her zaman tuzaktan kurtarmaktasın. Ey gani ve müstağnî Tanrı, biz yine bir tuzağa doğru gitmekteyiz! Biz bu ambarda buğday biriktirmede, toplanan buğdayı yine kaybetmekteyiz. Biz, bu vahşi mahlûklar topluluğu, düşünmüyoruz ki buğdayın noksanlaşması farenin hilesindedir. Fare, ambarımızı deldikçe, hilesinden ambar harab olmuştur.

380. Ey can, önce farenin şerrini defet, sonra buğday biriktirmeye çalış, çabala! O büyükler büyüğünün haberlerinden birini dinle: “Huzur-ı kalb olmadıkça namaz tamam olmaz.” Eğer bizim ambarımızda hırsız bir fare yoksa kırk yıllık ibâdet buğdayı nerde? Her günlük azar azar sadıkane ibâdet taneleri niçin bu ambarımızda toplanmıyor?Çakmak demirinden birçok ateş yıldızı sıçradı, o yanmış gönül, onları kabul edip çekti.

Hz. Mevlânâ insanoğlu simurg ve doğan kuşu gibi her gün birçok tehlikeler atlattığını ancak bunun hiç farkında olmadığını ifade etmektedir. Buğday biriktirmeyi ibâdet olarak nitelerken, bu ibâdetlerin ihlâsla yapılmadığı sürece ambardaki buğdayı yiyen fare misali elde avuçta hiçbir şey kalmayacağını söylemektedir. Burada fareden kasıt münafıklıktır. İbadet etmediğin halde ibâdet ediyor gibi yapmak. Bunu İmâm-ı Gazzâlî şöyle açıklıyor; “Münafık” kelimesi kök olarak “Nâfikâ’u’l-yerbû” deyiminden gelir. Şöylece bu mânâyı kazanmıştır: Tarla faresinin (yerbû) ininde iki delik vardır: Biri “nâfikâ” diğeri ise “kâsî’â” isimlerini alır. Fare, bu deliklerden birinden kendisini gösterir ve diğerdan çıkıp gider. İşte münafığa da bu yüzden münafık ismi verilmiştir. Kendisini Müslüman kapısında gösterir, fakat İslâm’dan çıkıp küfür kapısına girer.¹⁸⁷ Hz. Mevlânâ’da bu söz üzere sadıkane ibâdet etmeye dikkat çeker devamında:

C.I- 285. O münafık; muvafıkla beraber, inat ve taklide uyup namaza durur; niyaz ve tazarru için değil. Müminler; namazda, oruçta, hacda, zekâta münafıkla kazanıp kaybetmektedirler. Müminler için nihâyet kazanç vardır, münafıkta da ahirette mat olma. İkisi de bir oyun başındaysa da birbirlerine nispetle aralarında ne kadar fark var; biri Merv’li öbürü Rey’li! Her biri, kendi makamına gider, her biri kendi adına uygun olarak yürür.

290. Onu mümin diye çağırırlar, ruhu hoşlanır. Münafık derlerse sertleşir, ateş kesilir. Onun adı, zatı yüzünden sevgilidir. Bunun adının sevilmemesi, âfetleri yüzünden, nifakla sıfatlanmış olan zatından

¹⁸⁷ İmâm-ı Gazzâlî, *Mükâşefetü’l-Kulüb*, çev. Ali Kaya, Semerkand, İstanbul, 2011, s.46.

dolayıdır. Mim, vav, mim ve nun harflerinde bir yücelik yoktur. Mümin sözü ancak tarif içindir. Ona münafık dersin... O aşağılık ad, içini akrep gibi dağlar. Bu ad, cehennemden ayrılmış ve kopmuş değilse niçin cehennem tadı var?

Doğru sözleri yüzüne söylediğin zaman da yapabileceği kötülüklerden bahsederek devam etmektedir. Bu işin aslı insanın “huzur-ı kalb” i bulmasıdır.

2625. Sevgi, düşünce ve mânâdan ibaret olsaydı senin oruç ve namazının zâhiri suretleri de kalmaz, yok olurdu.

Hz. Mevlânâ ibâdetlerin her birinin temelini sevgi olduğunu ifade ederek, sevdiğiniz bir insan için yaptıklarınız nasılsa Allah’a ibâdetin tek yolunda sevgi olması gerektiğini anlatmaktadır. Sevgimizin nişanesi olarak Allah’ın sevdiği ve istediği şeyleri yaparız. Bu kimi zaman namaz, kimi zaman oruç, kimi zaman fakir doyurma kimi zaman iyilik şeklinde Allah’a olan muhabbetimizi arttırmamızın yolları vardır. Tasavvufta muhabbet çok önemli bir kavramdır. “Allah onları, onlarda Allah’ı sever”¹⁸⁸ âyetinde de muhabbetin önce Hakk’tan zuhuruna işaret etmektedir. Her yaratığın aşkı kendi istidad ve kabiliyetine göredir.¹⁸⁹

C.I- Dostların birbirine armağan sunmaları, dostluğa nazaran ancak görünüşe ait şeylerdir. Fakat bu suretle o armağanlar, gönüllerde gizli bulunan sevgilere şahadet eder. Çünkü ey ulu kişi, zâhiri iyilikler gizli sevgilere şahittir. Şahidin de bazen doğrucu, bazen yalancı olur. Sarhoş, bazen şaraptan olur, bazen de ayrandan!

2630. Ayran içen de kendisini sarhoş gösterebilir. Gürültü eder, sarhoş görünür. O murâf de, kendisini muhabbet sarhoşu sansınlar diye oruçlu görünür, namaz kılar. Sûrete ait işlerden meydana gelen şey bambaşkadır. Fakat gönülde gizli olan şeye alâmettir. Ya Rabbi, duamızı kabul et, bize bu temyizi ver de o eğri, yalancı alâmeti, doğrusundan ayırt edelim. Hiç, bu temyize nasıl malik olur, Tanrı nuru ile bakar, görürse o zaman bu temyizi elde eder?

Hz. Mevlânâ devamında sevgi ile yapılan ibâdetin gösteriştan uzak olması gerektiğini ifade etmektedir.

3390. Peygamber bir riyâkâra namaz kıldığı halde “ ey yiğit, kalk, namaz kıl, çünkü senin kıldığın namaz değil” dedi. Bu korkular yüzünden her namazda “ihdinassırâtal müstakîme” “sen bizi doğru yola hidâyet et”

¹⁸⁸ el-Maide, 5/54.

¹⁸⁹ H. Kâmil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Yayınları, İstanbul, 2012, s.207.

denir. Yani “Ey Tanrı! Bu namazımı yolunu azıtmışların, riyâkârların namazıyla karıştırma.” O sağır adamın seçtiği kıyas yüzünden on yıllık konuşma hiç olup gitti. Ulu kişi, hele bu kıyas, tavsif edilemeyecek vahiyde aşağılık duygusunun kıyası olursa...

3395. Senin duygu kulağın harfleri anlayabilirse de bil ki gaybı duyan kulağın sağırdır.

Hz. Mevlânâ burada Allah Teâlâ'nın kıldığımız namazdan her zaman haberdar olduğunu ifade ediyor. Namazı ihlâsla kılmadığında Allah Rasûlü onu uyarmaktadır. Namazı tam bir huşû ve ihlâs ile kılmak zor olabilir. Günlük hayatta iş ve dünyevi hâller insanı ibâdetlerinden alıkoyabilmekte ona bahaneler ürettirmektedir. İhlâs ile namaz kılmadığı bahanesiyle hiç namaz kılmamakta makbul değildir. Çabalamak gerekir. Diğer taraftan kula her istediğini veren Cenâb-ı Allah'a karşı nankörlüktür. Nitekim Hz. Mevlânâ'da kalben namaz kılmıyorsunuz o zaman namaz kılmayın dememektedir. Her insan yaptığı işin karşılığını alır, kim nerede ve ne kadar emekle çalışıyor işini dosdoğru yapıyorsa Yüce Allah'ın için durduğu namazda da dosdoğru olması gerekmektedir.

C.I- 3795... Hışım, şehvet ve hırs rüzgârı, namaz ehli olmayan kişiyi silip süpürür.

Hz. Mevlânâ yeryüzünde işlenecek günahlardan birinin namaz kılmamak olduğunu dile getiriyor. Nefs-i emmarede insan “hak ile batılı, hayır ile şerri birbirinden ayırt edememekte”¹⁹⁰ böylece kişi hem nefesine uyup da ibâdet etmediğinde ise ruhu kirlenmektedir. İhlâs üzere kılınan namazında kötü huyların önüne geçmesi umulur.

C.II- 635. Bu zindanda îmân azığı azdır. Bu azığa sahip olanlar da köpeğin korkusundan ıstırap içindedir. Namazdan, oruçtan, yüz türlü çaresizlikten meydana gelen zevk azığını da gelip birden alır, götürüverir. Tanrı Şeytanından Tanrı'ya sığınırım: Ah, onun azgınlığından helâk olup gittik! Bir köpek ama binlerce kişiye saldırmada. Kime saldırır, kimin kanına girerse o adam da Şeytan kesiliverir. Kim seni haktan, hakikatten soğutursa bil ki Şeytan o adamın içindedir. Derisinin altında gizlenmiştir.

Yaşadığı her olay kişide bir iz bırakır. Kimi sürekli ibâdet üzere iken kimi hayatı boyunca belki bir, belki iki, belki de sadece cenazede Kur'ân-ı Kerîm dinlemiş ya da namaz kılmıştır. İbâdetlerdeki bu eksiklikten ötürü imânda zaaf baş gösterecektir. Bu yüzden Hz. Mevlânâ dünyadaki halimize “yüz türlü çaresizlik” adını veriyor. Bizi ibâdetten alıkoyan her şeyden ve her insandan da uzak durmamız gerektiğini ifade eden Hz. Mevlânâ, şeytanı siz göremezsiniz ama “şeytan onun derisinin altında gizli” sözüyle

¹⁹⁰ Ramazan Muslu, *Tasavvuf El Kitabı*, Editör: Kadir Özköse, Grafiker Yayınları, Ankara, 2012, s. 345.

“hani şeytan onlara yaptıklarını güzel gösterdi de: Bugün insanlardan size galip gelecek kimse yoktur, şüphesiz ben de sizin yardımcınızım, dedi.”¹⁹¹ Âyetine işaret etmektedir.

C.II- Birisi mescide girerken baktı ki halk mescitten çıkıyor. Cemaat dağıldı mı ki herkes acele, acele mescitten çıkıyor?” Diye sordu. Birisi, “Peygamber, cemaatle namazını eda etti, duasını bile bitirdi. Ey ham adam, nereye gidiyorsun? Peygamber, çoktan selâm verdi” dedi.

2775. Adam bir ah çekti ki ahının dumanı göründü. Bir vah etti ki gönlünden kan kokusu geldi. Cemaatten biri “Sen bu ahı bana ver, ben o namazı sana bağışlayayım” dedi. Adam “verdim, namazı da kabul ettim” dedi. Öbürü o ahı, yüzlerce niyazı aldı. Gece rüyasında hâtif ona “ Sen Âb-ı hayatı, derde derman olan ameli aldın. O ahı seçmen, o âşıklar zümresine girmen yüzü suyu hürmetine de bütün cemaatin namazı kabul edildi” dedi.

Hz. Mevlânâ bu hikâyede insanın namaza gösterdiği samimiyeti, onu beklemesi, namaza yetişmek için onu dilemesinin Allah katındaki yerini dile getirmektedir. Allah çok affedicidir ve kullarının dualarını yerine getirirken samimiyeti üstte tutar. Allah için sevmek, Allah için üzölmek de bunlara eş değerdedir. Burada aşk hürmetine herkesin namazı kabul olduğunu ifade eder.

C.II- Dört Hintli bir mescitte Tanrı’ya ibâdet için namaza durmuşlar, rükû ve sücûda koyulmuşlardı. Her biri niyet edip tekbir alarak huzur ve huşuyla namaz kılmaktaydı. Bu sırada müezzin içeriye girdi. Hintlilerin birisinin ağzından bilâ ihtiyar bir söz çıktı; “Müezzin, ezanı okudun mu, yoksa vakit var mı?”

3030. Öbür Hintli, namaz içinde olduğu halde “Sus yahu, konuştun, namazın bozuldu.” dedi. Üçüncü Hintli ikincisine dedi ki : “Onu ne kınıyorsun baba, kendi derdine bak, kendini kına!” Dördüncü “Hamd olsun ben, üçünüz gibi kuyuya düşmedim” dedi. Hulasâ dördünün de namazı bozuldu. Âlemin ayıbını söyleyen daha fazla yol kaybeder. Ne mutlu o kişiye ki kendi ayıbını görür. Kim birisinin ayıbını görürse o alınır, o ayıbı kendisinde bulur.

3035. Çünkü insanın yarısı ayıptandır, yarısı gaybtan! Madem ki başında onlarca yara var, merhemini başına vurmalsın.

Hz. Mevlânâ bu hikâyede insanların çok bilmişlik ve yaptığı ibâdeti hesap ederek kendini üstün görmenin mahzurlarına dikkat çeker. Kişi başkalarının hatasını

¹⁹¹ Enfâl, 8/48.

gören kendi hatasını göremez. Burada mecaz bir anlatım ile ibâdetini söyleyen hata etti, hatayı düzelten hata etti, ben üçünüz gibi olmadım diyen de hata etti, hepsini duyup iyi ki ben onlar gibi olmadım derken hatta “Hamd” eden dahi hataya düştü. Bu sebeple hayrını da kendine sakla, sevabını da. Yaran varsa da merhemi kendine sür demektir.

C.II- 3235. Ahmet, bu koku için vaizlerinde daima “Gözüm namazda ışıklanır”¹⁹² buyurdu. Beş duyguda birbirleriyle birleşmiştir. Çünkü beşi de bir asıldan meydana gelmedir.

Hz. Mevlânâ Hz. Peygamber Efendimizin hadîsine istinaden, namaz halinde dünya ile irtibat kopar, nefis ve istekler ölür her şey yalnız Allah’ı zikreder demekte. İhlâsla kılınacak namaz insanın mânâ âlemine açılacağına işaret eder.

C.II- Canı, gökyüzünden gelen vahiy sesini duydu. Dedi ki.“ Eğer bizi cezalandırdıysa nişanesi nerede?”

3390. Şuayb “Ya Rabbi, beni kabul etmiyor. Bu muahezeye¹⁹³, bu cezaya nişane aramakta” dedi. Tanrı, “Ben ayıpları örtücüyüm, sırlarını söylemem. Ancak iptilâsına dair şu tek remzi söyleyeyim: Onu cezalandırdığımın bir nişanesi şu: Oruç tutmakta, dua etmekte namaz kılmakta, zekât vermekte başka ibâdetlerde bulunmakta. Fakat ruhu bir zerre bile zevk duymuyor. Ne güzel ibâdetler ediyor, ne hoş işlerde bulunuyor. Fakat bir parçacık bile tat yok.

3395. İbadeti kışırardan ibaret, iç, yok. Cevizler çok ama içleri boş! İbadetlerin netice vermesi için zevk gerek... Tohumun ağaç olması için iç gerek! İşsiz tohum, fidan olur mu? Cansız surette hayalden başka bir şey değil.

Hz. Mevlânâ burada insanların namaz kıldıkları ve oruç tuttukları halde yaptıkları ibâdetlerden zevk almadıklarını dile getirmekte samimiyetle yapılan her ibâdetin önemine dikkat çekmektedir. İhlâsla yapılan her ibâdet, kötülüklerden uzak tutacağı için kişi Allah Teâlâ’nın hidâyet ve sınavında çaresiz kalmayacaktır. Başa gelen her musibet ceza anlamına gelmez. Yaptığımız yararlı işlerden zevk almakta bir cezadır. Bunun kula Allah’ın kendisini uyardığını görmeli bu hâlin Allah’a samimiyetsizliğin bir cezası olduğunu anlamalıdır.

C.III- Şunu dinle, Tanrı, Peygamber’in eshabına iyi, kötü nice şeyler söyleyip kaç kere itab etti. Çünkü kıtlık yılında davul sesini duyunca Cuma namazını hemencecik bırakıverdiler. Başkaları daha ucuza

¹⁹² Nesâî, Sünen, VII/62 (2.hadis), el-Hâkim, el-Müstedrak, II/160, Ahmed b. Hanbel, Müsned, III/128, 199, 285.

¹⁹³ Muaheze; ayıplama, kınamak.

almasınlar, o alışverişle bizim kârımızı onlar elde etmesinler dediler. Peygamber, namazda kendini tamamıyla niyaza vermiş iki üç yoksulla kalakaldı.

425. Tanrı; “Davul sesi, abes işler ve alışveriş, Tanrı Rasûlü’nden sizi nasıl ayırdı? Şaşkın bir halde buğdaya doğru dağılıverdiniz de Peygamber’i ayakta yalnız bıraktınız. Buğday için olmayacak tohumlar ektiniz, o Hak Resûlü’nü terk ettiniz. Onun sohbeti oyundan da hayırlıdır, maldan da. Hele bir gör, kimi bıraktın. Gözünü ov da bak! Hırsınızın yüzünden şunu yakînen bilmediniz mi ki rızık verici Benim, rızık verenlerin hayırlısı Benim.

430. Buğdaya güneşle rızık veren Tanrı, senin ona dayanmanı nasıl olur da zâyi eder? Buğday için, gökyüzünden buğday gönderenden ayrıldın ha!

“Onlar bir ticaret ve eğlence gördükleri zaman hemen dağılıp ona giderler ve seni ayakta bırakırlar. De ki: Allah’ın yanında bulunan, eğlenceden ve ticaretten daha yararlıdır. Allah, rızık verenlerin en hayırlısıdır.”¹⁹⁴ Hz. Peygamber, bir Cuma günü hutbe irad ederken yiyecek yüklü bir kervan gelmişti. Kervanı haber veren davul sesini duyan sahabiler dağılıp kervanın yanına koştular. Rasûlullah’ın yanında yalnız on veya on iki kişi kaldı. Âyet, bu olaya işaret etmektedir. Âyette sözü edilen “eğlence” ile bu davul sesi kastedilmektedir. Bu âyete işaret eden Hz. Mevlânâ her şey Allah Teâlâ’nın izni ve hikmetiyle olur. Rızıklar da tüm işler de Yüce Allah’ın elindedir. O halde her ne olursa olsun, namazı terk etmeyin der.

Günümüzde ibâdetlerden uzak yaşantısına “kalbim temiz” şeklinde bir nevi teselli arayanlara Mesnevî’de şöyle der:

C.III- 2085. Ey tek kişi, bize iki rekât sabah namazı kıldır da zaman seninle bezensin. Ey gözü aydın imam, bize imamlık et... İmamın gözünün açık olması lâzım. Şeriatta körün imamlığı mekruhtur. Hafız, akıllı ve fakih olsa bile körün imamlığı hoş değil. Sersem ve suçlu olsa bile gözü açık imam bu çeşit körden iyidir. Kör, pisliklerden çekinemez. Çekinmenin asıl sebebi, asıl vesilesi gözdür.

2090. Kör yolda yürürken pisliği göremez. Dilerim, hiçbir müminin gözü kör olmasın. Zâhirî kör, görünen necasetlere bulaşır. Fakat can gözü kör gizli, görünmeyen pisliklere bulaşır. Bu görünen pislik bir parça suyla arınır, fakat içteki pislik artıkça artar. İçteki pislikler anlaşıldı mı

¹⁹⁴ Cum’a, 62/11.

gözyaşından başka bir şeyle temizlenemez. Tanrı, kâfire “pis murdar” demiştir. Bu pislik, bu murdarlık, onun dışında değildir.

2095. Kâfirin dışı, pisliklere bulaşmıştır. Pislik onun huyundadır, dinindedir. Zâhiri pislüğün kokusu yirmi adımlık yerden gelir, bâtını pislüğün kokusuyla Rey'den tut da Şam'a kadar gider!

Hz. Mevlânâ mecazî bir anlatım kullanarak âmâ kişinin imamlığını kalbi pis, gönlü pis mânâsında kullanmaktadır. Can gözü kör olan kişi her türlü kötü işlere bulaşır demektedir. Dünyada vücudumuza bir pislik bulaşırsa onu suyla temizleyebiliriz, ancak kalbimizdeki fesatlık, kibir, hırs ve nefsin getirdiği kötülükleri temizlemek kolay olmayacaktır. Hz. Mevlânâ kafirliğinde kendince bir dini olduğunu ve İslâm'ı seçmemiş İslâm dininin güzellikleriyle kendini temizlememiş bir kalbin her daim pis kalacağını ifade etmektedir.

Hz. Mevlânâ'nın Mesnevî'de kimi zaman soyut kavramları somut olarak sunmuştur. Tekbirin mânâsını, öldükten sonraki halleri anlattığı aşağıdaki beyitler bunun bir tezahürüdür.

C.III- Ey ulu tekbirin mânâsı şudur: Ya Rabbi, huzurunda kurbanız. Koyun keserken “Allahu ekber Tanrı uludur” dersin ya o geberesi nefsi keserken de bu söz söylenir. Allahu ekber de de o şom nefsin başını kes... Kes de can, mahvolmaktan kurtulsun.

Namaza duran nefsini öldür, namazda kendi benliğini yok et yalnız Allah ile ol.

2145. Ten İsmail'e benzer, can Halil'e, can bu semiz bedeni yaptırdı da tekbir getirdi mi ten kesilir, şehvetlerden hırslardan kurtulur. Besmeleyle kesilmiş temiz bir kurban haline gelir. Kıyamette olduğu gibi Hak huzurunda saf kurulur, hesaba, Tanrı ile konuşup görüşmeye girilir. Tanrı huzurunda, gözyaşları dökerek ayakta durmak, kıyamet gününde kabirden kalkıp mahşer yerinde dikilmeye benzer. Hak, “Sana bunca zamandır mühlet verdim, bana ne getirdin?”

Besmeledeki mânâ Hz. İsmâil'in başının kesilme anı gibi büyük bir teslimiyettir. Namazdaki kıyam kıyamet günündeki diriliş gibi Allah'ın huzurunda olmaktır.

2150. Ömrünü neyle bitirdin, verdiğim gıdayı, ihsan ettiğim kuvveti ne uğruna mahvettin, Gözünün nurunu nerelerde tükettin, beş duygunu nerelerde yıprattın? Gözünü, kulağını, aklını, arşa ait bütün cevherlerini harcadın... Ferş âleminden bunlara karşılık ne satın aldın? Sana kazma ve bel gibi el ve ayak verdim. Onları sana bizzat ben bağışlamıştım, ne

yaptın onları?” der. Hak’tan buna benzer seni dertlere uğratan yüz binlerce haberler gelir.

2155. Kıyamdayken kula gelen bu haberlerden kul utanır, iki büklüm olur, rükûa varır. Utanmadan ayakta durmaya kudreti kalmaz, rükûda Tanrı’yı tesbih eder. Tanrı’dan “Başını kaldır, rükûdan kıyama dön de Tanrı’nın sorgularına birer birer cevap ver” fermanı gelir. O utanan kul, rükûdan başını kaldırır. Fakat olgun bir iş yapamamış olduğundan bu sefer yüzüstü düşer. Yine emir gelir: “ Başını kaldır, secdeden kalk da yaptıklarından haber ver!”

2160. Tekrar utana utana başını kaldırır ama yine yılan gibi yüzüstü düşüverir! Tanrı, tekrar “ Başını kaldır da şöyle. Kıldan kıla yaptıklarını araştırmak istiyorum” der. Artık ayakta durmaya kuvveti kalmadığından, Tanrı’nın heybetli hitabı, canına tesir etmiş olduğundan, O ağır yükün altında, yere oturur. Tanrı “ Söyle bana... Sana nimet verdim, nasıl şükrettin? Sermaye verdim, hadi, göster kazandığını!” der.

2165. Kul, sağ yanına dönüp peygamberlere, o ululara selâm verir;“ Padişahlar, bu kötü kişiye şefaet edin... ayağım da balçıkta kaldı, kilimim de” der.

Hz. Mevlânâ sorgu sual halini beş vakit namazda yaşanmakta olduğunu ifade etmektedir.

C.III- 2175. Namaz yumurtasından civcivi çıkara gör, yerden tane toplayan yolsuz yordamsız kuş gibi yere başvurup durma!

Namazı huşû içinde kılmak, namazı zorunlu olduğu için kılmamak, namazı amacının dışında eda etmemek gerektiğini söylemektedir.

Hz. Mevlânâ aşağıdaki beyitte Hz. Davût (a.s)’ın namaz esnasında Allah’a sorduğu soruların cevabını aldığından bahsetmektedir.

C.III- 2400. Halvete gidip namaz kılayım da bu ahvali, bir de sırları bilen Tanrı’dan sorayım. Namazda Rabbime bağlanırım, “namaz gözümün nurudur” sırrı zuhûr eder, bu benim huyumdur. Can pencerem zevk ve şevkle açıktır. Tanrı’nın lûtfu oraya vasıtasız gelir. Tanrı’nın lûtfu, rahmeti, nuru madenimden, hakikatimden gelir, penceremden evime girer. Penceresi olmayan ev cehennemdir. Ey kul, dinin aslı pencere açmıştır.

2405. Her ormanı öyle pek baltalama. Pencere açmak için balta vur. Yoksa bilmez misin ki bu güneşin nuru hicaplardan hariç olan hakikat güneşinin aksinden ibaret. Bilirsin ki bu zâhiri görüşün nurunu hayvan da görür. Şu halde benim Âdem'e "Kerremna" demem nedir? Ben, nurlara dalmış, gark olmuş bir güneşim. Kendimi nurdan ayırt edemiyorum. O halvete gitmem, namaz kılmam, halka öğretmek için.

Hiz. Enes (radiyallâhu anh) anlatıyor: "Bana kadın ve güzel koku sevdirdildi, gözümün nuru namazda kılındı." ¹⁹⁵"Gözümün nuru namazda kılındı" ifadesi namazın şanını yücelten bir ifadedir. Namazın dünyevî şeylerden biri olarak ifade edilmiş olmasını Gazzâlî şöyle açıklar: "His ve müşahedeye giren her şey şehâdet ve müşâhede âlemindedir, dolayısıyla dünyadan sayılır. Namazın secde ve rükûsunda organların hareketiyle hissedilen telezzüz dünyevi bir his olduğu için namazı dünyaya izafe etmiştir. Kul bazen ibâdetiyle öylesine ünsiyet eder ve ondan öyle lezzet duyar ki, ibâdet etmesine engel olunması ona en büyük cezalardan biridir. Nitekim bazı âbidler şöyle dua etmişlerdir: "Ben ölümden korkmazdım, ne var ki benimle gece namazlarımın arasına girmektedir." Böylelerinden şu şekilde dua edene de rastlanmıştır: "Allah'ım, bana kabirde de namaz kılma gücü ver."¹⁹⁶

Hiz. Mevlânâ devamında Hiz. Âdem'i vesilesinde insanoğlunu "kerremnâ"¹⁹⁷ (biz yücelttik, şereflendirdik, kerim kıldık) âyeti kerîmesine nispetle Hiz. Davût'ta namaza durduğum her vakit Allah Teâlâ'dan bir şeyler öğrenmekteyim demektedir. Hiz. Mevlânâ namazı hakkıyla ve huşû içinde kıldığımız zaman peygamberler gibi olmasa da namazın faziletini üzerimizde hissedeceğimizi vurgulamaktadır. "*Fadl İbnu'l-Abbâs (r.a) anlatıyor: "Rasûlullah (s.a.v) buyurdular ki: "Namaz ikişer ikişer kılınır. Her iki rek'atte bir teşehhüd vardır. Namazda huşû duyulur (tazarrûda bulunulur), temeskün (tezellül) izhâr edilir. Ellerini kaldırırın." Şöyle de dedi: "Ellerini, içleri kendi yüzüne dönük olarak Rabbine kaldırır, isteklerini (ısrarla tekrarla söyleyerek) istersin: "Ya Rabbi! ya Rabbi! ya Rabbi!" Kim bunu yapmazsa namazı eksiktir."*¹⁹⁸

C.IV- 1255...Cüz'i aklı kendine vezir yapma. Aklı küllü vezir yap padişahım. Hevâ ve hevesini kendine vezir yapma da pak canın namazdan, niyazdan kalmasın.

Dünya hevesleri insanın kalbinde arazlar çıkartacağı için Hiz. Mevlânâ cüz'i iradedeki aklını her zaman kendine dost, usta ve söz sahibi yapma demektedir. Küllî irade Cenab-ı Allah'ın iradesi olduğuna göre O'nun her sözünü kendine vezir yaparsa insanın o zaman feraha ereceğini ifade etmektedir.

¹⁹⁵Nesâî, İşretu'n-Nisâ: 1, (7, 61); *Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, İbrahim Canan, Akçağ Yayınları: 8/223.

¹⁹⁶ *Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, İbrahim Canan, Akçağ Yayınları: 8/223.

¹⁹⁷ İsrâ, 17/70

¹⁹⁸ Tirmizî, Salât: 283, (385); *Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, Akçağ Yayınları: 8/509.

2475. Tanrı, bil ki sana bir akıl cilâsı vermiştir... Onunla gönül yaprağı arınır, aydınlanır. A bînamaz, cilâlanmayı bırakmışsın da hevâ ve hevesinin iki elini de açmışsın! Hevâ ve heves kapandı mı cilâcının eli açılır. Gayb aynası olan demirde bütün suretler görünür. İcini kararttın, paslattın, işte "Yeryüzünde fesada çalışırlar" âyetinin mânâsı budur!

2480. Şimdiye kadar böyle hareket ettin durdun, artık böyle harekette bulunma... Suyu kararttın, daha ziyade karartma! Bulandırma da bu su durulsun... O suyun içinde ay ve yıldızları tavaf eder gör! Çünkü insan, ırmak suyuna benzer., bulandı mı artık onun dibini göremezsin! Irmağın dibini incilerle, mercanlarla dopdolu sakın bulandırma, o saf ve durudur. İnsanların canı havaya benzer... Tozla karıştı mı gökyüzünde perde olur, gökyüzünü göstermez.

2485. Güneşin görünmesine mâni olur fakat tozu gitti mi saf ve parlak bir hale gelir. Canın kapkara olmakla beraber Tanrı, kurtuluş yolunu bulasın diye sana rüyalar göstermiştir.

Hz. Mevlânâ“*A bînamaz*” namaz kılmayan ifadesini Bakara Sûresi 204. ve 205. âyetlere işaret etmektedir; *“İnsanlardan öyleleri vardır ki, dünya hayatı hakkında söyledikleri senin hoşuna gider. Hatta böylesi kalbinde olana (samimi olduğuna) Allah'ı şahit tutar. Halbuki o, hasımların en yamanıdır. O, dönüp gitti mi (yahut bir iş başına geçti mi) yeryüzünde ortalığı fesada vermek, ekinleri tahrip edip nesilleri bozmak için çalışır. Allah bozgunculuğu sevmez.”*¹⁹⁹Namaz kılmayarak gönülleri cilalamayan insanların yeryüzünde hevâ, heveslerine uyup fitne ve fesat işlere bulaşacağını açıklamaktadır. Şimdiye kadar böyle hareket ettin durdun, suyu kararttın ama suyu bulandırma. Bulanan su yani insan kalbi artık gerçekleri göremez bir hale gelecektir. Böylece başına gelecek musibetlerden kurtulamayacağı gibi yanlış olan kolay yollara sapacaktır. Oysa insanın kalbi deniz gibi incilerle mercanlarla süslüdür bu hâl ise namaz ile ortaya çıkar. Örneğin ticarete para kaybeden bir kimse hâlimden ötürü üzülse de ibâdetlerinin ve Allah'a inancının doğrultusunda elini harama uzatmaz. Ancak ibâdetlerden yoksun olan bir kimsen kalbi kaskatı kesileceği için ticarete kaybettiği parayı başka insanların hakkından çıkarmak isteyecektir. Buradaki fesada çalışırlar ifadesinin mânâsı budur.

C.V- İyi şeyleri caiz gören o Peygamber, ne de güzel söyledi: Bir zerre aklın oruçtan da yeğdir, namazdan da.²⁰⁰

455.Çünkü, aklın cevherdir, bu ikisiyse araz. Bu ikisi, yani namaz ve oruç, onun tam olmasıyla farz olur. Bu suretle de o aynanın cilalanması,

¹⁹⁹ Bakara, 2/204-205.

²⁰⁰ Ebû Dâvûd, Sünen, IV/413,r.5008.

ibâdetle gönlün arınması mümkün olur. Fakat ayna aslından bozursa onu cilalamak güçtür, zor cilalanır. Cilalanabilecek seçilmiş aynaysa az bir cila ile parlar, azıcık bir cila ona kafidir.

Akıl hastaları oruç, namaz ve diğer ibâdetlerden muaftır. Hz. Mevlânâ burada akılı dosdoğru kılınmayan namazdan ve oruçtan üstte tutmuştur. Çünkü ihlâsla yapılan ibâdetler gönlün arınmasına sebep olacaktır. Burada seçilmiş aynadan kasıt peygamberler ve veliler, bozuk aynadan kasıt ise kalplerinde hala birçok kötü huyu barındıran insanlar olarak işaret etmektedir.

C.V- 1170. İlminle gururlanma da ahdini bütünlemeye bak. Çünkü bilgi kabuğa benzer, ahitse onun içidir. Kötü işli adam, kötülükte sabit oldu da iyilik edenlerin eriştikleri devleti gördü mü? Şeytan olur, hasedinden hayrı menetmeye kalkışır, Şeytan gibi hani. Harmanı yanan da herkesin harmanının yanmasını ister. “Görmedin mi namaz kılan kulu, namaz kıldırmaya çalışanı?” Vefakarların faydalandığını gördün mü sen, Şeytan gibi haset edersin. Mizaç ve tabiatı bozuk ve hasta olan kişi, kimsenin iyi olmamasını ister. Şeytan gibi hasetçi değilsen dava kapısını bırak da vefa tapısına gel. Madem ki vefan yok, bari söylenme. Çünkü sözün çoğu, bizlik benlik davasıdır.

1175. Bu söz, gönlü geliştiren bir sözdür. Susmakla insan yüzlerce gelişmeye nail olur. İçteki şey, dile geldi mi iç, harç olur gider. Çok harç etme de o güzelim iç kalsın. Az söyleyen adam da derin bir düşünce vardır. Söyleme kabuğu arttı mı iç yok olur.

İlimle gururlanan insanların yaptıkları ibâdetlerin her biri boşa gitmektedir, nitekim insanoğlu ilimle böbürlenip kendinde olmayan bir şeyin başkasında gördüğü zaman hasede başlar. Bu yüzden Hz. Mevlânâ “Dini yalanlayanı gördün mü? İşte o, yetimi itip kakar: Yoksulu doyurmaya teşvik etmez; Yazıklar olsun o namaz kılanlara ki, onlar namazlarını ciddiye almazlar. Onlar gösteriş yapanlardır ve hayra da mani olurlar.”²⁰¹ Âyetine işaret etmektedir. Hasetdin şeytanın hilesi olduğundan bahsederken dünyevi isteklerin insan üzerinde vefasızlığa ittiğini söylemekte. Bu şekilde nefis kötülüklerine karşılık en güzel ilacı susmak olduğunu ifade ediyor.

C.V- 1265. Birisi, müftüye gizlice sordu: Bir adam namazda feryat ederek ağlarsa, Acaba namazı bozulur mu, bozulmaz mı, namaz da ağlamak caiz midir? Müftü dedi ki: Gözyaşı denilen o yaş niçin aktı? O, ne gördü, neden ağladı? Önce buna dikkat etmek gerek. Acaba gizlice ne gördü de o gözyaşı çeşmesi aktı? Eğer yalvarıp yakaran kişi, o âlemi gördüyse ağlayışı ile namazı daha makbul bir hale gelir.

²⁰¹ Maûn, 107/1-6.

1270. Yok, o ağlayış, o yaş, beden zahmetindense ip de kırıldı iğne de.

Kul namazda Allah'ın huzurunda olduğu için huşû içinde olmalıdır. Dünya için dökülen gözyaşı dahi namazı zedeleyecektir. Bunun için *Zeyd İbnu Erkam (radiyallahu anh)* anlatıyor: "Biz, namaz kılariken konuşurduk. Öyle ki herkes kendi yanındakine bir şeyler söyleyebilirdi. Derken şu âyet nâzil oldu: "وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ" Allah'ın divanına tam huşû ve tâatle durun"²⁰². Böylece sükût etmekle emrolunduk ve konuşmaktan menedildik."²⁰³ Âyetine işaret etmektedir.

C.V- Sence yaşlı gözün pek değeri var. Artık ben, nasıl inat edebilirdim? Kul, günde beş kere namaza gel, feryad et diye davet edilir.

1600. Müezzinin "Haydi felaha" demesi yok mu? O felah, bu ağlayış bu sızlanıştır. Sen kimi dertle hasta etmek istersen onun gönlüne ağlayış yolunu kapatırsın. Bu suretle de defeden olmaz, bela gelip çatar. Çünkü sızlanma şefaatchisi bulunmaz. Birisini beladan kurtarmak istersen gönlüne sızlanmayı getirirsin. Kur'ân'da şiddetli azaba uğrayan ümmetler hakkında dedin ki:

1605. O anda ağlayıp sızlanmadılar ki bela onlardan dönüp savuşsun. Gönülleri katı olduğundan suçları kendilerine ibâdet görünüyordu. İnatçı kendisini suçlu bilmedikçe nasıl olur da gözleri yaşarır ağlar?

Hz. Mevlânâ müezzinin her çağırısının kurtuluş olduğunu ifade etmektedir. Hatta bu çağırının bir ağlama bir feryat olduğunu söyler. Namaz esnasında gözyaşı döken insanlar af dilerler ve bu af Allah katında kabul edilir. Hz. Mevlânâ müezzinin "Haydi Felâha" deyişine koşmayanlarında gönül kapılarının kapanmaya yüz tuttuğunu söyler. Kur'ân-ı Kerîm'den örnek vererek: "Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize kulluk ediniz. Umulur ki, böylece korunmuş (Allah'ın azabından kendinizi kurtarmış) olursunuz."²⁰⁴ İnsan kulluk vazifesini yerine getirmeyip hatalarını görmüyorsa nasıl tevbe edebilir? Hatasını anlaması için kalbini nasıl temizlemelidir? Bu yüzden gözyaşının önemine ehemmiyet verirken yaptıkları hataları unutmamaları gerektiğine işaret eder.

C.V- 1825. Beyhude yere emekleyip duruyorsun? Böyle bir kuyuda aydınlık ümidi nerede? Ne görünüşte bir ibâdetin var, ne içinde gizli bir iyilik niyeti. Ne geceleri münacatta bulundun, namaz kıydın; ne gündüzleri haramdan çekindin oruç tuttun! Ne kimseyi incitmemek için dilini tuttun, ne ibretle önüne ardına baktın. Önünde ölüm anlayışı ile can çekişmeden, ardında dostlarının ölümünden başka ne var ki?

²⁰²Bakara, 2/238.

²⁰³Buhârî, Amel fi's-Salât: 2, Tefsir, Bakara: 43; Müslim, Mesâcid: 35, (539); Ebû Dâvud, 178, (949); Tirmizî, Salât: 297 (405); Nesâî, Sehv: 20; *Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, Akçağ Yayınları: 8/549-550

²⁰⁴Bakara, 2/21.

Beyhude geziyorsun, hiçbir ibâdete sarılmamışsın buna rağmen kendini aydınlıkta zannediyorsun: Hz. Mevlânâ ibâdeti su içmek, uyumak, yemek yemek gibi bedensel bir ihtiyaç olarak dile getirmektedir. Öldükten sonrasını düşünmeyen insanlar incitmemeyi, kırmamayı da bilmez. Allah korkusu olmayan biri diğer insanlara zarar vermekten de çekinmez. İbâdetsiz yaşamını sürdürürken kalbi kirlenecek ve onu temizlemek için hiçbir yola baş vurmyacaktır.

Hz. Mevlânâ'nın buradaki sözlerinde "Ne olursan ol gene gel" ve hiçbir ibâdeti yapma düşüncesinden uzak olduğunu görmekteyiz. Günümüz Mevlevîlik kisvesi altında; sanki Hz. Mevlânâ daveti üzerine herkesi çağırmış ve hiçbir ibâdeti yapmaya zorunlu kılmamış düşüncelerini görmekteyiz. Oysa ki Mevlânâ gel ancak olduğun gibi kalma, daha çok ilerle ve kendini bu uğurda temizle der.

C.VI- 1590... Aklını başına devşir de Cuma namazına bak. Herkes toplanmıştır, bir düşüncededir, susup dururlar. Varını yoğunu sükût diyarına çek. Nişan arıyorsan kendini nişane yapmaya kalkışma.

*"Ey imân edenler! Cuma günü namaza çağırıldığı (ezan okunduğu) zaman, hemen Allah'ı anmaya koşun ve alış verişi bırakın. Eğer bilmiş olsanız, elbette bu, sizin için daha hayırlıdır. Namaz kılınca artık yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfundan isteyin. Allah'ı çok zikredin; umulur ki kurtuluşa erersiniz."*²⁰⁵ Hz. Mevlânâ bu beyitlerde Cum'a Sûresine vurgu yapmaktadır ve ehemmiyetine işaret etmektedir.

C.VI- 2065. Şeriati, Tanrıdan ürküp sakınmayı ardına atmış. Nerede Ömer? Gelse de şiddetle doğruluğu emretse! Bunlar, her kötü şeyi mübah biliyorlar. Bu İbâhilik bunlardan yayıldı, fesatçı kalleşe de ruhsat oldu âdeta. Nerede Peygamberle sahabesinin yolu. Nerede namaz, nerede tesbih, nerede onların edepleri.

Dinî vecibeleri günah ve cehennem azabıyla korkutularak sevgi ve aşk yolu ile yaşanması gerektiğini söyler. Hz. Mevlânâ şeriâtın korkutucu güç olarak gösterilmesine karşı çıkmış, farklı bakış açılarıyla İslâm'ı sevdirmiş ve günümüzde birçok ülkede araştırılıp okunmasına sebep olmuştur.

İbâhiliğe²⁰⁶ de değinen Hz. Mevlânâ bu konuda günümüzde de çok sıkıntı çektiğimiz bir hususa o zamandan örnekler veriyor. O zamanlarda olduğu gibi bu zamanda da Allah'ın haramlarını mübah görmek kanayan bir yaradır. Hz. Mevlânâ nerede namaz? Nerede tesbih? Nerde sahabe ve onların edepleri derken insanların kendilerine göre bir din algısı, dini yorumlama ve doğrular yaratmaya çalıştıklarını

²⁰⁵ Cum'a, 62/9-10.

²⁰⁶ **İbahilik:** Sözlükte "açıklamak: serbest bırakmak, meşru saymak" anlamına gelen ibâhanın ism-i mensubu olup sonundaki ta çoğul ifade eder. Kelime terim olarak "kanunların dinî emirlerin ve ahlak kurallarının bağlayıcılığını kabul etmeyip her şeyi mübah gören kimseler" diye tanımlanabilir.

ifade ediyor. Kur'ân-ı Kerîm-i indiriliş sebebi ve tefsirlerinden araştırmak yerine kendi düşünce ve fikirlerinin yetersiz olacağını ifade edebiliriz. Böylece ibâhîlik gibi bir akım ortaya çıkacaktır.

Hz. Mevlânâ'yı bu konular da anlamak için Kur'ânla, hadislerle, Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.v) ve ashabının yaşantısına vakıf olmak gerekmektedir.

C.VI- Namaz ve yol gösteren ibâdet, beş vakit olarak farz edildi. Fakat âşıklar daima namazdadır.

2670. Ve sarhoşluk o başlardaki mahmurluk, ne beş vakitle yatıştır, ne beş yüz bin vakitle. "Beni az ziyaret et" sözü âşıklara göre değildir. Doğru sözlü âşıkların canı, pek susuzdur. "Beni az ziyaret et" sözü, balıklara göre değildir. Çünkü onların canları, deniz olmadıkça hiçbir şeyle ünsiyet edemez.

"Hz. Enes (radiyallâhu anh) anlatıyor: "Bir adam, Rasûlullah (s.a.v)'a: "Allah, kullarına kaç vakit namazı farz kıldı?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm: "Allah, kullarına beş vakit namazı farz kıldı" diye cevap verdi. Adam tekrar sordu: "Bunlardan önce veya sonra başka bir şey var mı?" "Allah kullarına beş vakti farz kıldı." Bu cevap üzerine adam, bunlar üzerine hiçbir ilavede bulunmayacağına, onlardan herhangi bir eksiltme de yapmayacağına dair yemin etti. Rasûlullah (s.a.v): "Bu adam sözünde durursa mutlaka cennete girecektir!" buyurdu."²⁰⁷ Hz. Mevlânâ namazın beş vaktinin farz edildiğine hadîsten işaret ederek âşıkların her daim namaz ve Allah ile olduklarını ifade eder. Öyle ki bir hadîsi şerîfte Allah Rasûlü şöyle diyor: "Bize Cerir, el-A'meş'ten tahdîs etti ki, Ebû Vâil şöyle demiştir: Abdullah ibn Mes'ûd (r.a) şöyle dedi: Rasûlullah'ın huzuruna bir adam geldi de: Yâ Rasûlallah! Henüz kendilerine katılmamış olduğu bir kavmi, bir zümreyi seven bir kimse hakkında nasıl bir hüküm söylersiniz? diye sordu. Rasûlullah (s.a.v) "Kişi sevdiği ile beraberdir" buyurdu."²⁰⁸ Hz. Mevlânâ'da bu hususta Allah'ı seven âşıklar her daim namazdadır namazda olurlar demektedir.

Namaz ile ilgili bahisler yirmi dört farklı konuda geçmektedir. Namazda riyâ konusuna değinirken yeryüzünde âlim gibi görünen birçok riyâkar insan olduğunu dile getirir. Münâfıkların namazlarını dosdoğru kılmadıklarını, ibâdetlerini sevgi ile yapılmadıktan sonra fayda sağlamayacağından bahseder. Nitekim Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.v) bir sahabîye namazı dosdoğru kılması için uyarılmış gerektiğini kalben huşû içinde olması gerektiğini söylemiştir.

²⁰⁷Müslim, İman: 10, (12); Tirmizî, Zekât: 2, (619); Nesâî, Salât: 4, (1, 228, 229).

²⁰⁸Buhârî, Edeb, 96; Müslim, Birr, 165

Namaz esnasında sadece Allah'ın huzurunda olarak dünyadan el etek çekmenin halis namaz olacağını ifade eder. İbadetlerden riyâkârca zevk almanın da yanlış olduğunu dile getirir. Kılınan namazlardan mânevi huzur alınmaması da günah içinde olduğumuzu gösterir. Nitekim günümüzde namaz kılamıyorum, namaza duramıyorum, içimden gelmiyor, canım istemiyor gibi ifadelere sıkça rastlamaktayız. Bunun önüne geçmek için hayatı baştan sonra kontrol etmek gerekir. Çünkü Hz. Mevlânâ'ya göre bu isteksizliğin sebebi günahların kalpteki huşûya mani olmasıdır.

Cuma namazının da önemini vurgulayan Hz. Mevlânâ cuma saatinde ticaret sevdasına düşen insanlardan bahseder. Mecazî bir anlatım ile âmâ olan kişi nasıl imâmlık yapmazsa kalbi körleşen katılaştan insanların namazları da eksik kalacaktır der.

Namaz kılınanlara hitaben yerden yem toplayan civciv gibi başını yere koyup kaldırırsın demektedir. Burada namazı spor haline getirmiş, sadece farzı yerine getirmek için zoraki namaz kılan insanlara atıfta bulunmaktadır. Namaz Allah'ın huzurunda olmaksızın bu huzurda zorunlu kalmak hiç doğru değildir.

Hz. Davût (a.s)'ın namazından bahseden Hz. Mevlânâ; "namaza her durduğumda Allah'tan farklı farklı şeyler öğrenirim diyen" Hz. Davût'un namazı doğru kıldığına işaret eder.

Nefsin dünyevi isteklere uyması insanı namazdan uzaklaştırır. Namaz kılmayan kulun kalbi karar ve iyi işlerden çok kötü işlere yani fesada çalışır.

Aklı yerinde olmayan insanlar elbette namaz ve ibâdetten muaftır. Hz. Peygamber Efendimizin: "Bir zerre aklın oruçtan da yeğdir, namazdan da."²⁰⁹ Mevlânâ'ya göre namazı dosdoğru kılmayanların hâline vurgu yapmaktadır.

Kulun ilmini üstte tutarak gururlananlar için Mâun Sûresine işaret ederek namazlarının onlara fayda sağlamayacağını dile getirmektedir. Hz. Mevlânâ namazda gönülden gözyaşı dökmenin, gece namazlarının önemine dikkat çekerken: *Rasûlullah (s.a.v) "Kişi sevdiği ile beraberdir" buyurdu.*²¹⁰ Bu hususta Allah'ı seven aşıklar her daim namazdadır namazda olurlar demektedir.

II. ORUÇ

Oruç kelimesi, sözlükte "bir şeyden uzak durmak, bir şeye karşı kendini tutmak" anlamına gelen Arapça savmın (sıyâm) Farsça karşılığı olan rûze kelimesinin Türkçeleşmiş şeklidir. Savm ve sıyâm ile türevleri Kur'ân-ı Kerîm'de on üç yerde, hadislerde ise çok sayıda geçmektedir. Terim olarak oruç, tan yerinin ağarmasından güneşin batmasına kadar şer'an belirlenmiş ibadeti yerine getirmek niyetiyle yeme,

²⁰⁹ Ebû Dâvûd, Sünen, IV/413,r.5008.

²¹⁰ Buhârî, Edeb, 96; Müslîm, Birr, 165.

içme ve cinsel ilişkiden uzak durmayı ifade eder. Serahsî'nin "belirli kimselerin belirli zamanda belirli fiillerden belirli bir amaçla uzak durması" şeklindeki tanımı bu ibadetin kimler açısından sahih sayıldığını belirtmeyi hedeflemektedir.

İslâm'dan önceki dinlerde oruç: Belirli bir süre yeme, içme ve cinsel ilişkiden uzak durma, perhiz yapma ya da belirli yiyecekleri yememe, sükût etme, ağzı ve kulağı yalandan ve kötü sözden koruma vb. şekillerde yerine getirilen oruç ibadetine hemen bütün dinlerde rastlanır. Oruç tövbe, kefâret, matem ve bir ritüele hazırlık gibi amaçların dışında sihir ve zühd gerekçesiyle de tutulmuştur.

Yahudilik. Yahudilik'te öncelikle nefsi alçaltma vasıtası kabul edilen ve "tzom" ve ya "innah nefes" kalıbıyla Eski Ahid'de kullanılan oruç ibadeti, "Canlarınıza cefa edeceksiniz" emrinin bir gereği ya da Kral Dâvud'un yaptığı gibi Tanrı'ya dua öncesi yapılması gereken bir hazırlık ritüeli olarak algılanmıştır. Yahudilik'teki en önemli oruç, kefâret günü (Yom Kipur) orucudur. O gün Yahudiler bir yıl içerisinde işledikleri hatalardan ötürü duydukları pişmanlığı dile getirerek Tanrı'dan af dilerler.

Hıristiyanlık, Yahudi oruç geleneğine uygun olarak Yeni Ahid'de Hz. İsa ve havâriilerin oruç tuttuklarından söz edilir. Hz. İsa'nın ihdas ettiği özel bir oruç günü ve ya biçimi olmamakla birlikte Hıristiyanlar ilk dönemlerde bilhassa her Çarşamba ve cuma günü oruç tutmuş, yılın belirli dönemlerinde genelde et ve süt ürünlerine karşı perhiz uygulamışlardır. Çarşamba ve cuma günü oruç tutmanın sebebi, Hz. İsa'nın ölümü öncesinde ve ölümü esnasında çektiği acıların hatırlanması ve bunların içselleştirilmesidir. Günümüz Hıristiyan dünyasında başlıca iki çeşit oruç vardır. 1. Şükran orucu, her hafta pazar günü icra edilen Evharistiya töreninden (ekmek-şarap âyini) önce alkollü içki içmemek şeklinde eda edilir.²¹¹

Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurur: "Oruç benim içindir, onun mükâfatını ben veririm."²¹² Diğer ibâdetler arasında oruca böyle bir özellikle verilmesinin sebebi: Bu sözün iki anlamı var birincisi evet oruç hariç, bütün farz ibâdetler, halkın dışarıdan bakınca görebileceği, organların birtakım hareketlerinden ibarettir. Oruç ise dış organların bir hareketi olmaksızın yapılan bir ibâdetdir. Bu yüzden Allah Teâlâ oruç benim içindir buyurmuştur. İkincisi: "Samediyet bana âiddir." Demektir. "Samed" karnı olmayan, bu yüzden de yeme-içmeye ihtiyacı bulunmayan demektir. Allah Teâlâ bütün iyilik yapanlara oruç tutanlar hariç birden ona, ondan yedi yüze kadar mükâfat vereceğini vaad buyurmuştur. Oruç tutanlar, sabır ehli/sâbirûndur. Allah: "Ancak sabredenlere mükâfatlarını hesapsız verecektir."²¹³ Bu âyetle oruç, hasenât ve sevabı sayılı ibâdetler arsından çıkmış olmaktadır.

Orucun adabı; niyet ve maksadı sağlamlaştırmak, nefsin isteklerine karşı çıkmak, organları haram ve şüphelilerden korumak, yediği şeyin sâfiyetine dikkat

²¹¹ Kürşat Demirci, "Oruç", DİA, c. 33, Ankara, 2007, s.s.414-415.

²¹² Buhârî, Savm,2.

²¹³ Zümer, 39/10.

etmek, kalbi kollamak, Hakk'ın zikrine devam, Hakk'ın teminatı altında olan rızıkına fazla önem vermemek, kendi orucu küçümsemek, eksikliklerinden dolayı ürpermek, ibâdetini hakkıyla yerine getirebilmek için Hakk'tan yardım dilemek.

Sufilerin oruçlarına baktığımız zaman: Sehl b. Abdullah Tüsterî, her on beş günde bir kere yemek yemiş, Ramazan boyunca da sadece bir öğün yemiş.²¹⁴

Sûfilerden bir grup Dâvud orucunu tercih ederler. Çünkü Allah Rasûlü şöyle buyurmuştur: “En efdal oruç, kardeşim Dâvud’un orucudur. O bir gün oruç tutar, bir gün yerdî.”²¹⁵ Savm-ı Dâvud en zor oruçtur. Hatta bu orucun dehr orucu denilen yıl orucundan daha zor olduğu belirtilmiştir. Çünkü nefis devamlı olarak oruçla ülfet edip bağımlılık kazanınca, ona oruçsuzluk zor gelmeye başlar. Oruçsuzluğa alışınca da oruç zor gelir. Bu oruç bir gün tutulup bir gün tutulmadığından ne oruca alışır ne oruçsuzluğa.

Rivâyete göre Şiblî bir adama: “Sen devamlı/ebed oruç tutmaktan hoşlanırmısın?” diye sormuş. O da nasıl oluyor deyince: “Ömrünün geri kalanını bir gün sayar, onu da oruçlu geçirirsin” diye cevap vermiş.²¹⁶

“Biz sizi biraz korku, biraz açlık ile imtihan ederiz... Sabredenlere müjde ver.”²¹⁷ Âyetin sonunda sabredenlere güzel sevap ve mükâfat müjdesi verilmektedir. Yahya b. Muaz (ö. 258/872) şöyle demiştir: Açlık pazarda satılan bir şey olsaydı, ahret ehli kimseler pazara gittikleri zaman ondan başka bir şey almak istemezlerdi. Sehl b. Abdullah (ö. 283/896) ; Yüce Allah dünyayı yarattığı zaman günah ve cehaleti tokluğa, ilim ve hikmeti ise açlığa yerleştirmiştir. Sehl b. Abdullah, aç kaldığı zaman güçlenir, bir şeyler yediği zaman zayıf düşerdi. Ebû Süleyman ed-Dârânî (ö. 215/830); sabaha kadar namaz kılmaktansa, akşam yemeğinde bir lokma az yemek daha çok hoşuma gider. Bu yüzden “dünyanın anahtarı tokluk, ahretin anahtarı açlıktır.” Demiştir.²¹⁸

İmâm-ı Gazzâlî İhyâ'sında Orucu üç sınıfa ayırmıştır:

Avamın orucu: Bu oruç, aç kalmak ve şehvetlerden sakınmaktır.

Havass orucu: Kulak, göz, dil, el, ayak ve sâir âzaları günahlardan uzak tutmaktan ibarettir.

²¹⁴ Ebû Nasr Serrâc Tûsî , *el-Lüma'* , çev.: H. Kâmil Yılmaz, Erkam Yayınları, İstanbul, 2012, s.s.183-184.

²¹⁵ Buhârî, *Teheccüd*, 7.

²¹⁶ Tûsî, *el-Lüma'* , çev.: H. Kâmil Yılmaz, s. 185-188.

²¹⁷ Bakara, 2/155.

²¹⁸ Abdülkerîm el-Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, Ter. Muhammed Çoşan, İlk Harf Yayınevi, İstanbul, 2013, s.s.252-253-254-255.

Ahass'ul-havass'ın orucu: Kalbi, dünyevî düşüncelerden tamamen arındırıp Allah'tan başka her şeyi kalpten uzaklaştırmaktır. Böyle bir oruç Allah'tan ve kıyâmet gününden başka bir şeyi düşünmekle bozulur. Din için düşünmezse dünyayı düşünmek de bu orucu bozar. Fakat din için istenilen dünya, âhiretin azığı olduğu için dünyalıktan çıkar ve böylece bu orucun bozulmasına vesile teşkil etmez. Hattâ kalp ehli, akşam iftarda yiyeceği ve içeceği şeyleri düşünmek suretiyle fikir yürüten kimsenin hatada olduğunu kaydetmişlerdir. Çünkü bu Allah'ın fazlına güvensizlik, Allah tarafından va'dedilen rızka tam inanmamak demektir. Peygamberlerin, siddîk ve mukarreblerin mertebesidir. Mertebenin sözle anlatılması mümkün değildir. Tahkiki sadece amelî yönden mümkündür. Çünkü himmetin bütünüyle Allah'a yöneltilmesi ve Allah'tan başka her şeyi bir tarafa itmek demektir.²¹⁹

İbn Arabî, oruç gerçekte bir şey yapmak değil bir şey yapmamaktır. “oruç bir kalkandır” , başka bir ifadeyle “O’nu kendinizi koruyacağınız bir kalkan yapınız. Böylelikle oruç koruyuculukta Allah’ın yerini almış olur. Oruç ibadetler arasında bir benzeri olmayandır. Şeriat, orucu anlam bakımından üzerinde hiçbir kemalin bulunmadığı kemal özelliğiyle nitelendirmiştir. Çünkü Allah oruca (cennette) özel bir kapı ayırmış ve onu kemali isteyen bir isimle “reyyan kapısı” diye isimlendirmiştir. Oruçlular bu kapıdan girecekler.²²⁰

C.I- 2630. Ayran içen de kendisini sarhoş gösterebilir. Gürültü eder, sarhoş görünür. O murai de kendisini muhabbet sarhoşu sansınlar diye oruçlu görünür, namaz kılar.

Hz. Mevlânâ Mesnevî’de oruç, namaz ve zekât bahislerini genel itibariyle birlikte zikretmiştir. İbadetleri gösteriş için yapan insanlardan örnekle “namaza gidiyorum”, “bugün oruçluyum”, “toplum içinde cumaya gidecek miyiz?” gibi ifadelerdeki sürekli ibâdet söylemlerini mürâî iki yüzlülük olarak ifade eder.

C.II- 945. İnsanlıktan mı bir cevhere sahipsin, eşeklikten mi? Bu ârazlar yok olunca nasıl götüreceksin ki? Bu namaz ve oruç arazlarını Tanrı’ya nasıl ileteceksin ki? Çünkü araz, iki zaman zarfında baki kalmaz, yok olup gider, bir anlıktır. Arazları götürmeye imkân yoktur. Fakat cevherden hastalıkları giderirler. Bu suretle de cevher, bu hastalık arazlarından kurtulur, değişir. Perhiz yüzünden hastalığın geçmesi gibi. Perhiz arazi, çalışmalarıyla cevher olur; acı ağız perhizle tatlılaşır.

Hz. Mevlânâ ibâdetlerin zamanında yapılması ve bu dünyaya ait olduğunu ifade eder. Orucu ve namazın bu dünyaya aittir, öteki tarafta kaza yapma şansın yoktur. Bu dünyada ne yaparsan kendin için yaparsın bu da yanına kâr kalır der. Bu ibâdetlerin her birini cevher olarak nitelendirir, çünkü cevher minerali işlendiğinde kâr elde

²¹⁹ İmâm-ı Gazzâlî, *İhyâu Ulûmi'd'din*, çev.: Mehmed A.Müftüoğlu, c.I, Oruç, İstanbul, 2007, s.602.

²²⁰ Muhyiddin İbn Arabî, *Fütûhat-ı Mekkiyye*, çev.: Ekrem Demirli, Ofis Matbaa, İstanbul,2016, c.5, s.s.36-40

edilebilecek madenlerdir. Hz. Mevlânâ bu sebeple orucu ve namazı işlenebilir cevher olarak anlatmaktadır.

C.I- Kaza gelince kabuktan başka bir şey göremez, düşmanları dostlardan ayıramazsın.

1195. Böyle olunca yalvarmaya başla, ağlayıp inlemeye, tesbihe, oruca devam et! “Rabbim, sen gaipleri bilirsin. Günahtan dolayı bizden intikam alma” diye yalvar, yakar!

Hz. Mevlânâ orucun ibâdetler arasındaki üstünlüğüne dikkat çekmek ve orucun sadece Ramazan Ayına münhasır olmayıp büyük bir dua kapısı olduğunu ifade etmektedir. Nitekim birçok sûfi oruca çok değer vermiştir. “*Ebu Ümâme (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resûlü dedim, bana öyle bir amel emret ki (yaptığım takdirde) Allah beni mükâfatlandırısın." "Sana dedi, orucu tavsiye ederim, zira onun bir eşi yoktur."*²²¹ Hadîsi şerifte de orucun ibâdetler arasında eşi benzeri olmadığına işaret edilmektedir.

C.V- 185...Tanrı'dan çekinmemden, yahut cömertliğimden bir gevherim var ki bu zekatla oruç ikisine de şahittir. Oruç der ki: Bu helalden çekindi, bil ki harama ulaşmasına artık imkan yok.

Oruç tutan kişi yeryüzündeki tüm günahlardan, kötü sözlerden ve kötü düşüncelerden uzak durur. Böylece haram ve günahı terk eden kula oruç şahitlik eder. İmam-ı Gazzâlî sûfîlerin oruç ile ilgili şu sözlerine yer verir: Süfyan-ı Sevrî buyurdu: “Gıybet orucu bozar”. Leys: “Yalan ve Gıybet orucu bozar.” Allah Rasûl’ü der ki: “Nice oruç tutanlar vardır ki, orucundan sadece açlık ve susuzluk elde eder.”²²² “*Hûreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Rasûlullah (s.a.v) buyurdular ki: "Kim yalanı ve onunla ameli terketmezse (bilsin ki) onun yiyip içmesini bırakmasına Allah'ın ihtiyacı yoktur."*²²³

C.III- 3030... Canların gıdası aşktır. Bundan dolayı ruhların gıdası, açlıktır.

Hz. Mevlânâ canların gıdası aşk olduğu için dünyevi hiçbir istek onları bu gıdadan ayıramayacaktır der. Ruhlar oruç ibâdetini Allah’a aşklarının nişanesi olarak

²²¹ Nesâî, Sıyam: 43, (4, 165); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, İbrahim Canan, Akçağ Yayınları: 9/425.

²²² İmâm-ı Gazzâlî, *İhyâu Ulûmi'd'din*, çev; Mehmed A.Müftüoğlu, c.I, Oruç, İstanbul, 2007, s.s. 602-609.

²²³ Buhari, Savm: 8, Edeb: 51; Ebu Dâvud, Savm: 25, (2326); Tirmizî, Savm: 16, (707); *Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, İbrahim Canan, Akçağ Yayınları: 9/503.

yerine getireceği için oruç, ruhun cilalanmasına bir araç olacaktır. Oruç tutan kişi sevgisinin nişanesini böylece Allah yolunda göstermiş olacaktır.

C.V- Şeytan dünyaya aşıktır. Kördür, sağırdır. Bir aşkı başka bir aşk giderebilir. Yakının gizli evinde yer, içerse yavaş yavaş aşk pılı pırtısını oraya çeker götürür. Ey karnına haris olan böylece yücel. Bunun yolu, ancak yiyeceğini değiştirmedir. Ey kalp hastası, ilaca sarıl. Bütün tedbir, mizacı değiştirmeden ibarettir.

295. Ey yemeğe rehin düşüp hapiste kalan, süttten kesilmeye tahammül edersen yakında kurtulursun. Açlıkta birçok yemekler var. Onları ara, onları dile ey onlardan nefret eden. Nurla gıdalan, göze benze. Ey insanların hayırlısı meleklerle uy. Melek gibi Tanrıyı tesbih etmeyi kendine gıda yap da melekler gibi ezadan kurtul. Cebrail murdar şeylere hiç bakmamakta, onların etrafında dönüp dolaşmamakta. Böyle olduğu halde kuvvet bakımından herkes den aşağı mıdır ki?

300. Tanrı âleme ne de hoş, ne de güzel bir sofraya yaymıştır. Fakat o sofraya, aşağılık kişilerin gözlerinden pek gizlidir. Âlem nimetlerle dolu bir bağ olsa fare ve yılan yine toprak yer.

Şeytan dünyevi isteklere, mal mülk ve çokça yemeğe aşıktır. Bunun zıddı da açlıktır. Kalbin en büyük ilacıdır, nitekim meleklerin de yemek yemediğini ifade eder. Yemeğin dünyevi bir ihtiyaç olması dışında yeryüzünde nefsi azdıracaktır. Çok yemiş bir beden yorulur ve uyku hâli artar. Açlığın vermiş olduğu zahmetle kişinin hâline şükrü her daim artacaktır. Tabir burada meleklerle benzemek sadece aç kalmak mânâsında değildir. Oruç ile nefsin terbiye et ve Meleklerle benze. Onlar yemek yemiyor ancak Allah'ın katında hiçbir güç kaybetmiyor demektir.

C.V- Dünyanın yağlı, ballı nimetlerini yemek tehlikelidir. Tanrı yemeğine mani olur. Nitekim Peygamber, "Açlık, Tanrı yemeğidir. Onunla, yani açlıkla sözü doğruların bedenlerini diriltir" demiştir. Yine "ben Rabbime misafir olurum, O beni doyurur, su verir" buyurmuştur. Tanrı da "Ferahlanarak rızıklanırlar" demiştir. Bu kaba Rızık kırıntılarından kurtulursan yüce ve latif rızıklara nail olursun. O manevi rızıktan binlerce okka yemek yesen yine pak ve tûy gibi hafif olarak gidersin.

1745. O yemek, sen de ne yel yapar, ne kulunç, ne de mide ağrısı verir. Az yersen karga gibi aç kalırsın, çok yersen geçirmeye başlar, imtila²²⁴

²²⁴ İmtıla: Dolma, doldurmak, tavuk, kuzu gibi hayvanların veya biber, domates vb. sebzelerin içine pirinç ve başka şeyler doldurularak pişirilen yemek.

olursun. Az yersen huyun kötüleşir, kabalaşır, nobranlaşırın. Çok yersen bedenim imtilaya müstahak olur. Fakat Tanrı tamamından, o lezzetli rızıktan denizler kadar ye, yine de gemi gibi yürü yüz. Oruca sarıl, sabret, orucu terk etme, her an Tanrı Rızkını bekle.

1750. Çünkü o işi gücü güzel Tanrı, bekleyenlere hediyeler verir. Tok adam ekmek beklemez. Ekmeği yiyeceği ister er gelsin ister geç. Aç adam daima nerede der durur. Açlıkla bekler, araştırır. Beklemezsene o yetmiş kat devlet ve ikbal nevalesi sana gelmez. Babacığım yüceler yemeğini ercesine bekle, bekle.

1755. Her aç nihâyet bir yiyecek bulur. Devlet güneşi elbette ona vurur. Himmet sahibi misafir, az yemek yerse sofrası sahibi, ona daha güzel yemek getirir. Yalnız yoksul ve nekes olan sofrası sahibi başka, ona söz yok. Kerem sahibi rızık vericiye kötü zanda bulunma.

Hz. Mevlânâ çok yemenin ruha azap vereceğini az yemenin de sağlık açısından doğru olduğuna işaret eder. Tok olan kişi Allah'ın dua kapısını az çalarken, aç olan kişi her daim Allah'ın kapısında olduğunu ifade eder. Allah sevdiği kulunu bekletir burada açlığı beklemek ve sabır olarak da nitelendirmektedir. Bu beyitlerde açlık sadece karın açlığı mânâsında değildir. Dünyevi tüm isteklerden aç kalmak anlamında kullanılmaktadır.

Nitekim Allah Teâlâ âyetlerinde insana yemek yemelerini helâl kılmıştır. "*İbn-i Abbâs (r.a.) anlatıyor: "Râsûlullah (s.a.v) ve ailesi üst üste pek çok geceleri aç geçirirler ve akşam yemeği bulamazlardı. Ekmekleri çoğunlukla arpa ekmeği idi."*²²⁵ Nu'mân İbnu Beşîr (r.a.) anlatıyor: "*Hz. Ömer (radiyallâhu anh) insanların nâil oldukları dünyalıktan söz etti ve dedi ki: "Gerçekten ben Râsûlullah (s.a.v)'in bütün gün açlıktan kıvrıldığı halde, karnını doyurmaya adı hurma bile bulamadığını gördüm."*²²⁶ Fudâle İbnu Ubeyd (radiyallâhu anh) anlatıyor: "*Râsûlullah (s.a.v) halka namaz kıldırırken, bazı kimseler açlık sebebiyle kıyam sırasında yere yıkılırlardı. Bunlar Ashâb-ı Suffe idi. (Medîne'de misâfireten bulunan) bedeviler, bunlara delirmiş derlerdi. Efendimiz namazdan çıkınca yanlarına uğrar ve: "Eğer (bu çektiğiniz sıkıntı sebebiyle) Allah indinde elde ettiğiniz mükâfaatı bilseydiniz, fakirlik ve ihtiyaç yönüyle daha da artmayı dilerdiniz" derdi"*²²⁷.

Hz. Mevlânâ Allah Râsûlü'nün nasıl bir yaşam sürdüğünü bildiği için çok yemenin, israfa düşmenin manevî olarak insanda olumsuzluklar yaratacağını ifade etmiştir. Bu sebeple fakirlik haricinde ki onların rızıklarını Allah Teâlâ verir ve bu sebeple fakirler hakkında hüküm verme diyen Mevlânâ dünyalık bulan, çalışıp helâliyle kazanan insanlara da oruç ibâdetini tavsiye etmektedir.

²²⁵ Tirmizî, Zühd 38, (2361), Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, İbrahim Canan, Akçağ Yayınları:7/459.

²²⁶ Müslim, Zühd 36, (2978), Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, İbrahim Canan, Akçağ Yayınları:7/460.

²²⁷ Tirmizî, Zühd 39, (2369), Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, İbrahim Canan, Akçağ Yayınları:7/463.

C.V- 2830...Kendine gel, açlık, ilâçların padişahıdır. Açlığı canla başla kabul et, onu böyle hor görme. Bütün hastalıklar, açlıkla iyileşir. Bütün ilâçlar, aç olmadıkça sana tesir etmez.

Ebû Hüreyre (radiyallahu anh) anlatıyor: "Rasûlullah (s.a.v) buyurdular ki: "İki kişinin yiyeceği üç kişiye de yeter. Üç kişinin yiyeceği de dört kişiye yeter."²²⁸İbn-i Ömer (radiyallahu anh) anlatıyor: "(Bir zat) Rasûlullah (s.a.v)'ın yanında öğürmüştü, ona: "Öğürtünü bizden uzak tut. Zira, dünyada insanların en çok doymuş olanları, Kıyamet günü en çok aç kalacak olanlarıdır" buyurdular."²²⁹Mikdâm İbnu Ma'dikerib (radiyallahu anh) anlatıyor: "Rasûlullah (s.a.v) buyurdular ki: "Âdemoğlu, mideden daha şerli bir kap doldurmaz. Âdemoğluna belini doğrultacak birkaç lokmacık yeterlidir. Ancak [nefsinin galebesiyle] illa da (mideyi doldurma işini) yapacaksa bari onu üçe ayırsın: Üçte birini yemeğe, üçte birini suya, üçte birini de nefesine (tahsis etsin, üçte birden fazlasına yemek koymasın)."²³⁰Hadîsi şerîflerde olduğu gibi Hz. MevlânâAllah Râsûl'ünün sözlerini takiben ifadelerini kullanmış

Hz. Mevlânâ Divan-ı Kebîr'de "uzun bir şiirinin kafiyesini "sıyâm" yani oruçtur olarak ele almıştır. Oruç tutarak hırsının yağlı ineğini öldür ki ince şenlik ayının bereketini kazansın çünkü böylesine önemli bir rol oynayan oruç, bayram için sadece ön hazırlıktır. Nasıl ki riyâzet aşkın yaşanması için ön hazırlık ise, insan akşam orucu dostun tecellilerinin şekeri ile açmalıdır.²³¹

Hz. Mevlânâ orucu yedi farklı bölümde aktarmıştır. Orucun gösteriştan uzak tutularak yapılması gerektiğini, namazı ve orucu öteki tarafa göremezsin diyerek dünya hayatında bunların mutlaka yerine getirilmesi gerektiğini dile getirir. Hz. Mevlânâ orucu büyük ibâdetler arasında gösterir. Ramazan ayı orucunun haricinde nafil oruç tutmaya işaret eder. Aşıkların en büyük gıdasının oruç olduğunu ifade ederken melekler yemek yemez, Allah da yemek yemez. Açlık Allah'ın huyundandır demektedir.

Hz. Mevlânâ birçok hastalığı oruç sayesinde tedavi edilebileceğinden bahsetmektedir günümüzde yapılan araştırmalar sonucunda orucun bilimsel olarak faydaları aşağıdaki şekilde belirtilmiştir:

Oruç, metabolizmanın hızlanmasına yardımcı olmaktadır. Oruç tutmak sindirim sisteminin dinlenmesini sağlayarak, daha sağlıklı kalori yakmayı sağlar. Sindirim sistemi sağlığı iyi olmayan kişilerde özellikle oruç, gıdaların enerjiye dönüştürülmesi ve yağ yakımına ciddi katkıda bulunur. Bağırsak fonksiyonuna katkı sağlar. Yapılan

²²⁸ *Buhârî, Et'ime, 11; Müslim, Eşribe 178, (2058); Muvatta, Sıfatu'n-Nebiyy 20, 52, (928); Tirmizî, Et'ime 21, (1821), Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, İbrahim Canan, Akçağ Yayınları: 11/128.*

²²⁹ *Tirmizî, Kıyâmet 38, (2480); İbnu Mâce, Et'ime 50, (3350), Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, İbrahim Canan, Akçağ Yayınları: 11/130.*

²³⁰ *Tirmizî, Zühhd 47, (2381); İbnu Mâce, Et'ime 50, (3349), Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, İbrahim Canan, Akçağ Yayınları: 11/131.*

²³¹ *Safî Arpaguş, Mevlânâ ve İslâm, Vefa Yayınları, İstanbul, 2008, s.453.*

araştırmalar, obeziteden muzdarip olan kişilerin aşırı yemeye teşvik eden sinyallerin düzeltilmesine de oruç faydalı olabilir. Beyinde yeni kök hücrelerin oluşmasını destekleyen oruç, bu işleve yardımcı olarak kimyasalların salgılanmasını sağlar. Bunun yanında oruç parkinson ve alzheimer gibi zihinsel hastalıklara karşı koruyucu rol oynamaktadır. Bağışıklı sistemi güçleneceği için iltihabı azaltır ve kanser hücrelerinin yayılma hızını yavaşlatır. Vücudun genel temizliğine ciddi anlamda faydalıdır. Sindirim sisteminin temizlenmesi dolaylı olarak bütün sistemin temizlenmesini sağlamaktadır. Aç kalınarak karaciğer ve böbreklerdeki toksinlerin temizlenmesini sağlayan Oruç, böylece cilt temizliğine katkıda bulunur. Psikoloji alanında 21. Yüzyılın en önemli doktorları arasında gösterilen Dr. Otto Buchinger oruç hakkında, “oruç tutmak, ameliyatsız, en önemli biyolojik tedavi yöntemidir” demektedir. Almanya’da oruç tutmayı önererek birçok hastayı iyileştirmiştir.²³² Nitekim Dr. Buchinger Kahler; oruç ilaç tedavisi yerine bazı şikayetleri tedavi edebilir. Özellikle metabolik sendrom gibi hastalıklar, romatizmal eklem hastalıkları veya otoimmün hastalıklar ile açlık harika bir tedavi seçeneğidir. Oruç bu kataliz²³³ başlatmak için iyi bir yoldur. Oruç tam anlamıyla detoks özelliği vardır demektedir.²³⁴

III. ZEKÂT

Sözlükte “artma, arıtma, övgü ve bereket” mânalarına gelen **zekât**, terim olarak Kur’an’da belirtilen sınıflara sarfedilmek üzere dinen zengin sayılan Müslümanların malından alınan belli payı ifade eder. Örfte bu payın maldan çıkarılması işleminde zekât denilir. **Sadaka** kelimeside terim olarak zekâtla eş anlamlıdır. Sadaka Müslüman’ın altın, gümüş, deve, sığır, koyun, hububat, mahsul gibi mallarının zekâtıdır; bu zekât Allah’ın tayin ettiği sekiz zümreye verilir”. “Zekât da sadaka mânâsındadır, her ikisi de aynı şeye isim olarak verilmiştir. Zekât hakikaten ve hükmen çoğalma kabiliyeti olan, sahibi tarafından smeşrû yollardan kazanılan mallardan alınan ve lâyıık olanlara bir yardım anlamı taşıyan farz ibâdetdir” tanımını verirken bu eş anlamlılığa dikkat çekerler. Toprak ürünlerinde alınan zekât nisbetini ifade eden **uşr / öşür** (1/10) kelimesi de ziraî mahsullerden tahsil edilen zekâtın özel adı olmuştur.²³⁵

İbrâhim b. Şeybân (ö. 330/941) Şiblî (ö. 334/946) ile karşılaşır ve Şiblî’yi denemek için sorar: Beş deveye gereken zekât ne kadardır? Şiblî, farz olunan, bir koyun vermektir. Ama bize gerekeni soruyorsan hepsini vermektir demiştir. Bunun üzerine bulunduğumuz sûfilik yolu bunu gerektirir, demek istemiştir. İbrâhim tekrar Şiblî’ye

²³² İnternet Haber: Yeni Akit, “Orucun Sağlığa Bilimsel Faydaları Neler”, 25 Mayıs 2017 Perşembe 18:56 Kaynak: <http://www.yeniakit.com.tr/haber/orucun-sagliga-bilimsel-faydaları-neler-334955.html>

²³³ Kataliz: Bir maddenin kimyasal bir tepkimede hiçbir değişmeye uğramadan, başka maddelerin bileşimi üzerine etki ederek tepkimenin oluşmasını veya hızının değişmesini sağlaması.

²³⁴ İnternet Haber: Buchinger Kahler, “Buchinger Kılavuzları”, 25 Mayıs 2017 Perşembe, Kaynak: <https://www.buchinger.de/buchinger-ratgeber/>

²³⁵ Mehmet Erkal, “Zekât”, DİA, İstanbul, 2013, c. 44, s.197.

“bu konuda sizin imâmınız kimdir?” diye sormuştur. O da “Ebû Bekir Sıddık’tır. Çünkü o malının hepsini çıkarıp Allah Rasûl’üne vermiştir.

Sûfilerden bir grubu kendi âdâb anlayışları gereği, zekât malı yemez, istemez ve verildiğinde almazlardı. Oysa ki zekât almalarını Allah mübah kılmıştı. Şu kadar var ki onlar, zekât almayı terk ederek fakirleri kendilerine tercih ediyor, zayıf ve ihtiyaç sahibi olanları sıkıntıya sokmak istemiyorlardı.²³⁶

Sadakasını şurada burada söyleyen kimse, bunu herkese duyurmak istiyor demektir. Cemaat içinde veren kimse ise riyâyâ düşme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Bunlardan kurtulmanın yolu da gizlemek ve susmaktır. Sadakayı gizlemenin fazileti hakkında bir cemaat çok ileri giderek, sadaka verdikleri kişinin kendilerini tanımamasına çalışmışlardır. Bunlardan bazıları sadakasını iki gözü de âmâ olanlara verirdi. Bazıları da verecekleri sadakayı uyumakta olan bir fakirin elbisesinin kenarına bağlardı. Bazıları ise sadakasını, başka biriyle gönderirdi. Birisi vasıtasıyla gönderen, ona kendi ismini ifşâ etmemesini sıkı sıkı tenbih ederdi. Bütün bunları Allah Teâlâ'nın gazabını söndürmeye, riyâ ve gösterişten korunmaya vesile olsun diye yapıyorlardı. Alan şahsın sadaka vereni tanınması kaçınılmaz olduğu zaman, fakire doğrudan değil de, bir aracı vasıtasıyla vermek ve kendisini tanıtmamak daha evlâdır. Çünkü fakirin kendisini tanımada, gösteriş ve minnet; aracılık yapanı tanımakta ise sadece riyâ vardır.²³⁷

C.VI- 2590. Belâyı def etmenin çaresi, sitem etmek değildir. Buna çare ihsandır, aftır keremdir. Peygamber “sadaka belâyı defeder” dedi. Ey yiğit hastalığımı sadakayla tedavi et. Sadaka, yoksulu yakmak, hilm gözleyen gözü kör etmek değildir. Padişah dedi ki: Hayır, yerinde yapılırsa iyidir. Yerinde bir hayırda bulunursan bu, doğru bir harekettir.

C.VI- Bunun içindir ki o kurtuluş padişahı Mustafa, “ey nimet sahipleri, cömertlik kazançtır, kârdır” demiştir. Mal, sadakayla katiyen azalmaz. Hayırlarda bulunmak, malı zâyî etmez, kaybolmaktan kurtarır. Altın zekât vermekle çoşar, fazlalaşır. İnsanı kötülükten, fenalıktan kurtaran namazdır.

3575. Zekât vermen keseni korur. Namazın da seni kurtlardan kurtarır, çobanlık eder sana. Tatlı meyve; dalların, yaprakların arasında gizlidir. Ebedî yaşayış, ölümün içindedir.

Hiz. Mevlânâ Mesnevî'sinde Allah Rasûlü'nün hadîslerine işaret ederek zekâtın önemine vurgu yapmıştır. Burada marifet cömert olmak, cömertliği kimseye

²³⁶ Ebû Nasr Serrâc Tûsî , el-Lüma', çev.: H. Kâmil Yılmaz, Erkam Yayınları, İstanbul, 2012, s.s.178-179.

²³⁷ İmâm-ı Gazzâlî, *İhyâu Ulûmi'd'din* , çev; Mehmed A.Müftüoğlu, İstanbul, 2007, c.I, s.554.

kaptırmamaktadır. Rasûlullah Efendimiz; “Mallarınızı zekâtla koruyun, hastalarınızı sadaka ile tedâvi edin. Belâya dua ile karşı koyun”. “Malının zekâtını ödedin mi kendinden onun şerrini def ettin demektir.”“Sadaka malın miktarını eksiltmez, artırır”; “Zekâtı ödenen mal "kenz (hazine)" değildir, toprağa gömülmüş olsa bile.”“Malınızın zekâtını vermeniz, İslâm'ınızı tamamlar.”²³⁸ buyurmaktadır.

C. VI- 2785. Kutluluk gördün mü şükret, ihsanda bulun. Kötülük gördün mü sadaka ver, yargılanma dile! Çark vur. Ayın nuru ile ruhu parlat. Çünkü tutulma yerine geldi, zararlar gördü, can simsiyah oldu. Onu yine hayalden vehimden, zandan kurtar. Yine kuyudan çıkar, cefa ipinden halâs et. Bu suretle de bir gönül, senin güzel gönül alışınla kanatlansın, uçuşsun, şu balçıktan kurtulsun!

Hz. Mevlânâ sıkıntıya düştüğünüz zaman sadaka verin, verdiğiniz sadaka sizi belâdan sıkıntıdan ve kötülüklerden koruyacaktır demektedir. Öyle ki verilen bir sadaka Allah katında bir yoksulu doyuracak belki de onun duası ile sıkıntıda olan kul kurtulacaktır. Elbette sadakayı iyi niyetle vermek gerekir. Hz. Mevlânâbu düşüncede insanların bunu yapboz oyununa dönüştürmesini istemez. Verilen her sadaka ve zekât Allah rızası için fakirlerin hakkı ve onların kendi malları düşüncesini bilinerek verilmelidir. Böyle olursa bu niyet halis bir niyet olacaktır.

Hz. Mevlânâ her hikâyenin başlangıcı bir konuyu ele alırken ortalarda farklı farklı konulara değinir ve sonunu çok farklı bir yerde bitirir. Bu Hz. Mevlânâ'nın üslubu gereğince “Dünle beraber gitti cancağızım ne varsa düne ait, bugün yeni şeyler söylemek lazım” sözünün sırrını da ortaya koymakta, her beyit farklı mânâlar farklı kapılar açmaktadır. Mesnevî baştan sona okunacak bir kitap olduğu gibi, ortasından, sonundan, kısa kısa, beyit beyit şeklinde de okunabilir. Çünkü Mesnevî’de her insan kendine bir pay, bir payda çıkartacaktır. Buna biraz farklı bir bakış açısı getirerek Mesnevî sizinle konuşmaktadır da denilebilir.

Hz. Mevlânâ cömert bir padişahın sadaka vermesinden şöyle bahseder:

C.VI- Buhara’daki o ulu zat kendisinden bir şey isteyenlere çok iyi muamele ederdi.

3800. Pek çok sayısız ihsanlarda bulunur, ta gecelere kadar cömertlik eder, altınlar saçardı. Altınları kağıt parçalarına sarar, öyle verirdi. Hasılı dünyada buldukça hep böyle ihsanlar ederdi. Güneş gibi, tertemiz ay gibiydi. Onlar da Tanrı’dan aldıkları aydınlığı halka saçarlardı ya. Toprağa altın bağışlayan kimdir? Güneş, madendeki altın da onandır, yıkık

²³⁸ Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, İbrahim Canan, Akçağ Yayınları:7/322-324.

yerlerdeki hazine de her sabah yoksulların bir kısmına ihsanda bulunuyordu. Bu suretle hiçbir tayfanın mahrum kalmamasını isterdi.

Hız. Mevlânâ yukarıdaki beyitlerde beşerî bir padişahıan bahsederken aslında mecazî olarak bu cömert, bu kutlu ihsan sahibinin Allah Teâlâ olduğunu anlatmaktadır. Çünkü güneş gibi, ay gibi ter temiz, kaldı ki beşerden bahsetmiş olsa dahi Allah'tan aldığını halka saçıyor demektir. Hız. Mevlânâ'nın semâsındaki ritüellere baktığımız zaman sağ elin havada olması "Hak'tan alırım" sol elin aşağıya bakması "halka saçarım" kendime ise hiçbir şey mâl etmem mânâsı yatmaktadır. Burada da mecazî anlatım olduğunu görerek her ne olursa olsun yeryüzünde insanlar sıkıntı da çekseler rızıklarını bir şekilde çıkartmaktadırlar. Bu yine Cenâb-ı Allah'ın ihsanıyla gerçekleşmektedir.

Hız. Mevlânâ konuyla ilgili Sadr-ı Cihân'ın hikâyesini anlatmaktadır:

C. VI- 3805. Bir gün dertlilere lütfeder, öbür gün dul kadınlara ihsanda bulunur. Daha öbür gün yoksul fakirlere okuyup okutmakla uğraşan yoksul fakirlere kerem eder. Daha öbürüsü gün halkın eli boşlarına para verir, daha öbürüsü gün de borçlulara ihsan ederdi. Yalnız bir şartı vardı: kimse ağzını açıp bir şey istemeyecekti. Gececeği yolun kenarına bütün yoksullar duvar gibi dizilirler, susarlar beklerlerdi.

Hız. Mevlânâ burada aslında şu hadîs-i şerîften bahsetmektedir: Cenâb-ı Hak gerçek fakirlerin dilenciler olmayıp edepleri sebebiyle halktan bir şey isteyemeyenler olduğunu belirtir ve bunların bilinip sadakanın öncelikle bunlara verilmesi gereğine dikkat çeker. "*(Sadakalar) Allah yoluna kendilerini vakfetmiş fakirler içindir. Ki onlar yeryüzünde dolaşmaya muktedir olmazlar. (Hallerini) bilmeyen, iffet ve istiğnalarından dolayı onları zengin kimseler sanır. Sen (Habibim) o gibileri sîmalarından tanırısın. Onlar insanlardan yüzsüzlük edip de bir şey istemezler...*"²³⁹ Râsûlullah da Ebû Dâvud'un kaydettiği bir rivâyette şöyle buyurur: "(Hakîki) fakir, kendisine bir iki hurma veya bir iki lokma yiyecek verdiği kimse değildir. Gerçek fakir odur ki, halka ihtiyacını açıp dilenmez, halk da onun ihtiyaç içinde olduğunu bilip yardım edemez." Yani, örfen fakir bilinen, kapı kapı dolaşıp az da olsa birşeyler alabilenler var ya! Onlar kendilerine zekât verilmesi gereken, şer'î ölçülerin dilenci saydığı kimseler değildir. Çünkü o, rızıkını te'mîne muktedirdir. Tabî bunların zekâta müstehak olmadığını söyler. Ancak hadîsin asıl gayesinin muzdar kalmadıkça böyle dilenmeyi zemetmek olduğu belirtilmiştir. Öylelerine de zekâtın verilebileceği kabul edilmiştir.

"Kişiyeye, ancak çalışarak kazandığı şey helâldir"²⁴⁰ diyen dinimiz, gerçek fakirin insanlardan bir şey istemesine ruhsat vermiş ise de çok kayıtlı olarak vermiştir. Şer'î ölçülerle fakir sayılmayacak kimsenin dilenmesini yasaklamıştır. el-Firâsî, Rasûlullah

²³⁹ Bakara, 2/173.

²⁴⁰ Necm, 53/39.

(s.a.v)'e: *Dileneyim mi, ya Rasûlullah? dedi. Peygamber (s.a.v): "Hayır, eğer mutlaka bir şey istemen gerekirse, salih kişilerden iste!"*²⁴¹ buyurdu. Rasûlullah (s.a.v): *Halktan bir şey istemeyeceğine kim bana söz verir ki, ona cenneti garanti edeyim"*²⁴² buyurdu. Rasûlullah (s.a.v): *"Kime yokluk isabet eder de (halinden şikâyet ederek) onu halka arz eder (onlardan bir şeyler ister)se yokluğu giderilmez. Kim de onu Allah'a arz ederse, Allah onu çabuk zengin eder. Ya çabuk ölümle veya çabuk zenginlikle."*²⁴³ diye buyurdu

Dilenmeyi haram kılan şartlardan biri "sağlıklı ve güçlü olmak"tır. Hadîste ذئمر قسوى ifâde edilmiştir. Zî-Mirre kuvvetli, şiddetli mânâsına gelir. Seviyy de "sakat olmayan", "âzâları tam" mânâsına gelir. Şu halde "zengin" e olduğu gibi "çalışabilecek durumda olan"a da dilenmek yasaklanmıştır.²⁴⁴

Hz. MevlânâSadrı Cihân'ın hikâyesine şöyle devam etmektedir.

C.VI- 3810. Birisi ağız açtı da bir şey istedi mi bir habbe bile alamazdı. Şartı kim susarsa kurtulur hükmüydü. Kesesi, kasesi, susanlarındı. Nasılsa bir gün ihtiyarın biri, açım, bana zekât ver demişti. İhtiyarı men ettiler. Ama o boyuna söylemekteydi. Halk hayretlere düştü. Sadr-ı Cihan babacığım ne utanmaz ihtiyarsın dedi. İhtiyar sen benden daha ziyade utanmazsın dedi.

3815. Bu cihanı yedin yuttun bir de âlemlerle beraber öteki âlemi elde etmeye tamah ediyorsun! Bu sözü duyunca güldü, o ihtiyara bir hayli mal verdi. Adamcağız, bütün malları yalnız başına alıp götürdü. O ihtiyardan başka ondan bir şey isteyen hiçbir kimse ne yarım habbe altın elde etti, ne bir zerre kumaş.

Burada ihtiyar zât, Sadr-ı Cihan'ı eleştirmekte onca mala sahipken dahi insanları sıraya diziyorsun onları bekletiyorsun hiç böyle şey olur mu demektedir. Elbette bir zengin bu şekilde insanlara gösteriş yaparak mal dağıtması İslâm dinine göre asla hoş değildir. Ancak Hz. Mevlânâ Sadr-ı Cihan padişahını bir beşer olarak da gösterse de alsında bu kişi mecazî anlatımla Allah Teâlâ'dır. Sadece sabırla Allah Teâlâ'dan dileyen insanlara her şeyi nasip edeceğini ifade etmektedir. Nitekim bir kimsenin rızkı bugün gelirken, diğer bir kimsenin yarın gelebilir. Bir kişinin duası bir ay sonra kabul olurken, bir diğerinin duası farklı bir gün kabul olabilir. Burada Allah'ın kaza ve kaderinin yanı sıra insanların nasiplerini beklemeleri ve bekleme sürelerindeki sabırdan bahsetmektedir. Diğer bir mânâda Allah Teâlâ kendisinden başka kimseye el açana değil, yalnız Allah'tan dileyene ihsan ederim yalnız Allah'tan isteyin vurgusu

²⁴¹ Nesaî, zekât 84. Ebû Davut Süleyman B. Eş'as Es-sicistani, *Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi*, çev.; Necati Yeni-el-Hüseyn Kayapınar, Şamil Yayınları: 6/278.

²⁴² Nesaî, Zekât 86. Ebû Davut, *Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi*, Şamil Yayınları: 6/276.

²⁴³ Tirmizî, zühhd 18; Ahmed b. Hanbel, I, 407, 442. Ebû Davûd, *Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi*, Şamil Yayınları: 6/277-278.

²⁴⁴ *Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, İbrahim Canan, Akçağ Yayınları:7/423-424.

yapılmaktadır. Hikâyede Sadr-ı Cihân yardım dileyen kimseye yardım etmemiş sadece bir yaşlı ihtiyara yardım etmiştir. Bu kişide Allah'ın sevgili kullarından biri olduğunu söyleyebiliriz.

Hikâye şöyle devam etmektedir:

C. VI- Fakihlerin günüydü, bir hoca, hırsla geldi, feryad ediyordu. Bir hayli ağladı, sızlandı, fakat çare yoktu. Her çeşit söz söyledi, hiçbir faydası olmadı.

3820. Ertesi günü ayağını eski çaputlarla sardı, kötürümler arasına karıştı. Ayağının sağına soluna tahtalar bağladı, bu suretle kendisini ayağı kırık bir alil göstermek istedi. Padişah onu gördü tanıdı hiçbir şey vermedi. Ertesi günü yüzünü bir keçe parçasıyla örttü. Fakat padişah yine tanıdı, ağzını açıp bir şey istediği için kusurda bulunmuştu, ona hiçbir şey vermedi. Yüz türlü hileye başvurdu, nihâyet aciz kalıp kadınlar gibi çarşafa büründü.

3825. Dul kadınların arasına karışıp elini gizledi başını eğdi öylece durdu. Fakat padişah, yine tanıyıp sadaka vermedi. Hocanın mahrumiyetten yüreği yandı.

Hiz. Mevlânâ isteklerimizde ve dileklerimizde samimi olmayı ifade etmektedir. Samimi dua, samimi istek, haddini aşmadan ve Allah Râsûlü'nün dediği gibi sağlıklı olduğumuz halde çalışıp kazanmak, başkasına el açmamak gerekir. Yapılan her duada ve her istekte samimi olmamız gerekmektedir. Bunca hilelere başvuran adam:

C.VI- Sonunda bir kefenciye gitti. Dedi ki: beni bir kilime sarı yol üstüne koy. Hiç ağzını açma, yalnız Sadr-ı Cihan'ın buradan geçmesini bekle. Belki görünce ölü sanır da kefen parası almak üzere bir şey verir.

3830. Ne verirse yarısını sana veririm. Kefenci para gözler bir yoksuldu dediğini kabul etti. Onu bir kilime sarıp yol üstüne koydu. Padişahın yolu oraya düştü. Kilimin üstüne bir miktar altın attı. Hoca, hemen aceleyle kilimden elini çıkarıp altınları aldı. Kefencinin almasına, verilen altınları gizlemesine meydan bile bırakmadı oaceleci adam. Ölü, kilimden elini uzatıp paraları aldıktan sonra başını kilimden çıkardı.

3835. Padişaha dedi ki: ey bana kerem kapılarını kapayan bak nasıl aldım gördün ya. Sadr-ı Cihan doğru dedi, aldın ama ölmekçe kapımdan hiçbir şey koparamadın ya inatçı. " Ölmeden önce ölü" sırrı budur işte. Çünkü ölümden sonra ganimetler elde edilir. Ey hilebaz, Tanrı'ya karşı ölümden başka hiçbir hüner para etmez bir inâyete uğramak yüzlerce

çalışıp çabalamadan yeğdir. Çalışıp çabalamanın yüzlerce çeşit bozukluğu olabilir. Çalışmada bu korku var.

3840. O inâyet ölüme bağlıdır. Bu yolu, güvenilir erler sınıdılar. Ama ölüm de onun inâyeti olmadıkça gelip çatmaz. Aman sen, sen ol inâyete sığınmadan hiçbir yerde durma. İnâyet bu koca yılan zümrüttür. Yılan zümrüdü görmedikçe kör olur mu hiç?

Sadr-ı Cihan'ın sözlerinde yine Allah'a dönüş var, adam padişah'tan bir nebze de olsa para kopartıyor, ancak benliğini yok ettikten kendini öldürdükten sonra. Buradaki ölüm beden ölümü değildir, burada Hz. Mevlânâ'nın nefsin, kötü huyların ölmesini nakletmektedir. Eğer kötü huylarımızı öldürürsek hileden uzak safiyâne duygularla dileklerimize ulaşmış olabiliriz.

C.IV- 3460. Yoksullara ihsanda bulundun, zekât verdin, elinle bir hayırda bulundun mu o âlemde bu hayır, ağaçlık, çayırılık, çimenlik olur. Sabır suyun, cennetteki nehirler... Cennetin süt ırmağı, sevgin, aşkıdır. İbadetten zevk alman, bal nehri, Tanrı aşkıyla sarhoş olman, şevk duyma şarap ırmağıdır. Bu sebepler, o eserlere benzemez. Fakat Tanrı, nasıl oldu da bu sebeplerin yerine o eserleri getirdi? Kimse bilmez. Bu sebepler, dünyada nasıl senin ihtiyarınla, senin fermanınla meydana geldiyse o dört ırmak da ahrette şüphe yok, senin fermanına tabi olur.

Yeryüzünde yaptığımız her iyilik öldükten sonra bize bir sermaye olarak geri dönecektir. Ancak bu dünyada biriktirdiğimiz hiçbir şey bizimle gelmeyecektir. Hz. Mevlânâ yapılacak her şeyin ahrette insana mükafat olarak verileceğine işaret etmektedir.

C.III- Şimdi sen de kulağını gafletten temizle de o dertlinin ayrılık derdini dinle. Onun derdine kulak astın, elemelerini dinledin mi bil ki bu, o dertliye verdiğin bir zekâttır. Gönül hastalarının dertlerini dinler, yüce canın su ve toprak ihtiyacını anlarsan, bu bir zekâttır.

485. Dertli adamın tereddütü dolu, dumanlarla dolu bir gönül evi vardır. Dertini dinlersen o eve bir pencere açmış olursun. Senin bu dinleyişin ona bir nefes yolu oldu mu gönül yurdunda o acı duman azalır. Yolcu, eğer yüce Tanrı'ya gidiyorsa bize dertdaş ol, derdimize çare bul. Bu tereddüt, bir hapistir, bir zindandır. Canın bir tarafa gitmesine müsaade etmez ki. Bu şu tarafa çeker, o bu tarafa. Her biri, doğru yol benim der.

490. Bu tereddüt, Tanrı yolunun tuzağı, sarp yeridir. Ne mutlu ayağı çözümlü kişiye. O, doğru yolda tereddütsüz gider. Eğer yol bilmiyorsan öyle bir hür adamın adımını nerede? Onu ara!

Hz. Mevlânâ zekât kavramını sadece maddi değil, manevî olarak da değerlendirmektedir. Bir insanın sıkıntısını dinlemiş olmamız onun derdine çare olmamız ya da onun sıkıntısını hafifletmemizde bir çeşit zekât bir çeşit sadakadır demektedir. Hz. Mevlânâ her mânâda inceliği ve ince düşüncelerini ifadelerinde şu sevaptır, bu günahtır gibi anlatımlar kullanmamıştır. Üslubunda hem sertlik hem yumuşaklık bulunmaktadır.

C.VI- 2105. O olmasaydı denizler olmaz, denizlerdeki heybet vücut bulmaz, balıklar ve padişahlara lâyük inciler meydana gelmezdi. O olmasaydı yeryüzü olmaz, yeryüzünün içinde definelere, dışında yaseminler yaratılmazdı. Rızıklar da onun rızkını yemektir. Meyveler de onun yağmuruna karşı dudakları kupkuru bir haldedir. Kendine gel, bu işteki düğüm, tersine düğümlemişti. Sana sadaka verene sen sadaka ver! Ey yoksul zengine zekât ver. Bütün altınlar, bütün ipekli kumaşlar, yokluktur, yoksuldur.

Hz. Mevlânâ burada yine her şeyin sahibinin Yüce Allah olduğunu ifade etmektedir. Yoksulun zengine sadaka ver demesindeki mânâ budur, burada maddi olarak sadaka değil bir önceki beyitte bahsettiğimiz manevî sadaka, manevî zekât vardır. Yani zengini yüksekte ulaşılmaz görme, zenginde kendini üstte görmesin, çünkü her şeyin tek sahibi vardır oda Yüce Allah'tır. Fakir bir kimse ilmi ile zengine sadaka vermiş olur. Bu nasıl olabilir? Öğrendiği sanatı öğretmesiyle, okuduğunu aktarmasıyla, iyiliğe teşvik etmesiyle, kötü huylardan alıkoymasıyla, yaptığı bir hata bir kusuru incitmeden söylemesiyle. Derdi sıkıntısı varsa çare yollar arayarak yardım etmiş olur böylece bunların hepsi bir sadakadır, bir zekâttır.

C.I 85... Zekât verilmeyince yağmur bulutu gelmez, zinadan dolayı da etrafa veba yayılır.

“Yağmur” için “rahmet” ismini kullanması, gerekse zekât ve sadakanın içtimâî hayat için ifâde ettiği “rahmet” duygularının ortaya koyması açısından fevkâlade önemli husûsiyeti arz etmektedir. Bu beyitte hem maddî hemde mânevî anlamda anlamak mümkündür. Doğrusu buradaki zinâdan dolayı yaygınlaşacak vebâ hastalığı ile günümüzde fuhuş ve cinsel yollardan yaygın hâle gelen zührevî hastalığa işaret etmektedir. Hz. Mevlânâ bulunduğu zamandan daha ilerisine de işaret ettiğini görmekteyiz.

C.I- Ömer “O yangın, Tanrı alâmetlerindedir. Sizin hasislik ateşinizden bir şüledir. Suyu bırakın yoksullara ekmek dağıtın. Eğer bana tâbi iseniz hasisliği terk edin” dedi.

3715. Halk, Ömer’e “bizim kapılarımız açık. Cömert kişileriz, mürüvvet ehliyiz, dediler. Ömer dedi ki: “Siz, âdet olduğu için yoksullara ekmek

verdiniz, Tanrı için eli açık olmadınız. Öğünmek, görünmek, nazlanmak için cömertlik etmektesiniz; korkudan. Tanrı'dan çekinmeden, ona niyaz etme yüzünden değil!" Mal tohumdur, her çorak yere ekmek; kılıcı her yol vurucunun eline verme! Din ehlini kin ehlinden ayırt et; Hakla oturanı ara, onunla otur!

3720. Herkes, kendi kavmine (meşrebine uygun kimselere) cömertlik gösterip mal, mülk verir, Nâdan kişi de bu suretle bir iş yaptım sanır.

Mevlânâ Mesnevî'de hikâye ettiği bir başka hâdisede de Hz. Ömer zamanında Medîne'de büyük bir yangın çıktığını, bütün şehri yaktığını anlatmakta, Hz. Ömer'in bunun sebebini zekâtın verilmemesine, cimrilik edilmesine, fakir fukarânın gözetilmemesine hamlettiğini ifade etmektedir. Mevlânâ da bu hadîseyi zikrettikten sonra "mal tohumdur, her çorak yere ekmek; kılıcı her yol vurucunun eline verme! Din ehlini kin ehlinden ayırt et; Hakla oturanı ara, onunla otur! Herkes, kendi kavmine (meşrebine uygun kimselere) cömertlik gösterip mal, mülk verir, Nâdan kişi de bu suretle bir iş yaptım sanır." Sözleriyle zekât ve sadaka verilirken nelere dikkat edilmesi gerektiğini ve kimlere verilmesinin lâzım geldiği üzerinde durmaktadır.²⁴⁵

Hz. Mevlânâ zekâtın on iki farklı bölümde bahsetmiştir. Hz. Peygamber Efendimiz "*sadaka belâyı def eder*" Hz. Mevlânâ'da "*ey yiğit hastalığını sadakayla tedavi et. Sadaka, yoksulu yakmak, hilm gözleyen gözü kör etmek değildir.*" İfadeleriyle verilen zekâtların ve sadakanın önemine dikkat çeker. Nitekim Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.v) "*ey nimet sahipleri, cömertlik kazançtır, kârdır*" derken "Hz. Mevlânâ cömertlikle mal eksilmez, aksine altın vermek ile malın artar demektedir.

Allah'ın cömertliğinden bahseden Hz. Mevlânâ Allah'ın kullarından hiçbir şeyi esirgemediğini dile getirmektedir. Nitekim onca yaşanan olaylar, kötülükler ve günahlara karşılık Cenab-ı Allah'ın kullarının ısrarcı hatalarından dahi dönebilecekleri hususunda sabırla beklediğini söylemektedir.

Sadakaların fakirlere mutlaka verilmesi gerektiğini söyleyen Hz. Mevlânâ gerçek fakirlerin insanlardan bir şeyler istemediğini dile getirmekte ve en çok onları övmektedir.

Nitekim Cenab-ı Allah kuluna isterse rızık verir arttırır isterse azaltır. Allah O'ndan dua ederek istememizi ister, O'nun verme kudreti bizim isteyişimizden çok çok üsttedir. Zaman zaman rızıkımızın azalması hevâ ve hevesimizdendir. Nefsimizin azgınlığı hususunda Sadr-ı Cihan hadîsesinden bahseden Hz. Mevlânâ kulların isteklerinin yalnız Allah'tan olması gerektiğine de işaret etmektedir.

²⁴⁵ Sâfi Arpağuş, *Mevlânâ ve İslâm*, Vefa Yayınları, İstanbul, 2008, s.469.

Hz. Mevlâna Hz. Ömer hadîsesini örnek vererek zekât vermeyen insanların ve toplumların zaman içinde başlarına musibetler geleceğine de işaret etmektedir.

IV. DUA

Dua kelimesi, “çağırarak, seslenmek, istemek; yardım talep etmek” mânâsındaki da’vet ve da’va kelimeleri gibi mastar olup, “küçükten büyüğe, aşağıdan yukarıya vâki olan talep ve niyaz” anlamında isim olarak da kullanılır. Ayrıca Allah’a sunulacak talepleri sözlü ve ya yazılı olarak dile getiren metinlere de dua denilir. İslâm literatüründe ise Allah’ın yüceliği karşısında kulun aczini itiraf etmesini, sevgi ve tâzim duygular içinde lutuf ve yardımını dilemesini ifade eder. Arapça’da kullanıldığı edatlara göre bir kimse için hayır duada ve ya bedduada bulunmak mânâlarını da taşır.

Duanın ana hedefi insanın Allah’a halini arzetmesi ve O’na niyazda bulunması olduğuna göre dua kul ile Allah arasında da bir diyalog anlamı taşır. Bunun gerçekleşmesi için önce Allah insanı kendi varlığından haberdar etmiş, insan da varlığını benimsediği bu yüce kudret karşısında duyduğu saygı ve ümit hisleri sebebiyle kendisinden daha üstün olanla irtibat ihtiyacını duymuştur. Dua böyle bir irtibat neticesinde insanın bir taraftan kendi ihtiyaç ve eksiklerinin telâfisini, diğer taraftan daha mükemmele ulaşmasını hedefleyen bir diyalog vasıtasıdır. Bir başka söyleyişle dua sınırlı sonlu ve âciz olan varlığın sınırsız ve sonsuz kudret sahibi ile kurduğu bir köprüdür. Bu sebeple insanlık tarihin hiçbir döneminde duadan uzak kalmamıştır.²⁴⁶

C.I- 1575. Can dudusunun hikâyesi de bu çeşittir. Fakat nerede kuşlara mahrem olan kişi? Nerede zayıf ve suçsuz bir kuş ki onun içine Süleyman, askeriyle ordu kurmuş olsun! Şükür yahut şikâyetle feryat edince yere, göğe zelzeleler düşsün! Her demde ona Tanrı’dan yüz mektup, yüz haberci erişsin; o bir kere “Ya Rabbi” deyince Hak’tan altmış kere “Lebbeyk” sesi gelsin! Hatası, Tanrı indinde ibâdetten daha iyi olsun; küfrüne nispetle bütün halkın imânı değersiz kalsın!

1580. Öyle kişiye her nefeste hususi miraç vardır. Tanrı, onun tacının üstüne yüzlerce hususi taç koyar.

Hz. Mevlânâ açılan elin, söylenen sözün, şükürün ya da şikâyetin dahi Allah katında çok önemli olduğuna işaret ederken kul “Ya Rabbi” derse Allah “lebbeyk” “buyur, emrine amadeyim” demektedir. Yani Hz. Mevlânâ Allah’ın kulları üzerinde sıkıntı ve dertlerine bu şekilde yetiştğini dile getirmektedir. Öyle kullar vardır ki onların hatalarındaki feryat Allah nazarında ibâdetten daha üstte üsttedir demektedir. Burada Hz. Mevlânâ duâ eden kişinin samimiyetine ve Bakara Sûresindeki “*Kullarım sana, beni sorduğunda (söyle onlara): Ben çok yakınım. Bana dua ettiği vakit dua*

²⁴⁶Selâhaddin Parladi, “Dua”, DİA, İstanbul, 1994, c.9, s.594.

edenin dileğine karşılık veririm. O halde (kullarım da) benim davetime uysunlar ve bana inansınlar ki doğru yolu bulalar.”²⁴⁷ Âyetine istinaden söylemiştir.

Allah Rasûl’ü (s.a.v) buyurdular ki: *"Her gece, Rabbimiz gecenin son üçte biri girince, dünya semasına iner ve: "Kim bana dua ediyorsa ona icabet edeyim. Kim benden bir şey istemişse onu vereyim, kim bana istiğfarda bulunursa ona mağfirette bulunayım"*²⁴⁸ der.

C.II- 380. Peygamber dedi ki: “Pazarlarda iki melek daima dua eder. Ey Tanrı, sen verenlere, ihsan edenlere fazlasıyla ver; nekes malını da telef et! Bilhassa canını bağışlayan, kendisini Tanrı’ya kurban eden, İsmail gibi boynunu veren kişiye fazlasıyla ver! “Hiç o boyna bıçak işler mi? Şehirler de bu yüzden diridirler, bu yüzden zevk ve safa içindedirler. Sen kâfir gibi yalnız kalıba bakma.

385. Çünkü Tanrı, onlara karşılık olarak ebedi ve gamdan, mihnetten, kötülükten emin bir can vermiştir.

Burada Hz. Mevlânâ Allah yolunda ilerleyen, Hz. İsmâil gibi bu uğurda canını vereme pahasına yaşayan insanlara meleklerin dua ettiğine işaret etmektedir.

C.II- 690...Dua da senden, icabette. Emniyet de senden korku da.

C.II- 2445...Bu dua da senin öğretmenlemdir, senin ihsanındandır. Yoksa külhanda nasıl olur da gül bahçesi yetişir?

Hz. Mevlânâ bu beyitlerde duanın kapısını Allah dilerse açar, bize can veren Allah istemezse, dua dahi edemeyiz. Öyle ki buna en büyük örnek Firavun örneğidir. Nitekim Firavun son anda secde ederek tevbe etmek istese de Allah kapısını artık kapatmış ve Firavunu böyle bir tevbeden uzaklaştırmıştır. Nitekim Allah Teâlâ’nın sonsuz kudret ve affediciliğinin yanında Firavun ve Firavun gibilerin dualarına da icabet etmediğini görmekteyiz. Tabi buradaki dua örneğine bir not düşelim ki Hz. Râsûlullah (s.a.v) Efendimiz bir hadîs-i şerîfnde; *“Mazlumun duasından kaçının, kâfir bile olsa. Zira onun duasının önünde perde yoktur.”*²⁴⁹ demektedir ki Yüce Allah kâfir bile olsa duanın gücünün başka bir şey olduğunu ifade etmektedir. Nitekim inanmayan bir kimsenin duası bilmeden Yüce Allah’a sığınmasından ileri gelmesindedir. Tabi bu hususta kâfir bir kimsenin îmânlı bir kişiye haksız bir şekilde üstün geleceği mânâsında değildir.

Nitekim diğer bir beyitte Hz. Mevlânâ Allah’a dua ederken dikkat etmemiz gerektiğini Hz. Peygamber döneminden şöyle açıklamaktadır:

²⁴⁷ el-Bakara, 2/186.

²⁴⁸ Buhârî, Tevhid 35, Teheccüd 14, Daavât 13, Müslim, Salâtu'l-Müsâfirin 166, (758); Muvatta, Kur’ân 30, (1, 214); Tirmizî, Daavât 80, (3493); Ebû Dâvud, Salât 311, (1315).

²⁴⁹ Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, İbrahim Canan, Akçağ Yayınları:6/525.

C.II- Peygamber, o hastayı dolaştı, o ağlayıp inleyen zavallının halini hatırladı. Sonra dedi ki: “Acaba sen bir çeşit dua mı ettin, bilmeyerek bir zehirli aş mı yedin? Hele bir hatırla bakayım, nefsin, hilesinden coşunca ne çeşit duada bulundun?” Hasta “Hiç hatırıma gelmiyor. Himmet et de hatırlayayım” dedi.

2460. Mustafa'nın nur başıslayan huzuru hürmetine duayı hatırladı. Her yanı aydınlatan Peygamber'in himmeti, ona hatırlayamadığını hatırlattı. Hakla bâtil arasını ayırt eden aydınlık, gönülden gönüle açılmış olan pencereden parladı. Dedi ki: “Ya Resulallah, bir hezeyandır ettim, şimdicek duamı hatırladım. Daima günaha giriftar olup duruyordum. Denize düşenin yılanı sarılması gibi önüme ne gelirse sarılıyordum...”

2475. Ben de, Ya Rabbi, bana o azabı hemencecik burada çeğektir de, “O” âlemde rahat edeyim diye dua edip durmaktaydım. İstek kapısının halkasını bu suretle çalışıyordum. Derken bu hastalığa tutuldum. Canım zahmetten âramsız bir hale düştü. Zikrinden, evradımdan kaldım. Kendimden de haberim yoktu, iyiden, kötüden de. Yüzünü görmeseydim; ey kutlu, ey kokusu güzel ve mübarek Peygamber ;

2480. Hayat kaydından tamamıyla sıyrılacaktım. Bana padişaha lütfedip derttaş oldun da bu gamdan kurtardın” Peygamber, “Ne yaptın? Sakın bir daha bu duada bulunma. Kendi kökünü kendin kazıp sökme. Ey zayıf karınca, senin ne takatin var ki böyle bir yüce dağı yüklenmeye kalkışıyorsun! ” dedi. Adam dedi ki : “Sultanım, tövbe ettim. Bir daha böyle bir cürette bulunmam, böyle bir lâf etmem.”

Bir adamın yeryüzünde yaptığı günahların cezasını ahirete kalmadan çekmek istemesi üzerine ettiği dua çok çileli bir hastalığa yakalanmasına sebep olur. Hz. Peygamber Efendimizde böyle bir duanın doğru olmadığını anlatmasıyla devam etmektedir. Dua ederken isteyecek şeylerin derecesine de dikkat etmek gerekmektedir. Zira kulun kendi hakkında hayırlı gördüğü Allah'ın nezdinde hayırlı olmaya bilir.

Bununla ilgili diğere bir beyitte Hz. Mevlânâ şöyle bir örnekle cevap vermektedir:

C.II- 135. Bir hırsızcağız, bir yılan oynatıcısının yılanını çaldı. Aptallığından onu ganimet saymaktaydı. Yılanıcı, yılanın zehirlemesinden kurtuldu. Yılan da hırsızını ağlatıp inleterek öldürdü. Yılanıcı, o ölü adamı görüp tanıdı, “Onu benim yılanım öldürdü, canından etti. Hırsız bulayım da yılanımı ondan alayım diye dua edip duruyordum, gönlüm yılanımı bulmayı istiyordu. Tanrı'ya şükür olsun ki o dua kabul edilmedi. Ben duamın kabul edilmeyişini zıyan sandım ama bana faydaymış” dedi.

140. Nice dualar vardır ki ziyanın, helâk olmanın ta kendisidir. Pâk Tanrı, onları kereminden kabul etmez.

Allah Râsûlü bir hadîs-i şerîfnde şöyle buyurmaktadır: “*Her dua semaya çıkmaktan yasaklanmıştır. Bana salât getiren dua müstesna, o çıkabilir.*” Burada dualar arasında bazı dualar örneğin: “Beddualar, insanların kötülüğünü isteyen dualar, Müslümanlara karşı yapılan dualar ve kendi nefsimiz için yaptığımız şer dualar.

Ebû Zerr (r.a) buyurdu: “Yemeğe ne kadar tuz yetiyorsa, hayırlı işlere de ancak o kadar dua yeterlidir.”²⁵⁰ Diyerek duaların da yeteri kadar yapılmasına işaret etmektedir.

C.II- 2550...Peygamber, o hastaya dedi ki: “ Sen, şunu söyle; Tanrı, sen bize güçlükleri kolaylaştır. Dünya yurdunda bize iyilik ver, ahiret yurdunda da. Yolumuzu gül bahçesi gibi lâtif bir hale getir, ey Yüce Tanrı, konağımız zaten sensin.”

Hiz. Mevlânâ burada Allah Rasûlünün nasıl dua ettiğine işaret etmektedir. Elbette başımıza birçok zorluk sıkıntı gelecektir biz bu sıkıntılardan ancak Allah Teâlâ'nın yardımıyla kurutulabiliriz. Ve Hiz. Peygamber Efendimiz bazı hadîslerinde de nasıl dua etmemiz gerektiğine işaret etmiştir: “Râsûlullah sallallahu aleyhi ve sellem özlü duaları sever, özlü olmayan duayı yapmazdı.”²⁵¹ Yine Allah Râsûl'ü şöyle buyurdu; “Allah'ım, beni bağışla, bana merhamet et, rızânı kazandıracak işler yaptır ve bana hayırlı rızık ver, de. Bu sözler senin hem dünya hem de âhiret için istemen gereken şeyleri ihtiva eder.”²⁵² “Dayanılamayacak deritten, insanı helâke götürecekt tâlihsizlikten, başa gelecek fenalıktan ve düşmanı sevindirecek felâketten Allah'a sığınınız.”²⁵³ “Allah'ım! Senden beni doğru yola iletmeni ve o yolda başarılı kılmanı niyâz ederim.”²⁵⁴ Allah'ım! Günahlarımı, bilgisizlik yüzünden yaptıklarımı, haddimi aşarak işlediğim kusurlarımı, benden daha iyi bildiğin bütün suçlarımı bağışla! Allah'ım! Ciddî ve şaka yollu yaptıklarımı, yanlışlıkla ve bilerek işlediğim günahlarımı affeyle! Bütün bu kusurların bende bulunduğunu itiraf ederim. Allah'ım! Şimdiye kadar yaptığım, bundan sonra yapacağım, gizlediğim ve açığa vurduğum, ölçüsüz bir şekilde işlediğim ve benden daha iyi bildiğin günahlarımı affeyle! Öne geçiren de Sen, geride bırakan da Sensin. Senin gücün her şeye yeter.”²⁵⁵

C.III- 175... Her duada güzel bir nefese sahip değilsen yürü, özü sözü doğru kardeşlerden dua iste.

²⁵⁰ İmâm-ı Gazzâlî, *İhya'u' Ulûmid'Dîn*, çev: Mehmed A. Müftüoğlu, c.I, Vefa Yayınları, İstanbul, 2007, s.773

²⁵¹ Ebû Dâvûd, Vitir 23.

²⁵² Müslim, Zikir 36.

²⁵³ Buhârî, Daavât 28, Kader 13; Müslim, Zikir 53. Ayrıca bk. Nesâî, İstiâze 34, 35.

²⁵⁴ Müslim, Zikir 78.

²⁵⁵ Buhârî, Daavât 60; Müslim, Zikir 70. Ayrıca bk. 1427 numaralı hadîsin kaynakları. Bir benzeri 1425'de geçmişti.

180. Tanrı, “ Ey Musa, bana suç etmediğin, kötü söylemediğin bir ağızla sığın, dua et” dedi. Musa, “Bende o ağız yok deyince Tanrı, “Başkasının ağızıyla dua et” Başkasının ağızıyla nasıl günah edebilirsin? Ya Rabbi diye başkasının ağızıyla çağır” buyurdu. Sen de öyle muamelede bulun ki ağızlar, gece gündüz sana dua edip dursunlar. Günah etmediğim ağız, başkasının özürler dileyen ağızdır.

185. Yahut da kendi ağzını temizle, ruhunu çevik bir hale getir. Çünkü Tanrı adı temizdir, temizlik geldi mi pislik, pılsını pırtısını toparlayıp gider. Zıtlar, zıtlardan kaçır. Ziyâ parlardı mı gece kalmaz. Ağza temiz bir ad gelince de ne pislik kalır, ne gamlar, kederler.

"Rasûlullah (s.a.v) buyurdular ki: *“İcâbete mazhar olmada gâib kimsenin gâib kimse hakkında yaptığı duadan daha sür'atli olanı yoktur.”*²⁵⁶ Hz. Mevlânâ'da burada duânın temiz bir dil, temiz bir kalp, kötülük ve günah işlememiş bir ağızdan çıkmasını ifade etmektedir. Nitekim kirli bir el ile nasıl yemek yenmeyip ellerimizi temizlememiz gerekiyorsa dilimizdi ve kalbimiz de bu şekilde temizlememiz gerekir. Hz. Musa kıssası da bundan bahsederken, bir bebek kendi yemeğini ister ancak yiyemez, ona yardımcı olarak anne lokmayı onu ağzına götürür. Bunun gibi insanların da birbirileri için dua etmeleri tavsiye olunmuştur. İbrahim (a.s.): “Hesabın görüleceği gün beni, anamı, babamı ve bütün mü'minleri bağışla.” Diye dua ederdi.²⁵⁷ Ebü'd-Derdâ (r.a) Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyururken dinlediğini söylemiştir: “Bir Müslüman'ın, yanında bulunmayan din kardeşine yapacağı dua kabul olunur. Bir kimse din kardeşine hayır dua ettikçe, yanında bulunan görevli bir melek ona, ‘duan kabul olsun, aynı şeyler sana da verilsin’ diye dua eder.”²⁵⁸

Hz. Musâ'nın kavmi kendileri için Allah'tan dua etmelerini isterdi: “Bizim adımıza Rabbine dua et, bize onun ne olduğunu açıklasın” dediler.”²⁵⁹ Temiz bir ağızla dua etmenin diğer temeli de şu âyete dayanmaktadır: “Haydi, kafirlerin hoşuna gitmese de Allah'a, Allah için dindar ve ihlâslı olarak dua edin!”²⁶⁰ Dindar ve ihlâslı olanlar günah işlemekten uzak duracakları için âyeti kerîmede bu hâl üzere dua edin demektedir.

C.III- 200...Dertsiz dua soğuktur, bir şeye yaramaz. Dertli dua ve niyaz, gönülden, aşktan gelir.

205. O gizlice niyazın, o önü sonu anman yok mu? İşte sâf, halis ve hüznünlü dua odur. “Ey Tanrım ey feryadıma erişen, ey yardımcım emendir.

²⁵⁶ Tirmizî, Birr 50, (1981), Ebû Dâvud, Salât 364, (1535); Müslim, Zikr 88, (2733); Buhârî, Mezâlim 9. Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, İbrahim Canan, Akçağ Yayınları:6/526.

²⁵⁷ İbrahim, 14/41

²⁵⁸ Müslim, Zikir 87, 88. Ayrıca bk. İbni Mâce, Menâsik 5.

²⁵⁹ el-Bakara, 2/68.

²⁶⁰ Mü'min, 40/14.

Bu beyitlerde Hz. Mevlânâ gönülden dua etmenin faydasından bahsetmektedir. Dert ve sıkıntı insanın duasına samimiyet getirecek, böylece yaptığı her dua gönülden isteyerek olacaktır. Nitekim A'raf sûresi 55.âyette “Rabbimize yalvara yakara ve gizlice dua edin. Bilesiniz ki O, haddi aşanları sevmez.” demektedir. “Kendi kendine, yalvararak ve ürpererek, yüksek olmayan bir sesle sabah akşam Rabbini an. Gafillerden olma.”²⁶¹

C.III- 755...Tanrı “Beni çağırdın mı, suçlu da olsan, putperest de olsan Ben, yine icabet ederim. Onun için duadan hiç çekinme; hiç usanma. Dua, nihâyet seni gulyabani nefsin elinden kurtarır.” demiştir.

Hz. Mevlânâ Allah Teâlâ'nın her duaya icabet ederek ateist, putperest, deist ya da farklı inançlara mensup insanların da dualarını kabul ettiğini ifade etmektedir. Çünkü Allah Teâlâ'nın merhameti ve rahmeti yeryüzünde herkesten ve her şeyden üstündür. Bununla beraber bu merhamet ve rahmetin kudretini anlamak çok zordur. Böylece insanlar inançsız da olsalar halis bir kalp ile dua etmeleri Allah'ın onlara farklı sınavlar sunacağını gösterirken, kulları arasında ayırım yapmadığına işaret etmektedir.

Bir dua var ki vasıtasızdır diyen Hz. Mevlânâ şöyle der:

C.III...O ihtiyarsız dua, yok mu bambaşka bir şeydir. O da, adamın kendisinden değildir, Tanrı'dandır. Tanrı ilhamıdır.

2220. O esnada insan, yok olur, O duada bulunan Tanrı'dır: Dua da Tanrı'dandır, icabet de. Arada mahlûk yoktur.

Hz. Mevlânâ duaları Allah Teâlâ'nın istediğini ve bu duaları da Allah Teâlâ'nın izni ve isteği ile insanın söylediğini ifade etmektedir. Bunun yanı sıra kulun duasındaki samimiyet ile Allah ile arasında mesafelerin kalmadığını hem kendi hem de bir başka vasıta kullanmadığını ifade etmektedir. Bakara sûresi 186.âyette belirtilen Cenâb-ı Allah'ın kullarına çok yakın oluşuna işaret etmektedir.

C.III- Ey perde altında kalan iyi dikkat et, Tanrı “ dua edin, Beni çağırın... Size icabet edeyim” ded. İcabetin şartı bile duadır.

2305. Kimin gönlü illetlerden arınmışsa onun duası ululuk sahibi Tanrı'ya kadar varır, makbul olur.

Mesnevî'de geçen bir hikâyede Hz. Davûd zamanında bir adam, zahmetsizce rızık kazanmak ister ve gecelerce yalvar yakar dua ederdi. Halk zahmetsizce nasıl rızık kazanabilirsin? “Hiç dua, bir şeye sahip olmaya sebep midir? Bu, şeraitte görülmüş bir şey mi?”²⁶² Bu kuru bir dua ile mümkün olamaz derlerdi. Bir gün evinin önüne bir öküz geldi adam bu öküzü bana Allah gönderdi bu benim rızkımdır dedi ve öküzü kesti.

²⁶¹ A'raf, 7/205.

²⁶² Mevlânâ, *Mesnevî*, çev:Veled İzbudak, c.III, b.2335-2330.

Hikâyenin devamında Hz. Davûd (a.s) öküzü kesen adam ve öküzün sahibi arasında mahkeme kuruldu halk öküzün sahibinden yanaydı. Hz. Davûd öküzü kesen adamı suçlu bulunca adam yalvardı yakardı her yalvarışı Allah'a her sığınması Allah idi. Bunların üzerine Hz. Davûd halvete girdi, vahiy yoluyla Allah'tan gelen haber ile hüküm vermek istiyordu. Hüküm vahiyle geldi ve Hz. Davûd cevabını verdi:

C.III- 2425. Davud, ondan sonra dedi ki. "A inatçı, bütün malını mülkünü hemencecik ona bağışla. Yoksa bak, sana söylüyorum, işin fena olur, yaptığın zulüm ve cefa meydana çıkar." Adam, bu söz üzerine başına topraklar serpip elbisesini yırtarak "her an zulmünü artırıp durmaktasın" dedi. Yine bir müddet Davud'u kınamaya koyuldu, Davud, tekrar onu huzuruna çağırıp, dedi ki: "Ey bahtı körleşmiş herif, madem ki talihin yok, gayri yavaş, yavaş karanlıklar basmaya başladı.

2430. Senin gibi bir eşeğe çerçöple saman bile yazık... Öyle olduğu halde sen yine baş köşeyi gözetip duruyorsun ha! Yürü çocukların da onun kulu, kölesidir, karın da! Artık fazla söylenme!" Davacı iki eline taş almış, göğsünü dövmekte, bilgisizliğinden, bir aşağı, bir yukarı gidip gelmekteydi. Halk da Davud'u kınamaya başladı. Davacının gönlünde ne var, bilmiyorlardı ki. Bir insan, saman çöpü gibi havaya kapılmış, maskara olmuşsa zalimi mazlûmdan nasıl fark edebilir?

2435. Zalimi mazlûmdan ayırt eden, zulümkâr nefsinin boynunu vurmuş kişidir. Yoksa içten içe nefse zebun olan kişi, deliliğinden mazlûmlara düşman kesilir. Köpek, daima yoksula, âcize saldırır, fırsat bulursa ısırır da. Komşularından av kapmak aslanlara göre ayıptır, köpeklerle değil. Zalime tapan, mazlûmu öldüren kişilerin hepsi de pusudan çıkararak köpekçesine saldırdılar.

Ve sonunda Allah'ın hükmünün neden böyle olduğunu Hz. Davûd (a.s) açıkladı:

Davut dedi ki: "Dostlar, gayri o gizli şeyin meydana çıkması zamanı geldi. Hepiniz kalkın da şehirden dışarıya çıkalım, o gizli sırrı öğrenelim. Filân ovada büyük bir ağaç vardır, dalları gürdür, çoktur, birbirleriyle birleşmişlerdir.

2445. Kol budak salıvermiş, geniş bir yeri kaplamıştır. Kökü de yere yayılmıştır. İşte o ağacın kökünden bana kan kokusu geliyor. O güzel ağacın kökünde kan var. Bu kötü talihli herif, onun altında efendisini öldürmüştür. Tanrı'nın hilmi, bunu şimdiye kadar örttü. Fakat bu kaltaban, buna hiç şükretmedi. Efendisinin çoluğuna çocuğuna ne nevruzlarda bir şey verdi ne bayramlarda, o yoksulların, o muhtaç biçarelerin hallerini, hatırlarını bir lokmayla olsun arayıp sormadı, eski hakları aklına bile getirmede.

2450. Bu melûn herif şimdi de bir öküz için onun oğlunu yere vuruyor. Günahının perdesini kendi kaldırıyor, yoksa Tanrı, suçunu örtüyordu. Bu kötü zamanede kâfir olsun, fasık olsun... Herkes, kendi perdesini kendi yırtar. Zulüm, can sırları arasında gizli kalır, fakat onu halkın önüne koyan zalimdir. Hele bakın, benim boynuzlarım var, şu âlemde cehennem öküzünü bir görün diye kendisini kendisi gösterir!”

Bu beyitlerde can alıcı nokta “*Tanrı, suçunu örtüyordu. Bu kötü zamanede kâfir olsun, fasık olsun*” cümlesidir. Hz. Mevlânâ Allah’ın her kulun kusurlarını örttüğünü, büyük olsun küçük olsun onlara tevbe şansı verdiğini dile getirmektedir. Burada günlerce yalvara yakara içten dua eden bir insanın duasını kabul ederken, öteki taraftan bir zalimin foyasını ortaya çıkartan Yüce Allah yeryüzünde her şeyden haberdar olduğu gibi her şeyi belirli bir düzende adaleti sağlamaktadır. Günümüzde bu konuda çok yakınan insanlar görmekteyiz, hatta isyana yönelmenin başlıca sebeplerinden biri de “Allah’ın adaletsiz olduğunu iddia eden” gruplar başta gelir. Oysa Cenâb-ı Hak hiçbir kulunu bir diğerinden ayırmadığı gibi, bir diğerini de ötekine üstün kılmaz. Sınavların farklı olması kiminin zengin kiminin fakir olması bu kanunu değiştirmez. Allah’ın adaleti mutlaka zamanı geldiğinde yerini bulur. “Biz, kıyamet günü için adalet terazileri kurarız. Artık kimseye, hiçbir şekilde haksızlık edilmez. (Yapılan iş,) bir hardal tanesi kadar dahi olsa, onu (adalet terazisine) getiririz. Hesap gören olarak biz (herkese) yeteriz.”²⁶³ “Allah hiçbir kimseye haksızlık etmek istemez.”²⁶⁴

C.III- 2330... Adam, yüzünü göğe tutarak dedi ki: “Ya Rabbi, benim halimi senden başka kimsecikler bilmez. Gönlüme o duayı sen ilham ettin, gönlümde yüzlerce ümit belirttin. Lâf olsun diye dua etmedim ya... Yusuf gibi rüyalar görmüştüm.”

C.III- 2380... Adam dedi ki: “Ey Davut, yedi yıldır gece gündüz dua etmekte, Tanrı’dan, Ya Rabbi, helâl ve zahmetsiz bir rızık istiyorum, diye niyazda bulunmaktayım.

Öküzü kesen adam bu duanın Allah tarafından işaret edildiğini ifade etmektedir. Bu mümkün mü dediğimiz zaman mutlak Cenâb-ı Allah her işimizden haberdar ve bizlere yaşantımızda işaretler vermektedir. Cenâb-ı Allah nasıl namazda onun huzurunda olmamızı istiyorsa doğru dua ederek O’ndan talep etmemizi istemektedir. “Allah size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez; fakat sizi tertemiz kılmak ve size (ihسان ettiği) nimetini tamamlamak ister; umulur ki şükredersiniz.”²⁶⁵ Âyetindeki istemek de dua ile olacaktır.

Cenab-ı Allah duaları geri çevirmez, bu sebeple dua ederken dikkat etmek gerekmektedir:

²⁶³ Enbiyâ, 21/47.

²⁶⁴ Al-î İmrân,3/108.

²⁶⁵ Mâide, 5/6.

C.III- Tanrı dedi ki: “Ya Musa, öğret çünkü biz, keremimizden hiçbir duayı asla reddetmeyiz. Musa dedi ki: “Ya Rabbi, sonra pişman olacak, elini dişleyecek, elbiselerini yırtacak.

3280. Kudret, herkesin harcı değil... Aciz, Tanrı'dan çekinen kişiye sermayedir. Eli bir şeye erişmeyen, Tanrı'dan korktu, çekindi, kendisini ibâdete verdi... Yoksulluk, işte yüzden daima övünülecek bir şeydir! Zengin zenginliği yüzünden Tanrı tapısından reddedildi. Çünkü kudreti var; sabrı terk etti, dilediğini yapıverdi! Âcizlik, yoksulluk, insana hırslarla, gamlarla dolu olan nefis belâsından aman verir.

Mesnevî'nin bu beyitlerinde duanın zenginlik ve dünya hırsı üzerine olmasına karşılık insanların hâllerinden örnekler vererek “Zengin zenginliği yüzünden Tanrı tapısından reddedildi. Çünkü kudreti var; sabrı terk etti, dilediğini yapıverdi” ifadesi kullanılmaktadır. Hz. Mevlânâ bu hadîseyi Hz. Musâ (a.s) ve Cenâb-ı Allah arasında geçen bir diyalogdan almıştır. Bu sebeple sabra vurgu yapan Hz. Mevlânâ her dua kabul edilse de edeceğimiz dualara dikkat etmemiz gerektiğine vurgu yapmaktadır.

C.III- İş, güçlükten, zordan, alın terinden ibarettir; buysa gümüşdür, altındır, tabaklarla verilen ihsandır. Sana bir yerden bir töhmet gelse, mutlaka zulmettiğin birisi mihnete düşmüş, beddua etmiştir. Ama sen dersin ki ben bir şey yapmadım, kimse hakkında bir töhmette bulunmadım.

3450. Fakat başka çeşit bir günah etmişindir. Tohum ektin, nasıl olur da meyve vermez? Zina edene yüz sopa vururlar da zinakâr, ben kimseyi dövmedim ki der. Fakat bu belâ, bu dövüş, o zinanın cezası değil mi? Ama sopa, gizli bir yerde edilen zinaya nasıl benzer? Ey Kalîm, yılan hiç sopaya benzer mi? Ey hakîm, dert, devaya benzer mi ?

Bu beyitlerde başımıza gelen herhangi bir musibetin mutlaka bir ah, bir beddua aldığımızı işaret eden Hz. Mevlânâ insanın kendi muhasebesini iyi yapması gerektiğini dile getirmektedir. Nitekim burada hem adaletin tecellisi er yada geç bu dünyada farklı yollarla çıkacağına, işaret etmektedir. Burada her kim kendini bir başkasından üstün görürse ona yaptığı zulüm o kişinin duası ile kendine zarar verebilir. Çünkü her kul Allah'ın kulu ve herkesin sahibi yine Yüce Allah'tır. “Biliniz ki Allah'ın cezalandırması çetindir ve yine Allah'ın bağışlaması ve esirgemesi sınırsızdır.”²⁶⁶ “Günahın açığını da gizlisini de bırakın! Çünkü günah işleyenler, yaptıklarının cezasını mutlaka çekeceklerdir.”²⁶⁷ Âyetleri bize apaçık anlatmaktadır.

C.IV- Bu suretle de bilirsin ki Tanrı, her şeyi bilir... her şeye, ona layık olan ilacı verir ey düşman. Ne vakit bir eğrilik ettin, ne zaman bir

²⁶⁶ Maide, 5/98.

²⁶⁷ En'âm, 6/120.

kötülükte bulundun da onun ardından derhal layığı görmedin? Ne zaman gökyüzüne bir nefes bir dua gönderdin de ardınca ona benzer bir iyilik gelmedi?

2460. Dikkat etsen, uyanık olsan her an, yaptığın işin cevabını görürsün! Dikkat ederde ipe sarılırsan senin için kıyametin gelmesine hacet yok. Remiz ve işareti gören kişiye açık söz söylemeye ihtiyaç var mı? Bu bela sana aptallığından gelir... Nükteleri remizleri anlamazsın! Gönül kötülük yüzünden karardı da kapkara oldu mu artık anla... burada sersemleşmenin lüzumu yok!

Hz. Mevlânâ bu beyitlerde duanın kabulü ve insanların her işarettten mânâ çıkartması gerektiğini dile getiriyor. Buda muhabbet konusunun içinde olsa da burada değinmek istedik. Allah'a olan muhabbetimizi kesmememiz ondan gelen işaretleri yabana atmamız gerektiğini göstermektedir. Başımıza gelen herhangi bir olaya acaba mı, Allah cüzî iradeyi bilmez düşüncelerine kapıldığımız zaman Allah'a dua etme kapımızı kapatmış olabiliriz. Doktora gittiğimizde verdiği ağrı kesici nasıl diş ağrımızı geçiriyor ve tedavi için bize zaman tanıyorsa Allah'a yaptığımız her duadan sonra mutlaka bu duanın ardı arkasını kontrol etmemiz Rabbimizden işaretler beklememiz gerekmektedir. Ettiğimiz duaları unutmamız işareti görmemize engel olacaktır. Mutlaka her duanın bir vakti bir zamanı var olabilir. Bu sebeple Hz. Mevlânâ "uyanık ol" ifadesini kullanmıştır.

C.IV- 2910. Kim gönlünü daha fazla cilâladı ise daha ziyade görür... Ona daha fazla suretler görünür. Sen eğer bu arılık Tanrı lûtfu dersin gönlünü arıtmaya muvaffak oluş da O'nun vergisidir, O'nun lûtfundandır. O çalışma da o dua da himmet miktarıncadır... "İnsan, ancak çalıştığını elde eder!" Himmeti veren ancak Tanrı'dır... Hiçbir saman çöpü, padişahın himmetine sahip değildir. Tanrı'nın bir adamı bir işe ayırması, bir işe koşması, dileği, isteği, ihtiyar ve iradeyi men etmek değildir ki!

2915. Fakat talihsiz bir zahmet erdi mi o pılısını pırtısını toplar, küfür ve isyan semtine çeker.

Himmet kelime mânâsı olarak "Arapça, azim, enerji, istek, arzu, meyi, şevk gibi anlamları olan bir kelime. Bir olgunluk hali veya kulun bir şeyi elde etmek üzere kalbinin bütün gücüyle Hakk'a yönelmesi. Allah'ın icabeti sonucu vuku bulur; tesir Allah'tandır, kul ise duacı olarak vasıta, yoksa kul hiçbir zaman Allah (c.c.) olamaz. Velilerin bu anlam çerçevesi içerisinde şekillenen gücü, Arapça şu atasözüyle anlatılır: Himmetü'r-ricâl takla'u'l-cibâl (Allah adamlarının himmeti, dağları yerinden oynatır).²⁶⁸ Yeryüzündeki hiçbir cansız varlık Allah'ın himmetine ihtiyaç duymaz çünkü nasıl yaratıldılarsa o şekilde görevlerini yerine getirirler. Hz. Mevlânâ burada Allah'ın

²⁶⁸ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimler ve Deyimler Sözlüğü*, OttoYayımları, Ankara, 2014, s.s.217-218.

insanları belirlediği bir görev için yarattığını dile getirmektedir. Dua eden kişiye Allah yardım eder ancak insan verilen işi ya da duasından geri kaçmamalı işini sonuna kadar devam ettirmelidir. Devam etmeyip yarıda bırakmak isyan mânâsına gelebilir. Allah'ın kulu için hazırladıkları karşısında kulun verilene sabretmeden çekip gitmesi isyana sebebiyet verebilir.

C.V- 305...Ey kendisine sığınılan Tanrı, ey kendisinden imdat istenen Rab, esirgeme, ihsan et de erkek, kadın herkes, senin şarabından içsin. Ey duaları duadan önce duyan, muratları istenmeden veren Tanrı, gönle her an yüzlerce kapı açarsın.

Hz. Mevlânâ, Allah'ın her şeyi önceden işittiğini dile getirmektedir. Ve “*Allah işitendir, bilendir*”²⁶⁹ âyeti birçok Sûrede tekrar etmektedir. Bu sebeple Allah kulun kalbinden de dışından da istediklerini mutlak bilir. Dua etmemiz gerektiğini biz bilsek de sadece içimizden geçiririz. Ancak Cenâb-ı Allah bizden el açarak dua etmemizi ister. Herhangi bir şeyi eşimizden dostumuzdan isterken elimizi uzatırız, nasıl insanlardan istediğimiz şeyi almak için elimizi uzatmamız gerekiyorsa Allah Teâlâ'dan da elimizi açarak istememizi beklemektedir. Nitekim Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.v): “*...Allah'tan avuçlarınızın içiyle isteyin, sırtlarıyla istemeyin; duayı tamamlayınca avucunuzu yüzlerinize sürün.*”²⁷⁰ Buyurmuştur. Öyle ki her gün rızık istemesek bile rızığımız gelir. Hatta sürekli şükretmesek bile nimetimiz eksilmez. Hz. Mevlânâ Mesnevîde “*Dua ederken Tanrı'ya sınık bir halde el kaldır. Tanrı'nın merhamet ve ihsanı, sınık kişiye doğru uçar.*”²⁷¹

Allah'a dua ve şükretmeden nasılsa gelir diye düşündüğümüz rızığımız bir gün kesilebilir:

C.V- 1485. Yediğinden fazlasını yine tohumluk yapar. Çünkü tekrar mahsul elde edeceğinden şüphe etmez. Tohumu, o yerden elde ettiği için yine o yere saçmaktan çekinmez. Kunderacı da ekmeğinden arttırdığı parayla gön ve sahtiyan satın alır. Elime ne geçiyorsa bunlardan geçiyor. Kapalı rızım bunlarla açılıyor der. Eline geçen para o yüzden geçtiğinden parasını ona sarf eder.

1490. Fakat bu yer ve deri, ancak perdedir. Asıl rızık her an Tanrı'dan bil. Elde ettiğin karı, elde ettiğin yere ekersen birine karşılık yüz bin elde edersin. Turalım şimdi sebep sandığın yere tohumu ektin. İki üç yıl o tohum bitmez, mahsul vermezse ne yaparsın? Tanrı'ya yalvarmadan el açıp dua etmeden başka elinden ne gelir? Tanrı huzurunda elini başına vurursun. Bu el ve baş, bu çırpınış, rızık onun verdiğiğine tanıktır.

²⁶⁹ el-Bakara, 2/137-224-227-244-256.

²⁷⁰ Ebû Dâvud, Salât 358, (1489, 1490, 1491).Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, İbrahim Canan, Akçağ Yayınları:6/527.

²⁷¹ Mevlânâ, *Mesnevî*, Veled İzbudak, c.V, b. 490.

1495. Bu suretle anlar bilirsin ki rızkın aslının aslı, odur. Rızık arayan da onu arar. Rızkı ondan ara, Zeyd'den, Amr'dan değil. Sarhoşluğu ondan iste esrardan, şaraptan değil.

Hız. Mevlânâ insana rızkı veren de, sağlığı veren de Allah Teâlâ'dır. Lakin insanlar sadece sıkıştıkları ve zor durumda kaldıkları zaman dua ederler demektir.

C.VI- Bunu bil de belki peygamberlerin sonuncusunun yolu hürmetine ağızdan o kuvvetli mühür kaldırılır.

165. Peygamberlerden kalan mühürleri, Ahmed'in dini hürmetine kaldırdılar. Açılmamış kilitleri vardı; onlar, "İnna fettehna"²⁷² eliyle açıldı. O, bu dünyada da şefaattir, o dünyada da, bu dünyada insanı dine götürür, o dünyada cennetlere. Bu dünyada "Sen onlara yol göster" der; o dünyada "Sen onlara ay gibi yüzünü göster" der. Onun gizli, aşikâr işi, daima "Ya Rabbi, sen kavmime doğru yolu göster, onlar bilmiyorlar" demektir.

170. Onun nefesiyle iki kapı da açıktır. Duası, iki âlemde de müstecap olur. Ona benzer ne gelmiştir, ne de gelecek. Bu yüzden son peygamber olmuştur. Sanatında son derece ileri gitmiş bir üstadı görünce bu sanat, sende bitmiştir demez misin? Ey peygamber, mühürleri kaldırmak, kapalı kapıları açmaktasın, Hatem'sin, bu iş, seninle ve sende bitmiştir. Can bağışlayanlar âleminde bir Hatem'sin sen. Hâsılı mühürleri kaldırma ve kapıları açmada Muhammed'in işaretleri, tamamıyla açıklık içinde açıklıktır, açıklık içinde açıklıktır, açıklık içinde açıklık.

*"Biz sana doğrusu apaçık bir fetih ihsan ettik. Böylece Allah, senin geçmiş ve gelecek günahını bağışlar. Sana olan nimetini tamamlar ve seni doğru bir yola iletir. Ve sana şanlı bir zaferle yardım eder."*²⁷³ Âyetine işaret eden Hız. Mevlânâ âlemlere rahmet olarak gönderilen Hız. Peygamber (s.a.v) Efendimiz geldikten sonra yeryüzünde hiçbir kilit kalmamıştır demektir. Hız. Peygamber Efendimize çokça dua etmemizi ve salâtü selâm getirmemizi ifade etmektedir. Nitekim hadîsi şerîfte; *"Fadâle İbnu Ubeyd (r.a): "Rasûlullah (s.a.v) dua eden bir adamın, dua sırasında Hız. Peygamber (s.av.)'e salât ve selam okumadığını görmüştü. Hemen: "Bu kimse acele etti" buyurdu. Sonra adamı çağırıp: "Biriniz dua ederken, Allahu Teâla'ya hamd u senâ ederek başlasın, sonra Hız. Peygamber (s.a.v)'e salât okusun, sonra da dilediğini istesin" buyurdu."*²⁷⁴ *Hemen şunu belirtelim ki, Rasûlullah'a salât u selam okumak bizzat Rabbül âlemîn'in emridir: "Şüphesiz ki Allah ve melekleri, Peygamber'e çok salât (ve tekrîm) ederler. Ey*

²⁷² Fetih, 48/1-2-3.

²⁷³ Fetih, 48/1-2-3.

²⁷⁴ Tirmizî, Daavat 66,(3473, 3475); Ebû Dâvud, Salât 358, (1481); Nesâî, Sehv 48, (3, 44), *Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, İbrahim Canan, Akçağ Yayınları:6/533.

*imân edenler, siz de ona salât edin, tam bir teslimiyetle de selâm verin*²⁷⁵. Kelime, kulun Allah'a salâtını ifade ediyorsa, dua, namaz, ta'zîm mânalarına gelir, ancak Allah ve Peygamber (s.a.v)'in insanlara salâtını ifade ediyorsa, bu durumda aynı kelime "tezkiye" ve "Îlâhî rahmete mazhar kılma" mânâlarına gelir. Melekler salât ediyorsa bu, dua ve istiğfardır.²⁷⁶

Hz. Mevlânâ VI. Ciltte duanın sırrının gözyaşı olduğunu dile getirmektedir. Bu bölümde isteme yollarından bahseder:

C.VI- 2335. Hiçbir şeyim yok, o haldeyim işte. Bana lütfet. Zahmetler çektim, rahatlaştı beni, rahatımı arttır benim. Gözyaşlarıma gark oldum, üryan bir halde durmadayım. Senin kapını göreceğim göz yok bende. Gözsüz kuluna rahmet et de gözyaşları, şu yazıda bir yeşillik, bir ot bitirsin. Gözyaşım kalmazsa gözyaşı ihsan et. Peygamberin yaş dökücü gözleri gibi hani. O bile bunca devletiyle, bunca ululuğuyla, bunca ileri oluşuyla beraber Tanrı kereminden gözyaşı istedi.

2340. Artık benim gibi eli boş bir kâse yalayıcı, nasıl olur da kanlı gözyaşlarını iplik gibi salmaz? Öyle bir göz bile gözyaşına meftun olduktan sonra benim gözyaşlarım, yüzlerce ırmak olmalı. Onun gözyaşlarının bir katrası, benim iki yüz ırmağımdan yeğdir. Çünkü o bir katraıyla insanlar da kurtuldu, cinler de. O cennet bahçesi bile yağmur isteyince çorak ve çirkin toprak nasıl istemez? Kardeş, elini duadan ayırma. Kabul edilmiş, edilmemiş, bununla ne işin var senin?

2345. Ekmek bile bu gözyaşına mâni olursa elini ekmekten yumak gerek. Kendine çeki düzen ver, çevikleş, yan yakıl da ekmeğini gözyaşlarıyla pişir!

Allah duaları geç kabul eder, Hz. Mevlânâ bunu beyitlerinde farklı bir ifade ile açıklamaktadır:

C.VI- Nice ihlâs sahibi vardır ki ağlar, sızlar, dua eder. Duasındaki ihlâs dumanı da göğe kadar gider. Suçluların sızlanmasından bir öd ağacı kokusu, bu güzelim gök kubbenin ta yücelerine kadar varır. Bunun üzerine melekler Tanrı'ya sızlanmaya başlarlar: Ey her duayı kabul eden, ey sığınılan Tanrı!

4220. Mümin kulun yalvarmada. Onun senden başka dayandığı yok. Sen yabancılara bile ihsanda bulunursun. Her iştah sahibi, dileğini senden diler.

²⁷⁵ Ahzâb 33/56.

²⁷⁶ Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, İbrahim Canan, Akçağ Yayınları:7/137-138.

Tanrı buyurur ki: Bu onu horlamak için değil. Ona geç ihsan etmem, onun faydasıdır. İhtiyacı onu gafletten ayılttı, bana çevirdi; saçından tuttu, çeke, çeke benim tarafıma getirdi. Dileğini verirsem yine döner, o oyuncağa kapılır gaflete gark olur gider.

4225. Gerçi ey sığınılan en düşkünlere yardım eden Tanrı diye gönlü kırık, perişan bir halde ağlayıp sızlanmakta ama o ağlasın, sızlasın. Bana onun sesi hoş gelmede. O Ya Rabbi demesi, sırlarını söylemesi hoşuma gidiyor. Yalvararak başından geçenleri anlatarak beni her çeşit aldatmada. Dudu kuşlarıyla bülbülleri, seslerinin güzelliği yüzünden kafese koyarlar. Fakat kuzgunla baykuşu hiç kafese korlar mı? Böyle bir şey hiç işitilmemiştir.

4230. Güzel seven bir ekmekçinin yanına iki kişi gelse, bir tanesi ihtiyar, bir tanesi de güzel bir delikanlı olsa. İkisi de ekmek isteseler ekmekçi hemen bir somun kapıp al der, ihtiyara verir. Öbür boyu güzel olana hemencecik ekmek verir mi? Onu geciktirir. Der ki: bir zamancağız bekle hele. Evde taze ekmek pişiriyorlar. O sıcak ekmek bir müddet sonra gelse bile yine hele otur der, helva da gelecek şimdi.

4235. Böyle, böyle onu geciktirir, oyalar gizli bir yoldan avlamaya başlar. Benim seninle bir müddet işim var. Ey dünya güzeli, bekle hele der. İşte müminlerin, iyiden, kötüden bir murada hemencecik nail olamamaları iyice bil ki bu yüzdendir.

İbn-ı Ömer (r.a) anlatıyor: "Rasûlullah (s.a.v) buyurdular ki: *"Kime dua kapısı açılmış ise ona rahmet kapıları açılmış demektir. Allah'a taleb edilen (dünyevî şeylerden) Allah'ın en çok sevdiği afiyettir. Dua, inen ve henüz inmeyen her çeşit (musibet) için faydalıdır. Kazayı sadece dua geri çevirir. Öyle ise sizlere dua etmek gerekir."* Ben kendime çok zulmettim. Günahları bağışlayacak ise yalnız sensin. Öyleyse tükenmez lütfunla beni bağışla, bana merhamet et. Çünkü affı sonsuz, merhameti nihâyetsiz olan yalnız sensin, de."²⁷⁷

Hz. Mevlânâ dua bölümünü yirmi beş bölümde incelemiştir. Hz. Mevlânâ Allah'ın kullarının her biriyle ilgilendiğini ve kulun ağzından çıkan sözün çok kıymetli olduğuna işaret etmektedir. Kul"Ya Rabbî" dese Allah "Lebbeyk" buyur, emrine amadeyim der ifadelerini kullanmakta ve duanın önemine vurgu çekmektedir. Öyle kullar vardır ki onların hataları Allah nazarında ibâdetten daha üstte, küfür zannedilen hâli halkın îmânından daha değerlidir der. Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.v)'in pazarda iki meleğin rızıklar için dua ettiğinden bahsederken Allah yolunda olan ve Hz. İsmâil gibi Allah yolunda başını koyanlara çokça dua ederler demektedir.

²⁷⁷ Buhârî, Ezân 149, Daavât 17, Tevhîd 9; Müslim, Zikir 48. Ayrıca bk. Tirmizî, Daavât 97; Nesâî, Sehv 59; İbni Mâce, Duâ 2.

Hz. Mevlânâ, Allah istemedikçe kulun kalbinden dua etme isteği gelmez demektedir. Bu ibâdetler nefse muhalefet etmekle kazanılacak hâllerdir. Nitekim birçok beyitte kalbin daralması Allah'ın azabı olduğuna işaret etmektedir.

Yanlıı dua etmeninde insan hayatında çok tehlikeli olabileceğini ifade eden Hz. Mevlânâ her duanın kabul olabileceğine ancak dua ederken hakkımızda hayırlı olacak duaya amin dememiz gerektiğine vurgu çekmektedir. Nitekim hayatımızda istediğimiz her şey Allah'ın bizim için uygun gördüğü yoldan daha iyi olmaya bilir. Bu sebeple dua ederken nefsimizi bir kenara bırakıp doğrular ve Allah'ın işaretlerine göre hareket etmemiz gerekmektedir. Bu sebeple peygamber Efendimiz “*her dua semâya çıkmaktan yasaklanmıştır*”²⁷⁸ demektedir. Allah'a duada her daim esenlik dilemek ve hakkımızda hayır olan şeyler ile karşılaşmayı dilemeyi öğütlemiştir.

Hz. Mevlânâ, Hz. Musâ ile Cenab-ı Allah arasında geçen hadîsede bana kötü söz söylemediğin temiz bir ağız ile dua et, günah işlemeyen insanların dualarını ve o insanlardan dua almamız gerektiğine işaret ediyor. Nitekim dua için Hz. Musâ'nın peygamber olmasına rağmen Cenab-ı Allah'tan böyle bir hitapta bulunduğunu görmekteyiz.

Hz. Mevlânâ dualarımızda ihlâslı olmamıza ve hangi halde olursak olalım dua kapısını aramak gerektiğine söyler. En güzeli kulun kendi kendine ama kendi ihtiyarı olmadan dilemesidir ki bu Allah katından gelen bir duadır. Günahlardan, illetlerden arınan kulun duası mutlaka Yüce Allah'a ulaşır. Bir garibin bilmediğiniz bir duası zalimin sonunu hazırlayabilir. Bu sebeple mazlumların ahını almayın, kul hakkıyla gelmeyin, ne zaman nerede hangi kulun duası kabul olacak bilemezsiniz demektedir.

Fakirlerin dualarını Allah katında üstte tutan Hz. Mevlânâ zengin hırsı ve sabırsızlığı yüzden gücünün yettiği her şeyi değiştirmeye çalışır. Ancak yoksul olan her daim sabreder ve Allah'tan ister makbul olan da budur demektedir.

Hz. Mevlânâ bir kulun töhmet altına girdiğini görürseniz o mutlaka birinin canını yakmıştır. Ben kimseye bir şey yapmadım dese de doğru değildir. Tabi buradaki başa gelen her musibeti bir günahın vesilesi olarak görmemek gerekir çünkü kaza ve kaderin sınavları da yeryüzünde çoktur.

Günümüzde en çok dikkat etmemiz gereken şey isteklerimizi unuttuğumuz dualardır. Öyle ki Allah duamızı kabul edecek olsa da sabırsız olan kul duasının kabulünü beklemez. Bu sebeple dua ederken sözlerimizin neden kabul edilmediğine değil, ne zaman kabul edileceğine bakmamız gerekmektedir. Çünkü Allah sevdiği kulunu bekletir. Bu sebeple âyeti kerîmede “*...Allah, muhakkak ki sabredenlerle beraberdir.*”²⁷⁹ Buyurur. Nitekim Hz. Mevlânâ istediğimiz bazı şeylere dua ile

²⁷⁸ İmâm-ı Gazzâlî, *İhya'u' Ulûmid'Dîn*, çev: Mehmed A. Müftüoğlu, c.I, Vefa Yayınları, İstanbul, 2007, s.773

²⁷⁹ Bakara, 2/153.

ulaşamayız bunun için çalışma ve çaba sarf etmek gerekir. Ancak himmeti verecek olan yine Cenab-ı Allah'ın kendisidir. Nitekim bazen dua etmeden gönlümüzde olanı da Cenab-ı Allah bize verir. Bu sebeple Hz. Mevlânâ duası edilmeden duayı kabul eden Allah'ım demektedir.

Dua hep kötü zamanlarımızda değil, iyi zamanlarda mutluluk anlarında da yapılması gerektiğini vurgular. Dua ederken elleri semâya doğru açmak isteklerde samimiyeti göstermektedir. Her duada Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.v)'e salavat getirmek gerektiğini ve Allah Rasûl'ünün bize şefaathçi olacağını işaret etmektedir.

Hz. Peygamber Efendimizin kazayı sadece dua def edebilir demiş olması, kaza ve kader hususunda duanın önemini göstermektedir.

V. ZİKİR

Sözlükte “bir şeyi anmak, hatırlamak” anlamındaki zikir (zikr) kelimesi (çoğulu zükûr, ezkâr) dinî literatürde “Allah'ı anmak ve unutmamak suretiyle gafletten ve nisyandan kurtuluş” anlamında kullanılır. Zikir dil veya kalp ya da her ikisiyle beraber yapılır; bu ise ya unutulmuş bir şeyi hatırlama ya da hatırdaki olanı muhafaza etme şeklinde olur. Kur'ân'da türevleriyle birlikte birçok âyette geçen zikir Allah'ı dille hamd, tesbih ve tekbir şekliyle övmek anlamlarına gelir. Nimetlerini anmak, bunları kalple hissetmek ve tefekkür etmek; kulluğun gereklerini akıl, beden ve mal ile yerine getirmek; namaz kılmak, dua ve istiğfarda bulunmak, kevnî âyetler üzerinde düşünmek şeklindeki mânâlarının yanı sıra: Kur'ân, önceki kutsal kitaplar, Levh-İ Mahfuz, vahiy, ilim, haber, beyan, ikaz, nasihat, şeref, ayıp ve unutmamanın zıddı gibi anlamlarda kullanılmıştır.²⁸⁰

Zikir iki türlüdür; dilin zikri ve kalbin zikri. Diliyle her zaman zikir eden kimse sonunda kalb zikrine de ulaşır. Esas tesir kalb zikrine aittir Kalbi ve dili ile birlikte zikretmeye başlayan kul, sülûkunda kemâl haline ulaşmış demektir. Kalp ile Allah'ı zikretmek müridlerin kılıcıdır. Müridler bu kılıçla düşmanlarına karşı savaşır, gelen afet ve musibetleri savarlar. Belâ bir kulun başına geldiği zaman kul kalbi ile Allah'a sığınır, sevmediği şeyleri hemen uzaklaştırmış olur. Mûsâ el-Vâsîtî el-Ferganî (ö.320/932) zikir hakkında şöyle demiştir: “*Ne olduğu sorulduğunda şöyle demiştir. Zikir, şiddetli bir Allah sevgisi ve korkusunun kalbe hakim olması sonucunda kulun gaflet meydanından müşahede fezasına çıkmasıdır.*” Zünnün-i Mısırî'de şöyle demiştir: “*Gerçek anlamdan Allah'ı zikreden kul O'nun zikri yanında her şeyi unuttur, Allah onu her şeyden korur. Artık onun için Allah her şeye bedeldir.*” Şiblî'de şöyle demiştir: “*Yüce Allah; "Ben beni zikreden dostu ve sohbet arkadaşımı" demiyor mu? Peki, sizler Allah ile sohbet arkadaşı olmaktan ne istifade ettiniz?"*²⁸¹

²⁸⁰ Reşat Öngören, “Zikir”, DİA, İstanbul, 2013, c.44, s.119.

²⁸¹ Abdülkerîm el-Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, çev.: Muhammed Çoşan, İlk Harf Yayınevi, İstanbul, 2013, s.s.368-369-370.

Kur'ân-ı Kerîm'de zikir ile ilgili geçen bazı âyetler: “Allah'ı çok zikreden erkekler ve kadınlar varya Allah bunlara bir mağfîret ve büyük bir mükafat hazırlamıştır.”²⁸² “Bunlar, Allah'a iman edenler ve kalpleri Allah'ın zikriyle huzura kavuşanlardır. İyice bilin ki ancak Allah'ı zikretmekle kalpler yatıştır ve huzur bulur.”²⁸³ “Gerçekten Allah'ı, Ahiret gününü arzulayanlar ve Allah'ı çok zikredenler için, size Allah'ın Resulünde(takip edeceğiniz) pek güzel örnek vardır.”²⁸⁴ “Muhakkak ki, Allah'ı zikretmek her şeyden daha büyüktür.”²⁸⁵ “Nice adamlar vardır ki, ne bir ticaret nede bir alışveriş, Allah'ı zikretmekten kendilerini alıkoymaz.”²⁸⁶ “Ey iman edenler, Allah'ı çok zikredin, O'nu sabah ve akşam tesbih edin, yüceltin.”²⁸⁷ “O halde yazıklar olsun o Allah'ın zikrini terk eden kalpleri katıllara. Onlar apaçık bir sapıklık içerisindedirler.”²⁸⁸ “Akıl sahipleri o kimselerdir ki, ayakta iken, otururken ve yatarken (daima) Allah'ı zikrederler; göklerin ve yerin yaratılışı hakkında düşünürler ve şöyle derler:”Ey Rabbimiz sen bunları boşuna yaratmadın. Sen batıl şey yaratmadan münezzehsin. Artık bizi cehennem ateşinden koru.”²⁸⁹

Allah Teâlâ âyeti kerîmede şöyle buyuruyor: “Unuttuğun zaman Rabbini zikret.”²⁹⁰ Yani O’ndan başkasını unuttuğunda, kendi zikrinde kendini unuttuğunda, sonra kendini zikretmede kendini unuttuğunda, sonra Hakk’ın seni zikretmesinde bütün zikirleri unuttuğunda “Rabbini zikret” demektir. Zikir üç derecesi vardır: Birincisi övgü, dua ve riâyetten ibaret olan zahîrî zikir, ikincisi gizli zikir. Üçüncüsü hakikî zikirdir. İkinci zikir şuhûda engel olan perdelerden kurtulmak ve şuhûd ile kalmak yani Hakk’ın huzurunda bulunma bilincinin devamıdır. Üçüncüsü Hakk’ın seni zikrettiğinin şuhûduna varman, kendi zikrini müşahedededen kurtulmandır.²⁹¹

Hız. Mevlânâ zikrin kalbi cilâladığını onu temizlediğini ifade etmektedir. Bir şişe su düşünelim şişenin içinde toprak ve pislikler dolu olsun bu şişeye üzerinden temiz su döktüğümüz zaman bu suyun zamanla temizlendiğini göreceksiniz. Ancak bu temiz suyu keserseniz yine o suyun kirlendiğini göreceksiniz. İnsanın kalbi bir şişe içindeki suya benzer, zikir ise sonradan üzerine dökülen temiz suya. Beden dinginleştikçe kirli su aşağıda kalır ancak kalpten çıkmaz beden hareketlendikçe yani nefsi kabardıkça şişedeki su çalkalanır ve yine bulanır. Ancak her daim Allah’ı zikreden kullar o şişenin kendini temizlemesi gibi kalplerini temizleyeceklerdir. Nitekim âyetlerde Cenab-ı Allah “Bunlar, Allah'a imân edenler ve kalpleri Allah'ın zikriyle huzura kavuşanlardır. İyice

²⁸² Ahzab, 33/35.

²⁸³ Ra'd, 13/27-28.

²⁸⁴ Ahzab, 33/21.

²⁸⁵ Ankebût, 29/45.

²⁸⁶ Nur, 24/37.

²⁸⁷ Ahzab, 33/41.

²⁸⁸ Zümer, 39/22.

²⁸⁹ Âl-i İmran, 3/191.

²⁹⁰ Bakara, 2/186.

²⁹¹ Hâce Abdullah el-Ensârî el-Herevî, *Menâzilü's-Sârîn*, çev.; Abdurrezzak Tek, Emin Yayınları, İstanbul, s.s.109-110.

bilin ki ancak Allah'ı zikretmekle kalpler yatıştır ve huzur bulur.”²⁹² demektir. Başka bir âyette “Ey imân edenler, Allah'ı çok zikredin, O'nu sabah ve akşam tesbih edin, yüceltin.”²⁹³ demektir.

C.I- 3150. Hatırlarsan duymuşsundur; padişahların böyle bir âdeti vardı: Sol taraflarında yiğitler, bahadırlar dururdu, çünkü kalp vücudun sol tarafındadır. Defterdarlarla hesap memurlarının ve kâlem ehli olanların makamı sağ taraflarındaydı. Çünkü yazı yazmak ve bir şeyi tespit etmek sağ elin işidir. Sofilere karşılarında yer verirlerdi. Zira onlar, can aynasındırlar, hattâ aynadan da iyidirler. Gönül aynasının fikir suretleri kabul etmesi o aynada bu görülmemiş suretlerin görünmesi için kalplerini zikirle, fikirle cilâlamışlardır.

Hz. Mevlânâ padişahların güvendiği kişileri mevkilerine göre sağda ve solda tutarken sûfilere de karşısında durmasını istedi, çünkü onlar gönüllerin aynasıdır. Böylece padişah her sıkıntı ve zor anlarında onlardan bilgi alır demektir. Sûfilere gönülleri görebilme sebepleri her daim Allah'ı zikirde olduğu içindir. Nitekim de yaptıkları zikirler sayesinde kalplerini cilâladığını ifade ederek Âl-i İmran suresine işaret etmektedir: “*Akıllı sahipleri o kimselerdir ki, ayakta iken, otururken ve yatarken (daima) Allah'ı zikrederler...*”²⁹⁴

C.II- 250. Merkebin azığı geceleyin “Lâhavle” olur, Geceleyin tesbih çeker durursa gündüzün de secde eder dedi. İnsanların çoğu insan yiyicidir. Onların selam vermelerine pek emin olma! Hepsinin de gönlü Şeytan evidir. İnsan şeytanının lâfına pek kulak asma! Şeytan'ın ağzından çıkan “Lâhavle”ye kanan kişi, savaşta o eşek gibi tepesi üstüne düşer. Dünyada Şeytan'ın şeytanlığına uyan; dost yüzlü düşmanın hürmetine, hilesine kanarsa,

255. O eşek gibi arıklıktan ve sersemlikten İslâm yolunda, Sırat köprüsünün üstünde tepe taklak gelir. Kötü dostun işvelerine kulak verme; yeryüzünde tuzak gör, emniyetle yürüme. Yüz binlerce “Lâhavle” okuyan Şeytan'a bak; ey Âdem, İblisi gör, bak nasıl yılanda gizlenmiş!

Allah'ı tesbih etmekle Allah'a kendinde varlık kazanmaz çünkü Allah Teâlâ her şeyden münezzehtir. Ancak kul kendini düzeltmek için Allah'ı zikreder. Nitekim aşk konusunda aşıkların hâllerini anlatmış Cenab-ı Allah kulun dil ile yaptığı zikre bakmaz yalnız kalplere bakar. Nitekim âyeti kerîmede Cenab-ı Allah şöyle buyuruyor: “*Gerçek müminler o kimselerdir ki Allah anıldığı zaman kalpleri korkarak ürperir, onlara Allah'ın âyetleri okunduğu zaman imanlarını artırır ve onlar, yalnız Rablerine tevekkül*

²⁹² Ra'd, 13/28.

²⁹³ Ahzab, 33/41.

²⁹⁴ Âl-i İmran, 3/191.

ederler.”²⁹⁵ Hz. Mevlânâ iki farklı beyitte herkes Allah’ı zikredebilir ancak eşek gibi sadece Lâhavle çeken kul sırat köprüsüne geldiğinde tepe taklak gelir demektir.

C.II- Onların beni tesbih etmeleriyle münezzeh, mukaddes olmam. Bu tesbih incilerini saymakla kendileri temizlenirler. Biz; dile, söze bakmayız; gönle hale bakarız.

1760. Kalp huşu sahibiyse kalbe bakarız, isterse sözünde kulluk ve aşağılık olmasın!

Tekrar Hz. Mevlânâ yukarıdaki beyitlerde Allah Teâlâ’nın dile söze bakmayacağını kalplere bakacağını ve tesbih eden kulun sözleri ile Allah’a bir şey katmayacağına işaret etmektedir.

”Yüce Kur’ân-ı Kerîm’de: “Eğer o, Allah’ı tesbih edip yüceltenlerden olmasaydı, mutlaka insanların diriltileceği güne kadar balığın karnında kalırdı.”²⁹⁶ Âyetine işaretle:

C.II- 3135. Yunus, balık karnında pişti. Yunus Peygamber, bu belâdan ancak tesbihle kurtuldu. Balık karnında tesbih etmeseydi kıyamete kadar o hapiste, o zindan da kalırdı. Yunus, balıktan Tanrı’yı tesbih ederek halâs oldu. Tesbih nedir? Elest gününün nişanesi. Eğer can tesbihini unutursan şu balıkların tesbihini dinle. Tanrı’yı gören Tanrı’ya mensuptur; o denizi gören, o balıktır.

3140. Bu cihan denizdir, ten balık.. ruh da sabah nurundan mahcup Yunus. Yunus Tanrı’ya tesbih ettiği için balıktan kurtuldu, yoksa hazz olur, yok olup giderdi. Bu deniz, can balıklarıyla dopdoludur. Sen görmüyorsun ama etrafında uçuşup duruyorlar. O balıklar, sana kendilerini çarpmaktalar. Gözünü aç da apaçık gör. Balıkları görmüyorsan bile bari kulağın, tesbihlerini duysun.

3145. Sabretmek, canının tesbihleridir. Sabret, asıl doğru tesbih odur. O derecede hiçbir tesbih yoktur. Sabret,“ Sabır, sıkıntının, darlığın anahtarıdır.” Sabır, sırat köprüsüne benzer, cennetse öbür tarafta. Her güzelin bir çirkin lalası vardır.

Hz. Mevlânâ sabrı bir nevi tesbih ve zikir biçimi olarak ifade etmektedir. Nitekim Cenab-ı Allah yeryüzünde yapılan tüm zulümlere karşı affedicidir. Kulların her an tevbe edebilmesi için mühlet verir. Gördüğümüz gibi sabır Allah’ın sıfatlarından olduğu gibi kulun beklerken gösterdiği sabır da bir nevi Allah Teâlâ’yı zikrirdir.

²⁹⁵ Enfâl, 8/2.

²⁹⁶ Sâffât, 37/143-144.

C.III- Birisi her gece Allah der durur, bu zikrinden ağzı tatlılaşır, zevk alırdı.

190. Şeytan “Ey çok söz söyleyen, bunca Allah demene karşılık onun Lebbeyk demesi nerde? Tanrı tahtından bir cevap gelmiyor. Böyle utanmadan, sıkılmadan ne vakte dek Allah deyip duracaksın” dedi. Adamın gönlü kırıldı, başını yere koydu, yattı. Rüyada yeşiller giyinmiş Hızır’ı gördü. Hızır “Kendine gel, niçin zikri bıraktın, çağırdığın addan nasıl usandın, zikrinden nasıl pişman oldun?” dedi. Adam, cevap olarak “Lebbeyk sesi gelmiyor, kapıdan sürüleceğimden korkuyorum” deyince

195. Hızır “Senin o Allah demen, bizim Lebbeyk dememizdir. Senin o niyazın derde düşmen, yanıp yakılman, bizim haberci çavuşumuzdur. Senin hilelere düşmen, çareler araman, seni kendimize çekmemizden, ayağını çözmemizdendir. Korkun da bizim lütfumuzun kemendidir, aşkın da. Her Ya Rabbi demende bizim, efendim, buyur dememiz gizli” dedi. Bilgisiz adamın canı, bu duadan uzaktır. Çünkü Ya Rabbi demesine izin yok ki! Zarara, ziyana uğrayınca Tanrı’ya sızlanmasın diye ağzında da kilit var, gönlünde de. Ağzı da bağlı, gönlü de.

Hz. Mevlânâ ne olursa olsun insanların her daim zikirde olup, duaya sarılması gerektiğini vurgulamaktadır. Çünkü her zikir her dua bir nevi yalvarış ve bekleyiştir. Cenab-ı Allah bizi duymakta isteklerimizi de doğru yola sevk etmektedir. Hızır (a.s) “senin zikrin Allah’ın seni duyuyorum kulum demesidir”, senin zikirde ve duada ısrarcı olman da “Allah’ı anmanı istemesidir” demektedir. Allah’ın böyle bir duayı herkese nasip etmeyeceğini vurgular çünkü Cenab-ı Allah her duaya icabet eder.

C.III- 1015. Rüzgâr, Süleyman’ı yüklenir, taşır; deniz Musa ile konuşur. Ay, Ahmet’in işaretini emrini anlar, fermanına uyar; ateş, İbrahim’e ağustos gülü olur... Toprak, Karun’u yılan gibi sömürür, yutar; Hannâne direği akla, fikre sahip olur... Taş, Ahmet’e selâm verir. Dağ Yahya’ya haber yollar... Hepsi de bunlara “ biz size karşı duyar, görürü, sizinle hoşuz, neşeliyiz. Fakat namahremlere karşı susup durmaktayız” derler.

1020. Ama siz bir cemada gidiyor, ona yöneliyorsunuz. Artık cematların canına, sırrına nasıl mahrem olursunuz ki? Cematlardan can âlemine gidin de âlemin cüzlerinin ahengini duyun! O vakit cansız şeylerin tesbihlerini apaçık duyarsın da tevil vesveselerine kapılmazsın. Can âleminde kandiller yok da görmek için tevillere yapışıyorsun. “Tesbihten maksat, nasıl olur da zâhirî tesbih olur? Bu tesbihte bulunan bu cansız şeyleri görmek de sapıklıktan başka bir şey değil.

1025. Doğrusu şu: onları gören, ibret alır da Tanrı’yı tesbih eder. Sana Tanrı’yı tesbih etmeyi hatırlıyor ya işte bu tesbihe delil olmaları, onları

tesbih etmesi demektir” dersin. İ'tizal²⁹⁷ ehlinin tevili budur işte. Hal nuruna sahip olmayan kişinin işi budur. İnsan, duygudan çıkmadı mı gayb âlemine tamamıyla yabancıdır.

*“Yedi gök, yer ve bunlarda bulunanlar O'nu tesbih eder; O'nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur; fakat siz onların tesbihlerini anlamazsınız. Doğrusu O Halim olandır, bağışlayandır.”*²⁹⁸ Hz. Mevlânâ İsrâ âyetine işaret ederek yeryüzünde tüm canlı cansız varlıklar Allah'ı tesbih eder bunu görmek ve anlamak için gayb âlemini bilmek gerekse de âyeti kerîmede bunu sizler anlamazsınız der. Hz. Mevlânâ onların tesbihlerini görmek istemenin sapıklık olacağını ifade ederken tabiattaki gördüğü her mahlukat Allah'ı her daim tesbih eder. İllâ sesli zikir yapmaları gerekmez demektir.

C.III- 1495. Sen, her şeyi, Seni tesbih eder bir hale koymuşsun, akıl ve temyiz sahibi olanlar da Seni tesbih eder, akıl ve temyiz sahibi olmayanlar da. Her birinin başka çeşit bir tesbihi var. Bunun halinden onun haberi bile yok! İnsan, cansız şeylerin tesbih etmesini inkâr eder ama cansız şeyler, ona kullukta üstattır. Hattâ yetmiş iki milletin her biri öbürlerinin halinden bihaberdir... Hepsi de şüphe içinde kalmıştır. Konuşan, söz söyleyen iki kişi bile birbirinin halinden haberdar olmazsa duvarla kapı, nasıl birbirini anlar, duyar?

1500. Ben, söz söyleyen adamın bile tesbihinden gafil olursam gönlüm, sessiz sedasız bir şeyin tesbihini nasıl duyar?

Cansız varlıkların her biri Cenâb-ı Allah'ın isteği üzerine hareket eder nitekim âyet-i kerîmede: *“Gaybın anahtarları Allah'ın yanındadır; onları O'ndan başkası bilmez. O, karada ve denizde ne varsa bilir; O'nun ilmi dışında bir yaprak bile düşmez...”*²⁹⁹ Buyurmuştur. Bu sebeple cansız her varlık Allah'ı tesbih eder ve verilen görevleri kusursuzca yerine getirir. Hz. Mevlânâ, insanoğlu cansız varlıkların tesbihine inanmaz ama cansız varlıklar Allah'a kullukta insana üstat olmuştur der. Nitekim nice dillerin birbirinden farklı olduğunu ve insanların dahi birbirlerini anlamadığını işaret ederek kullar birbirlerini anlamıyor nasıl olur da cansız varlıkların hâkikatini anlayacaklar demektir.

C.VI- Artık dertten şikâyet etme. Çünkü dert, insanı yokluğa sürüp götüren rahvan bir attır.

1475. Ben bu kadarını söyledim, ötesini sen düşün. Fikrin donmuşsa, düşünemiyorsan yürü, zikret. Zikir, fikri titretir, harekete getirir. Zikri bu donmuş fikre güneş yap. İşin aslı cezp eder. Fakat kardeş, işten kalıp o cezbeyi bekleme. Çünkü işi bırakmak, nazlanmaya benzer. Canıyla

²⁹⁷ İ'tizal: Bir şeyi işlemeğe tamamen kasd ve teveccüh eylemek.

²⁹⁸ İsrâ, 17/44.

²⁹⁹ En'âm, 6/59.

oyunayan hiç nazlanabilir mi? Oğul, ne kabul edilmeyi düşün, ne reddedilmeyi. Sen daima emri, nehyi gör, gözet.

1480. Derken cezbe kuşu, birden bire çerden çöpten yapılmış yuvasından uçar, görünür. Onu gördün mü sabah oldu demektir, mumu o vakit söndür. Gözler, perdeleri delip hakikati görmeye başladı mı bu nur, onun nurudur artık. Bu nura sahip olan, dışa bakar, içi görür. Zerrede ebedî varlık güneşini görür, katrada bütün denizi.

İnsanlar yeryüzünde başına gelecek her sıkıntı ve dertte mutlaka kaygı içinde bulunurlar. Hangi hâl içinde bulunursanız bulunun bir an olsun Allah'ı zikretmekten vazgeçmeyin. Zikrin türlü türlü faydaları vardır. Her tarikatın da kendine göre virdi³⁰⁰ vardır. Hz. Mevlânâ dertler ve sıkıntılar karşısında kulun cezbeyi beklememesi gerektiğini dile getirmektedir. Nedir cezbenin gelmesi: “Bir şeyi çekme, çekiş mânâsına gelen cezbe, Hakk'ın kulu kendine çekmesidir. Allah'ın sevdiği kulu, kalbinden bir perdeyi kaldırıp, çalışma ve gayreti olmadan, yakîn nuru ile kolayca manevî makamlara yükseltmesidir. Böyle bir cezbe, kulda istikamet ve ibâdet arzusu doğurarak belâ ve musibetlere sabretme gücü kazandırır. “Sûfiler: Kur'ân'daki “Allah dilediğini kendine çeker” âyetini ve hadîs olarak zikredilen “Allah'ın kula olan cezbese, iki cihan halkının amellerine denktir” sözünü cezbeye delil sayarlar.³⁰¹ Bu sebeple Hz. Mevlânâ dert ve tasa anında cezbeyi bekleme; sen çalışmaktan, yoldan ve zikirten kendini geri çekme demektir.

Aşağıdaki beyitlerde Hz. Mevlânâ Allah'ı zikretmek Allah'ın kulunu zikretmesidir diyerek “*Ben de sizi anayım; Bana şükredin, nankörlük etmeyin*”³⁰² âyetine işaret etmektedir.

C.VI- 4040. Bir can, Hakk'a ulaştı mı onun zikri, bunun zikridir; bunun zikri onun zikri. Böyle can kendinden boşalır, sevgilisinin aşkıyla dolar. Testide ne varsa dışına o sızar. Gülme, vuslat safranının kokusunu verir, ağlama, uzaklık soğanının kokusunu. Halbuki bunların her birinin gönlünde yüzlerce murat var. Bu, aşk ve sevgi mezhebi değildir.

Hz. Mevlânâ zikri on farklı yerde ele almıştır. Zikir kalbin cilasıdır. Kulun çokça zikretmesi Allah'a bir şey kazandırmayacak ancak kulun kalbini temizleyecek Allah'a yaklaştıracaktır. Çünkü Allah her şeyden münezzehtir ve hiçbir şeye ihtiyacı olmadığı gibi kulun ibâdetine ve zikrine de ihtiyacı yoktur. Kul karşılık beklemeksizin aşkı için ibâdet etmeli, aşk için zikretmelidir. Allah zikredenin dilinden çıkana bakmaz kalplere

³⁰⁰ **Vird:** Arapça, su payı, ordu, gece ibâdete ayrılan zaman dilimi, çok sayıda kuş, Kur'an da her bir cüz, her gün rutin olarak okunması görev haline getirilen dua veya zikirler gibi çeşitli anlamları içeren bir kelime. Sufiyye büyükleri tarafından hazırlanan hususi dualar. Çoğu, Kur'an-ı Kerim ve Hadîs-i Şeriflere dayanır. Müridler, bunları durumuna göre günlük, haftalık, aylık ve yıllık olarak tekrar ederlerdi. Her gün "100 kez Estağfirullah" demek günlük; Cum'a günü 100 defa vb...

³⁰¹ H. Kâmil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2012, s.s.205-206.

³⁰² Bakara, 2/152.

bakar diyen Hz. Mevlâna, Hz. Yunus'un balığın karnından kurtulmasına zikir ve tesbih ile ulaştığını söylemektedir.

Zikrin yanında sabır ile beklemenin Allah'ı tesbih etmek olduğunu söyler. O'ndan gelene razı olmak Allah'ı iyi anmak ve zikretmek mânâsını taşıyacaktır. Kulun zikretmesinin başlıca sebeplerinden Allah'ın onu dilemesi kulunun zikretmesini istemesidir. Nitekim Hızır (a.s) örneği veren Hz. Mevlânâ kulun her "Ya Rabbi" deyişine Allah'ın "yetiştim kulum" der demektedir.

Yeryüzünde her şey Allah'ı tesbih eder bu sebeple zikir konusunda cansız varlıklar insana üstattır. Bu zikri görebilmemiz için yeryüzündeki güzellikleri görmemiz yeterli olacaktır. Çünkü Allah'ı zikreden güzelleşir testide ne varsa dışarı o sızar demektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MESNEVÎ'DE AHLÂKİ ERDEMLER

I. TEVBE

Günahtan rücû edip Hakk'a yönelmektir. Genellikle tasavvufî makamların ilki sayılır. Peygamberimiz (s.a.v) "tevbe"yi nedâmet olarak tanımlamıştır.³⁰³ Kabahattan kabahat olduğu için pişmanlık duyup vazgeçmek tevbedir. Bir başka ifadeyle tevbe: "Mü'minin kötü huylarından, İslâm'ın ruhuna zıd davranışlardan sıyrılması, samimiyetle güzel huylara rücû etmesidir." Kur'ân'da "mü'minlerin kurtuluş sebebi sayılan"³⁰⁴ ve dönüşü olmayan Nasuh tevbesine teşvik eden ve önce istiğfar, ardından tevbe emreden âyetler vardır: "Hem istiğfar edin; bağışlanmasını dileyin, sonra "O'na tevbe edin ki sizi belirli bir zamana; yani ölüme kadar güzel bir şekilde yaşasın ve ahrette her fazîlet sahibine mükâfatını versin."³⁰⁵

Kur'ân'da geçen Tevvâb (tevbeleri kabul eden) Gaffâr ve Gafûr (bağışlayıcı gibi Esma-i Hüsnâ ile peygamberlerin tevbe ile ilgili nakilleri, tevbenin önemini gösterir. Cenâb-ı Peygamber, bir rivâyette yetmiş, bir başka rivâyette yüz defa istiğfar ettiğini belirtmektedir.³⁰⁶

Ebû Ruveym b. Ahmet (ö.915) tevbe nedir sorusuna, tevbeden de tevbe etmektir demiştir.

Ebû'l Hüseyin en-Nûrî (ö. 295/908) şöyle demiştir, tevbe Allah'tan başka şeylerden yüz çevirmektir.³⁰⁷

Gazzâlî'ye göre tevbenin tahakkuku için kul, günahlarını kendisiyle sevgilisi arasında bir perde olarak görmelidir. Bu şuura eren kimsenin kalbi, sevgilisini kaybetmek tehlikesinden dolayı elem duyar ki, bu da nedâmettir. Bu yüzden tasavvufta tevbenin sağlıklı olabilmesi için, mazi, hâl ve istikbale ait şu üç esasın bulunması şarttır.

- a- Yapılan günahlardan pişmanlık (mazi)
- b- Günahlardan sıyrılmak (hâl)
- c- Bir daha günaha dönmemeye azmetmek (istikbal)³⁰⁸

Herevî de Gazzâlî gibi düşünmektedir ve birkaç farklılık eklemektedir:

³⁰³ İbn Mâce,Zühd, 30; İbn Hanbel, VI,264.

³⁰⁴ en-Nûr, 24/31.

³⁰⁵ et-Tahrîm, 66/8.

³⁰⁶ Bk.Buhârî, Deâvât, 3 Tirmizî, Deâvat, 38; İbn Hanbel, I,38.

³⁰⁷ Abdülkerîm el-Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, çev.: Muhammed Çoşan, İlk Harf Yayınevi, İstanbul, 2013, s.s. 177-184.

³⁰⁸ H. Kâmil YILMAZ, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Yayınları, İstanbul, 2012, s.s.159-160.

Tevbenin üç şartı vardır: Pişmanlık duymak, günahı dolay Allah'a özür beyan etmek ve günahı vazgeçmek.

Tevbenin hakikati üçtür: Günahı büyük görmek, tevbe yetersiz kabul etmek ve insanlardan helâllik istemek.

Tevbenin hakikatının sırları üçtür: Allah'tan sakınmayı izzetten (halis takva ile şöhret ve üstünlük elde etmek için takva sahibi olmak birbirinden) ayırmak, günahı unutmak ve devamlı tevbeden tevbe etmek. Zira tevbe eden kişi "hep beraber Allah'a tevbe ediniz" âyetindeki "hep beraber" kısmına dâhil olmaktadır. Dolayısıyla Allah tevbe edene de tevbe emretmektedir.³⁰⁹

İnsanın tevbesinin gerçek olup olmadığı hususunda: Birincisi tevbe eden dilini boş sözden ve dedikodudan uzak tutması gerekir. İkincisi kalbinde hiç kimseye kıskançlık ve düşmanlık beslememelidir. Üçüncüsü kötü arkadaşlardan uzak durmalıdır. Dördüncüsü eski günahlarını terk ederek af ile ibâdetlerine sarılmalıdır.³¹⁰

Muhyiddin İbn Arabî, tevbe hususunda; Allah'ın tevbesi "alâ (üzerine)" edatına bağlıdır. Çünkü O'nun isimlerinden birisi el-Alî'dir. Yaratıkların tevbesi ise, "ilâ" edatına bağlıdır. İlâ (-e halî) tevbenin gayesidir. Halk kendilerinden Allah'a dönerlerken, ârifler O'ndan O'na dönerler. Allah'ı bilenler ise, O'na dönmekten O'na dönerler. Sıradan insanlar günahlardan emre uyamaya dönerler. Utanma duygusu tevbekâr için zorunludur. Hayâ bulunulan halde günahı terki gerektirir. Tevbekâr arif günahı Allah karşısında edebin gereği olarak kendine nispet eder. Geçekte fiil, Allah'ın fiilidir. Kader ise Allah'tandır. O fiilin günah ya da hata olmasıyla ilgili hüküm Allah'ın hükmüdür. Bilmelisin ki tevbe makamı ölünceye kadar insana eşlik eden makamlardandır. Kul yükümlü olduğu sürece bu makam sürer.³¹¹ Yani Arabî burada arifin her şeyin Allah'tan geldiğini bilir ama yinede kendine nispet eder, Allah tevbeleri affedendir, günahları bağışlayandır. Günahlarda Allah'ın elindir der. Başka bir yerde,

C.I- 1490. Günah ettiği halde edebe riâyet ederek Tanrı'ya isnad etmedi. Tanrı'nın halk ettiğini gizledi. O suçu kendine atfettiğinden ihsana nail oldu. Âdem, tövbe ettikten sonra Tanrı, "Ey Âdem! O suçu, o mihnetleri, sen de ben yaratmadım mı?" O benim taktirim, benim kazam değil miydi; özür getirirken niye onu gizledin?" dedi. Adem "Korktum, edebi terk etmedim" deyince Tanrı, "İşte ben de onun için seni kayırdım" dedi.

...Çünkü Âdem, Tanrı itabından ağlamakla kurtuldu; tövbekârın nefesi ıslak gözyaşlarıdır. Âdem, yeryüzüne, ağlamak için, daima feryat etmek, inlemek ve mahzun olmak için gelmiştir.

³⁰⁹ Hâce Abdullah el-Ensârî el-Herevî, *Menâzilü's-Sârîn*, çev.; Abdurrezzak Tek, Emin Yayınları, İstanbul, s.76.

³¹⁰ Ebû'l-Leys Semerkandî, *Tenbihül Gâfilîn*, Çelik Yayınevi, İstanbul, 2014, s.105.

³¹¹ Muhyiddin İbn Arabî, *Fütûhat-ı Mekkiyye*, çev.: Ekrem Demirli, Ofis Matbaa, İstanbul, 2016, c.7, s.s.92-93-100.

1635. Âdem, Firdevs'ten, yedi kat göklerin üstünden ayakları dolaşarak en âdi yere, tâ kapı dibine, özür dilemek için gitti. Eğer sen de Âdemoğluyun onun gibi özür dile, onun yolunda yürü! Gönül ateşiyle göz yaşından çerez düz. Bahçe, bulutla güneş yüzünden yetişmiş, yeşermiştir.

Hz. Mevlânâ günahı, sevabı, eğriyi, doğruyu, iyiyi kötüyü her şeyi Allah'ın yarattığını ifade etmektedir. O halde başımıza gelen bir musibeti de Allah yarattıysa biz neden tevbe edelim sorusu akıllara gelebilir. Ancak Allah sebepleri bir sınav için yaratmıştır. Hz. Adem her hâli Allah Teâlâ yarattı ancak bize cüzî bir irâde verdi bu irade ile Allah'ın bize sunduğu her şeyi ondan bilmemek gerekir. Nitekim İnsan yaptıklarından sorumludur. Bu hususta Allah'ın yarattığı iyi ve kötü şeyleri bilip sadece iyi olanları tercih etmek gerekir. Yani Allah'a karşı iyiyi de sen yarattın kötüyü de demekten hâya etmeli, utanmalı ve edep göstermelidir. Çünkü o zaman Allah'ın verdiği cüzî iradeyi yok saymış oluruz. Böylece insan yaptığı her kötülüğü Allah'a isnat etmiş olacaktır. Burada günah olan bir şeyin yaratılmasından çok o günaha yaklaşmamak sınavın bir gayesidir. Kaldı ki her insan günah işleyebilir ancak Hz. Mevlânâ hata eden kulun samimi olarak tevbe etmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

C.I- Akli başında oluş, geçmişleri hatırlamaktan ileri gelir. Geçmişin de Tanrı'ya perdedir, geleceğin de. Her ikisini de ateşe vur. Bu ikisi yüzünden ne vakte kadar ney gibi boğum boğum olacaksın? Neyde boğum buldukça sırdaş değildir; dudağın, sesin mahremi olamaz. Sen, kendi tarafından tavaf edip durdukça nasıl tavafta olursun, kendinde oldukça nasıl olur da Kâbeye gelmiş sayılırsın?

2205. Haberlerin haber vericiden bihaberdir; tövben günahından beterdir. Ey geçen hallerden tövbe etmek isteyen! Bu tövbe etmekten ne vakit tövbe edeceksin, söyle! Gâh zir nağmesini kıble edinirsin; gâh ağlayıp inlemeyi öper durursun.”

Hz. Mevlânâ insanların tevbe hallerinde dahi samimi olmadıklarını dile getirmektedir. Geçmişe sünger çekip o anı unutmak ama tevbe ederek unutmak gerekir.. Hatta günahı öyle yok etmek ki artık tevbe etmekten bile tevbe etmek gerekmektedir.

C.II- 1640. Dedi ki: “ Ey kötü kişi, eğer doğrucuysan, gözün doğruysa bu iki göz kaynağını da, haydi kazma ile nurlandır” Gündüzün felsefeci sıçrayıp uykudan kalktı. Gördü ki iki gözü de kör olmuş, iki gözünün nuru da sönmüş! Eğer ağlayıp inleseydi, eğer tövbe ve istiğfar etseydi mahvolan nur, Tanrı keremiyle yine zuhur ederdi. Fakat istiğfar etmek de elde değildir. Tövbe zevki, her sarhoşun mezesi olmaz. Yapılan işlerin çirkinliği, küfür ve inkârın şomluğu, onun gönlüne tövbe gelmesine mani oluyordu, tövbe yolunu bağlamıştı.

1645. Gönlü, katılıkta taşa dönmüştü. Tövbe onu ekin ekmek için nasıl yarabilir? Nerede Şuayb gibi biri ki duasıyla dağı, ekin ekmek üzere toprak haline getirsin.

Hız. Mevlânâ kulun yeryüzünde yaptığı her işin bir kazanç “gelir” ya da bir kaybediş “gider” olduğunu ifade etmektedir. Nitekim kazancını kaybeden bir kimse onu tekrar elde etmek için çok çalışması gerekir. Ve bu çalışma kimisi çok kısa zamanda sonuca ulaştırırken, kimisi de ne ekerse eksin uzun süre sonra mahsülüne kavuşacak demektedir. Nitekim sürekli tevbe edip tekrar eden insanı sarhoşa benzeten Hız. Mevlânâ “Tevbe de sarhoşun mezesi olamaz” ifadesiyle sarhoş söylediği sözleri bilmez ve yeryüzünde yapılan kötü her davranış kalpten tevbe isteğini alır demektedir.

C.II- 1650. Bu kötü kişi, çarpma kehribarıdır. Kabiliyetli toprağı bile taş topaç yapar. Her gönle secde için izin yok, her ücretlinin ücreti rahmet değil. Kendine gel de “Tövbe eder, Tanrıya sığınırım” diye cürümde bulunma, günah etme. Tövbeye de bir parlaklık gerek. Tövbeye de bir şimşek bir bulut şart. Meyvenin olması için hararet ve su lâzımdır. Bunun için de bulut ve şimşek icabet eder.

1655. Gönül şimşegiyle iki göz bulutu olmadıkça tehdit ve hışım ateşi nasıl yatıştır? Vuslat zevkinin yeşilliğı nasıl yetişir, kaynaklardan arı, duru su nasıl coşar? Gül bahçesi; yeşillige nasıl sır söyler, menekşe nasıl olur da yaseminle ahdedebilir? Çınar, dua için nasıl el açar, ağaç havada nasıl baş sallar? Çiçek bahar mevsiminde (renklerle, kokularla dolu olan) eteğini nasıl serper?

Mutlaka her kulun sevabı da günahı da ayrıdır Hız. Mevlânâ “Her gönle secde izni yok, her ücretlinin ücreti rahmet değil” tutamayacağın sözü asla ama asla verme çünkü günah işlemenin günahı ayrı, tevbe edip tekrar işlemenin günahı ayrıdır. Verdiğin sözü ya tut, ya da söz verme demektedir. Hız. Mevlânâ günümüzde insanların yaptığı şeylere savunma şekillerinden; “daha sonra bu kötü huyumdan vazgeçeceğim” ya da “ileride tevbe ederim”, “Allah bizi affetsin” dediğı halde o işe devam etmek, “belki bizde tevbe ederiz” ifadeleriyle kendine telkinde bulunmak, “ileride bende ibâdetlerimi yerine getireceğim” gibi ifadelerin de günah olduğunu dile getirmektedir.

C.II- 2005...Tövbe et içtiğini kus.. Eğer yara eskidiyse yürü, dağla!

Hız. Mevlânâ tevbe etmesi gereken kişinin kusurları karşısında mutlaka gurura kapılmaması gerektiğini dile getirmektedir. Kim günah işlerse bu ebediyete kadar onun sırtına bir yükür, eğer Hız.Yusuf’u kuyuya attıysan söyle, eğer bunun üzerinden çokça vakit bile geçtiyse o yarayı deş ve sonunda dağla. Çünkü bunun adı tevbe olacaktır ve bu yaptıklarından tevbe et demektedir.

Hız. Mevlânâ; günahkârı maddi olarak anlatmak için mecazen zenciye, günah işlemeyeni de yine mecazen beyaz insana benzeterek demirci örneğini vermektedir:

C.II- 3375. Demirci zenci olursa yüzü, dumanla isle aynı renktedir. Fakat beyaz adam demirciliğe kalkışırsa yüzü yer yer kararır, kızarır. Bu takdirde de günahın tesirini derhal anlar da ağlayıp sızlamaya başlar ve “Aman Ya Rabbi” demeye koyulur. Fakat bir adam, günaha ısrar eder, kötülüğü kendine sanat edinir, düşünce gözüne toprak saçarsa, Artık tövbe etmeyi bile aklına getirmez; o suç gönlüne tatlı gelir; böyle böyle nihâyet dinsiz olur gider.

3380. O pişman oluş, o “Ya Rabbi” deyiş ondan zail olur, gönül aynasının yüzünü beş kat pas örter.

Yeryüzünde başımıza gelen musibetler bir günahın sebebi olabilir diyen Hz. Mevlânâ aşağıdaki beyitlerde kötülüğe başlarsanız tekrar size azab ederiz, çünkü yeryüzünde her şey çifttir, iyiliğe karşı iyilik kötülüğe karşı kötülük var demektedir.

C.III- 2870. Nice defalar hırs tuzağına düştün, boğazını kesilmeye teslim ettin! Tövbeler kabul eden Tanrı, yine seni azad etti, tövbeni kabul ederek seni neşelendirdi. “Tövbenedi bozar, kötülüğe başlarsanız biz de tekrar size azap ederiz. Biz yapılan işlere uygun karşılıkları çift ettik” dedi.”

Yeryüzünde insanlar kötü duruma düştüklerinde mutlaka dine sarılır, başına bir belâ geldiğinde, oruç, namaz, tesbih ve tevbe yolunu tutar. Ancak Hz. Mevlânâ buna istinaden şöyle demektedir:

C.III- Sen de bir belâyâ, bir musibete düştün mü büzülürsün, hırs kemiklerin bitişir; küçülür, kalırsın. “Tövbeden bir ev kurayım, kışın o evçeğizde barınayım” dersin. Fakat dertten kurtuldun da hırsın büyüdü mü köpek gibi ev sevdası geçer gider.

2895. Nimete şükretmek, nimetten daha hoştur. Şükreden kişi, hiç şükretmeyi bırakır da nimet sevdasına düşer mi?

Başka bir beyitte:

C.IV- 2290...Aşağılık pervane, aklının azlığından kendini ateşe vurur... ateş, ateşin yakıcılığı, ateşin sesi, aklına bile gelmez. Fakat kanadı yandı mı tövbe eder ama hırsı ve unutkanlığı yine onu ateşe atar.

“Gel, gel, ne olursan ol, yine gel” Hz. Mevlânâ’ya nispet edilen ve en çok iktibas olunan şiirlerden birisidir. Bununla birlikte, bu dörtlük otantik olarak Hz. Mevlânâ’ya nispet edilmekte ve onun kaynağı tam olarak bilinmemektedir. Araştırmalarımız sonrasında ulaştığımız sonuçlar, bu rubainin aynı zamanda Ebû Said-i Ebû’l Hayr ve

başka bazı sûfî şairlere de nispet edildiğidir. Dolayısıyla bu rubâinin yazarının kim olduğuna ilişkin net bir bilgiye sahip değiliz.³¹²

Ancak Hz. Mevlânâ gerek rubailerinde gerekse Mesnevî'sinde yüz kere tevbeni bozsan yine gel ifadesine benzer ifadelerde bulunmuştur bunlardan bir tanesi tevbe kapısının her zaman açık olduğunu ifade ettiği bu beyitlerdir ki, yüz kere tevbeni bozmuş olsan da yine gel ifadesine eş değerdir:

C.IV- Kendine gel, bundan böyle çekin artık., çünkü. Tanrı keremiyle tövbe kapısı açıktır. Tövbenin batı tarafında bir kapısı vardır, kıyamete kadar açıktır.

2505. O kapı, güneş batıdan doğuncaya dek açık kalacaktır, o kapıdan yüz çevirme! Cennetin Tanrı rahmetiyle sekiz tane kapısı var... oğul, o sekiz kapıdan biri de tövbe kapısıdır. Öbürlerinin hepsi de bazen açılır, bozan kapanır., fakat tövbe kapısı hep açıktır. Bunu ganimet bil kapı açık, kasetçinin körlüğüne rağmen derhal pılnı pırtını oraya çek!

Tevbesini ve ahdini bozan kişi aslında kendini sürekli büyük görür ve yaptığı hatalar karşısında şeytana yenilir. Aşağıdaki beyitlerde Hz. Mevlânâ şöyle ifade etmektedir:

C.IV- Hani az akıllı adam gibi... o da aklının kıtlığından günahından tövbe eder... her an da tövbesini bozar. O tövbe bozan reyindeki, azmindeki gevşekliğinin yüzünden zamanede İblise maskara olur.

3385. Her an yükü ağır olan ve taşlık yolda gitmeye savaştan topal beygir gibi tepesi üstüne düşer. O ters huylu, tövbesini bozduğu için kafasına gaybtan tokatlar yer durur. Sonra tekrar gevşek azmiyle tövbe eder... fakat Şeytan “Ne yaptın?” der demez tövbesini bozar. Pek zayıftır... fakat kendisini öyle ulu görür, öyle kibirlenir ki Tanrıya ulaşanlara bile hor bakar!

Hz. Mevlânâ tevbe eden kişinin sürekli tevbesini bozmasının kalbinde araz oluşturacağını, büyülenip ulularak Allah yolunda olan tüm ilimleri de aşağılayacağından bahsetmektedir. Nitekim günümüzde birçok farklı insanın alanı olmadığı halde reddiyeler yazdığını, falanca insan kafirdir, tasavvuf ilmi asıl değildir gibi ifadelerinde söylendiğine şahit olmaktayız. Hz. Mevlânâ kibirlenen insanların gerçeklere hor hakir bakacağını bunun da çokça günaha sapan insanlarda zuhur ettiğini dile getirmektedir.

C.IV- İnsafa geldin, belâdan halâs oldun; düşmandın muhabbet ehline katıldın! Kötü huy zaten senin aslında yoktu... aslı kötü olandan inattan,

³¹² Yakup Şafak, “Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi”, 24, 2009/2, s.s. 75-80.

kötülükten başka bir şey gelmez. Fakat aslında kötülük olmayan ve iğreti olarak kötü huylara sahip olan, kötülüğünü ikrar eder, tövbe etmeyi diler. Âdem peygamber gibi. Onun işlediği o pek ehemmiyetsiz suç da iğretiydi de derhal tövbe etti.

3415. Fakat İblisin suçu, asli olduğundan canım tövbeye yol yoktu ona.

Hız. Mevlânâ İblisin tevbesi olmayacağını, onun günahının asli bir günah olduğunu dile getirmektedir. Nitekim İblis yeryüzünde bozgunculuk yapmaya ant içmiş ve Allah'ın kullarını yolundan saptırmaya söz vermiş Allah ile bir antlaşma yapmıştır. Bu sebeple Hız. Mevlânâ tevbe kapısının kullar için olduğunu ve kötülüğün doğuştan insan tabiatında var olmadığını dile getirmektedir.

C.IV- 3450...Dağı tövbenle saman çöpü haline getir de suçları bağışlananların kadehini güzelce al, hoş bir hal de çek gitsin.

Diyen Hız. Mevlânâ kulun günahı ne olursa olsun, ne kadar büyük olursa olsun Cenab-ı Allah'ın affediciliği kulun işlediği günahdan daha büyüktür demektedir. Ve dağ gibi büyük olan günahını tevbe ile saman haline getir ifadesini kullanmaktadır.

Hız. Mevlânâ hangi yaşta olursa olsun insanın tevbe bineğine binmesi gerektiğini söylemektedir.

C.V- 2220. Kulun, efendisinin izini izlemesi, ben buyruğa tabiiim, şu da benim efendimdir demesidir. Ömür defterini karartırsa önce yaptıklarına tövbe et. Ömrün geçtiyse kökü bu demdir, tez ömür ağacını tövbe suyuyla sula. Ömrünün köküne abıhayat dök de ömür ağacın yeşersin. Bütün geçmiştekiler, bu tövbeyle iyileşir. Geçen yıldaki zehir, bu yüzden şeker kesilir.

2225.Tanrı, kötülüklerini iyiliğe çevirir. Geçmişteki bütün suçların ibâdet olur. Hocam Nasuh tövbesine sarıl, canla başla buna çalış. Bu Nasuh tövbesini sana anlatayım, dinle. İnanmışsın ama yeniden inan!

Hız. Mevlânâ Nasuh adlı bir kişinin kadın kılığına girip hamamda padişahın kızından tut herkese kese yaptığını anlatmaktadır. Bir gün padişahın kızının küpesindeki incilerden biri kaybolur. Hamamda herkes aranacaktır. Ancak başlangıçta padişahın kızının baş tellâk olduğu için ondan şüphelenseler de belki bir suç işlemiştir inciye bir yere atar diye onu en sona bırakırlar:

C.V- Bundan önce Nasuh adlı bir adam vardı. Tellâklık eder, bu suretle kadınları avlardı. Yüzü, kadın yüzüne benzerdi. Tüyü tüsü yoktu. Erkekliğini daima gizlerdi.

2230. Kadınların hamamında tellâklık ederdi. Kötülükle, hilede pek çevikti. Yıllarca tellâklık etti, kimse onun halinden, sırrından bir koku

bile almadı. Çünkü sesi de kadın sesine benziyordu, yüzü de kadın yüzüne. Fakat şehvette pek yüceydi, pek uyanıktı. Çarşaf giyer, başını örter, peçe takardı. Fakat şehvetli ve azgın bir gençti. Bu suretle padişahların kızlarını bile güzelce keseler, ovar, yıkardı.

2235. Tövbe etmekte, ayak diremeye çalışmaktaydı. Fakat kâfir nefis, tövbesini bozdurup dururdu.

Aranacağını ve foyasının meydana çıkacağını anlayan Nasuh kalbinden öyle bir feryat figan eder öyle bir tevbe eder ki:

Sultanın hizmetçileri, o değerli inciye bulmak için bir bir herkesi aramaya başladılar. Nasuh, korkusundan تنها bir yere çekildi. Yüzü, korkusundan sapsarı olmuştu, dudakları gövermişti.

2255. Ölümünü gözünün önünde görüyor, gazel yaprağı gibi tirtir titriyordu. Dedi ki: Ya Rabbi, nice defalar tövbeler ettim; ahtlar ettim, sonra onları bozdum. Ben, bana lâyük olanları yaptım. Sonunda da işte bu kara sel, gelip çattı. Arama nöbeti bana gelirse eyvah bana! Kim bilir neler çekecek, ne güçlülere düşeceğim? Ciğerime yüzlerce kor düştü. Münacatımdaki ciğer kokusuna bak.

2260. Böyle bir keder, böyle bir gam, kâfirde bile olmasın. Rahmet eteğine sarıldım, medet medet! Keşke anam, beni doğurmasaydı, yahut da beni bir aslan parolasaydı. Tanrım, sana düşeni yap. Beni her delikten bir yılan sokmada. Ne de taş gibi bir canım, ne de demir gibi bir yüreğim varmış. Yoksa bu dertle çoktan erir, kan kesilirdim. Vaktim daraldı, bir an içinde feryadıma yetiş, padişahlık et.

2265. Beni bu sefer de korur, suçumu örtersen ne olur? Her türlü yapılmayacak işlerden tövbe ettim. Bu sefer de tövbemi kabul et de tövbemde durmak için yüzlerce kemer bağlanayım. Bu sefer de kusurda bulunursam artık duamı ve sözümü dinleme. Hem böyle söylenip titremede, hem katra katra gözyaşları dökmede, hem de cellâtların, hain kişilerin ellerine düştüm diye feryat etmedeydi. Hiçbir Firenk bu hale düşmesin. Hiçbir mülhit bu feryada uğramasın diyor.

2270. Kendine ağlayıp duruyor, Azrail'i gözünün önünde görüyordu. Ya Rabbi, Ya Rabbi diye o kadar söylendi ki kapı ve duvar da onunla beraber Ya Rabbi, Ya Rabbi demeye başladı. O Ya RabbiYa Rabbi derken birden, inciye arayanların sesi duyuldu:

Tam bu sırada kaybolan inci burada diye ses geldi, Nasuh kendinden geçmiş bir haldeyken sevince boğuldu tevbeler etti. Onu suçlu olarak arayacak olan kişiler affet bizi Nasuh senin hakkında iftiraya girecektik diyerek özürler dilediler ellerini öpseler de

Nasuh ben böyle eli öpülecek biri değilim dedi, bir daha tellâk olarak defalarca çağırıldıysa da asla ama asla gitmedi. Bu sebeple Nasuh tevbesi olarak adlandırılan tevbeyi Hz. Mevlânâ Mesnevî'sinde anlatmış ve bu hususta her günahın tevbesi olabileceğine işaret etmiştir.

C.V- Ahdi, tövbeyi bozmak, sonunda insanı lanete uğratar. Cumartesi günlerinde iş işlememeye memur olan Yahudiler, tövbelerini bozdular da çarpılıp helak oldular. Tanrı, o kavmi maymun şekline soktu. Çünkü inada girişip Tanrı ahdini bozdular. Bu ümmette beden çarpılması yoktur. Fakat ey akıllı fikirli adam, gönül, çarpılması vardır.

2595. Bir adamın gönlü maymun gönlüne döndü mü bedeni de maymunun gönlünden daha aşağı olur.

Âyet-i kerîmede “Ve andolsun ki siz, içinizden cumartesi günündeki (avlanma yasağını) çiğneyenleri biliyordunuz. O zaman onlara: “Hakir (aşağılık) maymunlar olun.” dedik.”³¹³Hz. Mevlânâ beyitlerde sözünde ve ahdinde durmayanların Yahudi kavminin âyetteki ifadeleriyle çarpıldığını ifade eder. Ancak Hz. Peygamber Efendimizin ümmeti için böyle bir çarpılma olmayacağını ekler ve ancak bu çarpılmanın kalplerde olacağını dile getirmektedir.

Hz. Mevlânâ defalarca tekrar ederek insanların tevbesini unuttuğunu, işlediği günahı tekrar ettiğini vurgulamaktadır. Bunu kanayan bir yara olarak gören Hz. Mevlânâ Mesnevî'de sürekli tekrar etmektedir.

C.VI- 345. Sonunda herkes, kapıldığı suretten tövbe eder, fakat yine unutuş gelir, onu o yana çeker. Pervane gibi uzaktan o ateşi nur görür, yükünü o tarafa çeker. Fakat geldi mi kanadı yanıp kaçır. Kaçır ama çocuklar gibi yine gelir, yaraya tuz eker. Yine zanna, tamaha düşer, derhal kendisini o ateşe atar. Yine yanar, sıçrar. Fakat yine gönlündeki hırs, kendisine yandığını unutturur, sarhoş eder.

Hz. Mevlânâ tevbe ile aşk arasında bir bağ kurar ve ikisini birbirinden ayırır. Bilâl-i Habeşî hazretlerinin İslâmı kabul ettikten sonra başından geçen zulmü Hz. Ebû Bekir Sıddık'ın görmesi üzerine:

C.VI- Efendisi, Bilâl'i terbiye etmek için diken dalı ile dövmekte, o da dikenlere canını feda etmekteydi. Efendisi, neden Ahmed'i anmaktasın diyordu... Sen, kötü bir kulsun, benim dinimi inkâr ediyorsun.

890. Efendisi onu güneş altında dövmekte, o da “Ahad” diye övünmekteydi. Derken Sıddık, o taraftan geçti, onun “Ahad” demesini duydu. Gözü doldu, gönlü incindi, o “Ahad” sözünden bir âşına kokusu

³¹³ el-Bakara, 2/65.

aldı. Sonra onu tenhaca görüp nasihat verdi, dedi ki: İnanışını kâfirlerden gizli tut. Tanrı, gizli şeyleri bilir, maksadını gizle. Bilâl, tövbe ettim dedi.

895. Ertesi gün Sıddıyk, erkenden bir iş için oradan geçiyordu. Yine “Ahad” sözüyle dayak sesini duydu. Gönlü ateşlendi. Yine nasihat etti, o da tövbe etti ama aşk gelince tövbesini bozuverdi. Böyle bir hayli tövbe etti, nihâyet tövbeden bezdi. İnanışını açığa vurdu, bedenini belâya attı, ey Muhammed dedi, ey tövbelere düşman!

900. Bedenim de seninle dolu, damarım da. Artık bu bedene nasıl olur da tövbe sığar? Bundan böyle tövbeyi gönülden çıkaracağım. Ebedî hayattan nasıl olur da tövbe edebilirim? Aşk, kahredicidir, ben de onun eline düşmüş, kahrolmuş birisiyim. Aşkın coşup köpürmesiyle, aşkın acılığıyla şeker gibi tatlılaştım.

Bilâl-i Habeşî'nin aşkının tevbeden etmekten daha üstte olduğunu ifade eden Hz. Mevlânâ şöyle ifade eder: “Tevbe halkın sıfatıdır, aşk ise Hakk'ın sıfatı.”

C.VI- Fakat o âşık, kıyamete ulaşmış... Ona tövbe kapısı kapanmış. Hem âşıklık, hem tövbe, hem de sabretme imkânı. Bu, pek imkânsız bir şeydir canım efendim.

970. Tövbe bir kurtcağızdır, aşksa bir ejderhaya benzer. Tövbe, halkın sıfatıdır, aşksa Tanrı sıfatı. Aşk, kimseye niyazı ve ihtiyacı olmayan Tanrı'nın vasıflarındandır. Ondan başkasına âşık olma, geçici bir hevestir.

Bundan önceki birçok bölümde tevbe ile ilgili konulara değinmiştik. Ancak tevbe bahsi içinde on dört farklı konuyu el almaktayız. Hz. Adem'in tevbe hususunda her şeyin Allah'tan geldiğini bilen Hz. Adem Allah'ın takdiri ve kazası karşısında suçlunun kendisi olduğunu bilmiştir ve Allah'a hiçbir şey atfetmemiştir. Kaza ve kaderin cilvesine razı olan Hz. Adem tevbe kapısını seçmiştir asla ama asla isyan etmemiştir demektir.

Tevbenin aslının samimiyet olduğunu ifade eden Hz. Mevlânâ geçmişi tevbe ederek unutmak ancak bir daha günah işlememek adına tevbe etmek gerekir. Nitekim günah işlemeyen kul artık tevbede etmeyecektir. Böylece Hz. Mevlânâ kulun tevbe etmekten de tevbe etmesi gerektiğini vurgulamıştır. Çünkü insanoğlu sarhoş gibidir sarhoş ne dediğini bilmez. Ne dediğini bilmeyen sarhoş da tevbesini unuttur. Allah günah işleyenlerin tevbe etme isteklerini de alır.

Birçok insanın nasılsa tevbe ederim düşüncesiyle birçok günaha saplandığını ifade eden Hz. Mevlânâ bu huyun kötü olduğunu dile getirmektedir. Bir kimsenin günahı kendine huy edinmesi onu tevbe kapısından uzaklaştırır. Bazen de tevbe edip bu günahıtan sıyrılıyım dersin ancak sonra unutup tekrar günaha girersin demektir.

Hz. Mevlânâ Allah kapısında her şeyin kapanıp açılacağını ancak tevbe kapısının her daim açık olduğunu ifade ederek Allah'ın ne kadar bağışlayıcı olduğunu dile getirmektedir. Burada insanların tekrar günah işlemek ya da günahta ısrar etmek yerine tevbe ederek her şeyden kurtulmalarını dilemektedir.

Tevbe kapısı yalnız kullar içindir, İblisin tevbesi yoktur görevi insanları saptırmaktır ve bunun için ant içmiştir. Oysa insanların tevbe etmek için her zaman vakti vardır. Ancak Hz. Mevlânâ Nasuh tevbesine işaret ederek tevbenin kalpten ve huşû içinde yapılması gerektiğini dile getirmektedir.

Hz. Mevlânâ tevbeyi insanın sıfatları arasında yer verirken aşkı da Hakk'ın sıfatı olarak ifade etmektedir.

II. TAKVA

Kelime anlamı “herhangi bir tehlikeden korunmak” demektir. Kur’ân’da takvâ üç mânâda kullanılmıştır:

- a- Haşyet ve heybet mânâsına: “Yalnız benden korkun!”³¹⁴
- b- Tâat ve ibâdet anlamına: “Ey inananlar! Allah’tan nasıl korkmak lazımsa öylece korkun. Ancak Müslüman olarak can verin.”³¹⁵
- c- Kalbi günahlardan temizleme anlamına: “Her kim, Allah’a ve peygamberine itaat eder, Allah’tan korkar, O’nun azabından sakınırsa, işte böyleleri muratlarına erecek olanlardır.”³¹⁶

Tasavvufî mânâda takvâ, son âyette geçtiği gibi, kalbi günahlardan temizlemek demektir. Ehl-i hakikata göre takvâ kişinin Allah’a itaatla İlahî cezadan sakınmasıdır. Tâat, takvâdan murad; terk ve sakınmadır. İlim ile haşyet veya takvâ birbirine bağlıdır. Nitekim “Allah’tan kulları içinde sadece âlimler korkar”³¹⁷ buyurmuştur.³¹⁸

Hz. Mevlânâ takvânın insanın mânevi yönünü güçlendiren bir kuvvet yolu olduğuna işaret etmektedir.

C.I- 1425. Bir kişi Hak’tan korkup takva yolunu tuttu mu: cin olsun, insan olsun, onu kim görse korkar.

Hz. Mevlânâ günahlardan sakınmanın Allah katında Allah’a karşı yapılan en büyük teşekkür olduğunu dile getirmektedir. Çünkü haramlardan ve şüpheli şeylerden sakınan kişinin Allah’ın suretini görme cennetine erişeceğini ifade eder. Çünkü mü’min kulun kalbinde yalnız Allah vardır demektir.

³¹⁴ el-Bakara,2/41.

³¹⁵ Âl-i İmrân,3/102.

³¹⁶ en-Nûr,24/52.

³¹⁷ Fâtır,35/28.

³¹⁸ H. Kâmil Yılmaz, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Yayınları, İstanbul, 2012, s.156.

C.I- Peygamber “Tanrı; ben, yücelere, aşağılara yere, göğe, hatta arşa sığmam. Bunu, ey aziz, yakînen bil.

2655. Fakat şaşılacak şeydir ki inanan kişinin kalbine sığarım. Beni ararsan inanan gönüllerde ara buyurdu” dedi. Tanrı dedi ki: “Ey haramdan, şüpheli şeylerden sakınan! Kullarımın arasına gir ki bu suretle beni görme cennetine erişsin.”

Hz. Mevlânâ günahların sadece uygulayarak değil düşüncelerle de olabileceğini ifade etmektedir. Nitekim kötü düşünce ve kötü niyet dışarıya aksetmese de bir huy olarak insanda kalacaktır. Günümüzde tanımadığımız insanların yanında bunu konuşsak da mutlaka sevdiğimiz ve yakınlarımız yanında konuşulacaktır. Bu huy edindikçe gıybet unsuru artacaktır. Hz. Mevlânâ aşağıdaki beyitlerde açıkça bir gıybetten bahsetmese de bunun insan üzerinde bir huy olarak kalacağına işaret etmektedir.

C.I- 3025...Kendine gel, ey düşüncelere dalmayı huy edinen gönül!
Onun huzurunda kötü düşüncelerden sakın!

Hz. Mevlânâ filozofların içinde gizli münkirler vardır ifadesini kullanmaktadır. Vesvese ve şüphe şeytandan olduğunu her defasında dile getiren Hz. Mevlânâ dine inansalar da bazı yönden aykırı davranışlar içerisine girdiklerini dile getirmektedir. Görmediğine inanmamak ve kabul etmemek îmânın eksikliğinden geldiği için Hz. Mevlânâ bu hususa dikkat çekerek sizde de bu felsefeye inananlar var bunlardan sakının demektedir.

C.I- 3285. Kimin gönlünde şüphe, vesvese varsa felsefeye inanmıştır, gizli münkirdir. Bazen dine inanır ama bazı, bazı da o filozofluk damarı yüzünü kapkara eder. Sakının müminler; o felsefeye inanış sizde de vardır. Sizde nice sonsuz âlimler var. Bütün bu yetmiş iki din ve şeriat sendedir. Senden zâhir olduğu gün eyvah haline! Kimde o aykırı inanıştan bir yapracık varsa o günün korkusundan yaprak gibi titrer.

Günahlardan sakınmanın Peygamber mirası olduğunu ifade ederek kulların günahlardan sakınarak Hz. Peygamber Efendimizin sünnetine uyması gerektiğini dile getirmektedir:

C.I- 3400...Hattâ Peygamberlerin mirası. Bunun vârisi şüpheli şeylerden sakınan müminlerin canıdır.

Hz. Mevlânâ insan daha çok nefsiyle, şehvetiyle ve bedeniyle günah işler bu sebeple ten çamura bulanmıştır. İnsan bu günahlardan kalbini ve gönlünü arındırarak ulaşabilir. Bu yüzden bedeninin her türlü gınahtan uzak durması gerekmektedir. Yani, sende öyle bir hüner var ki ne yaparsan yap onu bul. Onu temizleyecek kaynak da sende, kirletecek kaynak da sende demektedir.

C.II- Gönül, ten havuzunda çamura bulandı ama ten, gönül havuzunda arındı.

1370. Oğul, gönül havuzunun çevresinde olan, ten havuzundan sakın! Ten deniziyle gönül denizi birbirine bitişiktir, fakat aralarında bir berzah var, birbirlerine karışmazlar. İster doğru ol, ister eğri. O gönül havuzuna doğru gel, geri kalma.

Hz. Mevlânâ aşağıdaki beyitlerde Cenab-ı Allah'ın takva sahibi olan insanların dileklerini ihsan edeceğini apaçık ifade etmektedir. Daha önceki konulara da Mesnevî'den örnekler verdiğimiz gibi hiç günah işlemeyen, hiçbir sıkıntıya isyan etmeyen bir insan melekleşecektir. Böyle bir insanın da Allah katından istediği her dilek yerine gelecektir. Tabi ki kaza ve kaderin hükmünü göz önünde bulundurmazsak.

C.IV- 5...Tanrı, takva sahiplerinin dileğini ihsan eder. Evvelce sen, varlığını Tanrı'ya verdin... karşılık olarak Tanrı da varlığını sana verdi.

Hz. Mevlânâ şehvet konusuna çok ehemmiyet vermiştir:

C.IV- 235. Fakat şehvete mensup olan nefis, Hak'tan sağırdır, kördür. Ben de senin körlüğünü ta uzaktan gördüm. Onun için sekiz yıldır hiç seni sormadım... çünkü seni bilgisizlikle kat kat dolu gördüm ben. Külhandaki adama nasılsın diye neye sorayım? Nasıl olacak; baş aşağı bir halde işte! Dünya külhana benzer, takva da hamama. Dünya şehveti, külhana benzer. Takva hamamı da onunla aydınlanır. Fakat takva sahipleri bu külhanda safa ve zevk içindedirler... çünkü onlar, hamama girmiş, yunup arınmışlardır.

240. Zenginlerse hamamdakileri ısıtmak için tezek taşıyanlara benzerler. Tanrı, hamam ısınsın, tavlansın diye onlara bir hırs vermiştir. Bu külhandan vazgeç de hamama git... külhanı terk etmek, bil ki hamama girmenin ta kendisidir. Külhanda kalan dünya şehvetine sabreden, dünyadan el etek çeken kişiye hizmetçi mesabesinde.

Şehveti olan adamın baş aşağı olduğunu dile getirir. Günah işleyen kişiyi külhandaki³¹⁹ adama benzetirken hamamda temizlenen kişiyi de takva sahibine benzetmektedir. Hz. Mevlânâ zenginlerin buldukları hâlleri göz önünde bulundurarak onların bazılarının takvâdan uzak olduğunu ifade etmektedir. Yeryüzündeki garipleri temizlemek onları daha çok takvâya yaklaştırmak için zenginlerin hırsları insanlara kötülük yapmaktadır ifadesini kullanmaktadır.

Hz. Mevlânâ evlilik hususunda maddiyatın önemli olmadığını dile getirirken maddi olarak kendini üstte gören insanlara atıfta bulunmaktadır. Nitekim maddiyattan

³¹⁹ Külhan: Hamamın altında bulunan, hamamı ve suyunu ısıtan, kapalı ve geniş ocak.

evvel takvâya önem veren Hz. Mevlânâ evlilik hususunda kulların kanaate önem vermeleri gerektiğini dile getirmektedir. Kul kanaat edip kötü ve günah olan şeylerden kaçmaktadır, bu sebeple ona yoksul demek doğru değildir. Çünkü onun kalbi takvâ üzerine bu hâle gelmiştir ve bunun bir sınav olduğunu hatırlatmaktadır.

C.IV- Şehzadenin anası, aklının noksan oluşundan itiraz ederek dedi ki: Evlenmede gerek akıl, gerek nakil, eşit olmayı şart koşmuştur.

3130. Halbuki sen nekesliğinden, cimriliğinden kurnazlık ederek oğlumuzu bir yoksulla akraba yapıyorsun? Padişah dedi ki: Temiz bir kişiye yoksul demek hatadır... çünkü onun kalbi ganidir ve bu da Tanrı vergisidir. Böyle adam, takvasında kanaat bucağına kaçır, yoksul gibi nekesliğinden, tembelliğinden değil! Kanaatten meydana gelen darlık, takvadandır... bu, aşağılık kişilerin yokluğundan, darlığından apayrı bir şeydir. Nekes, bir habbe bulsa başını bile verir... halbuki temiz kişi, himmetiyle altın hazinesine bile bakmaz, terk edip gider!

Hz. Mevlânâ takvâ hususunda nefsin şehvete mağlup olduğunu ifade etmektedir. Ancak kendisinin dışında her konuda ahkâm kesip aslan kesilir ancak iş şehvete geldi mi günaha sapar. İddiaya geldi mi hemen öne atılan insanoğlu günahlardan sakınma süresi şimşek kadar kısa şimşek kadar çabuk kaybolur demektedir.

C.VI- Akıl keskindir ama ayağı gevşektir. Çünkü gönlü yıkıktır, bedeni sağlam.

120. Bu çeşit akli olanların akılları, neye takılırsa sımsıkı takılır ama şehveti bırakmayı hiç mi hiç düşünmezler. Dâva zamanı göğüsleri doğuya benzer, fakat takvâ zamanı sabırları, âdeta bir şimşektir. Her biri hünerlerle kendini gösterir, âlim geçinir. Fakat vefa vaktinde âlem gibi vefasızdır.

Hz. Mevlânâ kulların yeryüzünde her türlü gûnahtan sakınmaları gerektiğini savunmaktadır. Her şeyin fazlası zarar olduğu gibi dünya nimetlerinin de fazlası zarardır. Bu sebeple dünyayı çok talep ettiğimiz her vakit ibâdet ve tâattan uzak kalacağız demektir. Nitekim günlük yaşantımıza baktığımızda ibâdetlerimizin önüne geçen bir çalışma sistemi içinde yok olmaktayız. Büyük şehirlerdeki trafik vakitleri zaman zaman öyle uzun olmaktadır ki belki de iki namaz arası da yolda geçmektedir. Hatta yaptığımız işlerin ibâdetlerimizi aksattığını, bu arzu ve hırslarımızın bizlere birer tuzak olduğunu hatırlatan Hz. Mevlânâ şöyle diyor:

C.VI- 375... Bu dünya tuzaktır, tanesi de istek. Tuzaklardan kaç onlardan yüz çevir. Böyle hareket ettin mi yüzlerce ferahlık bulursun. Fakat istekten geçemedin mi fesatlıklara uğrarsın.

Hz. Mevlânâ ibâdetin kul üzerinde farklı bir rengi olduğunu ifade etmektedir. Örneğin Meleklerin sürekli ibâdet etmeleri onların Allah'a olan bağlılıklarını bir renk olarak düşünelim, nitekim Melekler zikir ve ibâdetleriyle Allah'ı anar ve Allah'ın sıfatlarından bir renk alırlar. Bu renge de takvâ rengi diyelim. Hz. Mevlânâ yeryüzünde büyük bir ihlâsla ve dosdoğru ibâdet edenler ile takvâ halinde olanların renginin ebediyen bakî olacağına işaret etmektedir.

C.VI- 4710. Buna dikkat et de o rengin, o güzelliğin tamamıyla bir yüz örtüsünden ibaret olduğunu, iğreti bir şey bulunduğunu bil. Bâkir renk ancak Tanrı rengidir. Ondaki başka renkler, bil ki çan gibi iğreti ve bağlantıdır. İbadet edenlerdeki doğruluk, takva ve yakîn rengi, ebediyen bakidir. Şüphe, küfran ve nifak rengi de âsiler için ebedîdir. Âsi Firavun'un yüz karası gibi hani. Bedeni geçip gitmiştir ama rengi bakidir.

4715. Doğruların güzel yüzlerindeki nur, bedenleri yok olsa da kıyamet gününe kadar kalır. İşte ancak güzel o güzeldir, çirkin o çirkin. Daima o günler durur, buysa somurtur kalır.

Takvâ ile ilgili bahsi on dört kısımda inceledik. Allah'ın kulları içinde sadece âlimlerin korkacağına işaret eden Hz. Mevlânâ; takvâ ehlinin mânevi olarak Allah tarafından korunduğuna işaret etmektedir. Günahlardan sakınan kişi Allah'ın verdiği nimetlere teşekkür ve şükretmiş olur. Allah'ın cemalini görmeye ve hikmetine nâil olur demektir. Bunu da mü'min kulun kalbinde Allah varsa takvâ sahibi kul da yalnız kalbinde Allah olan kullar ile karşılaşır ifadesini kullanmaktadır.

Sadece fiili hareketlerin değil, düşüncedeki kötülüklerin de insan içinde bir huy olarak kalacağını ve ister istemez bir gün gün yüzüne çıkacağını dile getirmektedir. Kibir ve kıskançlık fesat işler yapmaya sevk eder. Bazı insanlar öyle bir huya sahiptir ki kendi fesatlığını sanki başkasının iyiliğini düşünüyormuş olarak gösterir.

Filozofların içinde gizli münkirler olduğunu ifade ederken Allah'ı inkâr etmemek gerektiğine ve bunu yapanların gizlice günah işlediğine işaret etmektedir.

Günahlar arasında şehvetin insan kalbini körleştireceğini söylemektedir. Zenginlerin hırsırları da fakirlerin sevabını arttırır. İnsanların fakir yoksul olarak sınıflandırılmaması gerektiğini evlilik esnasında bu hususa dikkat çeken Hz. Mevlânâ yoksulluğu övmüştür. Bu konuda yanlış ifadeler kullanan insanların büyük günah içinde olduğunu dile getirir.

İnsanoğlunun her konuda aslan kesilerek tüm günahlara karşı insanları yargıladığını ancak şehvet için içine girdi mi kendisinin mağlup olduğunu dile getirmektedir. Hz. Mevlânâ meleklerin takvâ üzere olduğunu, insanların da yeryüzünde bir renge sahip olduğunu ifade ederken takvâ renginde olmak gerektiğini vurgulamıştır.

III. SABIR

Sabır; elem sıkıntı ve belâlara sızlanmayı terk etmek demektir. Nefse haz veren şeylerden uzaklaşmak diye de tarif edilmiştir. Sabır kökünden türemiş kelimeler Kur'ân'da 103 yerde geçer. Hz. Peygamber (s.a.v) sabrı dinin yarısı olarak nitelendirmiştir. Sabır tasavvufta bir makam olduğu kadar, ahlâkî bir kavramdır. Sabır iki yerde olur:

- a. Kulun irâdî fiillerinde,
- b. Kulun iradesi dışında kalan belâ ve musibet anında.³²⁰

Sûfilerden örnekler verirsek Hârîs el-Muhâsibî şöyle diyor: Dedi ki: “ Nefis aceleciliğe yönelirse nasıl gemlenir?” “Allah seni görüyor, öyleyse acele etme sakın ol! Çünkü yarın bu fiillinden hesaba çekileceksin.” Hârîs el- Muhâsibî burada tedbirli olmanın şeytanın her daim tuzağı karşısında insanın Allah'a olan kulluğuna sabır ve sükûtle erişeceğini anlatmaktadır. Buna çıkış yolu olarak da; “Bu misalde sağlam göz, akıl; fener, ilim; dikkatle bakmak, akılla tedbir alma ve Kitap'la Sünnetin ışığında faydalanmaya işaretler. Sakınmak isteyen kişi için bu tebirden sonra fazla durmaya gerek yoktur.”³²¹

“Cüneyd: Rızık sıkıntısı Allah için tahammül göstermektir. İbrâhim Havvas: Halk sabır yükünden kaçtı rızık için sebeplere sarıldı. Şiblî'ye sabırdan soruldu Şiblî: Sabır ehline en zor sabrı, Allah hakkında sabretmektir. Soran hayır dedi; Allah için sabır dedi, yine hayır denildi; Allah ile beraberliğe sabır dedi. Adam yine hayır deyince, yazıklar olsun sana sen söyle deyince; Allah'tan uzak kalmaya sabretmek dedi. Şiblî bu ifadeye naralar attı.” Burada tasavvuf ehlinin sabır konusunu avâmdan ayırdığını ve artık aşkın doğduğunu ve Allah aşkında uzaklığa sabırdan bahsedildiğini görmekteyiz.

Basra'da bulunan İbn Sâlim sabır üç türdür dedi: “Birincisi Mütesabbır; Allah hakkında sabreden, böyle kişiler bazen sabreder bazen aciz kalır sabredemez. İkincisi Sâbir; Allah hakkında ve Allah için sabredenler. Böyleleri sabırsızlık göstermez sabırsızlık ona yerleşmez. Üçüncüsü Sabbâr; Allah ile sabreden, belâyâ uğrasa bile sabırda acz göstermez.”

Serrac (ö. 378/988): “Hz. Zekeriyâ'nın başına testere konduğunda Allah Teâlâ şöyle vahyederek; “bir kere daha iniltin benim katıma gelecek olursa yer ile göğü bir birine geçiririm” sabır tevekkülü gerektirir.”³²²

Hz. Alî şöyle demiştir; başın gövdedeki yeri ne ise sabrın da imândaki yeri odur.

³²⁰ H. Kâmil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Yayınları, İstanbul, 2012, s.170.

³²¹ Ebû Abdullah Haris b. Esed el-Muhâsibî, *er-Riâye li Hukûkillah*, haz.: Abdulhakim Yüce, İstanbul, 2013, s.100-101.

³²² Ebû Nasr Serrâc Tûsî, *el-Lüma'*, çev.: H. Kâmil Yılmaz, Erkam Yayınları, İstanbul, 2012, s.s.49-50.

Ebû Süleyman ed-Dârânî'ye (ö.820) sabrın ne olduğunu sordular; bizler sevdiğimiz şeylere sabredemiyoruz, sevmediğimiz şeylere nasıl sabredeceğiz?

Herevî ahlâk kısmı on babtan birini sabır olarak açıklamıştır. Sabrı üç derecede ayıran Herevî birinci olarak:“İmân üzere kalmak, cezalandırılmaktan kaçınmak için günahlara sabretmek.”

İkinci olarak: “Sürekli ibâdet etmek, ibâdeti ihlâsla yerine getirmek ve ibâdeti ilimle güzelleştirmek suretiyle tâatte sabretmektir.”

Üçüncü olarak: “Güzel bir mükâfat bekleyerek, ferahlık esintisi umarak ve daha evvel ihsân edilen nimet ve iyilikleri sayıp hatırlayarak belâya karşı sabırdır.” Herevî Allah için sabrı zayıf sabır olarak sayar ve âvâmın sabrını zayıf sabır olarak anlatır. Bunun üzerinde Allah'la sabır vardır bu müridin sabrı, Bunun üzerinde Allah'a karşı sabır vardır bu da sâliklerin sabrıdır ifadeleriyle konuya açıklık getirir.³²³

Hız. Mevlânâ Mesnevî'de sabır konusuna birçok yerde değinmiştir, hikâye içinde üveyk kuşunun rızkını beklemesinden, bülbülün gece Allah'a yalvarmasından, Doğan'ın dileğinden, sivri sinekten tut file kadar her varlığın sahibi ve bakıcısının Cenab-ı Allah olduğunu dile getirmektedir.

C.I- 2295. Böylece sivrisinekten tut da file kadar bütün mahlûkat Tanrı ailesidir; Hak da ne güzel aile reisi.

Böylece her derde tutulan kulun kendisi çözüm üretemeyeceği durumda mutlaka sabra sarılması gerektiğini ifade eden Hız. Mevlânâ “...Eğer sen, burada müşkül vaziyete düştüysen sabret. Sabır, gamdan kurtulmak için anahtardır.”³²⁴ demektedir. Ve nitekim sabrı öyle bir benzetme yapmaktadır ki sabır dağ gibi olmalı, dağ hiçbir felâket önünde yıkılmaz ; “...Saman çöpü değil; hilm, sabır ve adalet dağıyım. Kasırga dağı kımıldatabilir mi?”³²⁵ demektedir. Birinci cildin sonunda da her işte sabrı vurgular, bitirirken “Maksada sabırla erişilir, aceleyle değil. Sabret, doğrusunu Tanrı daha iyi bilir.” ifadelerini kullanmıştır.

C.II- 70. Eğer körsen köre teklif yoktur. Değilsen yürü, var; sabır kurtuluşun anahtardır. Sabır ilacı, gözlerin perdesini de yakar, göğüsleri gönülleri de yarıp açar. Gönül aynası saf ve pak bir hale gelince sudan, topraktan hariç suretler görürsün. Nakşî da müşahede edersin, nakkaşî da. Devlet yaygısını da, onu döşeyeni de.

Devamında Allah'ın insanları sabra sevk ettiğini ve her daim yaşam için içlerinde bir ümidi gizlediğini dile getirmektedir. Bu ümidin îmândan geldiğini ifade

³²³ Hâce Abdullah el-Ensârî el-Herevî, *Menâzilü's-Sârîn*, çev.; Abdurrezzak Tek, Emin Yayınları, Bursa, 2008 s.s.98-99.

³²⁴ Mevlânâ, *Mesnevî*, c.I, b.2090-2095.

³²⁵ Mevlânâ, *Mesnevî*, c.I, b.3785-3790.

eden Hz. Mevlânâ ümitsizliğinde îmânsızlık alameti olacağına işaret etmekte ve bizleri uyarılmaktadır. Sabrı olmayanın îmânı yoktur, sabırsızlık Allah'ın verdiği her şeye razı olmamaktır bunun da îmânsızlığın bir örneği olduğunu ifade etmektedir.

C.II- Yılanların, akreplerin içinde bile olsan Tanrı, seni güzel hayallerle avutursa, Yılanlar, akrepler sana munis olur. Çünkü hayalin, aşağılık şeyleri altın yapan bir kimyadır. Sabır, güzel hayallerle tatlılaşır. Çünkü her şeyden evvel içinde bulunduğun sıkıntıdan kurtulma hayaline düşersin. O kurtuluş ümidi, içteki imândan gelir. İmân zayıflığından da ümitsizliğe, iç sıkıntısına uğrarsın.

600. Sabır, imân yüzünden baş tacı olur. Bundan dolayıdır ki sabrı olmayanın imânı da yoktur. Peygamber “Tanrı, gönlünde sabrı olmayana imân da vermemiştir.” dedi. O, senin gözüne yılan gibi görünür ama ötekinin gözüne güzel görünür. Çünkü senin gözündeki onun küfrünün, kötülüğünün hayali var, halbuki dostun gözündeki onun müminlik hayali cilve etmekte. Görüyorsun ya Bu bir kişide iki iş de var. Gâh balık oluyor, gâh olta!

605. Yarısı mümin, yarısı kafir, yarısı hırs, yarısı sabır! Tanrının “İçimizde mümin var de var, kâfir ve eski putperest de” dedi. Öküz gibi... yarısı kara, yarısı ay gibi bembeyaz.

Hz. Mevlânâ boş durmakla kazanın kaynamadığını, çalışmak ve zorluğa sıkıntıya sabretmek gerektiğini dile getirmektedir.

C.II- 730. İster yüz yıl olsun, ister otuz yıl. Mutlaka sabır ve şükür yükünü yüklemeli. Hiçbir suçlu başkasının suçunu çekmedi. Hiçbir kimse ekmeğini biçmedi. Ekmeğini biçmeyi dilemek ham tamahtır, oğul, o ham tamaha kapılma. Ham şey yemek insana hastalık verir. Birisi bir define buluverir; ben de onu istiyorum., dükkânla, alışverişle ne işim var? der. Baht işi bu, fakat nadirdir. Tende kudret oldukça çalışıp kazanmak gerek.

Hz. Mevlânâ aşağıdaki beyitlerde çok farklı bir boyuta konuyu çekerek tarikat ve yola girenlerin düştüğü gafletten bahseder. Burada Allah'tan gelen hiçbir şeye sabretmeyen insanların örneğini verirken bir de dinî, manevî yolda makam mevki hırsında olan insanlardan bahsetmektedir. Genelde insanlar günümüzde de çok çalışmaktan ve az para kazanmaktan şikâyet eder, kaldı ki çok para kazanıp da ibâdet edememekten şikâyet edenler de var. Hz. Mevlânâ aşağıdaki beyitlerde bunun tahammülü olmadığını ifade ederek yeryüzünde helâl olmayan birçok şeyi put edinmişsin diye açıklamaktadır.

C.II- Ne başımı kaşımaya vaktim var, ne din kaydına düşüp ibâdet etmeğe! Lûtfet, bizi himmetle bir an da sonunda biz de velilerden olalım” diye mazeret serdedersin.

3070. Fakat bu söz de dertten, aşktan değildir. Âdeta uyuyan bir adamın bir aralık uyanıp sayıklayarak tekrar uykuya dalmasına benzer. “Ayalimin rızkını kazanmaktan başka bir şey yapamıyorum. Ne çare? Dişimle, tırnağımla çalışıp çabalıyor, helâlinden kazanıyorum” dersin. Ey sapıklara karışan, ne helâli? Senin kanından başka helâl göremiyorum. Çare Tanrı’dandır. Lokmandan değil çare dindendir puttan değil! Ey aşağılık dünyaya bile sabredemeyen, bu yeryüzünü güzel bir tarzda döşeyen Tanrı’ya nasıl sabredebiliyorsun.

3075. Ey naz ve nimete bile sabredemeyen, kerim Tanrı’ya nasıl sabredebiliyorsun? Ey temize, pise bile sabırsız, Yaradan’ına nasıl sabredebiliyorsun?

Bundan önceki zikir konusunda sabrı tesbih etmek gerektiğini dile getirmiştik. Burada tekrar sabır konusuyla işlediğimizde sabrı tesbih etmemiz gerektiğini anlamaktayız. Burada Hz. Mevlânâ sabrı hem sırat köprüsüne hem de dünyaya benzetmektedir.

C.II- 3145. Sabretmek, canının tesbihleridir. Sabret, asıl doğru tesbih odur. O derecede hiçbir tesbih yoktur. Sabret, “ Sabır, sıkıntının, darlığın anahtarıdır.” Sabır, sırat köprüsüne benzer, cennetse öbür tarafta. Her güzelin bir çirkin lalası vardır.

Hz. Mevlânâ hastalığa da sabretmenin mânâsını aşağıdaki beyitlerinde şöyle dile getirmektedir.

C.II- Peygamber, o hastayı görünce halini hatırlı sordu, o hakikî dosta iltifatlarda bulundu. Adam, Peygamber’i görünce dirildi, sanki o anda yeniden yaratılmıştı. Sahabe, “Hastalık beni bu bahta eriştirdi; bu sultan sabah çağında beni dolaşmaya geldi.”

2255. Bu suretle bana sıhhat erişti, saltanatına bir hudut olmayan bu padişahın kademi bereketiyle iyileştim. Ne güzel, ne mübarek ağrı, sızı. Ne mutlu, ne kutlu hastalık hararet, dert ve gece uykusuzluğu! İşte Tanrı bana bu kocalığımda lütuf ve kereminden böyle bir hastalık, böyle bir illet verdi. Arka ağrısı ihsan etti de her gece yarısı uykudan uyandırdı. Bütün gece manda gibi uyumayayım diye Hak, lütfetti, bana dertler ihsan etti.

2260. Bu sınıklıktan da padişahların merhameti çoştı. Cehennem de beni tehdit etmeden vazgeçti, sukût etti” dedi. Ağrı, sızı ve hastalık hazinedir. Rahmetler ondadır. Deri yırtıldı mı iç tazelenir. Kardeş, karanlık yere, soğuğa, gama, kırıklığa ve hastalığa sabretmek, abıhayat kaynağı ve sarhoşluk kadehidir. Çünkü yücelikler, hep aşağılıktadır. Baharlar güz mevsiminde gizlidir, güz mevsimi de baharda. kaçma ondan!

Yukarıda bahsedilen sabır Herevî'nin üçünü olarak ele aldığı sıkıntı anına sabırdır. Nitekim Hz. Mevlânâ “Hak, lütfetti bana dertler ihsan etti” ifadelerini kullanarak sıkıntı anında dahi sabra işaret etmektedir. Ağrı ve sızıyı hazineye benzeterak rahmet ondandır demektedir.

Hz. Mevlânâ sabırla bekleyen kişinin hedefine daha çabuk ulaşacağını hikaye etmektedir. Ve Kur’ân-ı Kerîm'de “vel asr” sûresine işaret ederek: “Asra yemin ederim ki insan gerçekten ziyan içindedir. Bundan ancak imân edip iyi ameller işleyenler, birbirlerine hakkı tavsiye edenler ve sabrı tavsiye edenler müstesnadır.”³²⁶ Allah Teâlâ yeryüzünde sabrı hakla beraber andı, sabrı hakka eşit tuttu demektedir.

C.III- 1845. Bu nedir acaba, şunu bir sorsam, bu kat kat halkalarla ne yapıyorsun desem, dedi. Sonra yine kendi kendisine dedi ki: “Dur hele sabır daha iyi. Sabır, adamı maksadına çabucak ulaştırır. Sormazsam iş daha çabuk anlaşılır. Sabırlı kuş, bütün kuşlardan daha iyi uçar. Fakat sorarsam maksadı daha geç anlarım, kolaycacık anlayacağım şey, bu sorgumla güçleşir. Lokman, orada bir müddet sabredip durdu. Bu müddet içinde Davud da zırhı yapıp tamamladı.

1850. Kerem ve sabır sahibi Lokman’ın önünde bedenine geçirip giyindi. “Civanım, bu, savaşta yaralanmamak için güzel bir elbisedir” dedi. Lokman dedi ki. “Sabır da güzel bir iş”. Her dertte ona sığınmak gerek, her gamı o giderir.” A kişi “Vel asr” suresinin sonunu dikkatlice oku da bak. Tanrı o surede sabrı hakla beraber andı, sabrı hakka eş etti. Tanrı, yüz binlerce kimya yarattı ama insan, sabır gibi bir kimya görmedi.

Hz. Mevlânâ sabrı tencerede kaynayan nohuta benzettir. Allah Teâlâ'nın verdiği zahmetler ve suya atılıp kaynayan nohutun derdi gibidir der. Bu dertten ötürü tencereden kendini atmak ister. Oysa bu kaynama onun pişmesi ve olgunlaşması içindir. Bu sebeple kulun Allah'tan gelen her türlü derde sabretmesi gerekmektedir.

C.III- Bir bak nohut tencerede ateşten zebun oldu mu yukarıya doğru sıçramaya başlar.

4160. Tencere kaynamaya başlayınca nohut, tencerenin üstüne fırlamaya, yüzlerce coşkunluk göstermeye koyulur. “Neden beni ateşe attın, kaynatıyorsun mademki satın aldın, neye bu hallere uğratıyorsun” der. Nohut pişiren kadın da nohuda kepçeyle vurup der ki. “Yok güzelce kayna, tencereden çıkmaya kalkışma. Seni sevmediğimden senden hoşlanmadığımdan kaynatmıyorum seni ki bir zevkle, bir çeşniye sahip ol da. Gıda haline gel, yen, cana karış diye kaynatıyorum. Bu imtihan, seni horlamak için değil!

³²⁶ Asr, 103/1-2-3.

4165. Bostanda sular içtin, yeşerdin, terü taze bir hale geldin ya... İşte o su içiş, bu ateşe düşmen içindi. Tanrı'nın rahmeti, kahrından ileridir, kahrından fazladır ve ezeldir. Bu yüzden de bir kimseyi belâlara uğratması, rahmetindedir.

Hz. Mevlânâ sabırla iş yapanın yükseleceğini belirterek ayakkabıcı tamir dikicisi sabrı seçti ve uzun bir uğraş ile yeni bir ürün elde etti, ancak eskici sabretmediği için eskici oldu. Hz. Mevlânâ zorluklar karşısında sabır ile çalışanın mükâfatını alacağını ifade etmektedir.

C.IV- 3350. Sır bilen ve haberdar olan üstada serkeşlik edersen istidattan da olursun! Şimdilik ayakkabı dikiciliğine razı ol, sabret yoksa sabretmezsen yamacı, eskici olur kalırsın! Eskicilerde sabır ve hilm olsaydı hepsi de öğrenir, yeni ayakkabı diker, ayakkabıcı olurlardı. Çok çalışır, çok didinirsen nihâyet usanır da sen kendin, akıl bir bağmış meğerse dersin!

“Şeytan sizi fakirlikle korkutur ve size cimriliği telkin eder. Allah ise size katından bir mağfiret ve bir lütuf vaat eder. Allah her şeyi ihata eden ve her şeyi bilendir.”³²⁷ Hz. Mevlânâ Bakara Sûresine işaret etmektedir.

C.V- 60. Zira Şeytan onu yoksulluklarla korkutur, sabır beygirini sinirlenip öldürür. Kur'ân'dan duy, Şeytan, seni şiddetli yoksullukla tehdit eder ürkütür. Bu suretle sen de ona uyar, aceleyle pis şeyleri yer, pis yerleri elde edersin. Ne adamlığın kalır, ne sabrın, ne sevap düşüncen! Hasılı kafir yedi karınla yemek yer, dini ve gönlü arıktır ama karnı büyük!

Sabır insanı acelecilikten ve hızlı hareketten kurtarır. Aceleciliğin iyi bir şey olmadığını Cenab-ı Allah âyetlerinde bize bildirmektedir: “İnsan aceleci olarak yaratılmıştır. Size âyetlerimi göstereceğim, bunu benden acele istemeyin.”³²⁸

C.V- Sabır sahibi, kendi kanadını yok farz eder, bu suretle kanadı da onu kötü düşüncelere sevk etmez. Şu halde ona de ki: Kanadını yolma, onun bir zararı yoktur. Bu çeşit adama ok gelse önüne kalkanını tutar. Fakat bana bu güzel kanat düşmandır. Çünkü sabredemiyor, cilveleniyorum.

655. Eğer çekinme ve korunma bana yol gösterseydi ihtiyar yüzünden debdebem, devletim artardı. Ben çocuğa yahut sarhoşa benziyorum, sınanmalara tahammülüm yok. Benim elime kılıç vermek caiz değildir. Eğer aklım olsaydı da beni men etseydi kılıç, elimde bir zafer vasıtası olurdu.

³²⁷ Bakara, 2/268.

³²⁸ Enbiyâ,21/37.

C.V- 2570. Acele, Şeytanın hilesidir; sabır ve tedbir, Tanrı'nın lûtfu.

Hz. Mevlânâ Eyyûb (a.s)'dan bahsederek kulu imtihan için dertlerle pişiren Cenab-ı Allah'ın sonunda sabrını da verdiğini dile getirmektedir. Burada mutlaka sabretmeyi bilmek ve sabrı vereni görmek gerekmektedir. Nitekim her derde ve sıkıntıya tebessümle karşılık vermek gerektiğini dile getirmektedir.

C.V- Sabırlı ve her şeye razı olan Eyyûb, tam yedi yıl Tanrı konuğunu, belâyı hoş tuttu.

3690. O sert ve yüzü pek âlâ da Tanrı'ya dönünce ondan yüzlerce çeşit şükürlerde bulundu da. Dedi ki: Eyyûb, ben sevgililerini öldürdüğüm halde sevgisinden bir kere bile yüzünü çevirmedi. Tanrı bilgisine vefakârlıkta bulundu, utancından belâ ile âdeta sütle bal gibi kaynaştı, karıştı. Senin de gönlüne yeniden yeniye belâlar geldikçe o belâları güle güle karşıla. Ey yaradanım, beni o belânın şerrinden sakla bekle. O yüzden gelecek ihsanları bana haram etme, beni o lûtuflara kavuşturun.

Hz. Mevlânâ Mesnevî'de birden fazla yerde "sabır sıkıntının anahtarıdır" ifadeleriyle her sıkıntıda sabrı vurgulamıştır. Derdin zıttı ona sabretmektir nitekim:

C.VI- "Sabır, sıkıntının anahtarıdır" sırrına ermek için gülererek hoşlanarak onun derdini çek. Bu aşağılık kişilerin aşağılığını çekersen sünnetlerin nuruna ulaşırsın.

2150. Peygamberler aşağılık adamların zahmetlerini çok çektiler. Bu çeşit yılanlardan nice ıstıraplara uğradılar. Yargılayan Tanrı'nın muradı, hükmü, ta ezelden tecelli ve zuhur etmektir. Zıddı olmadıkça bir şey görünemez. O misli olmayan padişahın zıddı yoktur.

Her şeyi araştırın, araştırırken doğruyu bulmak için çaba sarf edin ama sabrı da elden bırakmayın.

C.V- 2605. Yarayı deşmek lazım. Deşeceğin yerde üstüne merhem korsan pisliği kökleştirmiş olursun. Yaranın altındaki eti yer. Yarı faydası olsa elli tane ziyanı olur. Delkak, beni bırak demiyorum dedi, işi ara, sor, tahkik et diyorum. Sabır yolunu kapama, acele etme. Sabret de birkaç gün düşün. Bu düşünce esnasında bir şeye iyice karar verirsin de kulağımı bilerek çekersin.

Hz. Peygamber Efendimizin ifadelerindeki elinizin altındakilere yedirdiğiniz şeyden yedin, her şeye sabredin lokmalarınızın gideceğinden ve biteceğinden de korkmayın kısacası bu hususta da sabır gösterin demektedir. Burada hem cömert olun hem de dünya sıkıntılarınıza sabredin demektedir. Mala mülke tamah etmek yerine,

sabırla Allah'ın ihsanını bekler ve etrafınıza saçarsanız işte o zaman Allah Rasûl'ü gibi Burak bineğine binersiniz demektir.

C.VI- 3975. Mustafa, evladı olan ümmetine “Elinizin altındakilere yediğiniz şeyden yedin” diye vasiyette bulundu. Başkalarını hoş bir hale getirdin, sabırla çevikleştirdin, sabra teşvik ettin. Şimdi erlik göster de kendini de hoş bir hale getir. Sabır düşüncesine dalan aklını kendine kılavuz et. Sabır kılavuzu, sana kanat olursa canın arş ve kürsünün ta yücesine çıkar. Mustafa'ya bak, sabrı Burak edindi de bu Burak, onu göklere çekti, çıkardı.

Sabır bahsini Mesnevî'de on yedi farklı bölümden ele aldık. Hz. Mevlânâ tüm canlıların rızıklarını sabırla beklediğini söylerken insanların her sıkıntı karşısında sabretmesi gerektiğini vurgulamış sabrın gizli bir anahtar olduğunu belirtmiştir.

Acele etmenin şeytandan ileri geldiğini ifade eder her şeyi Allah daha iyi bilir sabrın sonunda da Allah'ın senin için en iyi vereceği karar insanı huzura erİştirecektir demektir.

Ümitsizliği îmansızlık alameti olarak ifade ederken sabrı olmayanın da îmânı olmadığını söylemektedir.

Çalışmak ve kazanca sabırla ulaşmak gerekir. Hz. Mevlânâ insanların rızkın azlığından yakınmamaları gerektiğini her maddi zorlukta sabretmelerini tavsiye etmiştir. Kimse kimsenin suçunu çekmez, her koyun kendi bacağından asılır sabredin demektir.

İnsanların helâl lokma yemediğini, helâl kazanmak için de sabretmediğini dile getirirken; hem din kaygısından sıyrılıp hem de çalışarak para kazanmaya sabrının kalmadığını dile getirenlere atıfta bulunmaktadır.

Her güzelin bir çirkin lâlası vardır diyen Hz. Pîr insanın başına gelen her kötü ve çirkin olayı insanı eğiten bir lâlaya benzetmektedir. Başa gelen her derde sabreden kul dertlerle sabrı öğrenir sabırla hakîkate ulaşır demektir. Nitekim acele eden çok hata yapar. Her zaman hızlı yol almak ve acelecilik tehlikelidir.

Sabrın farklı makamları olduğuna da işaret eder; kimi sabırsızdır, kimi Allah'tan gelene sabreder, kimi Allah'tan gelen derdi sever demektir. Vel asr suresine işaretle her sıkıntıda sabretmek gerektiğine işaret etmiştir.

Derdi sıcak suya benzeten Hz. Mevlânâ nohut sıkıntı halinde kabından çıkmak ister ancak çıkıp kurtulursa sabretmiş olmaz. Nitekim sabırla kaynayan olgunlaşmış pişmiş demektir. Nitekim hayatında birçok dert çeken insanların akıl melekelerini kaybettiğini görmekteyiz. Nohut gibi kabından fırlayan insan kimi zaman intihara kimi zaman aklını yitirecek duruma gelir. Mecazî olarak anlatılan hadîsede; tüm dertlere

sabreden ve bekleyen insan nohut gibi pişecek olgunlaşacak ve kudretli bir ağızdan besin olacaktır demektedir.

Sabırla çalışmak, sabırla üretmek ve yeni bir iş çıkarma yolunda ayakkabı imalatçısı yeni işler yapar, zorluklara sabreder ancak ayakkabı tamircisi sabretmemiş sadece eskici olmuştur demektedir.

Şeytanın insanları yoksullukla korkuttuğunu ve onların sabırsızlık alâmetleri göstermelerini istediğinden bahseder.

Hız. Eyyüb (a.s)’ı örnek göstererek tüm hastalık ve sıkıntılara nasıl sabrettiğini insanların sabır hususunda büyükleri örnek alması gerektiğini dile getirmiştir.

İsrarla cömert olun elinizle yedirdiğiniz şeylerin elinizden gideceğini düşünmeyin, siz sabreder kullara dağıtırsanız Cenab-ı Allah’ta size mükâfatınızı verir demektedir.

IV. RIZIK

Sözlükte “nasip, pay; kendisinden faydalanılan şey, yiyecek, azık” anlamlarına gelen **rızık** kelimesi (çoğulu erzâk) İslâm tarihinde hak sahiplerine devlet tarafından aynı (erzak) veya nakdî (atâ, atıyye) olarak dağıtılan şeyleri ifade eder. Rızık kavramının Hz. Peygamber döneminden itibaren kullanıldığı görülmektedir. Vali, kadı, âmil gibi görevlilere rızık tahsis edilerek devlet hizmetinde çalışanların geçimlerinin sağlanması gerektiğine işaret eden: Resûl-i Ekrem, “Eşlerimin nafakası ve âmilimin rızıkından başka bıraktığım her şey sadakadır”. “Bizim devlet işinde çalıştırarak kendisine rızık verdiğimiz kimsenin bu rızık dışında beytül-mâlden bir şey alması hainliktir.” Diyerek bu uygulamanın esaslarını belirlemiştir.³²⁹

Hız. Mevlânâ rızık ile ilgili birçok söz sarf etmiş, kimi zaman sadaka, kimi zaman zekât, kimi zaman rızıkın Allah’tan geldiğini ve onu yalnız Allah belirlediğini ifade etmiştir. Çalışmanın ibâdet olduğu ve hakkımızı kimi zaman kazanç olarak aldığımız kimi zaman maddi olarak değer görmediğimiz bir dünyadayız. Her şeyin bir değeri vardır. “Şeytan sizi fakirlikle korkutur ve size, çirkinliği ve hayâsızlığı emreder. Allah ise size kendi katından mağfiret ve bol nimet va’dediyor. Şüphesiz Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir.”³³⁰ Şeytanın bu korkutması bizi çokça çalışmaya mal biriktirmeye sevk etmektedir. Bir evim bir arabam olsun, sonra ikinci bir ev daha bir araba daha böylece dünya hırsıyla karşı karşıya geleceğiz. Bu sebeple Peygamber Efendimiz:

“Sevininiz ve sizi sevindirecek şeyler ümîd ediniz. Allah’a yemin ederim ki, sizler için fakirlikten korkmuyorum. Fakat ben, sizden öncekilerin önüne serildiği gibi

³²⁹ Buhârî, “Vesâyâ”, 32; Müslim, “Cihâd”, 55, Ebû Dâvûd, “Parâc”, 10, Mustafa Sabri Küçükaşçı, “Rızık”, DİA, Ankara, 2008, c.35, s.74

³³⁰ el-Bakara,2/268.

dünyanın sizin önünüze serilmesinden, onların dünya için yarıştıkları gibi sizin de yarışa girmenizden, dünyanın onları helâk ettiği gibi sizi de helâk etmesinden korkuyorum”³³¹ buyurmuşlardır.

Hz. Mevlânâ bu sebeple rızık meselesine Mesnevîsinde pek çok yerde farklı farklı anlamlarda yer vermiştir. Bizde Hz. Mevlânâ'nın bu konudaki ısrarlı ifadelerinin mühim olduğunu düşündük.

C.I- 1510. Cehil bahsine gelirse o Tanrı'nın zindanıdır; ilim bahsine gelirse onun bağı ve sayvanı. Uyursak onun sarhoşlarıyız; uyanık olursak onun hikâyesinden bahsetmekteyiz. Ağlarsak rızıklarla dolu bulutuyuz; gülersek şimşek! Kızır, savaşırsak bu, kahrının aksidir, barışır, özür serdederse muhabbetinin aksidir. Bu dolaşık ve karmakarışık âlemde biz kimiz? Elif gibiyiz. Elifinse esasen, hiç ama hiçbir şeyi yoktur!

Hz. Mevlânâ burada “*Ve Hüve maaküm eynemâ küntüm*” âyetine değinmektedir. “*O, gökleri ve yeri altı günde (altı evrede) yaratan, sonra Arş'a kurulandır. Yere gireni, ondan çıkanı, gökten ineni, oraya yükseleni bilir. Nerede olsanız, O sizinle beraberdir. Allah, bütün yaptıklarınızı hakkıyla görendir.*”³³² Ağlarsak rızıklarla dolu bulutuyuz; gülersek şimşek! Âyeti kerîmede olduğu gibi her ne yaparsak yapalım Allah bizimle beraberdir. Gözyaşı dökmemiz bizim için bir elem bir acı olmasına rağmen Allah katında ondan af dileyen, ona yalvaran ve ona sevgimizi gösterdiğimizizin bir kanıtıdır. Allah Teâlâ yaptıklarımızı hakkıyla görendir, bu sebeple samimi gözyaşı ve samimi sevgimizin nerede ve ne zaman gerçek olduğunu bilir.

C.I- 1625...Evlere kapılardan girin; rızıkları, sebeplerine teşebbüs ederek arayın!

Buradaki sebepten kast çalışmak, evlere kapılardan girin ifadesinde helâl yollardan para kazanmaktır. Elbette sebeplere ulaşmak için doğru iş, doğru zamanı kollamak gerekmektedir.

C.I- 2290. Sel ister sâf olsun, ister bulanık... Mademki baki değildir, ondan bahsetme? Bu âlemde binlerce canlı, sıkıntısız, hoş bir halde yaşamakta, geçinip gitmektedir. Üveyik kuşu, geceki rızık henüz meydana gelmediği halde ağaçta Tanrıya şükreder. Bülbül “Ey duaya icabet eden Tanrı, rızık hususunda itimadımız sana” diye Tanrıya hamd eyler. Doğan, rızıkını padişahın elinden umduğundan bütün pis şeylerden ümidini kesmiştir.

³³¹ Buhârî, Rikak 7; Müslim, Zühd 6. Ayrıca bk. Buhârî, Cizye 1, Meğâzî 12; Tirmizî, Kıyamet 28; İbni Mâce, Fiten 18.

³³² Hadîd, 5/4

2295. Böylece sivrisinekten tut da file kadar bütün mahlûkat Tanrı ailesidir; Hak da ne güzel aile reisi. Gönlümüzdeki bütün bu gamlar, hevâ ve hevesimizin, varlığımızın tozundan, dumanından meydana gelir. Bu kökümüzü söken gamlar, ömrümüzün orağına benzer. Bu böyle oldu kuruntuları da vesveselerimizdir.

Rasûlullah Efendimiz şöyle buyuruyor: “*Benden sonra size dünya nimetlerinin ve zînetlerinin açılmasından ve onlara gönlünüzü kaptırmanızdan korkuyorum.*”³³³ Hz. Mevlânâ’da mademki dünya nimetleri bâkî değil bu konuda çok fazla didinme demektedir. Yeryüzündeki tüm canlılar yarın ne tüketeceğini geçimini nasıl sağlayacağını bilmez, ancak Yüce Yaradan onlara rızıklarını verir. Mutlaka kuşlar, kediler, yırtıcı hayvanlar ve tüm âlem belirli bir mesai harcayarak karnını doyurmaktadır. Ancak gördüğümüz üzere herhangi bir mal biriktirmemektedir. Hz. Mevlânâbu hususta Bülbül’ün Allah’a itimadı öyle sonsuzdur ki rızık konusunda hiç şüpheyeye düşmez demekte ve insanoğluna diğer canlılardan işaretler sunmaktadır. Yüce Allah âyeti kerîmesinde “*Yeryüzünde yürüyen her canlının rızıkı, yalnızca Allah’ın üzerindedir. Allah o canlının durduğu yeri ve sonunda bırakılacağı mekânı bilir.*”³³⁴ demektedir. Kaldı ki kendi sıkıntılarımızın yanında nice insanın dertlerini görmezden gelmememiz ve Râsûlullah Efendimiz (s.a.v)’in şu sözünü sürekli hatırlamamız gerekmektedir; “*Hayat şartları sizinkinden daha aşağı olanlara bakınız; sizden daha iyi olanlara bakmayınız. Bu, Allah’ın üzerinizdeki nimetini hor görmemenize daha uygun bir davranıştır.*”³³⁵

C.I- Zengin, kulağına kadar ayıp içine dalmıştır: fakat malı vardır ve mal ayıbını örter.

2350. Tamahkâr tamahı yüzünden zengin ayıbını görmez. Tamahkâr bütün gönülleri kaplar. Yoksul, halis altın gibi sevilse yine kumaşı, dükkâna yol bulmaz, sözünü kimse dinlemez. Yoksulluk, senin anlayacağın şey değildir; yoksulluğa hor bakma; çünkü yoksulların, mülkten, maldan öte ululuk sahibi Tanrı’dan pek büyük bir rızıkları vardır. Ulu Tanrı âdildir; âdiller, nasıl olur da çaresiz biçarelere zulmederler?

2355. Birisine nimet, mal, matrah verip öbürünü yansın diye ateşe atarlar mı? Böyle bir iş, Tanrı’dan, iki cihanı yaratan umulur mu? “Elfakru Fahri” hadîsi, saçma ve asılsız bir söz mü; bu sözde binlerce yücelik, binlerce naz ve nimet gizli değil mi?

Hz. Mevlânâ bu beyitlerde yoksulun makamını zengine göre daha fazla yüceltmektedir. Kaldı ki Peygamber Efendimiz (s.a.v)’de zengin ve lüks bir hayat

³³³ Buhârî, Zekât 47, Cihâd 37; Müslim, Zekât 121–123. Ayrıca bk. Nesâî, Zekât 81; İbni Mâce, Fiten 18.

³³⁴ Hûd, 11/6.

³³⁵ Müslim, Zühd 9. Ayrıca bk. Tirmizî, Kıyamet 58, Libâs 38; İbni Mâce, Zühd 9.

yaşamamıştır. Hatta bir gün; *Rasûlullah (s.a.v) bir hasır üzerinde yatıp uyumuştur. Uykudan uyandığında, hasır vücudunun yan tarafında iz bırakmıştı. Biz: Yâ Rasûlallah! Sizin için bir döşek edinsek, dedik. Bunun üzerine Rasûl-i Ekrem: “Benim dünya ile ilgim ne kadar ki? Ben bu dünyada bir ağacın altında gölgelenen, sonra da oradan kalkıp giden binitli bir yolcu gibiyim”*³³⁶ buyurdular. Yoksulun maddi olarak fakir olması Allah’ın gözünde ahrette taşıdığı rızık vardır ifadesine değinen Hz. Mevlânâ, Hz. Peygamber Efendimizin şu sözlerine istinaden sözlerine devam etmiştir: “*Âhirete göre dünya, sizden birinizin parmağını denize daldırmasına benzer. O kişi parmağının ne kadarlık bir su ile döndüğüne baksın.*”³³⁷ Ebedi olan ahiret hayatının dünya ile kıyası büyüklük ve nimet bakımından kabul edilmeyecek kadar farklıdır. Hz. Mevlânâ, Hz. Peygamber Efendimizin “*Elfakru Fahri*” “*yoksulluğum övüncümdür*” dediğini ifade eder. Hz. Peygamber Efendimiz bir başka hadîsinde “*Uyanık olunuz! Şüphesiz dünya değersizdir. Dünyada olan mal mülk de kıymetsizdir. Ancak Allah Teâlâ’nın zikri ve O’na yaklaştıran şeylerle, öğretici ve öğrenici olmak müstesnadır.*”³³⁸ Buyurmuştur. Başka bir hadîste Hz. Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur: “*(Dünyalık bakımından) Sizden üstün olara bakmayınız. Sizden aşağı olanlara bakınız. Bu tutum, Allah’ın size verdiği nimeti küçümsememenizin en uygun olanıdır.*”³³⁹ Başka bir hadîste: “*Dünya mü’minin zindanı, kafirin cennetidir.*”³⁴⁰ Buyurmuştur.

C.I- 3865. Zıtlar, zıtlardan zuhur etmekte... Tanrı, kalpte ki süveydada daimi bir nur yarattı. Peygamberin savaşı sulha sebep oldu. Bu âhir zamandaki sulh o savaş yüzündendir. O gönüller alan sevgili (Peygamber), âlemden başları aman bulsun diye yüz binlerce baş kesti. Bahçıvan, fidan yücelsin, meyve versin diye muzır dalları budar. Sanatını bilen bahçıvan, bahçe ve meyve gelişsin diye bahçedeki otları yolar.

3870. Sevgilinin ağrıdan, hastalıktan kurtulması için hekim, çürük dişi çekip çıkarır. Noksanlarda nice fazlalıklar var. Şehitlere hayat yokluktur. Rızık yiyen boğaz kesildi mi “Onlar Rablerinden rızıklanır, ferahlarlar” nimeti hazmedilir. Hayvanın boğazı kesilince insanın boğazı gelişir. O hayvan, insan vücuduna girer, insan olur, fazileti artar. İnsanın boğazı kesilirse ne olur, fazileti ne dereceye varır? Artık ağâh ol da onu bununla mukayese et.

³³⁶ Tirmizî, Zühd 44.

³³⁷ Müslim, Cennet 55, İmâm Nevevî, *Riyâzu’s-Salihîn Tercümesi*, çev., İbrahim Serdar – Yusuf Şensoy, Sağlam Yayınevi, İstanbul, 2010, s.319.

³³⁸ Tirmizî, Zühd 14. Ayrıca bk. İbni Mâce, Zühd 3.

³³⁹ Buharî 6490, Müslim 2963.

³⁴⁰ Müslim 2956, İmâm Nevevî, İmâm Nevevî, *Riyâzu’s-Salihîn Tercümesi*, çev., İbrahim Serdar – Yusuf Şensoy, Sağlam Yayınevi, İstanbul, 2010, s.s.322-323.

Zıtlar zıtlardan zuhur etmekte diyen Hz. Mevlânâ yeryüzünde görünen birçok güzel şeyin aslında çirkin, çirkin olan şeyin güzel olduğunu ifade etmektedir. Hz. Peygamberin İslâm'ı yayarak kâfirlerin zulümleri önünde yılmadan savaşması ve bunca insanın ölümü kötü gibi görünürken aslında zalim bir kavmin yok olmasına sebep olacak ve yerine dünyada refah içinde barış ve dinini özgürce yaşayan bir topluluk bırakacaktı. Bunla beraber Hz. Mevlânâ bahçıvan fidan meyve versin diye onu budar, hekim ağrıyı geçirmek için dişi çeker insanda fakirleşerek Allah'ın kudretine mazhar olur o kulunu her şeyin sonunda mutluluğa ereceğini işaret etmektedir. Ve nitekim Allah Râsûl'ü şöyle demiştir: *“Fakirler, cennete zenginlerden beş yüz sene önce girerler.”*³⁴¹ Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem başka bir hadîste: *“Cenneti yakından tanıdım; orada bulunanların çoğunluğunun fakirler olduğunu gördüm. Cehennem de yakından tanıdım; orada bulunanların çoğunluğunun da kadınlar olduğunu gördüm.”* demiştir.³⁴² Hz. Mevlânâşehitlerinde Allah katında rızıklarını yine Allah'ın vereceğini ifade ederken Alî-İmrân Suresi 169 ve 170.âyete işaret etmektedir: *“Allah yolunda öldürülenleri sakın ölü sanmayın. Bilakis onlar diridirler; Allah'ın, lütuf ve kereminden kendilerine verdikleri ile sevinçli bir halde Rableri yanında rızıklara mazhar olmaktadırlar. Arkalarından gelecek ve henüz kendilerine katılmamış olan şehit kardeşlerine de hiçbir keder ve korku bulunmadığı müjdesinin sevincini duymaktadırlar.”*

Ve yine devamında Hz. Mevlânâşehitlerin makamı ve rızıklarından bahseder:

C.II- 1085. Bu gıdayı yiyen kişinin yüzü sapsarıdır. Ayağı tutmaz kalbi heyecana uğrar. Nerede yol, yol olan göklerin gıdası nerede bu? O, gıda devletin has kullarına mahsustur. O, boğazsız âletsiz yenir. Güneşin gıdası, Arş nurundandır, hasetçinin, Şeytan'ın gıdası ferş dumanından! Tanrı, şehitler için “ Onlar rızıklanırlar” buyurdu. O, gıda için ne ağız vardır, ne tabak! Gönül, her dosttan bir gıda ile gıdalanır, her bilgiden bir lezzet alır.

Elbette Allah Teâlâ kimsenin hakkını yemez ve kimseyi mükafatsız bırakmaz, Allah yolunda şehit olan, vatani için canını feda eden ve ülkesindeki olabilecek tüm kötülükler karşısında insanları koruyan Müslümanların rızığının mânevî bir gıdası olacağından bahsetmektedir. Başka bir mânâda da gönül her dosttan bir gıda alır diyerek “sohbet ve muhabbetin” farklı bir rızık olduğuna işaret etmektedir.

C.II- Çöl ortasın da bir zâhit vardı. Abbadiye kabîlelerine mensup olanlar gibi ibâdete de dalmış, kendisinden geçmişti. Hacılar civar şehirlerden gelip oraya ulaştılar, o kupkuru yerde bir zâhit gördüler.

3790. Zâhidin yeri kaskatıydı. Fakat kendisinin mizacı yumuşak. Çölünsamyeli, âdeta ona ilâç kesilmişti. Hacılar, onun yalnızlığına, o

³⁴¹ Tirmizî, Zühd 37. Ayrıca bk. İbni Mâce, Zühd 6.

³⁴² Buhârî, Nikâh 88, Rikak 16, 51, Bed'ü'l-halk 8; Müslim, Zikr 94. Ayrıca bk. Tirmizî, Cehennem 11.

âfetler içinde selâmette oluşuna şaştilar. Kum üstünde namaza durmuştu. Kum, öyle bir kumdu ki hararetinden tenceredeki su bile kaynar, coşardı. Halbuki dersin ki o, sanki bir yeşillikte bir gülistanda, yahut Burak’a, Düldüle binmiş! Yahut da ayağının altında ipekli örtüler, kumaşlar var samyeli ona sabah rüzgârından daha hoş!

3795. O namaz kılarken hacılar beklediler. Zâhit, uzun bir fikre dalmış, kendisinden geçmişti. Neden sonra istiğraktan ayıldı, kendisine geldi. Hacıların içinde gönül gözü açık birisi, Gördü ki, zâhidin elinden, yüzünden sular damlamakta, elbisesi aptes suyundan ıslak. “Bu su nereden?” diye sordu. Zâhit, elini kaldırıp “Gökten” diye cevap verdi. Adam, “Kuyu” ip yokken ne vakit istesen su bulabilir misin? Hemen yağmur yağar mı?

3800. Ey din sultanı, müşkülümüzü halleder hallet de yakına erelim. Sırlarından bir sırrı bize de göster de bellerimizden zünnarları kesip atalım” dedi. Zâhit, gözlerini göğe kaldırarak dedi ki: “Ya Rabbi, hacıların duasına icabet et. Ben gökten rızık aramaya alışmışım, sen bana gökten kapı açtın. Ey Lâmekân âleminden mekân izhar eden, ey “Rızıkınız göktedir” sırrını ayan eyleyen!”

3805. Zâhit, bu münacattayken hemen su sömüren fil gibi bir lâtif bulut peyda oldu. Bardaktan boşanırcasına yağmur yağmaya başladı, derelerde, mağaralarda gölcükler meydana geldi. Bulut, tulumlar gibi gözyaşı döküyordu. Hacıların hepsi mataralarını açtı. İçlerinden bir bölük halk o şaşılacak şeyler yüzünden bellerindeki zünnarları kestiler. Bir bölüğünün de bu hayret edilecek şey yüzünden yakini arttı. Tanrı, doğru yolu daha iyi bilir.

3810. Bir bölüğüyse bu kerameti kabul etmeyip hamhalat bir halde ebedî nâkıs olarak kaldı, söz de burada bitti.

*“Rabbin rızıkı dilediğine bol verir, dilediğine daraltır. Şüphesiz ki O, kullarından haberdardır, (onları) çok iyi görür.”*³⁴³ Âyetinde ve “... O halde rızıkı Allah katında arayın. O'na kulluk edin ve O'na şükredin. Ancak O'na döndürüleceksiniz.”³⁴⁴ Âyetinde olduğu gibi Cenab-ı Allah dilediğine dilediği zaman rızık vermektedir. Hz. Mevlânâ'da bu konuyu yaşanmış bir menkıbeden işaretle dile getirmiştir.

C.III- 25... Yaprakların gıdası onun kereminden... dallara dadı, onun umumi ve şâmil lûtfu. Rızıkların rızıkını o vermekte. Buğday, rıziksız nasıl baş gösterir, biter? Bu sözün sonu gelmez. Ben, bir miktarını söyledim, öbürlerini sen anlayıver.

³⁴³ İsrâ, 17/30.

³⁴⁴ Ânkebût, 29/17.

Hz. Mevlânâ burada yeryüzündeki her şeyi rızıklandıran Allah'tır. Eğer Yüce Allah dilemezse kimse rızıkla namaz demekte ve şu âyete işaret etmektedir: “Allah size verdiği rızık kesilirse, size rızık verebilecek olan kimdir? Hayır, onlar azgınlık ve nefrette direnip durmaktadırlar.”³⁴⁵

C.III- Tanrı yakınlığına eriştin de sanat, sanatkârdan ayrı olmaz sanıyorsun ha! Şunu olsun görmez misin? Tanrı velilerinin eriştikleri yakınlıkta yüzlerce keramet, yüzlerce iş güç var. Meselâ demir, Davud'un elinde mum oluyor... Halbuki senin elinde mum, demir kesiliyor! Yaratma ve rızık verme yakınlığında herkes müsavidir, bu sıfatlar herkeste var. Fakat bu ulular, Tanrı aşkının vahyi yakınlığına sahip olurlar.

705. Babacığım, yakınlık da çeşit, çeşittir. Güneş dağa da vurur, altına da! Fakat güneşin altına bir yakınlığı var ki söğüdün bundan haberi bile yok! Kuru dal da güneşe yakındır, yaş dal da. Güneş hiç ikisinden de gizlenir mi ki? Fakat yaş taze dalın yakınlığı nerede? O daldan olgun meyveler devşirmede, olgun meyveler yemedesin. Fakat bir de bak, kuru dal, güneşe yakınlığından kuruluktan başka ne bulabilir?

Hz. Mevlânâ burada “Yaratma ve rızık verme yakınlığında herkes müsavidir,” derken kulların çalışıp kazandıkları zaman bu süredeki verilen rızık eşittir demektedir. Ancak her kişinin farklı farklı hünerleri var, doktorun yaptığı iş ile motor ustasının yaptığı işin farklılığı gibi. Nitekim dünyada da her meslek gruplarının kazançları farklıdır. Belki biri bir diğerinden daha ağır bir işte çalışmasına rağmen kazancı onunkinden kat ve kat aşağıdadır. Bu sebeple Hz. Mevlânâ peygamberlerden örnek vererek onların hünerleri vardı ancak onların hünerleri diğer insanlara göre farklılık göstermekte “demir Davud'un elinde mum gibi” erimekte demektedir. Yine aynı meslek gruplarında olan insanların günümüzde farklı kazançlar elde ettiğini görmekteyiz.

Yukarıdaki beyitte rızık konusunda ele almadığımız zaman aslında Hz. Mevlânâ somut örnekler vererek yine mânevî hayata işaretler vermektedir. Biz yukarıdaki beyitleri sadece rızık konusunda değerlendirmiş bulunmaktayız. Mesnevî her okuyucuya her zaman farklı anlatımlar kazandırabilir. Buda Mesnevînin zenginliğini ve çeşitliliğini göstermektedir.

C.III- 1450. Birisi, Davut Peygamber zamanında her akıllı ve ahmak adamın yanında, Daima şöyle dua edip dururdu. “Ya Rabbi, bana zahmetsiz, eziyetsiz bir rızık bir servet ver. Beni tembел, hor, hakir, ağır ve miskin yaratan sensin. Zayıf ve sırtı yaralı eşeklere, atlarla katırlara yüklenen yük yüklenemez ki. Ya Rabbi, mademki beni tembел yarattın, rızıkımı da tembелliğime bakarak ben çalışmadan ver.

³⁴⁵ Mülk, 67/21.

1455. Ya Rabbi, ben tembelim varlık gölgesine yıkılmış, yatmışım. Bu ihsan ve cömertlik gölgesinde uyuyorum. Tembellerle gölgelikte uyuyanlara da elbette başka çeşitte bir rızık vermişsindir. Ayağı olan rızık arar, ayağı olmayansa yanıp yakılır, durur. O hüzün sahibinin rızıkını da ayağına götür, bulutu yeryüzüne doğru sür! Yeryüzünün ayağı olmadığından cömertliğin, bulutu ona doğru iki kat sürüp durmakta.

1460. Çocuğun ayağı olmadığı için anası gelir, çocuğun başına nimet ve ihsanlarını yağdırır. Ya Rabbi, senden zahmetsiz, eziyetsiz ve ummadığım bir rızık istiyorum. Zaten istemekten başka bir şeye çalıştığım nerede ki?”Birçok zaman gündüzleri geceye, geceleri ta kuşluk çağına kadar bu duayı eder dururdu. Halk, onun sözlerine, ham tamahına, bu çalışıp çabalamasına gülerdi. Derlerdi ki “ Bu sersem ne söylüyor, yoksa birisi buna esrar mı yutturdu da aklını aldı.

1465. Rızık, kazançla, zahmet ve meşakkatle elde edilir. Herkes bir sanat, bir iş tutturmuş, rızıkını öyle elde eder. Rızıkları, sebeplerine yapışarak elde edin... evlere kapılarından girin denmiştir. Şimdiki zamanda Tanrı elçisi, padişah ve sultan, hünerlere sahip olan Davut Peygamber’dir. Yine de bu kadar yüceliğe, bu kadar naz ü naime sahip olduğu, dostun inâyetleri onu seçmiş olduğu halde çalışıyor. Mucizelerin haddi, hesabı yok, ona ihsan dalgaları, birbiri üstüne gelip duruyor.

1470. Adem Peygamber’den bu zamana kadar öyle güzel sesli kimse gelmedi. Her vaazında iki yüz kişi ölmekte... Güzel sesi insanları candan etmekte. Aslanlar, ceylânlar va’zına gelmekte... Ne onun bundan haberi var, ne bunun ondan! Sesine dağlar da ses veriyor, kuşlarda. Onun davetine ikisi de mahrem. Onun, bunun gibi ve daha buna benzer yüzlerce mucizeleri var. Yüzünün nuru, cihetlere sığmıyor, bütün cihetleri de kaplamış.

1475. Bunca yücelikle beraber Tanrı, onun bile rızıkını çalışmadan vermiyor. Rızıklanması çalışmasına bağlı. Bunca yüceliğine rağmen zırh yapmadıkça, zahmet çekmedikçe rızık gelmiyor. Halbuki sen böyle bayağı ve perişan bir halde kalmış, evinin bucağına kapanmış, felekzede olmuş gitmişsin. Halbuki bu adam bunca tersliği ile bunca adiliği ile beraber hemencecik, ticaretsiz eteğini kârla doldurmayı istemekte. Bu çeşit ahmak bir herif ortaya çıkmışta gökyüzüne merdivensiz çıkayım diyor.”

Hz. Mevlânâ yukarıdaki beyitlerde apaçık çalışmadan yeryüzüne gelen hiç kimsenin rızıkını almayacağına işaret etmektedir. Nitekim âyeti kerîmede Allah Teâlâ bizden istediğini bir bir açıklamaktadır: “*Rahmetinden ötürü Allah, geceyi ve gündüzü*

yarattı ki geceleyin dinlenesiniz, (gündüzün) O'nun fazlu kereminden (rızınızı) arayasınız ve şükredesiniz.”³⁴⁶

C.III- 2505...Akıl bir esirdir. Daima Hak'tan zahmetsizce bir rızık, tabak tabak nimetler ister. Onun zahmetsizce rızıklanması neye bağlıdır? Kötülüğün aslı olan öküzün öldürülmesine. Nefis, “Benim öküzümü nasıl olurda öldürürsün?” der. Çünkü nefis öküz, ten suretidir.

Hz. Mevlânâ hikâyenin devamında farklı farklı mânâlara değinmektedir. Ve nefsi öküze benzeten Hz. Mevlânâ nefsinin isteklerini öldürürsen Allah Teâlâ seni zahmetsizce rızıklandırır demektedir. Tabi bu hemen kolayca yapılacak bir mesele değildir. Nasıl kuşlar yarının rızıkını bugünden toplayıp mal biriktirmiyorsa ve Allah onların rızıklarını yine ertesi gün veriyorsa Hz. Mevlânâ'nın bahsettiği rızık da böyle bir rızıktır. Çünkü insanlar Allah'a tam bir samimiyet ve ihlâs ile bağlanırsa rızıkları da o yönde artar.

C.III- 3040... Rızık vermek, Tanrı'nın işidir. Herkes Tanrı'nın takdirine göre hareket eder, başka türlü hareket etmesine imkân yoktur. Güzel bir hayal, ona bağ, bahçe haline gelmiştir... Çirkin bir hayal, bunun yolunu kesmiştir! Tanrı öyle bir Tanrı'dır ki bir hayalden, bağ, bahçe düzmüş, bir hayalide cehennem haline getirmiş, yanıp yakılma yeri yapmıştır!

“Allah dilediğine rızıkını bollaştırır da daraltır da. Onlar dünya hayatıyla şımardılar. Oysa ahretin yanında dünya hayatı, geçici bir faydadan başka bir şey değildir.”³⁴⁷ Âyetine göre Hz. Mevlânâ beyitlerinde her kul yaptıkları ve yaşadıklarını bulacaktır, kimi cennetin nimetlerini kimi cehennem azabını tadacaktır, bu sebeple âyet-i kerimede dünya hayatı geçicidir denilmektedir.

C.II- 735. Çalışıp kazanmak defîne bulmaya mâni değil ya. Sen işten kalma da nasibinde varsa defîne de arkandan gelsin. Böyle yap ki “Eğer” illetine uğramayasın, “Eğer şunu yapsaydım, yahut bunu yapsaydım” deyip tereddüde düşmeyesin. Çünkü halkla hoş geçinen peygamber “Eğer” demeyi menetti, “Onu söylemek münafıklıktandır” dedi. O münafık da “eğer” derken, işi şarta bağlarken öldü, bu şarta bağlayıştan öbür dünyaya ancak hasret götürebilirdi!

Hz. Mevlânâ keşkelerle, eğerlerle yaşamının yanlış olduğunu dile getirerek nasip olgusuna vurgu çekmektedir. Nitekim âyetlerde “Allah'ın sizi, birbirinizden üstün kıldığı şeyleri (başkasında olup da sizde olmayanı) hasretle arzu etmeyin. Erkeklerin de kazandıklarından nasipleri var, kadınların da kazandıklarından nasipleri var. Allah'tan

³⁴⁶ Kasas, 28/73.

³⁴⁷ Ra'd, 13/26.

lütfunu isteyin; şüphesiz Allah her şeyi bilmektedir.”³⁴⁸ Herkesin nasibinin var olduğuna işaret etmektedir.

C.III- Çalışanların boyunları iğ gibi incelse de yine insanı her sanata sevk eden ümittir, ihtimaldir. Sabahleyin dükkânına giden rızık elde etmek ümidiyle koşar gider.

3095. Rızık ümidi olmasa nasıl olur da gidersin? Mahrumiyet korkusu olursa nasıl olur da kuvvet bulursun? Belki ezelde sana bir rızık verilmemiştir. Bu ezeli mahrumiyet korkusu, nasıl oluyor da yiyeceğini, içeceğini elde etmek için çalışıp çabalamanda, arayıp taramanda seni âciz, kuvvetsiz bir hale sokmuyor? Deseler, dersin ki: “Çalıştığım halde bir şey elde edememek korkusu da var. Var ama bu korku tembellikte daha fazla. Çalışırsam belki kazanırım; bunda ümidim daha çok... Tembellikte daha fazla zarar var. Peki a kötü zanna düşen, ya neden din işinde bu ziyan korkusu eteğini tutuyor öyleyse?

3100. Yoksa bu bizim pazarımızın tacirleri olan peygamberlerle velîlerin ne kârlar elde ettiklerini görmedin mi ki? Onlara bu dükkânı terk etmekle neler yüz gösterdi... Bu pazarda nasıl kârlar ettiler... Haberin yok mu ki? Ateş onlara halhal gibi râm oldu, deniz, onların emrine uydu, onları baş üstüne taşıdı. Demir, onlara râm oldu, mum kesildi... Rüzgâr, onlara kul oldu, hükümlerine girdi!

Hız. Mevlânâ burada rızık bahsini kullanarak yeryüzünde dünyalık toplamak için dert eder, fakirleşmek korkusuyla çalışıp çaba sarp edersiniz peki Allah yolunda niçin ibâdetlerde bu şekilde çalışıp çaba sarf etmezsiniz demektedir? Allah yolunun pazarında peygamberlerin ve velîlerin Allah katında kâr elde ettiğini görmedin mi sorusunu sormaktadır. Nitekim Allah onların dualarını ve isteklerini önde tutmuştur.

Mesnevî’yi okumaya başlamadan önce içindeki farklı mânâları anlamak için tasavvuf kaynaklarını, peygamberler tarihini bilmek gerekir. Böylece Mesnevî okunurken bize bir hayli yardımcı olacağını düşünmekteyiz. Çünkü Mesnevî bazen hikâye içinde başka bir konu ele alırken, beyitlerin arasındaki cümlelerde peygamberlerin kıssalarından kısaca örnekler vermektedir. Gördüğümüz gibi aslında Kur’ân-ı Kerîm’den ve hadîslerden örnekler teşkil eden Mesnevî peygamberlerin yaşantılarından da kesitler sunarak farklı bakış açıları yaratmaktadır.

C.III- Yürü, Tanrı’nın verdiği hikmet otunu ye! Çünkü Tanrı, onu ancak cömertliğinden, ihsanından dolayı karşılık istemeksizin vermiştir.

³⁴⁸ Nisâ, 4/32.

3745. Tanrı “Tanrı’nın verdiği rızıktan yiyin” dedi. Sen, buradaki rızıkı ekmek sandın, hikmet olduğunu anlamadın ha! Tanrı’nın verdiği rızık, insan mertebesine göre hikmettir. O rızık sonunda senin boğazında durmaz, seni öldürüp mahvetmez! Bu ağzını kapadın mı başka bir ağız açılır.... o ağız sır lokmalarını yer, yutar. Bedenini Şeytan aslanından kurtarabilirsen Tanrı sofrasında nice nimetler yersin! Ben bu sözü, Türklerin et yemeği gibi yarı pişmiş, yarı ham bir halde anlattım.

Hz. Mevlânâ artık bedenimizle çalışıp kazandığımız mal olarak biriktirdiğimiz rızıktan değil, mânevî olarak elde edeceğimiz tüm rızıklardan bahsetmektedir. Bu konuda Mevlânâ’ya göre ilim tahsil etmek de rızıktır, ilim tahsil etmek ister tıp, ister tarih, ister dinî alanda olsun Hz. Mevlânâ bu insanın mertebesine göredir ve bu rızık seni öldürmez seni mahvetmez, bir bilgi biter yeni bir bilgi açılır her zaman ilerlersin demektedir. İnsan kötü düşünceleri ve şeytanî hislerden uzak durduğu zaman yeryüzünde yaptığı her iş Allah katında mükafatını bulacaktır. Öyleki: “*Sahbere (r.a.)’den rivâyete göre, Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Her kim dini ilim tahsili için yola koyulur ve tüm sebeplere sarılarak ilim öğrenirse bu yaptığı iş geçmiş günahlarına keffâret olur.”* Başka bir hadîsi şerîfte “*Hz. Enes (radiyallahu anh) anlatıyor: “Rasûlullah (s.a.v) buyurdular ki: “İlim talebi için yola çıkan kimse dönünceye kadar Allah yolundadır.”*³⁴⁹ Buyurmaktadır. Hz. Mevlânâ’nın rızık ve ilim tahsili benzetmesi her ilim tahsil eden kişi aslında Allah’ın izinde ve yolunda olduğuna işaret eden bu hadîsi şerife işaret etmektedir.

C.V- Tilki dedi ki: Tanrı emrine uyup helâl rızık aramak farzdır. Bu âlem, sebepler âlemidir. Sebepsiz hiçbir şey elde edilmez, şu halde mutlaka dilemek lâzımdır. Tanrı "Allah'ın ihsanını dileyin" diye emretti. Kaplan gibi kaçmak caiz değildir.

2385. Peygamber, rızık için "Kapısı bağlıdır, kapısında da kilit var" buyurmuştur.O kilidin anahtarı bizim hareketimiz, gelip gitmemiz ve kazancımızdır.Bu kapının anahtarsız açılmasına yol yok. İstmeden ekmek vermek, Tanrı’nın âdeti değildir.

el-Mıkdâm (r.a)'dan Hz. Râsûlullah (s.a.v) Efendimiz şöyle buyurmuştur: "*Hiçbir kimse kendi elinin çalışmasını yemekten daha hayırlı bir yiyecek asla yememiştir. Allah'ın Peygamberi Dâvûd aheyhi's-selâm da kendi elinin emeğinden yer idi.*"³⁵⁰ Hz. Mevlânâ bu hadîse istinaden bu kapı çalışmadan açılmaz, bu yüzden çalışmadan istemememiz gerektiğine işaret etmektedir. Ve devamında Hz. Mevlânâ

³⁴⁹ 2648- Dârimî, Mukaddime: 6, İbrahim Canan, (Tirmizî, İlm 2, (2649); İbnu Mâce, Mukaddime 17, (227), *Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, Akçağ Yayınları: 11/493.

³⁵⁰ Sahihî Buhârî, *Kitabu'l Buyu*, 24. (Kişinin Kazanması ve Eliyle Çalışması Babı)

şöyle demiştir: "C.V- 239... *Kim sabrederse rızık gelir yetişir. Çalışıp çabalama zahmetine düşmen senin sabırsızlığındandır.*"³⁵¹

C.V- Bir zahit, Mustafa'dan "Herkesin rızık Tanrıdan gelir. Dilesen de, dilemesen de rızıkın, senin aşkınla koşu koşu gelir, sana ulaşır" sözünü duymuştu. Denemek için sahralara düştü, bir dağın dibine vardı, yatıp uyudu. Bakalım diyordu, rızıkım gelecek mi? Şunu bir göreyim de bu husustaki inancım kuvvetlensin.

2405. Bir kervan, yolunu kaybetti. Süre süre o adamın bulunduğu yere kadar geldi. Kervan halkı onu uyumuş görünce, Birisi bu adam neden böyle çölde yoldan ve şehirden uzak bir yerde çıplak bir halde yatıyor? Hiçbir kurttan, hiçbir düşmandan korkmuyor. Ölü mü acaba, yoksa diri mi? dedi. Kervan halkı gelip onu yakaladılar. O ulu er, mahsustan hiçbir şey söylemedi. Ne vücudunu oynattı, ne başını. Ne de gözünü açtı.

2410. Bunun üzerine bu zavallı zayıf, açlıktan ölüm haline gelmiş dediler. Ekmek ve bir kap içinde yemek getirdiler. Boğazına dökmek istediler. Zahit, rızıkın, insana çaresiz yetişip geleceği hakkındaki sözü iyice anlamak için inadına dişlerini sıktı. Kervan halkı acıdılar. Bu zavallı, tamamı ile bitmiş, açlıktan ölüm haline gelmiş dediler. Koşup bıçak getirdiler, ağzına dayayıp dişlerini zorla açtılar.

2415 Ağzına çorba döktüler, ekmek parçaları tıktılar. Adam dedi ki: Gönül, susuyorsun ama sırrı biliyorsun da kendini naza çekiyorsun. Gönlü cevap verdi. Biliyorum ki canıma da rızık veren Tanrı'dır, tenime de. Bunu da mahsustan yapıyorum. Bundan fazla sına, deneme olur mu? Rızık, sabredenlere ne güzel yetişiyor bak.

Hız. Mevlânâ burada hadîsi şerifin işaret ederek, kimse çalışmasını dememektedir. Allah zorda kalan, sıkıntıda olan insanın ona dua etmesini ve yalnız Allah'tan dilemesini ister. Bu dilemenin sonunda da mutlaka Allah rızık kişiye onun bilmediği bir yoldan ulaştıracak demektedir.

C.V- Kötü kişinin rızık veren Tanrı'ya güveni yoktur. Gayıptan ona rızıkının cömertçe saçıldığına inanmaz. Gerçi zaman zaman ona bir açlık verdi, verdi ama Tanrı ihsanı, şimdiye kadar onu rıziksız bırakmadı. Eğer açlık olmasaydı imtilâyâ tutulurdun, ondan sonra da sende daha yüzlerce illet baş gösterirdi.

2830. Açlık illeti, hem lâtif oluş, hem hafif bir hale geliş, hem de Tanrı'ya yalvarıp ibâdetinde bulunuş bakımından o illetlerden elbette daha iyidir.

³⁵¹ Mevlânâ, Mesnevî, c.V, b.239.

Açlık zahmeti, illetlerden daha iyidir; hele açlıkta yüzlerce fayda ve hüner de varken.

Hiz. Mevlânâ bu beyitlerde inancı zayıf olan ve farklı inanışlara sahip olan insanlardan bahsederek onlara dahi Allah Teâlâ inanmadıkları halde rızık verir. Lakin onlar bu rızıkında Allah Teâlâ'dan geldiğini bilmezler. Bazen Cenab-ı Hak onları ara sıra Allah sıkıntıya soksa da onlar bunun hikmetini de bilmezler, oysa açlık hem latif hem kişiyi ibâdete çekecek bir iyiliktir demektir.

C.V- Öküz, öküz açlığına tutulmuştur, akşama kadar bütün yazıyı baştanbaşa otlar, bitirir.

2860. Yine büyür, semirir, şişer. Bedeni yağlanır, güçlü kuvvetli bir hale gelir. Derken akşam oldu mu açlık korkusuna düşer, bu korkuyla titremeye başlar, yine korkusundan zayıflar. Yarın yayım zamanı ne yiyeceğim, ne edeceğim? diye düşünür durur. Yıllardır, o öküz bu haldedir işte. Bunca yıldır bu yeşilliği otlar, bu çimenlikte yayılırım. Hiçbir gün rızıkım azalmadı. Bu korku nedir, bu gönlümü yakıp yandıran gam nedir diye düşünmez bile.

2865. Akşam oldu, gece bastı mı o semiz öküz, eyvahlar olsun, rızıkım bitti diye diye yine zayıflar. İşte nefis, o öküzdür, yazı da dünya. Nefis ekmek korkusu ile daima zayıflar durur. Gelecek zamanlarda ne yiyeceğim? Yarının rızıkını nasıl ve nerde elde edeceğim kaydına düşer. Yıllardır yedin, yiyeceğin eksilmedi. Artık biraz da gelecek düşüncesini bırak da geçmişe bak. Yediğin rızıkları hatırına getir, geleceğe bakma da az sızlan!

Hiz. Mevlânâ'nın bahsettiği "öküz" insanın nefsidir. Nefis ne yediye ne kadar yediysede doymayacaktır ve istekleri bitmeyecektir. Nitekim düşündüğümüz zaman yıllarca iyi bir iş sahibi olmak için okuyan insanların, iş sahibi olduktan sonra da hep daha iyisi ve daha çok dünya malı kazanmak için durmadan usanmadan çalışmalarından bahsetmektedir. Birde Hiz. Mevlânâ döneminde bu kadar teknoloji ileride değildi, insanlar ticaret ile bu kadar uğraşmamaktaydılar. Burada Hiz. Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde günümüze dair ne kadar çok öğüt olduğunu görmekteyiz. İnsanlar yeryüzünde onca iş yapsa da geceleri yatarken kazançlarının sıkıntısına düşerler, çok büyük bir gelir ve kazançlara sahip olsalar dahi bununla yatıp kalkar. Ancak ibâdet ve Allah'a itâate gelindiği zaman hem mağlup olmaktadır. Hiz. Mevlânâ yıllardır yediği yiyecekler mal ve mülk eksilmedi, ancak insanoğlu biraz daha gelmesini daha fazla biriktirmeyi ister demektir.

C.VI- Dileğinin Tanrı tarafından kendi vehminde bile olmayan başka bir taraftan ve başka bir iş yüzünden verileceğini bilse bile bir iş için çalışıp çabalayan kişinin yine bütün vehmi ve ümidi, o muayyen yola bağlıdır; o

kapının halkasını çalar durur. Fakat ulu Tanrı, o rızkı hiç düşünmediği bir başka kapıdan da verebilir. “Kulu hesaplamadığı yerden rızıklandırır” “Kul tedbirde bulunur, Tanrı takdir eder.” Olabilir ki kul, bir kulluk vehmine düşer, der ki: Ben bu kapının halkasını vuruyorum ama Tanrı, dileğimi başka bir kapıdan da verebilir. Ulu Tanrı, onu bu kapıdan da rızıklandırır, başka kapıdan da. Hasılı bütün bu kapılar, bir konağın kapılarıdır.

4175. Ya bu yolda muradıma erişirim, yahut doğan gibi o yoldan döner yine yurduma gelirim. Belki muradıma erişmem sefere bağlıdır. Seferde bulamaz isem belki de oturduğum yerde bulurum. Sevgiliyi öyle bir arayayım ki onu aramaya lüzum olmadığını bilinceye kadar bu aramadan vazgeçmeyeyim. Zamanenin çevresinde dönüp dolaşmadıkça o beraberlik, kulağıma girer mi benim?

Hz. Mevlânâ insanlara zor durumda oldukları ve maddi olarak rızık aradıkları kapının her zaman doğru kapı olmayacağından bahsetmektedir. Nitekim buna “Fakat ulu Tanrı, o rızkı hiç düşünmediği bir başka kapıdan da verebilir. “Kulu hesaplamadığı yerden rızıklandırır” demekte ve kulun bu hususta tedbirli olması gerektiğine işaret etmektedir. Bazen rızıkımızı herkesin çok kazandığı yerde aramamız bizim için hayırlı, helâl ya da bizim için doğru olmayabilir. Her insanın yeryüzünde belli başlı görevleri vardır, bu görevleri yerine getirilmesi için Allah Teâlâ bazen insanları farklı yerlerde çalışması ve yaşaması için imkân verebilir. Bu sebeple insanlar kendi aralarında “insanın doğduğu yer değil, doyduğu yer vatanıdır” sözü dile gelmiştir.

C.VI- Terzilikten rızık umarsın, sağ oldukça terzilikle geçinir giderim dersin. Derken rızıkın kuyumculuktan meydana gelir. Halbuki o vehmine bile gelmemişti senin. Peki, o rızık oradan meydana gelmeyecekti de terziliğe tamahın nedendi?

4200. Tanrı bilgisindeki eşsiz, örneksiz bir hikmet yüzündendi. Tanrı, onu ezelde öyle yazmıştı. Düşüncen şaşırırsın, bütün hünerin, işin gücün hayranlıktan ibaret olsun diye Tanrı bu hikmeti halk etti. Acaba sevgilinin vuslatına bu çalışmasıyla mı ererim, yoksa bedeni çalışmam olmaksızın başka bir yoldan mı sevgiliye ulaşırım? Maksudıma bu yoldan erişeceğim demem. Yalnız bakalım, isteğim nereden meydana gelecek diye çırpınır dururum;başı kesilmiş kuş, can bedeninden nerede kurtulacak diye her yana koşar çırpınır, çırpınır ya.

4205. Ben de ya bu çıkışla muradıma nail olurum yahut burçlarla süslü gökteki başka bir burçtan muradıma ererim dersin.

Hz. Mevlânâ rızıkını zor kazanan insanlara, çok çalıştığı halde maddî olarak kazancı olmayan insanlara, çalıştığında manevî huzuru bulamayan insanlara şu anki

çalıştıkları işin onlar için doğru olup olmadığını bilmelerini istemektedir. Nitekim birçok dükkan bir çok iş yeri gün aşırı açılıp kapatılmakta, kimi sermayesini batırmakta, kimi satışlarının iyi gitmediğinden yakınmaktadır. Burada Mevlânâ terzi ve kuyumcu örneğini verirken Allah Teâlâ insanın kazancının nereden geleceğini önceden belirlediğini işaret etmektedir. Buda kişinin kendindeki keşfi ile alakalıdır. Ufak yaşlarda kendi mesleğimizi doğru keşfetmişsek yaşantımızı ona göre kurar ya bir esnaf, ya bir meslek edinmek için okul okuruz. Sonunda da yaşamımızı daimi ettireceğimiz bir rızka nail oluruz. Burada insanların genel düşünceleri çok rızıktan ziyade huzurlu bir yaşamdır.

Hz. Mevlâna rızık bahsini yirmi dört farklı konu ile açıklamıştır. Gözyaşı dökmenin rızıkı arttıran bir hâl olduğundan bahsetmektedir. Burada samimi olan gözyaşını gökyüzündeki yağmurlara benzetmektedir. Helâl yollar ile para kazanmanın vurgusunu yapan Hz. Mevlânâ rızık artırma sebeplerinden biri olarak helâl kazancı işaret eder.

Dünya nimetlerini elde etmek için hırs ile rızık peşinde koşmak Hz. Peygamber Efendimiz tarafından doğru bulunmamaktadır. Nitekim Rasûlullah Efendimiz şöyle buyuruyor: “Benden sonra size dünya nimetlerinin ve zînetlerinin açılmasından ve onlara gönlünüzü kaptırmanızdan korkuyorum.” demektedir.

Yeryüzündeki her canlı rızıkının Allah tarafından geleceğini bilir ve Hz. Mevlânâ diğer canlıların rızık biriktirmediklerini o günün rızıkına razı olduklarını işaret eder. Ve nitekim âyeti kerîmede Cenab-ı Allah: “*Yeryüzünde yürüyen her canlının rızıkı, yalnızca Allah'ın üzerindedir. Allah o canlının durduğu yeri ve sonunda bırakılacağı mekanı bilir.*”³⁵² Demektedir.

Hz. Mevlânâ yoksulları zenginden üstte tutmuştur, onlara hor gözle bakmayın Allah katında yerleri farklıdır demektedir. Hz. Peygamber Efendimizde yoksulluk övüncümdür demiştir. Fakirliğin Allah katından bir sınav olduğunu ifade eden Hz. Mevlânâ zorluk ile geçen ömrün mükâfatının cennet olacağını dile getirmektedir. Tabi buradaki fakir olan kişi Allah’a ve kullarına hoşgörülü olmalı her hâline şükretmelidir.

Şehitler içinde farklı bir rızık olduğunu ifade etmiş onların mekânlarının cennette, rızıklarında Allah katında olduğunu dile getirmektedir.

Sohbet ve muhabbeti de farklı bir rızık olarak ifade eden Hz. Mevlânâ dostların arasında sohbet etmeyi, ilim alış verişi yapmayı da rızıklanmak olarak ifade etmektedir.

Dua ile rızıklar artabilir, nitekim Allah rızıkları da dilediğine verir; bir dervişin dua ederek yağmur yağdırmasını buna benzeten Hz. Mevlânâ rızık Allah katından aramamız gerektiğine işaret etmektedir. Nitekim samimiyet ile istenen her şey Allah katında vuku bulacaktır. Buradaki samimiyet Allah’a olan yakınlık, Allah’tan isteme,

---

³⁵² Hûd,11/6.

sadece ona el açma olarak adlandırılabilir. Çünkü Hz. Mevlânâ, Allah her kuluna eşit verir der, lakin güneşin dağa yakınlığı ile söğüde yakınlığını da dikkat çekmektedir. Nitekim çalışmadan da hiçbir şeyin elde edilemeyeceğine işaret etmektedir.

Her daim Allah'ın verdiklerine şükretmeli ve onun ötesinde nasip olgusunu unutmamak gerekir. Allah'ın başkası için verdiğini kıskanmak rızıkımızı arttırmaz diyen Hz. Mevlânâ herkes Allah'ın takdirine razı olmalıdır demektedir.

Rızık için dünyalık toplayan insanların Allah için ibâdette bu kadar çalışmadığını söylemektedir. Oysa Hz. Mevlânâ'ya göre ilim tahsil etmek de rızıktır, ilim tahsil etmek ister tıp, ister tarih, ister dinî alanda olsun Hz. Mevlânâ bu insanın mertebesine göredir ve bu rızık seni öldürmez seni mahvetmez, bir bilgi biter yeni bir bilgi açılır her zaman ilerlersin demektedir.

İstemeden vermek Allah'ın adeti değildir, Cenab-ı Allah zorda kalanların istemesini dua etmesini ister. Hz. Mevlânâ şöyle demiştir: “... *Kim sabrederse rızık gelir yetişir.*”³⁵³ demektedir. Tabi buradaki istemek çok istemek değildir. Çünkü Hz. Mevlânâ insanların istemesinin bitmeyeceğini nefsinin her daim en çoğunu isteyeceğini dile getirmektedir.

Hz. Mevlânâdünyevi işlerimizde rızık aradığımız zaman işlerimizin yolunda gitmemesinin doğru yerde ve doğru işte olmadığımız anlamına geldiğini söylemektedir.

V. ŞÜKÜR

Şükür, nimeti vereni düşünüp nimetini ikrar ve itiraf ile bu ihsandan dolayı O'na hamd etmek ve o nimeti O'nun gösterdiği istikamette kullanmaktır. Şükür, dil, kalp ve bedenle olur. Dille şükür, nimet sahibini itiraf ile hamd; kalp ile şükür, nimeti verenin Allah olduğunu bilmek; beden ile şükür, bedeni Allah'ın yasaklarından korumak ve buruklarına uymaktır.

Allah Teâlâ, “bizden nimetlerine şükredip nankörlük göstermememizi”³⁵⁴ istemekte ve şükrettiğimiz zaman nimetini artıracığını haber vermektedir.³⁵⁵ Ancak bunla birlikte gerçek anlamda şükredenlerin az olduğunu belirtmektedir. Allah Rasûl'ünün (s.a.v) gece sabahlara kadar kıyamda namazla meşgul olması ve kendisine “Niye bu kadar kendinizi yoruyorsunuz?” sorusuna “şükredici bir kul olmayayım mı?”³⁵⁶ şeklindeki cevabı da bunu anlatır.

Gazzâlî şükürü halktan birisine padişahın at hediye etmesi örneğiyle şöyle anlatır: “Böyle şanslı bir kişinin üç sebeple sevinmesi mükemmeldir:

³⁵³ Mevlânâ, Mesnevî, c.V, b.2385-2390.

³⁵⁴ el-Bakara, 2/152.

³⁵⁵ Bk. İbrahim, 14/7.

³⁵⁶ Buhârî, Teheccüd,6.

- a. Ata sahip olduğu için,
- b. Padişah, kendisini hatırladığı için,
- c. Bu at ile sultana hizmet etmek için.

Hamd ile şükür ayrı şeylerdir. Hamd, sevgi ile birlikte, tazim ve saygı göstererek güzellekle övmektir. Şükürden daha umumî bir mânâ ifade eder; çünkü şükür nimet karşılığı olur. Hamd ise böyle değildir. Her nimetin şükürü kendi cinsinden olur, malın şükürü mal olarak, ilmin şükürü ilimle, sağlığın şükürü hastaları arayıp sormakla olur.³⁵⁷

Muhakkik âlimlere göre şükürün mânâsı, nimet sahibine boyun eğmek ve onun ihsanını itiraf etmektir. Bu anlamda Yüce Allah'a mecaz yolu ile şekûr (çok şükreden) denilir ve bu deyim anlamı "Allah kullarının şükürüne karşılık verir" şeklindedir. Buna göre şükürün karşılığında da şükür denir. Nitekim Yüce Allah "Kötülüğün cezası onun gibi bir kötülüktür"³⁵⁸ buyurmuştur. Şöyle denilmiştir; Yüce Allah'ın şükürden maksat, kulun az amelini çok sevap vermesidir.

Şöyle de denebilir: Şükürün hakikati, ihsan sahibinin ihsanını zikretmek suretiyle onu övmektir. Dolayısıyla kulun Allah'a şükretmesi demek, O'nun ihsanını anmak suretiyle O'nu övmesi demektir. Allah'ın şükretmesi ise, kulun bu şükürüne karşılık onu övmesidir. Cüneyd-i Bağdâdî; şükür kendini nimete ehil görmemektir. Şiblî ise şöyle demiştir; şükür nimeti değil, nimeti verenini görmektir.

Şâkir ile şekûr'un arasındaki fark konusunda: Şâkir ihsana şükreder, şekûr ise mahrumiyete şükreder. Şâkir kendisine yapılan ihsana şükreder, şekûr ise ihsanın men edilmesi durumunda şükreder. Şâkir nimete şükreder, şekûr belaya da şükreder.³⁵⁹

Rasûlullah (s.a.v) buyurmuştur ki: "Kıyamet gününde cennete ilk çağırılacak olanlar, darlık ve sıkıntı zamanında Allah'a hamd edenlerdir."³⁶⁰

Şükürün hakikati, kulun kendisine takdir edilen bütün şeyleri bir nimet olarak görmesidir. Çünkü Allah Teâlâ, mü'min kuluna ancak onun için nimet olan şeyi takdir eder. Bu nimet, ya tanıyıp farkına vardığı acil bir nimet olur veya kendisine takdir edilen sevimsiz bir hâl sebebiyle ileride göreceği bir nimet olur. Bu sevimsiz hâl ya onun için bir manevî derece olur veya tamamen günahlarını siler veyahut bir kısmına kefarete olur.³⁶¹

³⁵⁷ H.Kâmil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyatı, İstanbul, s.s. 174-175.

³⁵⁸ Şûra, 42/40.

³⁵⁹ Abdülkerim el-Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, Ter. Muhammed ÇOŞAN, İlk Harf Yayınevi, İstanbul, 2013, s.s.300-301-302.

³⁶⁰ Hâkim, el-Müstedrek, 1/502; ez-Zevâid, 10/95; Beyhâkî, Şuabü'l-İmân, 4/910; Süyûtî, es-Sagîr, nr. 2835, Ebû Hafs Şehâbeddin Ömer Sühreverdî, *Avârifü'l-Meârif*, terc.: Dilaver Selvi, Semerkand Yayınları, İstanbul, 2013, s.623.

³⁶¹ Ebû Hafs Şehâbeddin Ömer Sühreverdî, *Avârifü'l-Meârif*, terc.,Dilaver Selvi, Semerkand Yayınları, İstanbul, 2013, s.s.623-624.

C.I- 1520. Fayda, kendisinde zuhur eden Tanrı, bizim gördüğümüzü nasıl görmez? Mânânın kelimelerle söylenmesinde yüz binlerce fayda var. Bu faydaların her biri, canın cesede girmesindeki faydaya nispetle pek değersiz. Cüzilerin cüz'ü olan senin bu nefesin, bu söz söylemen, küllî bir fayda temin ederse ruhun bedene girmesiyle meydana gelen küll, neden faydasız olsun? Sen bir cüz iken fayda görüyorsun. O halde neden kınama elini külle uzatıyor, onu neden kınıyorsun? Sözün faydası yoksa söyleme, varsa itirazı bırakıp şükretmeye çalış!

1525. Tanrı'ya şükretmek herkesin boynunun borcudur. Kavga etmek, suratını ekşitmek, şükür değildir. Şükretmek surat ekşitmeden ibaretle sirke gibi şükreden hiç kimse yok! Sirke, ciğere gitmek için yol arıyorsa ona “şekerle karış da sirkengübin ol” de! Mânâyı şiire sıkıştırmaya çalışmak, haptolmakla müsavi, ondan gayrı bir şey değil. Şiirde mâna, sapan gibi... istenen yere gitmesine imkan yok.

Hz. Mevlânâ burada insanların Allah'a karşı neden, niçin soruları sorduklarını ifade etmektedir. Oysa “...Şüphesiz Allah insanlara karşı lütufkârdır. Lakin insanların çoğu şükretmez” Âyetinde olduğu gibi insanların çoğu itiraz eder ve şükretmezler. Hz. Mevlânâ cüzî iradenin önünde küllî iradenin olduğunu Allah'ın her insana cüzî irade vermiş olmasına karşılık yine de birçok nimeti onlardan gizlemediğini dile getirmektedir. İnsanların dertlere ve sıkıntılara şikâyet etmelerinin de faydasız olduğunu, ancak şükrederlerse mükâfatını alacaklarını söylemektedir.

Hz. Mevlânâ aşağıdaki beyitlerde şükürün yapılması ve yapınca nasıl olması gerektiğini vurgulamaktadır. Burada yine mecazî bir anlatım kullanarak: Lokman ve Efendisi arasında geçen hadîsede kul ile Allah arasındaki kayıtsız ve şart koşmandan şükür kavramının nasıl olması gerektiğini anlatmaktadır.

C.II- 1510. Lokman'ın efendisi, kendisine yemek getirdiler mi, Lokman'a adam gönderip çağırır, Önce o yemeğe Lokman el sunar, efendisi de ondan sonra yedi. Bu suretle onun artığını afiyetle yer, bundan zevk alır, onun yemediğini ise dökerdi. Hattâ yese bile gönülsüz, iştahsız yedi. İşte asıl sonsuz dirlik, birlik budur. Bir gün Lokman'ın efendisine hediye olarak bir karpuz getirdiler. Hizmetçiye “ Git, oğlum Lokman'ı çağır” dedi.

Efendi Lokman adlı hizmetçisine aslında hizmet etmekte. Burada mecazî olarak Allah'ın kullarına hizmeti anlatılmaktadır.

1515. Lokman gelince, efendisi, karpuzu kesip ona bir dilim verdi. Lokman, o dilimi bal gibi, şeker gibi yedi. Hem de öyle lezzetle yedi ki Lokman'ın efendisi, ikinci dilimi de kesip sundu. Böyle, böyle karpuzu tekmiil yedi; yalnız bir dilim kaldı. Efendisi “ Bunu da ben yiyeyim; bir

göreyim, bakayım, nasıl şey, herhalde tatlı bir karpuz” dedi.Çünkü Lokman, öyle lezzetle,öyle zevkle,öyle iştahlı,iştahlı yiyordu ki görenlerin de iştahı geliyordu. Efendisi, o dilimi yer yemez karpuzun acılığında ağzımı bir ateştir sardı, dili uçukladı, boğazı yandı.

1520. Bir eyyam acılığında âdeta kendisini kaybetti. Sonra “A benim canım, efendim, Böyle bir zehri nasıl oldu da tatlı, tatlı yedin, böyle bir kahrı nasıl oldu da lütuf saydın? Bu ne sabır? Neden böyle sabrettin? Sanki canına kastın var? Niye bir şey söylemedin, niye biraz sabret şimdi yiyemem demedin?” dedi. Lokman dedi ki: “Senin nimetler bağışlayan elinden o kadar rızıklandım ki utancımın âdeta iki kat olmuşumdur.

1525. Elinle sunduğun bir şeye; ey marifet sahibi; bu acıdır demeğe utandım. Çünkü vücudumun bütün cüzileri senin nimetlerinden meydana geldi. Ben senin tanene, tuzağına gark olmuşum; Bu kadarcık bir acıya dayanamaz, feryat edersem vücudumun bütün cüzileri Hak ile yeksan olsun! Şekerler bağışlayan elinin lezzeti bu karpuzdaki acılığı hiç bırakır mı? Sevgiden acılıklar tatlılaşır, sevgiden bakırlar altın kesilir.

1530. Sevgiden tortulu, bulanık sular, arı duru bir hale gelir, sevgiden dertler şifa bulur. Sevgiden ölü dirilir, sevgiden padişahlar kul olur.

Hz. Mevlânâ Lokman’ın da efendisine bağlılığını kulun Rabbîne bağlılığının ve şükürününbu şekilde olması gerektiğini nakletmektedir. Bunu tam mânâsıyla yerine getiren insanları bulmak zor olsa da Allah bizden şükretmemizi ve isyana yönelmememizi istemektedir. Nitekim bir âyetî kerimede Cenab-ı Allah: “*Andolsun biz Lokman'a: Allah'a şükret! Diyerek hikmet verdik. Şükreden ancak kendisi için şükretmiş olur. Nankörlük eden de bilsin ki, Allah hiçbir şeye muhtaç değildir, her türlü övgüye layıktır.*”³⁶²

C.I- Şu halde bizden de Tanrı’ya şükürler olsun ki, bizi ancak helâk olanlardan sonra dünyaya getirdi. Bu suretle Hakk’ın, geçmiş zamanlarda gelip geçen kavimleri nasıl helâk ettiğini duyduk. Nihayet, o önce gelip geçen kurtların halini duyup da tilki gibi kendimizi koruyabiliriz.

3120. İşte Tanrı’nın o Hak Peygamberi, o sözü doğru peygamber, bize bu yüzden “Acınmış ümmet” adını taktı. Ey ulular, o kurtların kemiklerini, tüylerini apaçık görün de bu halden ibret alın! Akıllı, bu varlığı, bu kibir ve gururu terk eder; çünkü Firavun’un halini hatıra getirir. Eğer ululanmayı bırakmaz, ibret almazsa onun azgınlığından başkaları ibret alır!

---

³⁶² Lokman, 31/12.

Hz. Mevlânâ burada hayvanların içinde bulunduğu bir hikâyeye anlatmakta burada Hz. Mevlânâ farklı farklı bilgiler verirken bir bölümünde geçmiş kavimlerin yaptığı küfürleri dile getirmekte ve onların helâkine işaret etmektedir. Nitekim âyeti kerîmede; *"Hatırlayın ki Rabbiniz size: Eğer şükrederseniz, elbette size (nimetimi) artıracam ve eğer nankörlük ederseniz hiç şüphesiz azabım çok şiddetlidir! diye bildirmişti."*³⁶³ Ve yeryüzünde îmân etmeyen verilenlere şükretmeyen binlerce insan helâk olmuşlardı. Bu sebeple Firavun ki ona bu saltanatı verende Rabb'imizdir, şükürsüz ve îmânsız olduğunda helâk olmuştur. *"(Ey) Nuh ile birlikte (gemide) taşıdığımız kimselerin nesli! Şunu bilin ki Nuh, çok şükreden bir kul idi."*³⁶⁴ Âyeti de bize peygamberlerin sıkça şükrettiklerini anlatmaktadır.

C.II- 730. İster yüz yıl olsun, ister otuz yıl. Mutlaka sabır ve şükür yükünü yüklemeli. Hiç bir suçlu başkasının suçunu çekmedi. Hiçbir kimse ekmeğini biçmedi. Ekmeğini biçmeyi dilemek ham tamahtır, oğul, o ham tamaha kapılma. Ham şey yemek insana hastalık verir. Birisi bir define buluverir; ben de onu istiyorum., dükkânla, alışverişle ne işim var? der. Baht işi bu, fakat nadirdir. Tende kudret oldukça çalışıp kazanmak gerek.

Hz. Mevlânâ bu beyitlerde başımıza gelebilecek her türlü sıkıntı belâ ve derde kuru bir sabır yerine hamd ve şükür bol dilememiz gerektiğini işaret ediyor. Başımıza her gelen derdin sorgusunu şikâyet ederek değil şükrederek yaklaşmak gerektiğini, kötü zannın ise ruha zarar vereceğini dile getirmektedir.

C.I- 440. Burun, odur ki bir koku alsın ve kokuda, koku alanı bir yüzün bulunduğu tarafa götürsün. Kim koku almazsa burunsuzdur, koku da ancak din kokusudur. Bir koku alıp onun şükürünü eda etmeyen kimse, küfrani nimet etmiş ve kendi burnunu mahv eylemiştir. Hem şükret, hem şükredenlere kul ol. Onların huzurunda ölerək ebedî hayat kazan!

Hz. Mevlânâ dini yaşamı güzel kokuya benzetmektedir, yaşanan her ibâdet ve her huzurlu yaşam Allah'ın izniyle olacaktır. Bu sebeple şükretmemiz için yeryüzünde mutlaka maddi bir mutluluk yaşamamız gerekmez. İbadetleri doğru ve halis bir kalp ile yapan kul, günlük yaşantısında huzurlu olan kuldur. Verilen huzurun ise Allah Teâlâ tarafından geldiğini bilmeli ve her zaman şükretmelidir.

C.I- Tanrı'nın nimetine şükretmeye çalışmak kudrettir. Senin cebrîliğin ise o nimeti inkârdır. Onun verdiği kudrete şükretmek kudretini artırır. Cebir ise nimeti elinden çıkarır.

940. Senin cebrîliğin yolda uyumaktır, uyuma; o kapıyı, o dergâhı görmedikçe uykuya dalma!

³⁶³ İbrahim, 14/7.

³⁶⁴ İsrâ, 17/3.

Önceki konularda cebriyye düşüncelerini ele almıştık. İnsanın hürriyetinin bulunmadığını ve her şeyin yalnızca Allah'ın elinde olduğunu savunan cebriyye düşüncesine Hz. Mevlânâ şükretmek insanın kendi ihtiyarıyla olacak bir iştir ancak cebrî olarak düşündüğün zaman bu şükürsüzlük küfre yol açacak demektir. Ve beyitlerin devamında Hz. Mevlânâ şöyle devam etmektedir: "...³⁶⁵Zira şükretmemek uğursuz ve ayıp bir şeydir; o hal, şükretmeyi, tâ ateşin dibine kadar çeker götürür. Tevekkül ediyorsan çalışmak hususunda tevekkül et; kazan da sonra Tanrı'ya dayan!"

C.I- 3255-.....Şükret, mağrur olma, ululanma, kulak as ve hiç kendini görme.

Hz. Mevlânâburada şükürü dilerken de böbürlenmemeyi, kendini üstte görmemeyi ifade etmektedir. Öyle ki insanoğlu başına gelen güzel olayda dahi bir böbürlenme bir büyülenme olduğuna işaret etmektedir. Ve Cenab-ı Allah âyetlerinde bu büyülenmeyi hoş karşılamamıştır: "*Ne var ki insanlar kendi aralarındaki işlerini parça parça böldüler. Her grup kendilerinde bulunan (fikir ve davranış) ile sevinip böbürlenmektedirler.*"³⁶⁶

C.II- Ahmet, ümmetler "Ya Rab" desinler diye dünyada nice put kırdı. Ahmet'in çalışması olmasaydı sen de ataların gibi puta tapardın. Ahmet'in ümmetler üzerindeki hakkını bil, başın puta secde etmekten, bunu bilesin diye kurtuldu. Söylersen bu puta tapmadan kurtulmanın şükürünü söyle de Tanrı, seni bâtın putundan da kurtarsın.

370. O, nasıl, başını putlardan kurtardıysa sende o kuvvetle gönlünü kurtar. Dini babadan bedava bir miras olarak buldun da onun için başını şükretmeden çevirdin. Miras yedi, mal kadrini ne bilsin? Rüstem can verdi, Zâl bedava şeref kazandı!

Hz. Mevlânâ bu sözlerinde okları direk günümüze çevirdiğini görmekteyiz. Nitekim Müslüman nüfusu günümüzde 1.57 milyardır. Ancak Müslüman doğmanın babadan kalma bir miras olduğunu ve bu mirasın yeryüzünde değerinin bilinmediğini ifade etmektedir. Öyle ki şükretmek için ibâdetlerin tamamını yerine getirmek, verilen nimetlerin değerini bilmek gerekir. Allah Rasûlü olmasaydı herkes farklı bir dine mensup olurdu ve kimse Allah'ı tanımazdı. Bu sebeple günümüzdeki hâline şükretmenin eskiye nazaran daha önemli olduğunu vurgulamaktadır. Çünkü âhir zaman peygamberi yeryüzüne gelmiş ve ondan sonra başka bir din de gelmeyecektir. Artık İslâm tam mânâsıyla olgunlaşan bir meyve gibi son dönüşlerini tamamlamaktadır. İnsanoğlunun bunca teknoloji, bilim ve ilme rağmen bazı şeyleri görmezden gelmesi insanın çokça nankör olduğuna da işaret etmektedir. Ve en çok dikkat etmemiz gereken

³⁶⁵ Mevlânâ, Mesnevî, c.I, b.940-945.

³⁶⁶ Mü'minûn, 23/53.

şey ise Cenab-ı Allah bunu âyetlerinde vurgulamıştır: “İnsan Rabbine karşı pek nankördür. Şüphesiz buna kendisi de şahittir.”³⁶⁷

Şiblî buyurdu: Şükür nimeti değil, nimeti vereni görmektir. Nitekim Allah’ın Râsûlü bir kişiye: “Nasıl sabahladın? diye sordu. Hayır ile dedi. Bunun üzerine Rasûlullah, sûali tekrarladı. Tâ ki kişi, üçüncü defa da “Hayır ile sabahladım. Allah’a hamd eder ve ona şükrederim” deyinceye kadar...”³⁶⁸

C.III- 1355. Tanrı: “Ey Nuh, eğer istiyorsan bütün boğulanları yeniden ve tekrar dirilteyim, yeryüzüne getireyim. Senin hatırını bir Kenan için kırmam ben. Fakat seni ahvalden haberdar ediyorum” dedi. Nuh, “hayır hayır... Eğer beni de gark etmek istesen yine hükmüne razıyım. Her an beni gark et. Hoşlanırım bundan, hükmün cana benzer, canla başla razıyım. Hiç kimseciğe bakmam, bakmam bile o bakış bahanedir, gördüğüm sensin.

1360. Şükür zamanında da senin yaptığın işe, sana âşığım, sabır zamanında da. Kâfir gibi hiç senin yarattığına âşık olur muyum? Tanrı hükmüne âşık olan nurlanır, yarattığına âşık olansa kâfir olur" diye cevap verdi.

Hız. Mevlânâ Hız. Nuh (a.s)’ın tufanda karısını ve oğlu Kenan’ı helâk etmesi üzerine Hız. Nuh oğlunu kurtarmak istedi, bunun üzerine Mesnevî’de Allah’ın senin için hatırını kırmam dediği Hız. Nuh (a.s)’a âyetî kerîmede belirtildiği gibi “*Nuh Rabbine dua edip dedi ki: "Ey Rabbim! Şüphesiz oğlum da ailemdendir. Senin vadin ise elbette haktır. Sen hakimler hakimisin."*³⁶⁹ demişti. “*Nuh'a vahyolundu ki: Kavminden imân etmiş olanlardan başkası artık (sana) asla inanmayacak. Öyle ise onların işlemekte olduklarından (günahlardan) dolayı üzülme.*”³⁷⁰ Ve diğer bir âyette Allah Teâlâ oğlunun onun oğlu olmadığını işaret etmiştir: “*Allah, "Ey Nuh! O, asla senin âilenden değildir. Onun yaptığı, iyi olmayan bir iştir. O hâlde, hakkında hiçbir bilgin olmayan şeyi benden isteme. Ben, sana cahillerden olmamanı öğütlerim"* dedi.”³⁷¹ Hız. Mevlânâ burada Hız. Nuh (a.s) her türlü sıkıntıda Allah’ın hükmüne uyup başına gelen evlat üzüntüsüne dahi şükretmek gerektiğini işaret etmiştir. Ve Hız. Mevlânâ Allah aşkının, Allah sözünün nice eş, dost, akraba, evlattan dahi daha üstte olduğunu anlatmaktadır. Burada yaşanan hadîse peygamberlerin ne kadar sıkıntıda olursa olsun her daim Allah yolunda gittiklerini ve Allah’a şükrettiklerini görmekteyiz.

C.III- Oraya tam on üç peygamber gelmiş, sapıklara yol göstermek istemişlerdi.

³⁶⁷ Âdiyat, 100/5-6.

³⁶⁸ İmâm-ı Gazzâlî, *İhya’u’ Ulûmid’Dîn*, çev: Mehmed A. Müftüoğlu, c.IV, Vefa Yayınları, İstanbul, 2007, s.s.148-149.

³⁶⁹ Hûd, 11/45.

³⁷⁰ Hûd, 11/36.

³⁷¹ Hûd, 11/46.

2670 . “Nimetleriniz çoğalıp durmakta, fakat şükür nerede? Şükür merkebi yatıp uyusa bile siz onu uyandırın, kaldırın! Nimet verene şükretmek aklen de lâzım. Şükretmeyen, kendisine ebedî hışım kapısını açar. Kendinize gelin de şu kereme bakın! Bir şükre bedel bu kadar nimeti kim verir? Tanrı insana baş verir, şükür için de bir secde ister... Ayak bağışlar şükür için bir oturma diler” dediler. Sebâlılar dediler ki: “Bizim şükretme kabiliyetimizi Şeytan aldı götürdü! Şükürden de usandık, nimetten de.

2675. Bu nimetlerden bize öyle usanç geldi ki ne ibâdet hoşumuza gidiyor ne kabahat! Nimetleri de istemiyoruz, bahçeleri de zevk sebeplerini de dilemiyoruz, safa vesilelerini de! Peygamberler dediler ki: “Gönülde bir illet yüzünden insan, doğruyu anlamaz, sapıtır. O yüzden nimetler, umumiyetle illet olur. Hastalıkta yenen yemek insana hiç kuvvet verir mi?

Hz. Mevlânâ bu bölümde alışkanlıkların insan ruhunda tahribata yol açtığından bahsetmektedir. Vücudumuza orantısız bir ağırlık ve ya güç bindirdiğimiz zaman oradaki adale nasıl ağrı ve sızı yaparsa insanın günlük yaşantıları da ruhta sıkıntılar yaratabilir. Burada kullanılan sözcüklerin mânâsı çok önemlidir, güzel söz söylemek insan ruhuna huzur verirken kötü söz ise ruha sıkıntı verebilir. Yaratıcı Japon bilim adamı Emoto'nun çalışmasında somut kanıtlarla insanın titreşimsel enerjisinin, düşüncesinin, kelimelerin, fikir ve müziğin, hatta son yaptığı çalışmalarda suya oynatılan filmlerin dahi suyun moleküler yapısını etkilediğini ispat etmiştir. Su bu gezegendeki yaşamın kaynağıdır. Beden bir sünger gibidir ve hücre denilen, sıvı dolu trilyonlarca odacıktan oluşur. Yaşamımızın kalitesi sıvımızın kalitesi ile direk bağlantı halindedir. Su son derece uyumlu bir maddedir. Fiziksel şekli kolayca bulunduğu ortama adapte olur. Fakat değişen sadece fiziksel şekli değildir, moleküler şekli de değişir. Çevreden aldığı enerji veya titreşimler suyun moleküler şeklini değiştirir. Bu anlamda su sadece görsel olarak çevresel durumu yansıtmaz, aynı zamanda moleküler anlamda da yansıtır. Bay Emoto görsel anlamda bu moleküler değişimi belgelemekte. Su damlacıklarını dondurup fotoğraf çekme kapasitesi olan bir karanlık alan mikroskobu altında inceliyor. Yapılan çalışmalar çevresel etkilerin suda yarattığı moleküler değişimi açıkça ortaya koymakta.³⁷²

Hz. Mevlânâ alışkanlık yapan kötü düşünceler ve yaşam tarzındaki şükürsüzlük ne kadar çokça ibâdet edilse de insandaki ruh halini değişime uğratmakta olduğunu ifade etmektedir. Hz. Mevlânâ'nın bahsettiği; Sebâlıların ibâdet etmek istemeyişlerinin sebeplerinden birini bilim adamı Emoto'da günümüzde ispat etmiş bulunmaktadır.

³⁷² Kaynak: <http://www.estanbul.com/suyun-hafizasi-var-39770.html#.WOFW-WclHIU>, 02.04.2017, Saat:23:08.

C.III- 2895. Nimete şükretmek, nimetten daha hoştur. Şükreden kişi, hiç şükretmeyi bırakır da nimet sevdasına düşer mi? Şükür, nimetin camıdır, nimetse deriye benzer. Çünkü seni sevgiliye kadar ulaştıran şükürdür. Nimet, insana gaflet verir, şükürse uyandırır. Padişahın şükür tuzağıyla nimet avlamaya gör! Şükür nimeti, gözünü doyurur, seni bey yapar. Bu suretle de yoksullara yüzlerce nimet bağışlarsın. Tanrı yemeğinden ye, doy da senden oburluk, tamah ve şuna buna ihtiyacını arz etme illeti geçsin.

Hız. Mevlânâ bu bölümde muhabbet kavramına değinmiştir, ileriki bölümlerde tasavvufta ve Mesnevî’de muhabbet kavramına ilişkin açıklamalar yapacağız. Buradaki şükür kavramı Allah ile iletişimi arttıracaktır, bir nevî dua vasıtasıyla Allah ile muhabbet etmektir. İlk bakışta Allah ile muhabbet etmek “hiç olur mu?” düşüncesi olsa da Hız. Mevlânâ buna “nimete şükretmek nimetten daha hoştur” ifadesinin içinde gizlemiştir. Yani nimeti veren Allah nimeti verme sebebi olarak muhabbetin özüne inmemizi istemektedir. Nitekim diğer bir beyitte “...Mal, mülk, devlet ve nimet sahipleri hiç şükrederler mi? Şükür mihnetten ve meşakkatten biter, gelişir.”³⁷³ demektedir.

C.III- 310. Şükretmiyorsun, nâil olduğun nimetleri unutmuşsun. Bu unutuş, o bal yediğin zamanları hatırına bile getirmiyor.

İnsanlar başlarına ne gelirse gelsin belirli bir süre sonra o kötü olayları unuttur dünyanın telaşesine ve zevk âlemin dalar. Hız. Mevlânâ böylece şükretmeyi akla dahi getirilmediğini dile getirmektedir. Bu sebeple Hız. Mevlânâ Allah’tan gelen her sıkıntı “Her sille, okşamak içindir... Her şikâyet, insana şükretmeyi andırır.”³⁷⁴ demektedir.

Allah Teâlâ kullarına verdiklerinden ötürü şükretmeleri gerektiğini ve verdiklerini soracağını dile getiren Hız. Mevlânâ Allah Teâlâ’nın “Sana nimet verdim, nasıl şükrettin? Sermaye verdim, hadi, göster kazandığını!”³⁷⁵ ibâdetlerle soracağını bunun şükürünün ibâdetlerle olması gerektiğini dile getirmektedir.

C.III- Olsa bile gönlünde yüzlerce tereddüt vardır. Bir an şükrederse bir yıl şikâyet eder.

2355. Din yolunda yüzlerce tereddütle ve inanmayarak öne doğru bir adım atarsa öbür adımı arda doğru gider. Bunu da ileride anlatırım, borcum olsun... Eğer öğrenmekte acele ediyorsan “Elemneşrah” sûresini oku!

Hız. Mevlânâ bu beyitlerde insanların “bir anlık şükür eder ama bin yıl şikâyetçi” olmalarına karşılık Kur’ân-ı Kerîm’den İnşirâh Sûresine işaret etmekte. Âyetî kerîmede

³⁷³ Mevlânâ, Mesnevî, c.III, b. 3010.

³⁷⁴ Mevlânâ, Mesnevî, c.III, b.991.

³⁷⁵ Mevlânâ, Mesnevî, c.III, b.2160-2165.

Cenab-ı Allah yeryüzünde insanoğluna verdiği bir çok nimeti hatırlatmaktadır: “*Biz senin göğsünü açıp genişletmedik mi? Yükünü senden alıp atmadık mı? O senin belini büken yükü. Senin şanını ve ününü yüceltmedik mi? Elbette zorluğun yanında bir kolaylık vardır. Gerçekten, zorlukla beraber bir kolaylık daha vardır. Boş kaldın mı hemen (başka) işe koyul, Yalnız Rabbine yönel.*”³⁷⁶

C.IV- 5. Mesnevi'nin yazılmasına önce sen sebep olmuşsun... Artar, uzarsa arttıran, uzatan yine sensin. Madem ki sen böyle istiyorsun. Tanrı da böyle istiyor... Tanrı, takva sahiplerinin dileğini ihsan eder. Evvelce sen, varlığını Tanrı'ya verdin... Karşılık olarak Tanrı da varlığını sana verdi. Mesnevi, sana binlerce şükretmede... Ellerini kaldırıp dualar eylemede... Tanrı, Mesnevi'nin diliyle, eliyle sana şükrettiğini gördü de ihsanlarda bulundu, lütuflar etti, keremini çoğalttı.

10. Çünkü Tanrı, şükredenin nimetini çoğaltmayı vademiştir. Nitekim secdenin karşılığı, Tanrı'ya yakın olmaktır. Tanrımız “Secde et de yaklaş” dedi... Bedenlerimizin secde etmesi, canlarımızın Tanrı'ya yaklaşmasına sebeptir.

Hz. Mevlânâ Mesnevî'nin yazılmasında yardımcı olan Çelebî Hüsameddîn Hazretlerine kendi dilinden “Mesnevî bu uğraşlarında sana teşekkür, sana şükrediyor” seni büyük yaptığın hizmetler üzerine Mesnevî'nin yazımı her geçen gün artıyor. Ve nitekim Allah şükredenin nimetini arttırır diyerek, Mesnevî'nin yazılmasında Çelebî Hüsameddîn'in çok istekli olduğunu isteyenlerin ve şükredenlerin maddi ve mânevi nimetlerinin arttığını dile getirmektedir. “*Allah, şükredenleri mükafatlandıracaktır.*”³⁷⁷

C.V- Fakat sen şükreder, çalışıp çabalarsan gam yeme. Sana bunun gibi yüzlercesini verir.

995. Şükretmiyorsan artık kan ağla. Çünkü o güzellik kafirden ayrılmıştır. Küfre ümmet olanların işleri borçtur. İmân ümmet olanların kalpleri temizdir, özleri halistir. Şükür etmeyenden güzellikte kaybolur, hüner ve sanat da. Artık bir daha ondan bir eser bile göremez. Akralalık akraba olmayış, şükür ve sevgi, öyle bir gider ki bir daha aklına bile gelmez. Ey kafirler, “Yaptıkları işledikleri boştur” âyeti, her murada erişmiş kişinin elinden o muradın, o maksadın çıkıp gitmesidir.

Hz. Mevlânâ artık inanan ve inanmayanlar arasındaki ince çizginin ayrımını yapmaktadır. Bu ayrım yine ibâdetten öte bir şükrü içermekte. İbadeti şükrün nişanesi olarak ifade ederken, şükrü de îmânın tecellisi olarak dile getirmektedir. Nitekim kafirden ayrılan şükür, îmân dolu bir kalbe sürekli tecelli edecektir. Maddi ve mânevi hiçbir sanatı kalmaz ifadesinden sonra “*Allah'a ortak koşanlar, kendilerinin kâfirliğine*

³⁷⁶ İnşîrah, 94/1-2-3-4-5-6-7-8.

³⁷⁷ Al-î İmrân, 3/144.

bizzat kendileri şahitlik ederlerken, Allah'ın meşitlerini imar etme selahiyetleri yoktur. Onların bütün işleri boşa gitmiştir. Ve onlar ateşte ebedi kalacaklardır."³⁷⁸ Âyetini örnek vermiştir.

C.VI- Ey yoksul, yoksullukla Firavunluktan, kâfirlikten kurtuldun, şükret.

4725. Şükret ki mazlumsun, zâlim değilsin. Firavunluktan ve sınanmadan eminsin. Boş karın, Allahlık lâfına giremez. Onun ateşine odun yardım edemez. Boş karın, şeytanın zindanıdır. Çünkü ekmek derdi, onun hilesine, düzenine mânidir. Dolu karın, bil ki şeytanın pazarıdır. Şeytan tacirleri orada gürültü eder dururlar.

Hz. Mevlânâ her hâle şükür, hatta fakirliğe dahi şükretmemiz gerektiğini dile getirirken Firavunun zenginliği ve sahip olduğu şeylerin onu helâk ettiğini dile getirmektedir.

C.V- 1485. Yediğinden fazlasını yine tohumluk yapar. Çünkü tekrar mahsul elde edeceğinden şüphe etmez. Tohumu, o yerden elde ettiği için yine o yere saçmaktan çekinmez. Kunduracı da ekmeğinden arttırdığı parayla gön ve sahtiyan satın alır. Elime ne geçiyorsa bunlardan geçiyor. Kapalı rızkım bunlarla açılıyor der. Eline geçen para o yüzden geçtiğinden parasını ona sarf eder.

1490. Fakat bu yer ve deri, ancak perdedir. Asıl rızkı, her an Tanrı'dan bil. Elde ettiğin karı, elde ettiğin yere ekersen birine karşılık yüz bin elde edersin. Tatalım şimdi sebep sandığın yere tohumu ektin. İki üç yıl o tohum bitmez, mahsul vermezse ne yaparsın? Tanrı'ya yalvarmadan el açıp dua etmeden başka elinden ne gelir? Tanrı huzurunda elini başına vurursun. Bu el ve baş, bu çırpınış, rızkı onun verdiğiğine tanıktır.

Hz. Mevlânâ beyitlerde insanın ne kadar ekerse o kadar biçeceğini ancak şükürsüzlük sonunda rızkında kesileceğini dile getirmektedir. Ve farklı bir beyitte "C.V- 2425... Ona şükretme kazancının eşini göremiyorum. Tanrı'ya şükür, rızkı artırır."demektedir. Hz. Mevlânâ devamında mecazî bir anlatım ile: "*Nimetleri inkâr eden maymun huylulardan saman bile esirgenir. Fakat peygamber huylu kişilere güneş ve bulut, saç olarak saçılır. O küfür inadı, maymun âdetidir. Şu hamd-ü şükürse Peygamberin yoludur.*"³⁷⁹ Diyerek şükürü olmazsa olmaz bir makama koymaktadır. Hâce Abdullah el-Ensârî el-Herevî'de Menâzilü's-Sârîn adlı kitabında: "Şükürün mânâsı üçtür "Nimeti bilmek", sonra "Nimeti kabul etmek", sonrada "Nimeti övmektir".

³⁷⁸ Tevbe, 9/17.

³⁷⁹ Mevlânâ, Mesnevî, c.V, b. 1820-1825.

Şükürün üç derecesi vardır: Birincisi sevilen şeylere şükürdür. Bu şükürde Müslümanlara, Yahudi, Hristiyan ve Mecûsiler ortaklıklar. Allah'ın bu şükürü sayması, buna karşılık nimetini artıracaklarını vaat etmesi ve bu şükür sebebiyle sevap vermesi rahmetinin genişliğindedir. İkincisi hoşlanılmayan şeylere şükürdür. Bu çeşit şükür, Hakk'a karşı hoşnutluğunu ortaya koyarak nezdinde bütün hâller eşit olanlar ve hiddetini yutarak, şikâyet etmemektir. Üçüncüsü, kulun sadece nimeti vereni müşahede etmesidir. Nimeti vereni kulluk açısından müşahede edince O'ndan gelen nimeti büyük görür. O'ndan gelen zorluğu tatlı bulur kısacası nimeti de zorluğu da görmez.³⁸⁰Hz. Mevlânâ'da "hamd-ü şükür peygamberlerin yoludur ifadesinde Herevî'nin şükür konusundaki üçüncü makamından bahsetmektedir.

Hz. Mevlânâ şükür bahsini yirmi bir farklı yerde dile getirmiştir. Allah'a karşı neden, niçin soruları soran insanların yaptıklarının Cenab-ı Allah'ın verdiklerine karşı şükürsüzlük olduğunu dile getirmektedir. Buna örnek olarak Lokman ve Efendisi arasında geçen olayı göz önünde bulundurursak kul Allah'tan gelen her derde ve cefaya sabretmeli bunun yanında da dertlere karşıda Allah'ın onu sınava tabi tuttuğunu bilmelidir. Nitekim Allah'ın verdiği nimetlerin sayısı sayılamayacak kadar çoktur. Ve Cenab-ı Allah âyetlerinde defalarca "*Öyleyken; Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?*"³⁸¹Demektedir. Hz. Mevlânâ geçmişteki kavimlerin başına gelenlerin tekrar yaşanmaması için insanların şükür kapısından bir an olsun ayrılmamaları gerektiğini vurgulamaktadır.

Başımıza gelecek musibetlere şikâyet ile karşılık vermemeliyiz gelebilecek her türlü sıkıntı belâ ve dert daha kötü sonuçlar doğurabilir. Kuru bir sabır yerine hamd ve şükür bol dilememiz gerekmektedir. Başımıza gelen derdin şikâyet ettiğimiz zaman artacağını ifade ederken örnek olarak bizden daha zor durumda olan insanların hâlini düşünerek şükür kapısını terk etmememiz gerektiğini vurgulamaktadır. Buradaki şükür mânâsı Allah'tan gelen her şeye rıza göstermektir.

Hz. Mevlânâ bu bölümde de cebriyye düşüncesine atıfta bulunmaktadır nitekim şükretmek insanın kendi ihtiyarıyla olacak bir iştir ancak cebri olarak düşündüğün zaman bu şükürsüzlük küfre yol açacak demektedir.

Hz. Mevlânâ sözlerinde Allah Rasûlü'ne de şükretmemiz gerektiğini ifade ediyor. İslâm dini üzerinde olmak ve Allah Rasûlü'nü tanımış olmanın verdiği şükür bambaşka olmalıdır. Günümüzde bunun şükürünü ne kadar yaptığımızı sorgulamamız gerekmektedir.

Başka bir yerde Hz. Mevlânâ "şükür merkebinin her daim uyandırın" çünkü insanlar unutkandır demektedir. Şükür zamanında şükretmeyi sabır zamanında da sabretmek gerektiğini de ifade etmektedir.

³⁸⁰ Hâce Abdullah el-Ensârî el-Herevî, *Menâzilü's-Sârîn*, çev.; Abdurrezzak Tek, Emin Yayınları, İstanbul, s.100.

³⁸¹ Rahman, 55/16.

Hz. Mevlânâ güzel söz söylemek insan ruhuna huzur verirken kötü söz ise ruha sıkıntı verebilir. Bununla ilgili araştırma yapan Japon bilim adamı Emoto'dan örnek vermiştik. Suyun titreşimlerle dahi molekül yapısı değişebiliyorsa kötü düşünceler, kötü sözler ya da iyi düşünceler de insan ruhunda değişikliklere yol açabilir. İnsan vücudunun dörtte üçü su ile kaplıdır. Sebâlıların şükür kabiliyetlerini yitirmesinin sebeplerinden biri de yaptıkları kötülükler olduğunu ifade eden Hz. Mevlânâ ile Emoto arasında bir bağ kurmaya çalıştık. Nitekim insan her zaman iyi düşünmeli ve iyi sözler sarf etmelidir.

Hz. Mevlânâ şükürü başka bir yerde Allah ile muhabbet kurmak olarak tanımlıyor. Yani “şükür etmek şükürden daha iyidir” derken şükür bahanesi ile kul Allah’a yakınlaşır böylece muhabbet etmesi şükür sözlerinden daha üste çıkacaktır. Ve başka bir yerde her illetin ucunda aslında bir şükür yatar demektedir. Yani illetin kula geliş sebebi o kulun şükredip etmeyeceğini tartmaktır diyebiliriz. Yani sınavlar içinde yine sınavlar vardır.

Günümüzde her insan şükreder ve şükrettiğini savunur. Ancak Hz. Mevlânâ her şükreden kişinin bin kere şikâyet ettiğine de vurgu çekmektedir. Ve bu hallerde olan insanlara da İnşirâh Suresini okumayı tavsiye ettiğini görmekteyiz.

VI. İHLÂS VE SAMİMİYET

Kelime olarak ihlâs, samimiyet ve içtenlik demektir. Tasavvufta kişinin hâl ve davranışlarında yalnızca Allah’ın rızasını gözetmesi, gösteriştin ve iki yüzlülüğten uzak durması, sözüyle özünün bir olması anlamına gelir. İslâm’a göre insanın bütün inanç, duygu, düşünce ve amelleri kişisel haz veya çıkarlar için değil, Allah rızasına yönelik olmalıdır. Niyet kötü ise, sonuç iyi olsa bile amel boşa gider. “Ameller niyetlere göredir.”³⁸² denilirken bir başka hadîste de “Ameller sonuçlara göredir.”³⁸³ denilmiştir.³⁸⁴

Bir kudsî hadîste Hz. Peygamber (s.a.v) Yüce Allah’ın şöyle buyurduğunu nakletmiştir: “İhlâs benim sırrımdandır. Onu sevdiğim kullarımın kalbine veririm.”³⁸⁵

Zünnûn-i Mısrî demiştir ki: “Şu üç şey ihlâsın alametlerindendir:

1. Kişinin gözüne halk tarafından övülmesiyle yerilmesinin bir olması.
2. Yaptığı amelleri gözünde hiç görmemesi.
3. Amelin ahrette sevap getireceğini düşünmemesi.

³⁸² Buhârî, İman:41; Müslim, İmâre: 155; İbni Mace, Zühd:26.

³⁸³ Ahmed b. Hanbel, Müsned, V,335, Buhârî, Sahîh, VII, 188, 213 Tirmizî, Sünen, IV, 443, nu:2137,

³⁸⁴ Himmet Konur, “İhlâs- Samimiyet”, *Tasavvuf El Kitabı*, Editör: Kadir Özköse, Grafiker Yayınları, Ankara, 2012, s.393.

³⁸⁵ Abdülkerîm el-Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, çev.: Muhammed Çoşan, İlk Harf Yayınevi, İstanbul, 2013, s.350.

Ebû Zür'a, Ebû Osman el-Mağribî'nin şöyle dediğini rivâyet etmiştir: İhlâs, yapılan amelde nefsin payın bulunmayıp her şeyin Allah rızası için yapılmasıdır. Bu, avamın ihlâsıdır. Havassın ihlâsı ise; kendilerinden özel bir cehd ve gayret olmaksızın kendiliğinden oluşan bir hâldir. Onlardan birçok taat ve hayır ortaya çıkar; onlarsa bunları görmekten uzaktırlar. Ona bakıp herhangi bir değerlendirme ve hesap yapmazlar. Bu havassın ihlâsıdır.³⁸⁶

Cüneyd-i Bağdâdî'ye ihlâsı sorduklarında: “Kendini görme duygusunun kalkması ve kendi fiilinden fânî olmandır” demiştir.

Sehl b. Abdullah'ın şöyle söylediği nakledilir: “Lâ ilâhe illallah diyenler çoktur. Fakat bunlardan ihlâs ehli olanlar azdır. Sehl'in bir başka sözüde: “Riyâyı ihlâs ehli olanlardan başkası tanıyamaz.”³⁸⁷

Hz. Mevlânâ Hz. Ali (r.a)'dan bahsederken onun ihlâsı hakkında şu ifadeleri kullanmaktadır:

C.I- Ali dedi ki: “Ben kılıcı Tanrı için vuruyorum. Tanrı kuluyum ten memuru değil! Tanrı aslanıyım hevâ heves aslanı değil... İşim, dinime şahittir.

3800. Hilm kılıcım, kızgınlığının boynunu vurmuştur. Tanrı hışmıysa bence rahmettir. Tavanım, damım yıkıldı ama nura gark oldum. Toprak atası (Ebu Turab) oldumsa da bahçe kesildim. Savaşırken içime bir vesvese, bir benlik geldi; kılıcı gizlemeyi münasip gördüm. Bu suretle “Sevgisi Tanrı içindir” denmesini diledim; ancak Tanrı için birisine düşmanlık etmeli. Cömertliğimin Tanrı yolunda olmasını, varımı yine Tanrı için sakınmamı istedim.

3805. Benim sakınmam da ancak Tanrı içindir. Vermem de... Tamamı ile Tanrınınım, başkasının değil. Tanrı için ne yapıyorsam bu yapışım, taklit değildir; hayale kapılarak, şüpheye düşerek de değil. Yaptığımı, işlediğimi, ancak görerek yapıyor, görerek işliyorum. Hüküm çıkarmadan arayıp taramadan kurtuldum. Elimle Tanrı eteğine yapıştım. Uçarsam uçtuğum yeri görmekteyim, dönersem döndüğüm yeri.

Hz. Mevlânâ burada Hz. Ali (r.a) her işi Allah için yapıyorum aslında kendime bir şey mâal etmiyorum demektedir. Semâ eden kişide semâ ederken sağ elini yukarı açar, sol elini aşağı indirir burada “Hak'tan alırım halka saçarım” kendime bir şey mâal etmem demektedir.

³⁸⁶ Ebû Hafs Şehâbeddin Ömer Sühreverdî, *Avârifü'l-Meârif*, çev.: Dilaver Selvi, Semerkand Yayınları, İstanbul, 2013, s.109.

³⁸⁷ Ebû Nasr Serrâc Tûsî , el-Lüma', çev.: H. Kâmil Yılmaz, Erkam Yayınları, İstanbul, 2012, s.s.252-253.

Hz. Mevlânâ'nın tasvirinde “yaptığı işteki sevgiden ötürü insanlar bunu Allah’a olan sevgisinden yapıyor” demelerinden dahi hicap duymaktadır. Ve bu hâlin onda gururlanma meselesi olmasından çekinir. Bu sebeple yeryüzünde birine düşmanlık edilecekse “Tanrı için birisine düşmanlık etmeli” kendi nefsi için değil ifadesini kullanmaktadır. Bu hâlde samimiyetin ifadesidir.

C.I- Ömer’in zamanında bir yangın oldu. Ateş, taşları bile kuru ağaç gibi yakmaktaydı. Yapıları, evleri yakmağa, hatta kuşların kanatlarını ve yuvalarını bile tutuşturmağa başladı. Alevler şehrin yarısını sardı. Su bile ondan korkmakta, şaşırırmaktaydı!

3710. Akıllı kişiler, ateşe kovalarla su ve sirke döküyorlar. Yangın inada gelip alevini artırıyordu. Ona Tanrı yardım etmekteydi. Halk Ömer’e yüz tuttular, koşa koşa gidip “Yangınımız suyla sönmüyor?” dediler. Ömer “O yangın, Tanrı alâmetlerindedir. Sizin hasislik ateşinizden bir şûledir. Suyu bırakın yoksullara ekmek dağıtın. Eğer bana tâbi iseniz hasisliği terk edin” dedi.

3715. Halk, Ömer’e “Bizim kapılarımız açık. Cömert kişileriz, mürüvvet ehliyiz, dediler. Ömer dedi ki: “Siz, âdet olduğu için yoksullara ekmek verdiniz, Tanrı için eli açık olmadınız. Öğünmek, görünmek, nazlanmak için cömertlik etmektesiniz; korkudan. Tanrı’dan çekinmeden, ona niyaz etme yüzünden değil!”

Yeryüzünde yaptığımız her yardımın karşılığını beklemek ya da bu yardımı zorunda olduğumuz için yapmak! Biz elimizden geleni yaptık, ben zaten gerekeni gereken yerlere veriyorum gibi ifadelerle çokça karşılaşmaktayız. Hatta tüm ibâdetlerimizi de yerine getirirken bile mutlaka bunun karşılığını maddi olarak ya da sevap olarak hesabını tutmaktayız. Mesnevîde geçen bu beyitler Hz. Ömer’in yapılan birçok iyiliğin samimiyetsizliği ve sıradanlığını ifade etmektedir. Allah için yapmak, Allah için sevmek, her şeyin Allah’ın hükmüyle olacağını da bilmek. Nitekim yukarıdaki bahsedilen felâkette Cenâb-ı Allah âyetleriyle açıklık getirmiştir. “Azab size gelip çatmadan evvel, Rabbinize yönelip-dönün ve O’na teslim olun. Sonra size yardım edilmez. Rabbinizden, size indirilenin en güzeline uyun; siz hiç şuurunda değilken, azab apansız size gelip çatmadan evvel.”³⁸⁸

C.II- 1310. Biz avlardan ibaretiz, kimin böyle bir tuzağı var? Çevgânın önünde toplardan başka bir şey değiliz, çevgânı idare eden nerde? Yırtıyor, diyor, nerde bu terzi? Üflüyor, yakıyor, nerde bu ateşi yakan? Bir an içinde siddiki kâfir eder, bir an içinde zındiki zâhit. Onun içindir ki ihlâs sahibi, varlığından tamamıyla halâs olmadıkça tuzağa düşmek

³⁸⁸ Zümer, 39/54-55.

tehlikesindedir. Çünkü yoldadır, yol kesicilerse sayısız. Ancak Tanrı amanın da olan kurtulur.

1315. Aynası tamamıyla arınmayan, henüz ihlâs sahibidir. Kuş tutmayan henüz avla meşguldür. Fakat ihlâs sahibini Tanrı ihlâs makamına ulaştırırsa ihlâs sahibi kurtulur, emniyet makamına varır. Hiçbir ayna yoktur ki ayna olduktan sonra tekrar demir haline gelsin. Hiçbir ekmek yoktur ki tekrar harmandaki buğday şekline dönsün. Hiçbir üzüm tekrar dönüp koruk olmaz. Hiçbir olmuş meyve tekrar turfanda haline gelmez. Piş, ol da bozulmadan kurtul. Yürü, Burhan-ı Muhakkık gibi nur ol.

Hz. Mevlânâ ihlâsın önemine işaret ederken “*Yırtıyor, dikeyor, nerde bu terzi? Üflüyor, yakıyor, nerde bu ateşi yakan? Bir an içinde siddiki kâfir eder, bir an içinde zındiki zâhit*” ifadeliyle ihlâslı olan her kulun bulunduğu kötü durumdan iyi duruma, samimiyetsizliğinden ötürüde bulunduğu iyi hâlden kötü duruma döndürülebileceğinden bahsetmektedir. Kısacası ihlâs öyle güçlü bir hâldir ki birçok doğru ve yanlış görünen şeyin yerini değiştirebilir. Bu sebeple Allah kalplere bakar burada samimiyeti üstte tutmaktadır.

Hz. Mevlânâ yukarıdaki beyitlerde ihlâs makamını ayırt etmiştir. İhlâs Herevî’ye göre üç dereceye ayrılır. Birincisi, amelini görmemek, amelini karşılık beklememek ve amelinden razı olmamaktır. İkincisi, sâlikin elinden geleni yaptığı halde işlediği amelleri kendine nispet etmekten utanması, şuhûddan sakınmak suretiyle gayret göstermeye devam etmesi ve amelini cömertlik pınarlarından kaynaklanan tevfikin nurunda görmesidir. Üçüncüsü ise ameli ilme uydurmanla, hükmü gözetmenle ve resmin köleliğinden kurtulmanla ameli, amelden kurtarmaktır.³⁸⁹Hz. Mevlânâ aynası tamamıyla arınmayan henüz ihlâs sahibidir ifadesinde birinci dereceden bahsederken diğer ifadelerinde olgunlaşan kulun ihlâsıda ileri derecede olur demektedir. Nitekim bu derece Herevî’nin bahsettiği gibi yaptığın işi öyle unuttur ki sanki hiç öyle bir amel yapmamış gibi davranır. Buda olgunluk belirtisi olacaktır.

C.II- Müminler mahşerde derler ki; “Ey melekler, cehennem müşterek bir yol değil miydi?”

2555. Mümin de oraya uğrayacaktı, kâfir de. Fakat biz bu yolda ne duman gördük ne ateş. İşte burası cennet, emniyet yurdu. Peki o aşağılık uğrak nerede? Melekler derler ki: “Hani geçerken filân yerde gördüğümüz o yemyeşil bahçe vardı ya.” Cehennem, o şiddetli azap yurdu, işte orasıydı. Fakat size bağlık, bahçelik, yeşillik bir yer oldu. Siz, bu cehennem huylu, kötü suratlı, ateş meşrepli nefsi.

³⁸⁹ Hâce Abdullah el-Ensârî el-Herevî, *Menâzilü’s-Sârîn*, çev.; Abdurrezzak TEK, Emin Yayınları, İstanbul, s.93.

2560. Çalışıp, çabalayıp tertemiz bir hale getirdiniz; Tanrı için ateşi söndürdünüz: Şulelenip duran şehvet ateşini takva yeşilliği, hidâyet nuru haline soktunuz; Hırs ateşiniz hilm, bilgisizlik karanlığı ilim oldu; Hırs ateşini attınız; o ateş diken gibiydi, gül bahçesine döndü. Mademki siz kendinizdeki bütün ateşleri bizim için söndürdünüz, bu suretle de zehir, bal haline geldi.

2565. Madem ki ateşe mensup olan nefsi bir bahçe yapıp oraya vefa tohumları ektiniz, Oradaki zikir ve tesbih bülbülleri, yeşillikte, ırmak kıyısında güzel bir tarzda ötüşmeye koyuldular. Tanrı'ya, çağırana icabet ettiniz, nefis cehennemine su serptiniz. Bizim cehennemimiz de size yeşillik, gül bahçesi, ağaçlık haline geldi.” Oğul, ihsanın karşılığı nedir? Lütuf, ihsan ve en değerli sevap.

2570. Siz, biz kurbanız, varlık, iyilik vasıflarına karşı fâniyiz:

Hz. Mevlânâ Allah için nefsinizdeki kötü ateşi arındırdığımız için yeryüzünde yaptığımız günahların da mükâftı cennet olacaktır demektedir. Yeryüzünde her günahın yeri cehennem midir? Yoksa bunun bir çıkış yolu var mıdır? Sorusu sorulduğu zaman Hz. Mevlânâ nefsi öldürmek ona zahmetler vererek Allah için samimi olmanın cennet kapısını açacağını ifade etmekte. Ve nitekim buna zehir olsa sana artık bal olur ifadesi ile geçmişte yapılan günahların artık Allah katında bir değeri kalmadığını ifade etmektedir. Burada Allah'a vefa tohumları ektiniz, zikir ve tesbihlerinizi bülbüller gibi okudunuz, namaz yolunda Ezan'ı Muhammed okunduğunda hemen icabet ettiniz. Böylece Allah yolunda en samimi ve en içten siz oldunuz demektedir.

C.IV- Tanrı'nın takdiri, kulun rızası olur; kul Tanrı takdirine rıza verir, onun hükmünü diler, isterse... Zorla, yahut sevaba girmek için değil de bu razılık, kendiliğinden meydana gelir, ona hoş görünürse, Artık o kul yaşamayı bu lezzetli hayattan zevk almak için istemez. Hayatı kendisi için istenen bir şey olmaktan çıkar. Ezelî emir, neyse ona uyar hayatla ölüm, onun yanında bir olur.

1910. Yaşarsa Tanrı için yaşar, mal, mülk ve hazine için değil... Ölürse Tanrı için ölür, korkudan hastalıktan değil! İmânı, onun dileği, onun rızası içindir, cennet için, ağaçlar, ırmaklar için değil! Küfrü terk edişi de cehenneme gideceğim diye korkudan değildir, Allah içindir. Bu ahlâk, ona ezelden verilmiştir; gözü ve sevgilinin cemalinin güzelliğiyle dolmuş aydın olmuştur. Bu çeşit kul, Tanrı rızasını görünce güler, neşelenir. Kaza, ona şekerle yapılmış helva gibi gelir.

1915. Bu kulun huyu ve yaradılışı böyle olursa âlem, onun emrine, onun fermanına tabi değil de nedir?”

Hz. Mevlânâbu dünyanın gelip geçici olduğunu anlayan kulların nice mal mülk sahibi olsalar dahi yalnızca Allah için yaşarlar, her işleri Allah'ın izni ve düzenini sağlamak içindir. İbadetleri korkudan değil, hastalanıp çekindiklerinden değildir, çünkü her şeye razıdırlar. Günümüze bakıldığında sevap ve cennet hesabını yapan insanların olduğunu görmekteyiz. Hz. Mevlânâ burada bambaşka bir kapı açarak mü'min kulun îmânında yaşamanın dahi Allah için olduğunu ifade etmektedir. Nitekim Kuşeyrî Cüneyd-î Bağdâdî'den şöyle nakleder: "İhlâs, Allah ile kul arasında bir sırdır. Melek bilmez ki yazsın, şeytan bilmez ki ifsat etsin, nefis bilmez ki saptırsın."³⁹⁰Nitekim günümüzde bu tarz insanları görebilmek zorlaşmıştır. Gerçekte kalbini bilmediğimiz insanlar hakkında kötü konuşabilir, iyi zannettiğimiz insanlar hakkında da bazen yanlış olabiliriz. Ancak Allah'a yakınlıktaki samimiyeti kimse bilemez demektir.

Yeryüzünde gösterişle yapılan iyiliğin faydası olmayacağı gibi insanlar arasında ve Allah katında hoş karşılanmadığını belirten Hz. Mevlânâ aşağıdaki ifadeleriyle samimiyete davet etmektedir:

C.IV- 1975... Biz, ben diye varlığa düşerek dostu incitme de kimse düşmanın olmasın! Tanrı için halka hayır yap, yahut kendi canın için herkese hayırda bulun.

Hz. Mevlânâ aşağıdaki beyitlerde Firavunun devlet sahibi olduğu halde gaflet içinde olduğunu ifade ederek "kulun kalbi Allah için erise" şehitler makamına yerleşir. Böyle bir halde ve makamda olan insanların bunun değerini bilmemesinin gafillikten ileri geldiğini ifade etmektedir.

C. IV- 2605. O kerem sahibi, seni böyle bir lutfu, böyle bir ihsana çağırды da nasıl tahammül ettin? Şaşılacak şey nasıl yüreğini eritmedi bu? Eritseydi iki cihandan da nasip alırdın! Adamın yüreği Tanrı için erirse şehitler gibi iki âlemde de lûtfu, ihsana mazhar olur. Gafillik de hikmettir, bu kör oluşun da bir hikmeti var, var ama neden bu dereceye kadar olsun? Sermayenin çabucak elden uçamaması için gafillik, hem hikmettir, hem nimet!

Devamında bir taneye karşılık yüzlerce ağaçlık satın alıyorsun, bir güle gül bahçesi satın alıyorsun, o halde Allah için onları ver demektir.

C.IV- 2610...Kim böyle bir alışverişi edebilir? Bir gülle gül bahçesini satın alıyorsun! Bir taneye karşılık yüzlerce ağaçlık., bir habbeye karşılık yüzlerce maden!"Kim her şeyi Tanrı için yapar, Tanrı' ya karşı ihlâs sahibi olursa" demek, o taneyi vermektir bu suretle de "Tanrı da onun olur, her dilediğini verir" sözünün hakikati elde edilir.Çünkü bu arık ve kararsız varlık, o ebedî Tanrı' nın zevalsiz varlığından var olmuştur.

³⁹⁰ Abdülkerîm el-Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, çev.: Muhammed Çoşan, İlk Harf Yayınevi, İstanbul, 2013, s.352.

Cenab-ı Allah âyetlerine “Görmediler mi ki Allah, rızkı dilediğine bol bol vermekte, dilediğinkini de daraltmaktadır. Şüphesiz imânlı bir kavim için bunda ibretler vardır.”³⁹¹ Mesnevî’deki bu beyitler Rûm Suresine işaret ederken, “kim böyle bir alışveriş edebilir” derken yeryüzünde kullar arasında Allah’a olan sevgi ve muhabbetin bir yarış olması gerektiğini ifade etmektedir. Bu yarış hoşgörü ve sevgide birleştiği zaman kişi kendine bir pay çıkarmadan her işi yalnız Allah Teâlâ için yapacaktır demektedir.

Hz. Mevlânâ ihlâs ile ilgili on farklı önemli hususa değinmiştir. Hz. Peygamber Efendimizin ifade ettiği ihlâs Allah’ın sırrından olması ve onu istediği kuluna vermesi ihlâsın önemi üzerinde çok durmamız gerektiğine işaret ediyor. Hz. Ali (r.a) Efendimizin kılıcını Allah için çeker, kılıcını Allah için vurur ve hiçbir şey kendi nefesine mâl etmemesi yine ihlâs hususundaki samimiyete dikkat çekmemiz gerekmektedir.

Nitekim Hz. Mevlânâ ihlâsı bir üst seviyeye taşımıştır. Allah için yaptığınız her şeyde dahi hicap duyunuz, çünkü ihlâs kalben istenen bir samimiyettir. Onun haricinde söyleyeceğiniz her söz ya da yapacağınız her eylem Allah için dahi olsa riyâkâr olmanıza sebep olabilir demektedir.

Hz. Ömer örneği veren Hz. Mevlânâ Hz. Ömer’in yapılan her iyilik sonunda övünülme isteyen insanlara karşı yaptığınız Allah için değil, siz sadece kendinizi göstermeye çalışıyorsunuz demektedir. Bu yüzden samimiyetin çok önemli olduğunu ifade eden Hz. Mevlânâ bir kâfirin bir anda Müslüman olabileceğini, bir Müslüman’ında bir anda dinden çıkabileceğini ifade etmektedir.

Hz. Mevlânâ ihlâsı Allah için sevmek, Allah için yaşamak hatta kendi ölümünden de pay biçerse Allah için ölmek olarak ifade etmiştir. Cüneyd-i Bağdâdî Hazretleri ihlâsı öyle bir yere getiriyor ki melek dahi ihlâsı göremez o kul ile Allah’ın arasındadır onu nefis bile saptıramaz, şeytan dahi karışıklık çıkartamaz demektedir. Şehitlerinde böyle ihlâslı bir makamda olduğunu dile getiren Hz. Mevlânâ Allah’a olan sevgimizde her daim yarışmalıyız herkes ona olan aşkında bir adım daha fazla atmalı ve kimse kendine bir pay çıkartmamalı demektedir.

VII. TEVEKKÜL

Lügatte işini gördürmek için birini vekil tayin etmek, işini birine havale etmek, kalbin de vekile güvenmesi demektir. Gönlünde Allah’tan başka fail olmadığı inancı taşıyan kulun O’na güvenip dayanmasıdır. Nitekim “İnanıyorsanız yalnız Allah’a tevekkül edin”³⁹² “İnananlar Allah’a tevekkül etsinler”³⁹³ “Kim Allah’a tevekkül ederse Allah ona yeter.”³⁹⁴

³⁹¹ Rum, 30/37.

³⁹² el-Maide, 5/18.

Kur'ân'da 47 âyette geçen tevekkül kavramının usûlünü şu âyetten öğreniyoruz: “Herhangi bir iş konusunda önce insanlara danış, istişareden sonra karar verip azmedince Allah’a tevekkül et.”³⁹⁵ Nitekim Hz. Peygamber “Siz Allah’a gerçek anlamda tevekkül etmiş olsaydınız, Allah kuşları rızıklandırırdığı gibi sizleri de rızıklandırırdu. Nitekim kuşlar sabahleyin yuvalarından aç çıkarlar da akşamleyin yuvalarına tok olarak dönerler.”³⁹⁶ Buyurmuştur.

Gazzâlî tevekkülü bilgi, hâl ve fiil olarak üç boyutta inceler. Tevekkülün bilgi boyutu kalb ile tasdik ve dil ile ikrar; hâl boyutu teslimiyet ve tevekkül, fiil de tabîî şartların gerektirdiği eylemdir.³⁹⁷

Sehl B. Abdullah et-Tüsterî (ö. 283/896) şöyle demiştir; tevekkülün alâmeti üç şeydir; kimseden bir şey dilenmemek, verileni reddetmemek, ele geçeni biriktirmeyip infak etmek. Başka bir sözünde tevekkülün başı kulun Allah’ın huzurunda tıpkı cenazenin yıkayıcı karşısındaki hâli gibi iradesiz bir şekilde teslim olmasıdır.

Hamdûn Kassâr (ö.271/884) şöyle demiştir; tevekkül Allah’a sıkıca bağlanmandır.

Bişr el-Hâfi (ö. 227/841) ; bazı insanlar “ben Allah’a tevekkül ediyorum” derken yalan söylemektedirler, çünkü gerçek mânâda tevekkül eden kimse Allah’ın bütün takdirine razı olur. İbn Mesrûk’ta, tevekkül kaza ve kaderin hükmüne kayıtsız şartsız teslim olmaktır.

Sehl b. Abdullah et-Tüsterî şöyle demiştir; kim çalışıp kazanmayı tenkit ediyorsa sünneti tenkit etmiş olur; kim tevekkülü eleştiriyorsa, kadere imânı tenkit etmiş olur.³⁹⁸

C.I- Peygamber, yüksek sesle “Tevekkülle beraber yine devenin ayağını bağla” dedi. “Çalışan kimse Tanrı sevgilisidir” işaretini dinle: tevekkülden dolayı esbaba teşebbüs hususunda tembel olma” dedi.

915. Hayvanlar, ona: “Çalışıp kazanma, bil ki, halkın itikat zayıflığı yüzünden, harislerin boğazları miktarınca bir riyâ lokmasıdır. Tevekkülden daha güzel bir kazanç yoktur. Esasen Hakk’a teslim olmaktan daha sevgili ne var? Çokları belâdan belâyaya; yılandan ejderhaya sıçrarlar, İnsan hile etti ama hilesi kendisine tuzak oldu... can sandığı, kan içici bir düşman kesildi! Kapıyı kapadı, halbuki düşman evinin içindeydi. Firavun’un hile ve tedbiri de işte buna benzer masallardandı.

³⁹³ İbrahim, 14/12.

³⁹⁴ et-Talâk, 65/3.

³⁹⁵ Âl-i İmrân, 3/159.

³⁹⁶ İbn Mâce, Zühd, 14.

³⁹⁷ H. Kâmil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2012, s.s.172-173.

³⁹⁸ Abdülkerîm el-Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, Ter. Muhammed ÇOŞAN, İlk Harf Yayınevi, İstanbul, 2013, s.s.284-285-286-289-290.

920. O kin güdücü, yüz binlerce çocuk öldürdü; aradıysa evinin içindeydi. Mademki bizim gözümüzde birçok illet var; yürü, kendi görüşünü dostun görüşünde yok et! Bizim görüşümüze bedel onun görüşü, ne güzel bir karşılıktır. Bütün maksatları onun görüşünde bulursun.

Hiz. Mevlânâ Mesnevî'sinde aslan ile diğler hayvanları hikâye ederek tevekkül konusunu anlatmıştır. Hiz. Peygamber Efendimizin “tevekkül et ama devenin ayağını bağla” ifadesini konu alırken Firavun kendi kendine güvendi nice önlemler aldı ancak Allah Teâlâ ona oyun oynadı ve eceli olacak Hiz. Musâ'yı kendi evinde sakladı demektir. Bu sebeple aklımızı kullanarak yapacağımız her işin sonunda mutlaka bir dosta danışıp Allah'a tevekkül etmemiz gerekmektedir.

C.I- Tanrı'nın nimetine şükretmeye çalışmak kudrettir. Senin cebrîliğın ise o nimeti inkârdır. Onun verdiği kudrete şükretmek kudretini artırır. Cebir ise nimeti elinden çıkarır.

940. Senin cebrîliğın yolda uyumaktır, uyuma; o kapıyı, o dergâhı görmedikçe uykuya dalma! Ey dikkatsiz Cebri! Sakın o meyvalı ağacın altından gayrı bir yerde uyuma. Ki rüzgâr her anda dalları silkip başına çerez ve azık döksün. Cebre inanmakla yol kesen haydutlar arasında uyumak müsavidir. Vakitsiz öten kuş nasıl olur da kurtulur? Eğer onun işaretlerine burun büküyorsan kendini erkek mi sanıyorsun? Dikkat edersen anlarsın ki kadınsın.

945. Sendeki bu kadarcık akıl da zayı olur, akılı uçan başsa buyruk kesilir! Zira şükretmemek uğursuz ve ayıp bir şeydir; o hal, şükretmeyi, tâ ateşin dibine kadar çeker götürür. Tevekkül ediyorsan çalışmak hususunda tevekkül et; kazan da sonra Tanrı'ya dayan!”

Hiz. Mevlânâ önceki konularda Cebriyye meselesine atıfta bulunduğ gibi tevekkül konusunda da Cebriyyeyi ciddi bir şekilde eleştirmektedir. Cebriyye düşüncesindeki “kulun hiçbir vasfı olmamasına” işaret ederek; “Tevekkül ediyorsan çalışmak hususunda tevekkül et; kazan da sonra Tanrı'ya dayan!” demektir.

Başka bir beyitte yine her kul her işinde Allah'a dayanır, Allah'ınsa dayanacak bir şeyi yoktur demektir.

C.I- Dinleme ihtiyacı olmaksızın anlaşılan söz, ancak tamahsız ve ihtiyaçsız olan Tanrı'nın sözüdür.

1630. Tanrı, yarattığını eşsiz, örneksiz yaratır; üstada tâbi değildir. Herkes ona dayanır; onun dayanacağı bir varlık yoktur.

Hz. Peygamber Efendimizin Hz. Ali (r.a)'a nasihatinden bahseden Hz. Mevlânâ burada da Hz. Ali'nin kendine sonsuz güvenmemesi gerektiğini mutlaka danışacak bir dosta da sahip olması gerektiğini ifade etmektedir.

C.I- Peygamber, Ali'ye dedi ki: “Ey Ali! Tanrı aslanıdır, kuvvetlisin, korkmazsın, yüreklisin.

2960. Fakat aslanlığına dayanma, güvenme. Ümit ağacının gölgesine sığın! Hiç kimsenin rivâyetlerle, masallarla yoldan ayıramayacağı akıllı bir kişinin gölgesine gir.

İşlerinde Allah'a tevekkül etmeyen kişiyi, değneği olmayan köre benzeten Hz. Mevlânâ Allah'a dayanmayanın dayanağı İblistir diyerek net bir açıklama getirmektedir. Devamında ise çünkü Allah ihsanı kesilmeyen bir buluttur örneğini vermektedir.

C.I- 3920. Kim hayattaysa değnekçisi, yol gösteren sensin. Değneğin, değnekçisi olmadıkça kör nedir ki, ne yapabilir ki? Senden gayrı hoş olsun, hoş olmasın... Her şey, insanı yakar, ateşin aynıdır. Kim ateşe dayanır, ateşe arka verirse hem Mecûsîdir hem Zerdüş! Tanrı'dan başka her şey bâtıldır, asılsızdır. Tanrı'nın ihsanı, yağmuru kesilmeyen bir buluttur.

Hz. Mevlânâ herhangi bir işte Allah'a tevekkül etmekten çekinen ve işlerini ona arz etmeyene şöyle bir örnekle cevap vermektedir. Mutlaka Allah Teâlâ O'na dayanan ve güvenen kimseyi yarı yolda bırakmaz. İnsanoğlu kendisinin cevap alamadığını düşünmesi kul için hayırlı vaktin gelmemiş ya da o olayın onun için hayır olmadığına işaret etmektedir. Nitekim buğday için gökyüzünden buğday gönderen Allah kullarına her zaman yardım edecektir ifadelerini kullanmaktadır. Burada “*Ve sizi bulutla gölgeledik, size kudret helvası ve bildircin gönderdik ve verdiğimiz güzel nimetlerden yiyiniz (dedik). Hakikatta onlar bize değil sadece kendilerine kötülük ediyorlardı.*”³⁹⁹ âyetine örnek vermektedir.

C.II- 430. Buğdaya güneşle rızık veren Tanrı, senin ona dayanmanı nasıl olur da zâyi eder? Buğday için, gökyüzünden buğday gönderenden ayrıldın ha!

Hz. Mevlânâ ticarete tevekkülün önemini vurgulamaktadır. Dinî açıdan nasıl cennete ya da cehenneme gidip gidemeyeceğini bilmediğimiz halde ibâdetlere, günahlardan sakınmaya devam ettiğimiz gibi ticarete de işleri boş vermeyip ticaret için yola çıkıp gerisini Allah'a havale etmek gerektiğini vurgulamaktadır. Aksi halde kimse hiçbir şekilde ticaretle uğraşmazdı demektedir.

---

³⁹⁹ Bakara, 2/57.

C.III- (Bir fırka cennetlikdir, bir fırka cehennemlik). Bu iki fırkanın hangisindensin, bilemezsin ki. Ne olduğunu görünceye kadar çalış, çabala! Gemiye yükünü yükledin mi Tanrı'ya dayanman gerek. Yolda gark mı olacaksın, kurtulup sağlıklı, selâmetle gideceğin yere mi varacaksın? Bu ikisinden hangisi başına gelecek, bilemezsin ki,

3085. Eğer ne olacağım, başına ne gelecek? Bunu bilmedikçe gemiye binmem. Bu seferden kurtulacak mıyım, yoksa yolda boğulacak mıyım? Ne olacağımı bildir bana. Ben, başkaları gibi kuru bir ümide kapılıp şüphyle yola düşmem dersen, Hiçbir ticarete bulunamazsın. Çünkü bu ikisi de gaybtadır, sırdır. Pul şişe gibi ruhu incecik olan, cüz'i bir şeyden kırılıveren korkak tacir, ticaretinden ne fayda görür ne ziyan eder.

Her konuda biz hiçbir şey yapmayalım ve her şeyi Allah'a bırakalım düşüncesine savaş örneği veren Hz. Mevlânâ, savaşta her işimizi Allah'a bırakalım ve "O" halletsin diyemezsek günlük hayatımızda da mutlak sonu belli olan olaylar karşısında da başımıza gelecek olaylar karşısında çaba sarf etmemiz gerektiğini ifade etmektedir. Buna örnek olarak bir hasta ilaçlarını içmediği zaman nasıl hastalanırsa, bir öğrenci derslerine çalışmadığında nasıl başarılı olamazsa, hamileyken bir bayan nasıl çocuğun sağlığına dikkat etmez ve sonunda Allah'a bıraktım derse bu görüş zayıflığının insanı yanlış bir yere sevk edeceğini dile getirmektedir.

C.IV- Kısa görüşlüde gezip dolaşmayı bilmediğinden aşağılık kişiler gibi sürünüp gider... körler gibi Tanrı'ya dayanıp adım atar.

2900. Savaşta Tanrı'ya dayanmaktan ne fayda çıkar ki? Bu tavla oynayan acemilerin Tanrı'ya dayanmasına benzer. Donup kalmamış olan keskin bakışlarsa, ileriye delip gider, perdeleri yırtıp görür. Bu bakışa sahip olanlar, on yıl sonra olacak şeyi şimdilik, hem de gözleri ile görürler. Böylece herkes bakışı ve görüşü miktarınca gaybı da görür, geleceği de... hayrı da görür şerri de.

Hz. Mevlânâ Allah'ın günahlardan sakınma hususunda her hâlükarda insana kapılar açtığını dile getirmektedir. Nitekim Züleyha'nın Hz. Yusuf'u odaya kilitlemesi durumunda her hâlde kaçmak isteyen Hz. Yusuf'a kilitli kapı açılmıştır çünkü onun tek dayanağı Cenab-ı Allah'tır demektedir.

Yolcuysan, yoldaysan, sana yol açarlar.

Yok olursan sana varlıkla yönelirler. Beyitin mânâsı:

C.V- 1105. Zeliha, her taraftan kapıları kapadı ama Yusuf'ta hiçbir hareket görünmedi. Kilit ve kapı tekrar açıldı, yol görüldü. Çünkü Yusuf, Tanrısına dayanmıştı, her yana dönüp dolaşmaktaydı. Âlemde bir yarık görünmemede ama Yusuf gibi hayran bir halde her yana koşup

gelmek gerek. Ki kilit açılsın, kapı görünsün, mekansızlık size yer olsun. Ey sınanan kişi, âleme geldin ama geldiğin yolu hiç görmüyor musun?

Kendine, fikirlerine ve benliğine güvenen insanların Allah'ın istekleri dışında büyükenip hareket ettiğin zaman mutlaka mağlubiyetlere uğrayacağını dile getiren Hz. Mevlânâ yaşça kemâle ermiş insanların tecrübeleriyle bir şeyleri önceden görebilmesini kılavuzluk işareti olarak dile getirmekte. Mutlak suretle insanlar kendilerine kılavuz, dost, danışman edinmediği zaman kendi hâli ile çıkacağı yolda Allah'a da dayanamamış olacaktır. Nitekim hiçbir iş yapmayı sadece Allah'a dayanmanın doğru bir çalışma olmadığını ifade eden Hz. Mevlânâ “kılavuzun gölgesi Allah'ı anmadan daha iyidir” çünkü böylece kişi tevekkülü elden bırakmış olur. Bir bebeği doğurup “ona Allah bakar” demek tevekküle karşı yapılmış bir hareket olacaktır.

C.VI- Gencin aynada gördüğünü ihtiyar, ondan önce kerpiçte görür. Biz padişahımızın buyruğundan dışarı çıktık. Babamızın lütuflarına nankörlük ettik. Onun sözünü ehemmiyetsiz bulduk, onun eşsiz inâyetlerini mühimsemedik.

3780. İşte şimdilik hepimiz de hendeğe düştük. Savaşsız kazalara uğradık, öldürdük. Kendi aklımıza güvendik, fikrimize dayandık da bu tehlikeye çattık. İnce hastalığa tutulan, kendisini nasıl sağlam sanırsa biz de tıpkı onun gibi kendimizi sağlam sandık, hür zannettik. Fakat gizli illet şimdi meydana çıktı, bağlandık, avlandık da ondan sonra kendini gösterdi. Kılavuzun gölgesi Tanrı'yı anmadan yeğdir. Bir kaanat yüzlerce tabak yemekten hayırlıdır.

Mesnevî'de tevekkül bahsini on iki yerde inceledik. Hz. Peygamber Efendimizin tevekkül et ama devenin ayağını bağla demesi, her işin başında ve sonunda çaba sarf etmemiz gerektiği üzerinedir. Lakin Firavun da çok çalıştı, gördüğü rüya üzerine tüm bebekleri öldürdü, tüm tedbirleri aldı. Ancak Allah'ın ne kadar kudretli olduğunu bilmiyordu bu tedbirleri hiçbir işe yaramadı. Nitekim aldığımız her tedbirin sonunda Allah'a havale etmemiz gerekmektedir. Kendi bildiğimiz ve kendimize bu denli büyükenerek güvenmek Firavun ve benzeri hareketlerde bulunduğumuza işaret etmektedir.

Cebriyye konusuna burada da deyinen Hz. Mevlânâ kulun hiçbir vasfı olmadığına karşı çıkmaktadır. Bu düşünce Hz. Peygamber Efendimizin sözleriyle de örtüşmemektedir.

Hz. Mevlânâ herkesin her konuda Allah'a dayanması gerektiğini vurgular, nitekim Hz. Ali Allah'ın arslanı olsa da her işinde yine Allah'a dayanması gerektiğini söyler. Nitekim Allah'a dayanmayanın dayanağı İblistir. Oysa Allah'a dayanan insanları Allah hiçbir zaman yarı yolda bırakmamıştır. Yeryüzüne de gökyüzünden yağmur

yağdırdığı gibi, aç olan kavimlere gökyüzünden yemek gönderdiği gibi Allah'a dayananın her zaman kazançlı çıkacağını ifade eder.

Ticaret hususunda da insanların yükünü yüklemesi, her tedbiri alması ancak sonunda yine Allah'a bırakması gerektiğini ifade eder. Ancak bu konuda ya başımıza bir iş gelirse ya yapmazsak gibi ifadelerin de hoş olmadığını dile getirmektedir. Allah'a dayanan kul sabretmeli, sabırla tüm işlerini halletmelidir. Eğer Allah'a güveniyorsa neden korkuyor demektir.

Savaş anındaki tevekküle değinen Hz. Mevlânâ; biz hiçbir iş yapmayalım nasılsa Allah halleder düşüncesinin de yanlış olduğunu insanın cüzî iradesi ile Allah yolunda olduğunu ispat etmesi gerektiğini söylemektedir. Burada mutlaka Allah en güçlüdür, ancak kulların savaşıp savaşmaması Allah yolunda olduklarını göstermeleri zalimlere karşı gelmeleri de kendi iradeleri sonucudur.

İnsanların çok zor durumda kaldıkları vakit bir günaha girmemek üzereyken kurtuluşun Allah kapısında olmasını ve kendilerini Allah'a havale etmeleri gerektiğini söylemektedir. Buna Züleyha'nın kapıyı kilitleyip, Hz. Yusuf (a.s)'ın üzerine gelmesi Hz. Yusuf'un da Allah'tan yardım dilemesi üzerine kilitli kapının açılması örneğini vermiştir. Lakin kendine güvenen ve kendini ululayan insanların mutlaka yenileceğini dile getirir.

Kulun her işi Allah yapar demesi, tevekküle karşı geldiğini gösterir. Çünkü Cenab-ı Allah bizden çalışmamızı ancak her işin sonuna inşallah dememiz gerektiğini söylemektedir.

VIII. TESLİMİYET (TESÜM VE TEFVİZ)

Tesüm; Arapça, teslim olmak, boyun eğmek anlamındadır. Cürcânî'nin tanımıyla teslim; Allah'ın emrine boyun eğmek, hoşuna gitmeyen hususlarda itirazı terketmek veya kazayı rıza ile karşılamaktır. Dışta ve içte herhangi bir değişme olmaksızın inen belaya sabretmeye, teslîm denmiştir. Eskiden dükkanlarda, evlerde "Ah teslimiyet" levhaları bulunurdu. Terim ile ilgili bir açıklama da şu şekildedir: Gayb âleminden zuhura gelen işlere rıza göstermek. Zira her kaza ve belânın meydana gelmesi, Allah'ın dilemesi ileler. Sâlik'in, sülûk'unda, akla aykırı gelen, kalbe sıkıntı veren her ne görürse görsün, karşı gelmemesine teslîm denir. Öyle ki, helak gibi görünen ve korku uyandıran şeylere, çekişmelere rastlarsa rıza göstermesi gerekir.⁴⁰⁰

Ahdinde halâik unutup semt-i hilafı

Ayrılmayalar, Cadde-i teslim ü rızadan (Nailî)

⁴⁰⁰ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimler ve Deyimler Sözlüğü*, Otto Yayınları, Ankara, 2014, s.491.

Tevekkül konusu tüm işlerde çalışmalarını tamamlayıp yine işimizi Allah'a bırakmak hususundaydı. Buradaki teslimiyet konusu her ne olursa olsun sabrın ve rızanın en üst makamıdır diyebiliriz.

Herevî'ye göre; "Tevekkül, işi bütünüyle sahibine teslim etmek ve vekâletine itimat etmektir. Bu avâma göre mertebelerin en zoru, havâsa göre en kolaydır. Çünkü Cenâb-ı Hak işlerin tümünü kendi üzerine almış ve bu konuda âlemi ümitsizliğe düşürmüştür. Tevekkülün üç derecesi vardır bunların tamamı âvama aittir."

Herevî'ye göre ise Tefvîz; "tevekkülden daha latif bir işarete ve daha geniş bir anlama sahiptir. Çünkü tevekkül sebebin ve vukuundan sonradır. Tefvîz ise hem sebebin vukuundan önce hem de sonradır. Tefvîz teslim olmanın ta kendisidir ve tevekkül onun bir parçasıdır. Tefvîzin üç derecesi vardır:

Birincisi kulun amelinden önce bir güce sahip olmadığını bilmesidir. Böylece kul, Hakk'ın mekrinden⁴⁰¹ emin olmaz, ümidini kesmez ve niyetine güvenmez.

İkincisi (Allah'a muhtaç olma) mecburiyeti görmektir. Böylece (kendini kurtaracak) kurtarıcı hiçbir amel, mahvedici hiçbir günah (amele) sevk eden hiçbir sebep görmezsin.

Üçüncüsü, Hakk'ın hareket ve sükûnda, kabz⁴⁰² ve bastaki mülkiyetinde yalnız olduğunu görmeyen ve tefrika (fark) ve cem⁴⁰³ hâllerini verenin "O" olduğunu bilmendir.⁴⁰⁴

Hiz. Mevlânâ'da işleyeceğimiz teslimiyetin bazı örnekleri şunlardır:

C.I- 3135...Huzurunda bütün bizi, beni terk edin... Mülk, onun mülküdür; mülkü ona teslim edin. Doğru yola yoksulca gelerseniz aslan da sizindir, aslanın avladığı av da sizin.

3140. Çünkü o, paktır; Sübhan, onun vasfıdır. O, batınî şeylerden de müstağnidir, zâhiri şeylerden de. Onda her türlü av, her çeşit ikram ve ihsan o padişahın kulları içindir. Padişahın hiçbir şeye tamahı yoktur, O, bütün bu devleti halk için düzüp koşmuştur; ne mutlu anlayana!

Kul benliğini ve bizlik iddiasını terk ederse tamamıyla Allah'a teslim olmuş demektir. Nitekim İblis Allah'a teslimiyeti kabul etmemiştir. Burada Cenab-ı Allah'ın bağışlayıcılığından bahseden Hiz. Mevlânâ "Aslanın avı da sizindir aslan da sizin"

⁴⁰¹ Mekk; hile yapmak, tuzak kurmak suretiyle zarar vermek demektir.

⁴⁰² Kabz ve Bast: Kabz, cezayı gerektiren manevî bir durumun kalpte belirmesiyle meydana gelir, mükâfât ümidiyle gönlünde meydana gelen ferahlık da bast'dır.

⁴⁰³ Cem' ve Fark: Cem' her şeyi Allah'tan bilerek halkı yok, Hâlık'ı var görme hali. Yakîn hali insanı Hakk'la cem'eder. İlim ise varlığını Hakk'tan ayırıp onun kullunu gösterir buda farktır.

⁴⁰⁴ Hâce Abdullah el-Ensârî el-Herevî, *Menâzilü's-Sârîn*, çev.; Abdurrezzak Tek, Emin Yayınları, İstanbul, s.s.95-96.

örneğini vererek kulun teslimiyeti üzerinde Allah'ın sınırsız kapılar açacağına işaret etmektedir.

Hz. Mevlânâ teslimiyette; Hz. İbrahim'in önüne başını koyan oğlu Hz. İsmail gibi olunması gerektiğini dile getirmektedir. Gerçek teslimiyet budur, gerçek Müslüman bu şekilde teslim olmalıdır demektedir.

C.III- Ben Halil'im, sen de bıçağım önündeki oğlum... Başını koy, rüyada seni kestiğimi gördüm!

4175. Gönlünü bozma, başını kahır önüne koy da İsmail gibi boğazını keseyim, başını kopartayım. Fakat bu baş, zâhiri kesilmekten, koparılmaktan münezze olan baştır. Ancak ezeli maksat, senin teslim olmandır. Ey Müslüman teslim olmayı araman, dinlemen gerek!

C.III- 2925. Ümitsizlikten sonra nice ümitler var... Karanlığın ardında nice güneşler var! Esasen tatalım yürekleriniz taş kesildi, kulağınıza, gönlünüze kilitler vuruldu. Sözümüzü kabul edecek yahut etmeyeceksiniz... Biz buna aldırış etmeyiz. Aldırış ettiğimiz şey Tanrı'ya teslim olmak, fermanını yerine getirmektedir. Bize o kulluğu o buyurdu... Bu söz söylememiz, kendiliğimizden değil ki! Canımız, onun emrini yerine getirmek için... Bunun için yaşıyoruz, bunun için yaratıldık. Kuma tohum ek dese bile biz ekeriz.

2930. Peygamberin canına Tanrı'dan başka bir dost yoktur. Halk, sözünü kabul edecekmiş, reddedecekmiş... Bununla hiçbir alışverişi bulunmaz ki! Tanrı, emirlerini halka bildirir, bunu için alacağı ücreti de Tanrı verir.

Hz. Mevlânâ yukarıda Herevî'den bahsettiğimiz tefvîzin ikinci makamını dile getirmektedir. Kul Allah'a muhtaçtır, nitekim öyle bağlanmalı ki "kuma tohum ek dese bile biz ekeriz" ifadesini kullanmaktadır. Bu Allah'a olan teslimiyet her ne olursa olsun dönüşü olmayan ve îmânın işareti olan bir nişandır. Nitekim Hz. Peygamber Efendimizin Allah'tan gayri dileği, isteği, danıştığı, yardım dilediği kimse yoktur demektedir.

Tevekkül meselesinden sonra teslimiyeti işlemek istememizin sebebi Hz. Mevlânâ'nın teslimiyete çok önem vermesindedir. Teslimiyet yani Tefvîz tevekkülden sonraki makamdır. Tevekkül tefvîzin bir parçasıdır. Hz. Mevlânâ Allah'ın huzurunda olun ve bütün beni, bizi terk edin. Bu yolda hangi halde olursanız olun ister zengin ister yoksul bu teslimiyet sonucunda tüm kapılar size açılacaktır. Çünkü İblis teslim olmadığı için Allah kapısından kovulmuştur. Gerçek teslimiyet Hz. İsmâil'in Hz. İbrahim önüne başını koyması gibidir. Nitekim tasavvuf yoluna girmek isteyen kişilerde Allah'a olan bağlılıklarında bu şekilde teslim olmaları gerekmektedir.

Teslimiyetin Allah'a kulluk vazifesi olduğunu ifade eden Hz. Mevlânâ Cenab-ı Allah bize kuma tohum ek dese ekeriz demektedir. Burada eğrinin ve doğruların Allah'ın elinde olduğunu bilmek, O'ndan gelene tam bir samimiyetle teslim olma koşulu vardır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MESNEVÎ'DE TASAVVUFÎ HÂLLER

I. AKIL

“a’k’l”’: Arapça men', hacr ve nehy mânâsınadır, insandaki idrak kabiliyetine verilen addır. İslam'da dinin emirlerine uymak, yasaklarından kaçınmak için insanda akıl ve ergenlik şarttır. Eskilerin tarifiyle akıl, zatında maddeden mücerred, fiilinde maddeye bitişen bir cevherdir. Akıl, nefs-i nâtıkadan ibaret olup, her ferd ona "ben" demekle işaret eder. Bir görüşe göre akıl, kalpte hak ile batılı ayırt eden bir nurdur. Diğer bir görüşe göre, insan bedenine yönetmek, tasarruf etmekle bağlı soyut bir cevherdir. Yine bir farklı görüşe göre akıl, nefs-i nâtıkanın bir kuvvetidir. Bir tarife göre, akıl başka, nefs-i nâtıka başkadır. Çünkü kuvvet, kuvvet sahibine göre, bir emr-i mugayirdir (başka bir şeydir). Gerçekte işi yapan nefs-i nâtıkadır. Akıl, kesme işi yapan kişinin elinde bıçak gibi bir âletten ibarettir. Bir görüşe göre de akıl, vesveselere kapılıp şehvetlere dalabilir. Fakat arif olan, yani "nefsini bilen Rabbini bilir" fetvasınca kendisini acz ile, noksan ile, isyan ve zaaf ile bilen, anlayan kişi, Rabbine sığınarak aklını doğru yola yönlendirebilir. "Akıl attır, dizgini arif elinde" atasözü bunu dile getirir.⁴⁰⁵

İlk dönem zâhid ve sûfileri, dönemin hadîs ve fıkıh âlimleri gibi aklın mahiyetini tahlil ve tariften ziyade din ve ahlâk alanındaki pratik faydaları üzerinde durmuşlardır. Nefsin arzularını terk edip dinin emir ve yasaklarına uygun yaşamayı esas aldıkları için akıl konusunda özellikle bu noktalara dikkat çekmişlerdir. İmândan sonra en büyük nimet olarak görülen akıl ahreti kazanmaya vesile olması dolayısıyla değer vermişlerdir.⁴⁰⁶

Cüneyd-i Bağdâdî ve Zünnûn-ı Mısırî gibi sûfiler, Allah'ı yine O'nunla bildiklerini söylerken Kuşeyrî ve Hücviri ile aklın hakikati keşfetmedeki yetersizliğine vurgunun daha arttığı gözlenmektedir. İlerleyen dönemlerde bunu sistematik olarak Gazzâlî de savunmuştu. Konuyla ilgili Gazzâlî, “akıl, bize duyuların verdiği her bilginin doğru olmadığını göstermektedir. Aklın üstünde diğer bir idrak gücüne göre de aklın sağladığı bilgilerin doğru olmaması mümkündür” der. Kişisel tecrübesini aktardığı el-Munkız'da akla olan güveni sarsıldığında, bu durumdan Allah'ın kalbinin nurlandırmasıyla kurtulduğunu söyler.⁴⁰⁷

⁴⁰⁵ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimler ve Deyimler Sözlüğü*, Otto Yayınları, Ankara, 2014, s.s.39-40.

⁴⁰⁶ İbn Manzur, *Lisânü'l Arab*, c.11. s.458-459; es-Seyyid Muhammed Murtazâ el Hüseyinî, *ez-Zebidî*, Tâcu'l-arûs min cevahiri'l-kâmuûs, Daru'l-fikr, Beyrut 1994, c.15, s.504.

⁴⁰⁷ Ebû Hâmid Muhammed Gazzâlî, *el-Munkizu mine'd-dalâl*, İstanbul 1287, s.5-6; Mevlüt Uyanık, *İslam Bilgi Felsefesindeki Kalbin Anlaması: Gazzâlî Örneği*, Araştırma Yay., Ankara 2005, s. 84-85,99-101; Süleyman Uludağ, “Akıl”, *DİA*, İstanbul, 1989, c.2, s.s.246-247.

C.I- 115. Aşkın şerhinde akıl, çamura saplanmış eşek gibi yattı kaldı.
Aşk, âşıklığı yine aşk şerh etti.

Hızır Mevlânâ aklı birçok kez kalbin ve aşkın önünde ayaklar altına almıştır. Ancak bu ifadelerinde aklı yok saymış değildir. Akıl ilim fen ve bilim alanlarında var ederken, aşk bahsi geçtiği yerde aklın onun tasvirini yapamayacağından bahseder. Çünkü aşk elle tutulan bir şey olmadığı gibi aşka mani olmakta çoğu zaman imkansızdır.

C.I- Bir kişi, eşeğin kuyruğu altına diken kor. Eşek onu oradan çıkarmasını bilmez, boyuna çifte atar.

155. Zıplar, zıpladıkça da diken daha kuvvetli batar. Dikeni çıkarmak için akıllı bir adam lâzım. Eşek, dikeni çıkarabilmek için can acısı ile çifte atar durur ve yüz yerini daha yaralar.

Bu beyitlerde hasta olan bir kızın derdini hekim yoluyla derman bulunması gerektiğinden bahsederken bilim ve ilim hususunda işi erbabına bırakılmasına işaret etmektedir. İnsanlar yeryüzünde birçok sıkıntıdan kurtulmak için öfke ve hiddet kapısını aralar, böylece eşeğin acısına acı kattığı gibi öfkelenmekte bir o kadar derdi arttıracaktır.

C.I- 235. Şehvetten de tertemizdi, hırstan da nefis isteğinden de. Güzel bir iş yaptı, fakat zâhiren kötü görünüyordu. Hızır, denizde gemiyi deldiyse de onun bu delişinde yüzlerce sağlamlık var. O kadar nur ve hünerle beraber Mûsâ'nın vehmi, ondan mahçuptu; artık sen kanatsız uçmaya kalkışma! O, kırmızı güldür, sen ona kan deme. O, akıl sarhoşudur, sen ona deli adı takma! Onun muradı Müslüman kanı dökmek olsaydı kâfirim, onun adını ağzıma alırsam!

Bu beyitlerde Hızır Mevlânâ Kur'ân-ı Kerîm'de Hızır (a.s) ile Hz. Musâ (a.s) arasında geçen konuya vurgu yapmaktadır ve Hızır (a.s)'ın Allah yolunda temiz insanların gemisini batırdığı zaman Hz. Musâ'nın buna karşı çıkması Hz. Musa'nın akıl ile hareket etmesinden kaynaklanan bir imtihan olduğuna işaret etmektedir. Hızır (a.s)'ın yapmış olduğu hareket zahîren kötü olsa da aslında daha büyük felaketlerin önüne geçmek içindi. Hızır (a.s)'ın bildiği ancak Hz. Musâ (a.s) bilmediği mânevi haller olabilir. Hz. Musâ (a.s)bu konuda akıl ile düşünüp yanlış demesi doğru olamazdı. Çünkü o gemi başkalarının eline geçip binlerce masum insanın canına kast edecekti. Hızır (a.s) ise Allah Teâlâ'dan aldığı emri yerine getirmişti.

C. I- 530. Aşağılık olmayan kişi böyle galip Tanrı huzurunda niçin ölmesin. Çok dağ gibi gönüller kopardı. Kurnaz kuşu, iki ayağından asakoydu. Akıl ve zekâda kemale ermekle Tanrı'ya varılmaz. Padişahın fazıl ve ihsanı aczini bilen kişiden başkasını kabul etmez. Hey gidi hey...

Çok köşe, bucağ kazıcı ve hazine doldurucular; o kurup duran kişiye, o öküze (vezire) maskara oldular. Öküz kimdir ki sen onun maskarası olasın. Toprak nedir ki sen onun otu olasın.

Hz. Mevlânâ burada her ilmin kendi içinde güç bulacağını ancak akıl ile bilinen her ilmin Allah yolunda doğru kullanılmadığı zaman iyi şeyler ortaya çıkmayacağına işaret etmektedir. Nitekim yukarıdaki beyitlerde nice akıllılar akli kıt ya da tehlikeli bir vezire yenilip helâk olacaklarını ifade etmektedir. Burada vezirden kast zorba ve kaba idarecidir. Yaşanan her olay farklı sonuçlar ya da farklı oyunlar ortaya çıkabilir. Bu sebeple akıl her zaman başarıya ulaştırmaz. Sadece makam ve mevkiyle bir yere gelen ve Allah yolunda hiçbir şey yapmayan kişiden bahseder ve mü'min kulun bu gizli ilim karşısında yenilmemesi gerektiğini dile getirmektedir. Bazı insanlar doğru sözler sarf edebilir ve doğru sarf ettiği sözler bizim ilmimiz ile de doğru da olabilir.

Ve devamında Hz. Mevlânâ Allah'ın kelâmının önemli olduğunu vurgulayarak en güzel akli Yüce Allah'tan almamız gerektiğini şu beyitlerle vurgulamaktadır:

C.I- 585. Senin sözün Şeytan'ı susturur, senin lûtu ve keremin, bizim kulağımıza akıl ve fehim verir. Söyleyen, sen olunca kulağımız, tamam akıldan ibarettir. Madem ki deniz sensin, kurumuz da denizdir.

C.I- Hasret ve figan, hastalık zamanındadır. Hastalık zamanı tamamı ile uyanıklık zamanıdır. Hasta olduğun zaman günahından istiğfar eder durursun.

625. Sana günahın çirkinliği görünür; iyileşince yola geleyim diye niyet edersin. Bundan sonra kulluktan başka bir iş ihtiyar etmeyeyim diye ahdeylersin. Şu halde bu yakinen anlaşıldı ki hastalık sana akıllılık, bahşediyor. Ey asıl arayan kimse! Şu aslı bil ki kimde dert varsa o, koku almış, dermana ermiştir. Kim daha ziyade uyanıksa o daha ziyade dertlidir. Kim işi daha iyi anlamışsa onun benzi daha sarıdır.

Hz. Mevlânâ başa gelecek her musibetin insana bir şeyler öğreteceğini ifade eder. Kul tevbe kapısını açarken, mantıklı kararlar veren kendi cüzî iradesini kullanarak doğru yola yönelecektir. Öyle ki her dertte bir başka uyanma, her sıkıntıda bir başka tecrübe yaşayacaktır. Ancak bunu tekrar etmemek gerekmektedir.

C.I- 845...Bu sebebe akıllar mahremdir. O sebeplerin mahremi de Enbiyadır. Bu sebep kelimesinin Türkçesi nedir? Denirse iptir diye cevap ver. Bu ip, bu kuyuda işe yarar.

Hz. Mevlânâ akılların üstünlüğüne vurgu yapmaktadır. Bu vurgu da Allah peygamberinin akli Allah'ın ilmi ile donattığı yönündedir. Çünkü peygamberler akli ve ilmi direk Allah'ın vahiy yoluyla almaktadır. Akli mahrem kılan Hz. Mevlânâ mahremi bozan ve onda mahrem olmayan sırlar ancak Enbiya'ya aittir demektedir.

Ve ilk başlarda da bunu dile getirmiştir. Akıllı olmayı akılsız olmaya tercih etme sebebi aslında yukarıdaki beyitlerde açıkladığımız Enbiya örneğidir. Yani aşağıdaki beyitlerde kul aklını kullanmasın, yada her şeyi boş versin demek istemiyor.

C.I- 10... Ney gibi hem bir zehir, hem bir tiryak, ney gibi hem bir hemdem, hem bir müştak kim gördü? Ney, kanla dolu olan yoldan bahsetmekte, Mecnun aşkının kıssalarını söylemektedir. Bu aklın mahremi akılsızdan başkası değildir, dile de kulaktan başka müşteri yoktur.

Burada kulun akılsız olması aklını yitirmesi değil susması ve sadece dinlemesidir, bu sebeple aklını mahrem olarak devam etmesini diğer dillere müşteri olarak kulağı kullanması gerektiğini ifade ediyor. Nitekim insanlar dinleyerek bir şeyler öğrenirler.

Başka beyitlerde de akli kullanmayı, Hz. Peygamber Efendimizin hadîsine örnek vererek mü'minlerin danışarak iş yapmasına vurgu çekmektedir. "...Ey peygamber! Toplumunu ilgilendiren her konuda ümmetine danış görüşlerini al;..."⁴⁰⁸ "...O mü'minler ki işlerini aralarında danışarak yaparlar."⁴⁰⁹ Âyetlerine vurgu çekmektedir:

C.I- 1040... Danışmak, insana anlayış ve akıl verir; akıllar da akıllara yardım eder. Peygamber "Ey tedbir sahibi, danış ki kendisiyle danışılan kişi emindir" dedi.

C.IV- 1260... Aklın varsa başka bir akılla dost ol, görüş, danış! İki akılla birçok belâlardan kurtulur, ayağını göklerin ta yücesine korsun!

Hz. Mevlânâ her ifadelerinde aklın hata yapabileceğini ve her daim haklı olmayacağını ifade eder. Buna en belirgin örneklerinden bir taneside:

C.I- Bu suretle onu iki şüphe arasında hapseder. "Ey yardımı istenen Tanrı! Şunu mu yapayım, bunu mu?" der. İki şıktan birini üstün tutar, üstün tuttuğunu yaparsa o da yine Hak'tandır. Can aklının tereddüt içinde bocalamasını istemezsen o pamuğu can kulağına tıkma,

1460. Ki Tanrı'nın o muammalarını anlayasın, gizlice ve açıkça söylenen sözleri idrak edesin. Böyle yaparsan can kulağı vahiy yeri olur. Vahiy nedir? Zâhiri duygudan gizli söz. Can kulağı ile can gözü, zâhirî duyguya yabancıdır; o duygu, bu duygudan bambaşkadır. Akıl ve duygu kulağı, bu hususta müflistir.

Bu beyitlerde hem Yüce Kur'ân, hem Hz. Peygamber Efendimizin hadîsleri hemde insan ruhuna hoş olmayan şeylerin zuhur ettiğinde bunlardan uzak durmak

⁴⁰⁸ Ali-İmran, 3/159.

⁴⁰⁹ Şûra, 42/38.

gerektiğini ifade etmektedir. İnsan yapacağı herhangi bir işte ruhuna sikkınlık ve daralma geliyorsa bunu yapmaktan hâya ediyor uzak durmak istiyorsa mutlaka ondan uzak durmalıdır diyor Hz. Mevlânâ Tabiki buradaki terddüt vesvese haline de gelmemelidir.

C.I- Sen şekerden tatlı bir hale gelsen bile o tat bazen senden gidiverir, bu mümkündür.

1980. Fakat fazla vefakârlık sebebiyle tamamen şeker olursan buna imkân yoktur. Nasıl olurda şekerden tat ayrılır, imkânı var mı? Ey hoş arkadaş! Âşık, halis ve sâf şarabı, kendisinden bulur, onunla gıdalanırsa bu makamda artık akıl kaybolur, (bu sırra akıl ermez). Aklı cüzi sırra sahip gibi görünürse de hakikatte aşkı inkâr eder. Zekidir bilir; fakat yok olmamıştır. Melek bile yok olmadıkça Şeytandır. Aklı cüzi sözde ve işte bizim dostumuzdur. Ama hal bahsine gelirsene orada bir hiçten, bir yoktan ibarettir.

Hz. Mevlânâ yukarıdaki beyitlerde farklı birkaç mânâyâ değinirken biz sadece aşk önünde aklın hiçbir yol alamadığını ve varlığı yok etmeden akıl ile hareket eden melek dahi kendini üstün görürse şeytan olacağını ifade etmektedir. Kulun kendi iradesiyle verdiği her karar onu mutlak doğruya ulaştırmayacaktır. Nitekim akıl sadece bizim işlerimizi görmeye yarar ancak hâl ve hakikatleri görmekte akıl tereddütte kalabilir ya da hata yapabilir demektedir. Bunu Mesnevî'deki kalp kısımlarında hem beyitler hem âyetler ile inceleyeceğiz.

C.I- 2050... Tanrı'ya göre güz, nefis ve hevâdır. Akılla cansa baharın ve ebedîliğin ta kendisidir. Eğer senin gizli ve cüzi bir aklın varsa cihanda bir kâmil akıl sahibini ara! Senin cüzi aklın, onun külli aklı yüzünden külli olur. Çünkü Akl-ı kül, nefse zincir gibidir.

Hz. Mevlânâkulun kendi aklını tam mânasıyla yok saymadığı gibi ondan üstün bir akıl bulmasını söyler. Ve ondan alacağın her akıl seni küllî akla ulaştıracaktır demektedir.

C.I- Ey can, bu âlemin direği gaflettir. Akıllılık, uyanıklık, bu dünya için âfettir. Akıllılık o âlemdendir, galip gelirse bu âlem alçalır. Akıllılık güneştir, hırs ise buzdur. Akıllılık sudur, bu âlem kirdir. Dünyada hırs ve haset kükremesin diye o âlemden akıllılık, ancak sızar, sızıntı halinde gelir.

2070. Gayb âleminden çok sızarsa bu dünyada ne hüner kalır, ne de ayıp.

Hz. Mevlânâyukarıdaki beyitlerde akıllılığı iki şekilde işlemiştir. Birinci olarak yeryüzünde uyanıklık şeklinde akıllılık eden insanların başkalarının haklarını yediğini ancak bunun en büyük afet olduğunu dile getiren Hz. Mevlânâ, başka insanların “nasılsa

ruhu duymaz” ifadesiyle yol aldığını ancak her şeyin cehennemde odun kömür olarak döneceğine işaret etmektedir. Nitekim dünyanın hevâ ve hevesine kapılıp dünyevi hiçbir işte kimseyi aldatmamamız gerektiğini ifade etmektedir. İkinci olarak ise “Akıllık o âlemdendir” hırs ve hasedin bu âlemde kükrememesi için öteki âlemden bir sızıntı halinde akıl “Cebrail vasıtası ile vahiy” gelmektedir demektir.

Başka bir beyitte mucizenin de akıl dışı olduğunu ifade eden Hz. Mevlânâbu hususta yine aklın önemini geride bırakmıştır.

C.I- Bu din lezzeti eğer akla aykırı olmasaydı bunca mucizeye hacet var mıydı? Akıl akla uygun olan her şeyi; mucizesiz, keşmekeşsiz kabul eder.

2145. Bu bâkir yolu, akla aykırı (akıl hududundan hariç, kıyas ve istidlâle sığmaz) gör ve bu görüş, her devlet sahibine makbuldür; buna da dikkat et.

Başka bir beyitte akıllı olan ile cahil olana değinen Hz. Mevlânâ cahil olan kişinin zayıf ve naif olan kadına galip geldiğine işaret eder:

C.I- Peygamber dedi ki: “Kadınlar; akıllı kişilere ehli dil olanlara fazlasıyla galip olurlar. Fakat cahiller, kadına galebe ederler.” Çünkü onlar sert ve kaba muameleli olurlar.

2435. Onlarda acıma, lûtfetme, sevme azdır. Çünkü tabiatlarında, yaradılışlarında hayvanlık üstündür. Sevgi ve acıma, insanlık vasfıdır; hiddet ve şehvetse... Hayvanlık vasfıdır. Kadın, Hak nurudur, sevgili değil... Sanki yaratıcıdır, yaratılmış değildir!

Akıllılık ile cahilliği farklı bir konuda ele alan Hz. Mevlânâ cahilliğin her zaman zayıf olana üstün olmak istediğini dile getirmektedir. Sevgi, acıma insanlığın vasfı olsa da cahilliğin bundan nasibini alamadığını ifade eder.

C.I- 3310. Akıl dediğin nedir? Akıl sahibinin Akl-I Küll’ü. Cüzi akıl da akıldır ama pek arıktır. İnsanlardan kaçan vahşi hayvanların hepsi, ehli hayvanlara nispetle aşağılıktır. Vahşi hayvanların kanı mübahtır. Çünkü yüce akıldan kaçmaktadırlar. Akılları yoktur. İnsanın emrine uymuyor diye vahşinin yüceliği bu dereceye düşmüştür. Şu halde ey garip adam! Aslandan kaçan yaban eşeklerine benzedikten sonra senin ne şerefın var ki?

3320. Artık bir akıl, aklın aklından kaçarsa akıllılar taifesinden hayvanat zümresine geçmiştir.

Hz. Mevlânâ her akıl bahsine baktığımızda küllî akılı cüzî aklın üzerinde tutar. Ve nitekim akl-ı külle ulaşmak gerektiğini ifade eder. Çünkü hayvanlardan vahşi

olanları insanlardan kaçır vahŖi olduğu içinde söz dinlemez. Aklı olsaydı vahŖilik etmezdi, ancak yaradılıŖı gereği hem vahŖi olmak zorunda hem de insandan kaçmak zorundadır. Hz. Mevlânâ burada insan-ı kâmile aslana, ondan kaçan kiŖiyi de eŖeđe benzetmektedir. Böylece vahŖi hayvan insandan kaçır, diğer canlılarda vahŖi hayvandan kaçır. Oysa her biri insan-ı kâmile teslim olması gerekmektedir. Çünkü ondaki akıl kll akla eŖittir demektir.

C.III- Bu hal, Ŗundan ileri geliyor: “Tanrı’yı Ŗeksiz, Ŗphesiz bilen, tanıyan, daima onu anlar, ondan hiç ayrılmaz. Fakat akıl ve Ŗphe hicaplarında kalan kiŖiyeye Tanrı tecellisi, gâh örtülür, gâh yenini, yakasını yırtıp görünür.

1145. Aklı cüzi gâh üstündür, gâh baŖ aŖađı, Aklı Külli ise bütün hâdiselerden kurtulmuŖtur, emindir. Akılla hüneri sat da hayreti satın al.

Yukarıdaki beyitlerde yine cüzi akıl ile kll akı karŖılaŖtırmıŖtır. Kll akı üstte tutmuŖtur.

C.II- 1545...Hırs yüzünden âkıbeti görmemek, kendi gönlüne, kendi aklına glmektir. Aklın hassası, iŖin sonunu görmektir. Âkıbeti görmeyen akıl, nefistir. Nefse mağlp olan akıl, nefis haline gelmiŖtir.

Hz. Mevlânâ diğer ifadelerinde akıl ikiye ayırmıŖtır. Buradaki akıl günlük iŖlerimizi ile haletliğimiz akıl değildir. Buradaki akı manev olarak gören ve görmeyen akıl olarak nitelendirir. Manev göz ile bakan akıl baŖtan sonra her Ŗeyi görür ve tasavvur eder, ancak görmeyen aklın akıbetide nefistir. O sadece nefis ile hareket etmektedir, dolayısıyla hata yapabilir ve gaflete dŖebilir. Nitekim diğer beyitlerde de aklın kendine baŖka bir akıl bulmasını ve danıŖmasını ifade etmesinin sebebi budur.

Nefis ile hareket eden akıl bedbaht olur ve ondan kurtulmanın en iyi yolu kemâl sahibi bir dost aramaktır diyen Hz. Mevlânâ baŖka bir beyitte Ŗyle devam ediyor:

C.II- 2275. Yapacağın iŖde nefsinle meŖveret etmek ve ne derse aksini yapmak kemaldır. Onunla baŖa çıkamaz, onun inadına karŖı koyamazsın. Yürü, bir dost kazan, onunla uzlaŖ! Akıl, baŖka bir akıldan kuvvet bulur. Ŗeker kamıŖı, Ŗeker kamıŖından kemal kazanır. Ben, nefsimin hilesinden neler gördüm neler sihriyle akıl ve temyizi bile giderir!

Bu iki akıl örneğine Hz. Peygamber ve Ebû Cehil’den örnek vererek anlatmıŖtır.

C.II- 1605. Akıl, bu iki renkli tılsımlar yüzünden Muhammet’le, Ebucehil’lerin savaŖtıđı gibi duygu ile savaŖır durur. Kâfirler, Ahmet’i beŖer gördüler. Çünkü onun ayı böldüğünü grmemiŖlerdi. Hisse ait gözüne toprak serp. His gözü, akla da dŖmandır, dine de. Tanrı duygu gözüne kr dedi, putperest dedi, bizim zıddımız dedi.

Manevî olarak gören ve görmeyen aklın yanına bir üçüncüsü his gözü diye bir bakış açısı getirmektedir. Nitekim insanlar bazı şeyleri “ben böyle hissettim” ifadeleriyle hiçbir doğruluk ispatı olmadan iyiyi ve kötüyü ayırmaya çalışırlar. Hz. Mevlânâ burada da “his gözünü” akıldan aşağıda tutmaktadır. Ve Allah his gözüne kör dedi ifadelerini kullanmaktadır.

Hz. Mevlânâ cahil ile cahil olmayan arasında ayırım yaparken:

C.II- 1875. Ey göklere saflık veren, ey cefası vefadan daha iyi olan!
Çünkü akıllıdan bir cefa gelse o cefa, cahillerin vefasından daha iyidir.
Peygamber, “Akıllının düşmanlığı, cahilin sevgisinden yeğdir” dedi.

Başka bir beyitte Hz. Mevlânâ akli tamamen yok saymıyor ancak aklın eremediği birçok şeyin yeryüzünde var olduğuna işaret etmektedir. Nitekim mucizeler ve Hz. Hızır (a.s) ile Hz. Musa (a.s) arasında geçen olaylarda Hz. Musa'nın yaşanan olaylara akli ile hareket ederek karar verdiğini ifade etmektedir.

C.II- Ahmed'in akli kimseden gizli değildir, herkes onun akıl ve kemal sahibi olduğunu bilirdi. Fakat vahiy ruhunu her can anlayamadı.

3260. Vahiy ruhuna münasip şeyler de var, fakat onları akıl anlayamaz.
Çünkü o ruh pek yücedir. Akıl, o ruhun işlerine gâh delilik diye bakar, gâh şaşkınlık diye. Çünkü onu anlamak, o olmaya bağlıdır. Hızır'a göre alelâde olan işler Musa'nın aklını şaşırttı, Musa onları görünce bulandı. O işler Musa'ya aykırı göründü. Çünkü Musa o hâle sahip değildi. Musa'nın akli bile gayp işlerine ermezse, ey ulu kişi, bir farenin akli nedir ki bu işlere ersin!

Hz. Mevlânâ Allah'ın kaza ve kaderi karşısında aklın hiçbir şekilde yol bulamayacağını ifade eder. Nitekim âyeti kerîmede Cenab-ı Allah: “Allah hikmeti dilediğine verir. Kime hikmet verilirse, ona pek çok hayır verilmiş demektir. Ancak akıl sahipleri düşünüp ibret alırlar.”⁴¹⁰ Nitekim kaza ve kaderin içinde yaşanmış her olaydan ders çıkarmamız gerekmektedir. Aksi takdirde Allah'ın kaza ve kaderi önünde akıl yürütüp yol bulmak imkansız olacaktır.

C.III- 465... Kaza ve kader, felekten baş çıkardı mı akıllıların hepsi kör ve sağır olur...

C.III- 3880. Aklın Utaridi bile beğenmez, kınardı... Fakat kaza ve kader, akli da ahmak bir hale sokuyor, akıllıyı da!

Hz. Mevlânâ yeryüzündeki akılların birbirinden farklı yaratıldığını herkesin yeteneğinin ve aklının yeryüzünde farklı işlerde çalışacağını ifade etmektedir.

---

⁴¹⁰ Bakara,2/269.

Tecrübenin her daim galip olmadığını belirten Hz. Mevlânâ hikâyeleştirdiği beyitlerde şöyle belirtir:

C.III- Güzellerin bazıları, nasıl bazılarından üstün, bir kısmı da öbürlerinden aşağıysa insanların akılları da fazla yahut eksiktir. Ahmed, “Erlerin güzelliği, dillerinin altında gizlidir” mealinde bir söz söyledi. Akıllardaki aykırılık, yaratılıştadır. Bu hususta Sünnî’lerin sözünü dilemek, onların hükmünü kabul etmek gerek.

1540. Bu hüküm itizal ehlinin sözlerine aykırıdır. Onlar, “Akıllar yaratılışta aynı derecededir, Tecrübe ve öğreniş, akılı çoğaltır, azaltır, bu suretle bir adam, öbüründen daha bilgili olur” derler. Bu söz bâtıldır. O zeki çocuk, herhangi bir meslekte tecrübe sahibi değildi ya. Fakat o küçük çocuk, öyle bir tedbirde bulundu ki yüzlerce tecrübe sahibi ihtiyar, o tedbirinin kokusunu bile alamadı. Zaten yaradılışta olan üstünlük, çalışıp çabalama, düşünüp taşınma ile elde edilen üstünlükten elbette iyidir.

1545. Sen söyle, Tanrı vergisi mi daha iyi, yoksa topal eşeğin rahvan atı taklidi mi?

Hz. Mevlânâbu beyitlerde Mu’tezile’ye atıfta bulunmaktadır. Mu’tezilenin kurucusu Vâsıl b. Ata İslâm kaynaklarının belirttiğine göre hakîkatin “akıl” ile bilinebileceğini savunur. Bu konuda eğer, Allah hakkındaki bilgi peygamber tarafından getirilmeseydi, onu bilmek akıl için zorunlu olacaktı demiştir. Ebu’l- Huzeyl el Allâf ise, akılı insanın kendisi ile çevresinde bulunan canlı ve cansız varlıkları birbirinden ayırt edebildiği zorunlu bilgi; bilgi elde etme kuvvet ve his olarak tanımlar. Mut’ezile gelenekte akıl yerine göre bilgi; bilgi yerine göre akıl olarak isimlendirilmiştir. Ebû Ali el-Cübbâî, akılı bilgi olarak isimlendirir. Kadî Abdülcebbâr ise, akılı “insan nazar ve istidlâlde bulunmasını ve yaptığı fiilerden sorumlu tutulmasını mümkün kılan belli bilgilerin (ulûmün mahsûsatın) toplamından ibarettir” şeklinde tanımlamaktadır.⁴¹¹

Mut’ezile’nin akıl ile her şey öğrenilir ifadesini düşündüğümüzde Hz. Peygamber Efendimiz okuma yazması olmadığı halde Cebrail (a.s)’ın oku sözlerine karşılık okuması olanaksızdır. Burada Hz. Mevlânâ bunun Allah’ın doğuştan verdiği bir hüner olduğunu ifade etmektedir. Nitekim öyle olsaydı her bilgi sahibi münkîr öğrendiği bilgi doğrultusunda Allah’ı kabul eder ve îmân ederdi. Ve yine meleklere hocalık yapan şeytan bilgisi doğrultusunda Allah katından kovulmazdı. Bu sebeple Hz. Mevlânâ tecrübenin doğuştan verilen hüner karşısında yetersiz kalacağını ifade etmektedir.

⁴¹¹Ramazan Altıntaş, “Akıl ve Nakil Meselesi”, *Kelam El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2012, s.s.96-97.

C.III- Bu cihandan kendimi gizledim mi, duygu yaprağını varlık ağacından silktim mi onlarla beraberim. Kadınım, duygu akla esiridir, fakat bil ki akılda ruhun esiridir.

1825. Can, aklın bağlı olan ellerini çözdü mü haline imkân bulunmayan işleri de yapar, düzer. Duygularla düşünceler, duru suyun yüzünü çer çöp gibi kaplamıştır. Aklın eli, onları bir tarafa atar, su meydana çıkar. Çerçöp habbeler gibi suyun yüzünü örter. Fakat bunlar bir tarafa sürüldü mü su görünür. Tanrı, aklın elini açmadıkça hava, suyumuzun yüzünü çerçöple, süprüntüyle doldurur.

1830. Suyu daima örter; hava buna güler; akılsa ağlar durur. Tanrı korkusu, havanın ellerini bağlarsa Hak aklın ellerini çözer. Hizmetkârın âkil olursa sana galip olan duygularda mahkûmun olur. Gayba mensup sırlar, can âleminden zuhur etsin diye duyguları zâhirî olmayan bir uykuya daldırır da insan uyanırken rüyalar da görür, insana gök kapıları da açılır.

Hz. Mevlânâ aklın duygulara esir olduğunu ifade etmektedir. Nitekim neftse duyguların isteklerini yerine getirmekten pek hoşlanmaktadır. Bu sebeple başa gelecek her musibet kulun istekleri ve arzuları sayesinde ve bu akla perde olur. Ve Cenab-ı Allah birçok âyetlerinde *“Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde aklıselim sahipleri için gerçekten açık ibretler vardır.”*⁴¹² *İfadelerini kullanmaktadır. “(Rasûl’üm!) Sana bu mübarek kitabı, âyetlerini düşünsünler ve akli olanlar öğüt alsınlar diye indirdik.”*⁴¹³ Hz. Mevlânâ’da aklın olması gerektiğini ve Cenab-ı Allah’ın bu akli perdelemediği sürece cana Allah katından belli başlı şeylerin zuhur edebileceğini ifade etmektedir. Buda sadece akıl ile mümkün olamaz. Ancak akıllı olan insanda akli yardımı ile nefsinin hâllerine tutsak olmaz demektir.

C.III- Yolun uzunluğu, kısalığı, tenin vasıflarıdır. Ruhların gidişi başka çeşit bir gidiştir. Sen, meni iken akıl âlemine kadar sefer edip geldin. Bu seferinde ne adım attın, ne bir yerde konakladın, ne de bir yerden bir yere göçtün.

1980. Canın gezip yürümesi, keyfiyetten hariçtir, anlatılamaz. Cismimiz de gezmeyi candan öğrendi.

Hz. Mevlânâ insan yaratılmadan önceki hâl ile yaratıldıktan sonraki hâli ayırmaktadır. Yeryüzünde kullandığımızı “akıl”, doğumdan önceki hâli de “can” olarak tasvir ediyor. Nitekim akıl o halde bulunmazken yeryüzüne geliyor, hatta bebeklik döneminde de hiçbir şeyi hatırlamadığını ifade etmektedir. Böylece akıl öğretildikçe ve

⁴¹² Al-i İmrân, 3/190.

⁴¹³ Sâd, 38/29.

çalıştıkça bir şeyler öğrenmektedir, yani insana ne öğretirseniz onu öğrenir. Eflatun'un mağara benzetmesinde yıllarca mağarada kalan insan gibi örneklendirebiliriz. Doğduğundan beri yıllarca gün ışığı görmeden mağarada yaşayan insan dışarı çıktığında hiçbir bilgiye sahip değildir. Sadece vücuttaki belli başlı otokontrol hareketleri yerine getirebilir. Eğer akıl bu güce sahip olsaydı doğar doğmaz akıl sahibi olur, her işi kendi yapabilir düşünce bilir seviyeye gelirdi. Bu sebeple Hz. Mevlânâ akıl ile canı farklı bir şekilde incelerken, akıl yeryüzünde gezer “can” ise akıldan bağımsız hareket eder demektir. Canın insandan farklı hareket etmesi insanın elinde değildir, uyku halinde iken can özgürce bedeni terk edebilir demektir.

C.III-Nefsini öldür de âlemi dirilt. Nefis, efendisini öldürmüştür; sen, onu kendine kul, köle yap!

2505. Kendine gel, öküzü dâva eden senin nefsendir; kendisini efendi yerine koymuştur, ululuk taslamaktadır. Öküzü öldüren de aklıdır. Hadi, artık ten öküzünü öldüreni inkâr etme! Akıl bir esirdir. Daima Hak'tan zahmetsizce bir rızık, tabak tabak nimetler ister. Onun zahmetsizce rızıklanması neye bağlıdır? Kötülüğün aslı olan öküzün öldürülmesine. Nefis, “benim öküzümü nasıl olurda öldürürsün?” der. Çünkü nefis öküz, ten suretidir.

2510. Velinimet zâde olan akıl, ihtiyaçlar içinde kalmış, kanlı katil nefis, efendi olmuş, öne geçmiş!

Hz. Mevlânâ nefsin egemen olduğu zaman bedeninin her daim zarar göreceğini ifade ederken aklın nefsin esiri olduğunu ifade etmektedir. Nitekim akıl kendi nefsi istekleri için birçok şey diler. Bu dileme bu istek onu ya kötüye sürükler, ya da iyiye sürükler. Aklını iyi kullanmak tabiri de bu olsa gerek. İnsanlar akıllarını iyi şeylerden yana kullanırlarsa her zaman etrafında güzellikler bitecektir. Ancak kendi nefis ve arzularına göre sürüklenirse o zaman her şey Cenab-ı Hakk'ın kulundan istediğinden uzak olacaktır.

C.III-Felsefeye sarılan kişinin aklı, akılla anlaşılabilen şeylere bağlanmış kalmıştır. Fakat temiz ve pak kişi, aklın aklının (Akl-ı Küll'ün) tek binicisi oldu. Aklının aklı içtir, senin aklınsa kabuk. Hayvan midesi daima kabuk arar. İç arayan, kabuğu sevmez, ondan usanır, bıkar. İç temiz kişilere helâldir, temiz kişilere.

2530. Kabuktan ibaret olan akıl, bir işi yüzlerce delille ancak anlayabilir. Fakat Akl-ı Kül, doğru olduğunu bilmediği yola adımını atar mı hiç? Akıl, defterleri baştanbaşa karalar durur. Aklın akılıysa bütün âlemi ayla, doldurur, nurlandırır. O, karadan da kurtulmuştur, aktan da. Onun ayının nuru, gönle de yayılmıştır, sana da. Cüz'i akıl bu karayla akı, yine kadirden, bir yıldız gibi parlayıp âlemi aydınlatan

Kadir gecesinden elde etmiştir. Keseyle dağarcığın değeri altındadır. İçinde altın olmayan keseyle dağarcığın ne kıymeti var?

2535. Nitekim tenin değeri de canla, fakat canın değeri de cananın ışığıdır.

Hz. Mevlânâ felsefe ve felsefeyle uğraşanların da sadece gözle görülen ve mantığa sığan şeyleri takdir ettiğini söylemektedir. Ancak yukarıdaki bazı beyitlerde belirttiği gibi aklın haricinde can içinde bir gönlün olduğunu ifade etmektedir. Bu ister hissetmek, ister duymak gibi algılsın bu kalben gelen bir hâldir. Nitekim kalbin akıl ile arasındaki farkta budur. Akıl her şeye delil ister, felsefecide. Akıl sürekli nedenler ve niçinler ile hareket eder. Doğal olarak mucize, keramet akıl üstü hiçbir varlığı hatta melekleri, cinleri dahi inkâr edecektir. Nitekim onun için ibâdet günlerinin de bir önemi yoktur. Ancak Hz. Mevlânâ Kadir Gecesi'nin önemini vurgulamakta ve o günün hakikatinden bahsetmektedir. Çünkü Cenab-ı Allah o gün ile ilgili; “Biz onu (Kur'ân'ı) Kadir gecesinde indirdik. Kadir gecesinin ne olduğunu sen bilir misin? Kadir gecesi, bin aydan hayırlıdır. O gecede, Rablerinin izniyle melekler ve Ruh (Cebrail), her iş için iner dururlar. O gece, esenlik doludur. Ta fecrin doğuşuna kadar.”⁴¹⁴ Âyetlerinde geçtiği üzere Hz. Mevlânâ o günün hikmeti akıl ile anlaşılmaz o ancak Allah'ın katında ve değerindedir demektedir.

Nitekim Hz. Mevlânâ bu uğurda akli hiçe de saymamıştır. Ancak nefsin elinde helâk olduğunu ifade etmiştir. Aklın Hak arayıcısı ve nefsin elinden kurtulması gereken bir araç olduğunu ifade etmektedir.

C.III- 2555... Akıl, nuranî ve iyi bir hak ve hakikat arayıcısıyken neden zulmanî nefis ona galip oluyor. Neden mi? Nefis, kendi evinde, kendi yurdunda... Akılsa garip! Köpek bile kapısında korkunç bir aslan kesilir!..

Hz. Mevlânâ hangi fende hangi ilimde olursa olsun o aklın Allah katında doğru ilme sahip olacağı anlamına gelmediğini ifade etmektedir. Örneğin bir doktor kendi ilminde başarılı iken Allah'ı inkâr edebilir. Ona verilmiş akli farklı yerlerde kullanıp başarıya sahip olmuş ancak Allah'ı inkâr etmiş olabilir. Bu hiçbir zaman Allah'ı kabul etmeyeceği anlamına gelmeyeceği gibi, aklının ve bilgisinin onu inkârdan uzak edeceği mânâsına da gelmemektedir. Nitekim “koskoca doktor, falanca yerde büyük bir usta” diye adlandırılan eğitilmiş kişiler o insanlarda sadece nefis kabartıcı ifadelerden ileriye gidemeyecektir. Her insanın başarısı ve ilmi örnek alınması gerektiği gibi onların inanç düşünceleri bizlerin üzerinde bir örnek teşkil etmemesi gerekmektedir. Çünkü her insan kendi işinde iyidir, böylece dinde kendi alanında ilim sahibi insanlar tarafından öğretilmelidir. Her ilmin öğreticisi de farklıdır. Bununla beraber Hz. Mevlânâ aşağıdaki beyitlerinde bu konuyla ilgili açıklamalarında:

⁴¹⁴ Kadr, 97/1-2-3-4-5.

C.III- 2640... Hünere, fenlere sahip olan bu akıllılara Tanrı Kur'ân' da "Onlar bir şey bilmezler" dedi. Her biri kendisinde bilgi var zannına kapılır da birisi çalacak diye Âlim de bilgilerin yüz binlerce çeşidini bilirde zalim herif, kendisini bilmez... Her cevherin haysiyetini bilir de kendi cevherine gelince bir eşeğe döner!

2650. Be hey âlim, sen, ben caiz olan şeylerle caiz olmayanları bilirim dersin ama kendin caiz misin, işe yarar mısın, yoksa bir kocakarı mısın? Bundan haberin yok! Korkuya düşer.

Başka bir beyitte yine aynı konuya değinmiştir:

C.IV- 1295. Cüz'i akıl, bir şeyden hüküm çıkaracak akıl değildir. O, ancak fen sahibinden fenni kabul eder, öğrenmeye muhtaçtır. Bu akıl, öğrenmeye ve anlamaya kabiliyetlidir. Ama vahiy sahibi ona öğretir. Bütün sanatlar, şüphe yok ki önce vahiyden meydana gelir, fakat sonra akıl, onların üstüne bazı şeyler katar. Dikkat et de bak! Bizim bu aklımız, hiçbir sanatı, usta olmadıkça öğrenebiliyor mu? Hile kılı kırk yarar ama usta olmadıkça hiçbir sanatı elde edemez!

1300. Sanat bilgisi, bu akılla olsaydı ustasız bir sanat meydana gelirdi!

Hiz. Mevlânâ başka beyitlerinde akıl ile meleği bir tutar. Ancak buradaki akıl daha önceden bahsettiğimiz gönül gözüyle gören akıldır. Çünkü meleklerin nefsi yoktur. Onlar sadece Rablerinden gelen emre itaat ederler. Meleğin akıllı gibi insanların yer yüzünde gönül gözlerini açmaları yani melekleşmesi gerektiğini ifade eden Hiz. Mevlânâ Hiz. Adem (a.s)'a hem akıl hem melekler secde etmiştir ifadesini kullanır. Yani buradaki manevî gören akıl düşünmedi ve sadece secde etti. Ancak İblis mantık çerçevesinde gönül gözü ile değil akıllı ile hareket edip ben ateşim, o toprak ben onu yakarım ve ben ondan üstünüm diyerek kendi ilmi aklını kullanmıştır. Hiz. Mevlânâ'ya göre akıl nefsin eline düştüğü zaman kendini kaybedecek ve İblisleşecektir. Ancak akıl nefsin eline düşmediği zaman ise melekleşecektir demektedir.

C.III- Can ol da can yoluyla canı tanı! Görüş dostu ol, kıyas oğlanı değil! Melekle akıl, aynı yaradılıştadır hikmeti var da iki suret oldu. Melek, kuş gibi kanatlı olmuş; akıl, kanadı bırakmış, nura bürünmüştür.

3195. Hulâsa ikisinin de mânâsı aynı olduğundan, ikisinin de hakikati bir olduğundan o iki güzel, birbirlerine arka olmuşlar, birbirlerine yardımcı kesilmişlerdir. Melek de Hakk'ı bulmuştur, akıl da. Her ikisi de Âdem'e yardımda bulunmuş, her ikisi de Âdem'e secde etmiştir. Nefisle Şeytan'sa ezelden bir olduğundan Âdem'e düşmandır, ona hased edip durur. Âdem'i bedenden ibaret gören ondan kaçmış ona secde etmemiştir. Fakat onu emniyete mahzar olmuş bir nur olarak gören, karşısında eğildi, secde etti. Melekle aklın... o ikisinin gözleri Âdem'i

görüp nurlandı. Şeytan'la nefsin... bu ikisinin gözleri, Âdem'i ancak toprak olarak gördü.

Başka bir beyitte:

C.III- Nefisle Şeytan, ikisi de birdir... surette kendisini iki gösterdi. Melekle akıl da birdir, himmeti var da onun için iki suret oldu.

4055. İçinde, akıllı alan, cana da düşman, dine de düşman olan böyle bir düşmanın var.

Hz. Mevlânâ ruhun bilmesi akıldan değildir, ruhun bildiği ile aklın bildiği aynı olamaz. Akıl yeryüzünde yaşadığı kadarını idrak eder ve kıyaslar ama ruhun tasdik etmesi farklıdır demektir.

C.III- Nassı Ruhul kudüs'ün vahyi bil, Akıllı cüz'inin kıyası, bundan aşağıdır. Akıl, canla idrak sahibi olmuş, canla aydınlanmıştır. Ruh, nasıl olur da aklın tasarrufuna girer?

3585. Fakat ruh, akla tesir eder de akıl, o tesir altında tedbire girer. Ruh, Nuh'u tasdik ettiği gibi seni de tasdik etti, senin emrine de tabi olduysa nerede deniz, nerede gemi, nerede Nuh tufanı? Akıl, eseri ruh sanır ama güneşin nuru güneşin cirminden büsbütün ayrıdır. O yüzden salık, ruhun nurundan aslına ulaşmak için bir lokma ekmeğe kanaat etti.

Hz. Mevlânâ aşağıdaki beyitlerde nefsin isteklerini ota benzetiyor, kasabı da şeytanın güzel insana gösterdiği nefsanî huylara. Ahırını da dünyaya benzetmektedir. Çocuk akıl baliğ olmadığı için gördüğü her şey ona güzel görünecektir. Akıllı olan kişi de ilim sahibi insanı temsil etmektedir. Aşağıdaki benzetmeler nefsin ve insanın hâlinin yeryüzündeki tarifidir:

C.III- 3740. Çocuklar gülüp dururlar, bilenlerinse yüzü ekşidir. Gam karaciğerden meydana gelir, neşe akciğerden! Çocuğun gözü, eşek gibi ahırdadır... Akıllı adamsa gözünü işin sonuna diker. Akılsız, ahırdaki otu tatlı görür... Akıllı, ahırdaki hayvanın nihâyet kasap elinde telef olacağını görür, bilir. Şu kasabın verdiği ot yok mu acıdır, acı! Kasap o otu bizi semirtmek, tartıda ağır gelmemizi temin etmek için veriyor. Yürü, Tanrı'nın verdiği hikmet otunu ye! Çünkü Tanrı, onu ancak cömertliğinden, ihsanından dolayı karşılık istemeksizin vermiştir.

Hz. Mevlânâ, aşk önünde akıl zaten kendini yitirecektir insan kendi varlığını ederse aklında kaybolacağı hakikatin var olacağını ifade etmektedir. Böylece yeryüzünde de kul öldükten sonra da aklın bir değeri kalmayacaktır.

C.III- 4660. Nur arayan gölgeler, nur zuhur etti mi yok olur. Âşık, başını verince akıl kalır mı gayrı? Her şey helâk bulur, yalnız onun hakikati

kalır. Onun hakikatine karşı var da yok olur, yok da. Yoklukta varlık... bu, pek acayip bir şey! Bu makamda akıllar elden çıkar, kâlem buraya vardı mı kırılır, bir şey yazamaz olur!

C.IV-3310...Bu aklın ileri görüşü, mezara kadardır... Fakat gönül sahibinin aklı sur üfürülünceye dek olacak şeyleri görür. Bu akıl, mezardan, topraktan ileriye geçemez... Bu ayak, şaşılacak şeylerin bulunduğu sahaya gidemez. Bu ayaktan, bu akıldan bez, yürü... kendine gaybı görür bir göz ara da berhudar ol.

İnsan nefisini ve benliğini Allah yolunda yok ettikten sonra aklında fikrinde bir vehmi kalmayacaktır:

C.IV- 1405... Aklı zekayı sat da hayranlığı satın al... Akıl ve zeka zandır, hayranlıksa bakış görüşü! Aklı Mustafa'nın önünde kurban et... Hasbiyallah de, yani Tanrı'm bana yeter! Kenan gibi gemiden baş çekme... Ona da zeki akli bu gururu vermiş aldatmıştı.

Aşağıdaki beyitlerde Hz. Mevlânâ nefsin hilelerine uymamayı ve dünyadan zevk almamayı farklı bir tabir ile kullanarak aptallık olarak ifade eder:

C.IV-1415. Keşke çocuk gibi hilelere cahil olsaydı da çocuklar gibi anasına el atsa, anasına sarılsaydı! Yahut da nakli bilgi ile az dolu olsaydı da gönlü bir velîden vahiy ilmini kapsaydı! Böyle bir nur varken kitabı önüne açarsın vahiy ile dinlenen ruhunda seni azarlar! Zamanın kutbunun sözüne karşı nakli ilim, bil ki su varken teyemmüm etmeye benzer! Kendini aptal yerine koy, ona uy da yürü... Ancak bu aptallıkla kurtulabilirsin!

Her insan kendi ilmini üstte görür, ancak bilmediği ilimlerin olabileceği üzere kendini aptal gibi göstermesi gerekir. Nitekim çok konuşan çok hata yapar, çok dinleyen çok fazla doğruya ulaşır. Buradaki vahiy ilmi Kur'ân-ı Kerîm ilmidir onu doğru insandan dinle doğru insandan oku demektedir.

1420. Babam, insanların padişahı, bunun için "cennetliklerin çoğu aptaldır" dedi. Akıl ve zeka sana kibir ve gurur verir... Aptal ol da gönlün doğru kalsın! Aptallık dediğim halka iki kat maskara olan adamın ahmaklığı değildir... bu aptallık, ona hayran olan adamın aptallığıdır! Kendilerini unutup Yusuf'un yüzünü görenler, o güzelliğe dalıp kalanlar... Bu yüzden ellerini doğrayanlar yok mu işte onlar aptaldır! Akli, dost aşkında kurban et... Akılların hepside o taraftandır, odur!

1425. Akıllılar akıllarını o tarafa göndermişlerdir. Yalnız sevgili olmayan ahmak, bu tarafta kalmıştır! Hayretle şu baştan aklın gitti mi başındaki

her saç, bir baş, bir akıl kesilir! O tarafta akla, beyne düşünce zahmeti yoktur... Çünkü orada her ova, her bahçe akıl ve beyin bitirir!

Dünyadan zevk almamayı aptallık olarak ifade eden Hz. Mevlânâ bunun aslında cennetin anahtarı olduğuna işaret etmektedir. Çok zengin bir insan kendi zenginliğini göstermez cömertliği ve hoşgörüsü yüzünden insanlara parasını saçar. Hiçbir zengin giyinip zengin gibi gezmez. Buda çevresi tarafından aptallık olarak algılanacaktır. Başka bir aptallığı da aşıklık olarak nitelendirmiştir, aşıklar kendilerinden geçer ve yaptıkları hiçbir şey akıllarından değildir sadece sevgilerindedir. Onlar her şeyi aşkları yaptırır ve böylece akıl devre dışı kalmıştır.

Hz. Mevlânâ bir hadîs-i şerîften bahsederek halkı üç bölümde özetlemiştir:

C.IV-Hadîste gelmiştir: Ulu Tanrı, halkı üç çeşit yarattı. Bir bölümü, tamamı ile akıldan, bilgiden ve cömertlikten ibaret... Bunlar meleklerdir, secdeden başka bir iş bilmezler! Yaradılışlarında hırs ve hevâ yoktur... mutlak nurdur onlar, Tanrı aşkıyla dirilmişlerdir.

1500. Bir bölümü ise bilgisizdir... Hayvan gibi ot otlamakla semirirler. Onlar, ahırdan, ottan başka bir şey de gafildirler, yücelikten, iyilikten de! Üçüncü bölükse Ademoğullarıdır, insanlardır. Bunlar yarı yaradılışları bakımından melektirler, yarı yaradılışları bakımından eşek! Eşek olan yarıları, aşağılığa meyleder, öbür yarıları da akla meyleder! İlk iki bölük savaştan, çekişten anlamaz, istirahat ve huzur içindedir. Fakat bu bölük, yani insan ikisine de aykırıdır ve azap içindedir.

1505. Bu insanda sınanma yönünden bölüklere ayrılmıştır... Hepsi insan şeklindedir ama üç kısımdır: Bir kısmı, mutlak varlık olan Tanrı'ya dalmış, kendini kaybetmiş olanlardır... Bunlar İsa gibi meleklerle katılmışlardır. Surette insandır bunlar, fakat hakikatte Cebrail kızgınlıktan hevâ ve hevesten, dedikodudan kurtulmuşlardır. Riyâzattan da kurtulmuşlardır, zâhitlikten ve savaştan da... sanki onlar, insanoğlundan doğmamışlardır! İkinci kısmı eşeklere katılmış olanlardır. Bunlar kızgınlığın ta kendisi olmuşlar, tepeden tırnağa kadar şehvet kesilmişlerdir.

1510. Bunlardaki Cebrailik meleklik sıfatı gitmiştir... Çünkü o ev dardı, o sıfat da büyük, sığamadı, geçip gitti! Canı olmayan adam ölür... Canında bu sıfat bulunmayan kişi de eşek olur. Çünkü bu sıfatta olmayan can bayağıdır, aşağıdır bu sözü sofi söylemiştir, doğrudur! O hayvanlardan da fazla can çekişir... Âlemde ince işlere girer! Onun örüp dokuduğu hile ve şeytanlık, başka bir hayvandan zuhur edemez!

Yukarıdaki son bölümde sofi ifadesini dini ilimle ilgilenen ancak doğru işler yapmayan bir kişi olarak ifade eder. Nitekim Hz. Mevlânâ riyâ hususuna çok önem vermekte ve riyâkar olan insanlardan çokça bahsetmektedir.

Hz. Mevlânâ yaşlının gence bir üstünlüğü yoktur, akıl Allah vergisidir, ne zaman kimde nasıl zuhur edeceğini bilemezsiniz demekte. Ve verdiği örnekte şeytandan daha yaşlı kim var ama o dahi yanılmıştır demektedir.

C.IV- Hüküm üstünüdür halkın çoğu da kötüdür; bu yüzden kılıcı yol kesicilerin elinden aldılar.

2160. Peygamber dedi ki: Ey işin dış yüzünü gören, sen onu genç ve hünersiz görme. Nice kara sakallı ihtiyarlar vardır... Nice de gönülleri, zift gibi kapkara ak sakallılar. Onun aklını defalarca denedim... O genç işlerde ihtiyarlık etti. İhtiyar, akıl ihtiyarıdır oğlum... Saçın, sakalın ağarmasıyla adam, adam olmaz. İblis'ten daha ihtiyar kim var? Fakat değil mi ki akli yok, hiçbir şeye yaramaz.

2165. Birisi çocuktur ama İsa nefesli, gururdan, hevsten arınmış olursa ona nasıl çocuk diyebilirsin? Saç ağarması, ancak gözü bağlı ve kısa görüşlü kişiye göre pişkinlik alâmetidir.

Yaşlının gence üstünlüğü olmadığı gibi akıllarında akıllara üstünlüğü vardır diyen Hz. Mevlânâ akılların mertebeleri olduğunu ifade eder.

C.V- Akıllardaki bu aykırılık, bil ki mertebe bakımından yerden göğe kadardır.

460. Akıl vardır güneş gibi. Akıl vardır, zuhre yıldızından da aşağıdır, yıldız akmasından da. Akıl vardır, bir sarhoş mumu gibi, akıl vardır, bir ateş kıvılcımı gibi. O güneş gibi aklın önünden bulut kalktı mı Tanrı'nın nurunu gören akıllar faydalanırlar. Akli cüzi aklın adını kötüye çıkarmıştır. Dünya muradı insanı muratsız bir hale getirmiştir.

Hz. Mevlânâ akılların kişilere göre mertebelerine ayırdıktan sonra aklıda kendi içinde farklı kısımlara ayırmakta bu insanların mertebelerinden farklılık gösterdiğini ifade etmektedir. Ve bu aklın gelişebileceği yönünde işaretlerden bahsetmektedir.

C.V- Şu akılla anlaşılacak şeylerden başka aşkta, akılla anlaşılacak daha nice parlak ve güzel şeyler vardır.

3235. Tanrı'da senin bu aklından başka akıllar var ki gökyüzünün sebepleri onlarla tedbire girer. Rızıklarımı bu akılla elde dersin. Öbür akla gelince: Onunla yedi kat gökleri, kendine bir döşeme yaparsın. Tanrı sevgisine düşer, aklınla oynarsan Tanrı, sana o aklın onlarca fazlasını, hattâ yedi yüzünü ihsan eder. O kadındır, akıllarıyla oynadılar da

Yusuf'un aşk sayvanına sıçradılar. Ömür sakisi, bir an onların akıllarını aldı, ömürlerinin sonuna kadar akla doydular, adını bile anmadılar.

Senin iki aklın vardır birincisi rızıklarımı elde ettiğin dünyevi ihtiyacın için çalışıp çabaladığın akıldır. İkinci olarak da aklı yok eden aşktan bahsetmekte eğer o aşka ulaşırsan Allah sana bu aklın yedi yüz mislini ihsan edecektir demektedir.

Hz. Mevlânâ akıl bahsinde akılı hem övmekte hem yerin dibine sokmaktadır. Çünkü akıl nefsin kölesi olduğunda hırs, şehvet ve kibrin zuhuru ile insanı tanınmaz bir hale sokmaktadır. Vefâsız, ama takva konusunda da bir o kadar gösterişlidir. Akıl riyâ hususunda da bir üst seviyede kendini gizlemektedir. Kimin takva sahibi olduğunu, kimin riyâkar olduğunu göremezsin demektedir.

C.VI- Akıl keskindir ama ayağı gevşektir. Çünkü gönlü yıkıktır, bedeni sağlam.

120. Bu çeşit akılı olanların akılları, neye takılırsa sımsıkı takılır ama şehveti bırakmayı hiç mi hiç düşünmezler. Dâva zamanı göğüsleri doğuya benzer, fakat takva zamanı sabırları, âdeta bir şimşektir. Her biri hünerlerle kendini gösterir, âlim geçinir. Fakat vefa vaktinde âlem gibi vefasızdır.

C.VI- 450. Ruhu da, nefislerle akıllardan ama ruh, kendi asıllarını unutmuş. O tertemiz nefislerle akıllardan, cana her an ey vefasız diye mektup gelmede.

Akıl hususunu her konuda vahdet-i vücûd ile birleştiren Hz. Mevlânâ kulun kendini yok etmesi aklındaki tüm sorgu sualleri de yok etmesinden geçtiğini ifade ediyor. Bu beyitlere kadar birçok yerde kulun kendini yok etmesinden bahsetmiştik. Aşağıdaki beyitlerde:

C.VI- 745. Ölümünden önce bu âlemden göçmüş, akılla değil de ancak sen de ölürsen anlayacağın bir hale gelmiş...

Allah'ın ilmi akıl ile anlaşılabilir, kader ve kaza hususunda yine onun hükmü geçecektir ifadelerini kullanmaktadır.

C.VI- 1070. Tanrı'nın sanatı, cihanın bütün cüzilerine karşı âdeta afsuncuların ağzından çıkan soluğun, harfin tesirini yapar. Tanrı çekişi, tesir ve sebeplerle olur. Harfsiz, dudaksız yüzlerce söz söyler Tanrı. Tesir ediş de kaderden değil midir? Fakat tesiri, akılla anlaşılır. Akıl, asıllarda mukallit olduğu için bil ki ferilerinde de mukallittir. Akıl peki, ben aslı bilmede de mukallidim, fer'i bilmede de fakat asıl maksat nedir, diye sorarsa de ki: Asıl maksat öyle bir şeydir ki sen onu bilemezsin vesselâm.

C.VI-3690. Bir adam, yiğit ve akıllı bile olsa kaza ve kader, onun gözünü bağladı mı şaşkınlığından eşek gözüne keçi görünür. Gözleri döndüren Tanrı'dır. Peki gönlü ve fikirleri döndüren kimdir?

Son ciltte akıl bahsini bitirirken Hz. Mevlânâ göz ile gördüğümüz olayları akıl ile idrak etmemiz gerektiğini ifade etmektedir. Bazen gözümüzle gördüğümüz her bilgi doğru olmayabilir, bizler bu hususta yanılabiliriz. İnsanları dış görünüşleriyle yargılamak için çirkin ile güzeli gözlerimizle değil akılla kavrayıp doğru kararlar vererek ayırım yapın demektir. Ancak aklın gücünün yetmediği yerler vardır ki bu gayb âleminde bulunur, o da ancak vahiy yoluyla olur. Bununda ancak Kur'ân ve sünnete uymak olduğunu ifade etmektedir. Suretlere koşmayın her insanın farklı cinsleri vardır İsa görünüşte insan suretindedir ancak yaratılışı bakımından melek cinsindedir diyerek insanların farklı yaratılışları olduğunu ifade etmiştir.

C.VI- 2965. Bu kafes meydandadır da kuş yavrusu gizli. Fakat kafesi bir götüren olmasa kafes, kendi kendine nasıl gider? Ne mutlu o göze ki akıl, onun başında buyruktur; işin sonunu görür, her şeyi bilir, aydındır, nurludur. Çirkinle güzeli, akılla ayırt edin; şu karadır, bu ak diyen gözle değil. Göz, pislikte biten yeşillığe de aldanır. Fakat akıl, onu bir de bizim mehengimize vur der. Yalnız isteği gören göz, kuşa bir âfettir; fakat tuzacı gören akıl, onu âfetlerden kurtarır.

2970. Ama bir tuzak daha vardır ki onu akıl da bilemez. İşte gayb âleminde bulunanları gören vahiy, onun için bu tarafa koşup geldi. Cins olmayanı akılla bilmek, tanımak gerek. Hemencecik suretlere koşmamalı. Cins oluş ne senin için suretledir, ne benim için. İsa, insan şeklindeydi, fakat melek cinsindendi. Onun için gökyüzü kuşu, karganın kurbağayı havalandırması gibi onu alıp bu gök kubbenin üstüne çıkardı.

Akıl üstündür ancak aklın üstünlüğü başka bir akla danışmakla olur, Hz. Mevlânâ Mesnevî'nin son cildinde yine danışmaya işaret etmektedir. Bu kılavuz; Kur'ân, Sünnet ve yazılmış dinî kitaplardır. Yüce kitabımız Kur'ân-ı Kerîm'i sürekli okumamız gerektiğini tekrar vurgulamaktayız.

C.VI- 4075. İnsana kol kanat akıldır. Adamın akli olmazsa kendisine başka bir akli kılavuz etmesi gerektir. Ya üstün ol, ya üstünlüğü ara. Ya görüş sahibi ol, yahut bir görüş sahibi ara. Akıl anahtarı olmaksızın bu kapıyı açmaya kalkışmak beyhudedir, doğru değildir. Açılmaz.

Hz. Mevlânâ akıl ile ilgili bahsi kırk bir farklı şekilde açıklamaktadır. Aşk önünde akli her daim hiç saymıştır. Akıl hususunda her işi ustasına danışmak gerektiğine dikkat çekmektedir.

Hz. Hızır ve Hz. Musâ (a.s) arasında geçen hadîsede aklın her yerde her şeyi denetleyemediğini ifade eder ve Hz. Musâ'nın akli ile hareket ederek Hz. Hızır'ı Allah

katından gelen görevlerine karşı geldiğini söylemektedir. Nitekim Hz. Musâ merhametli ve doğrudan yanadır. Bu sebeple Hz. Hızır'ın yaptığı her şeyin bir ilme dayanmadığını düşünerek akleder. Ancak bizim aklımızla doğru saydığımız şeyler Allah katında doğru olmayabilir. Bunun içinde Hz. Hızır ve Hz. Musâ (a.s) arasındaki geçen hadîseyi iyi tahlil etmek gerekir. Allah'ın yeryüzünde yarattığı ve yaşattığı her şeyin farklı mânâları vardır. Hızır (a.s)'ın bir çocuğu öldürmesi dahi Allah katından farklı bir çok sebeplere nail olabilir. Bu hadîseler günümüzde yaşanan sapkın hareketlerle asla ama asla eş değerde tutulmamalıdır. Buradaki olayların iç yüzüne bir örnek vererek açıklayacak olursak yine Mesnevî'deki fil hadîsesinden örnek vererek açıklarız. Kör bir adamın filin farklı bölümlerini tutarak kulağa yaprak, ayağına ağaç gövdesi demesi onun gerçekleri göremediğine işaret eder. Burada Hz. Musâ'nın kötü olarak algıladığı olaylarda aynen bu şekildedir.

Başka bir yerde Hz. Mevlânâ aklın birçok şeyi bilebileceği hatta çok üstün olacağını söylemiş ancak bu şekilde Allah'a ulaşılmadığını da dile getirmiştir. Nitekim birçok ilimde ve fende başarılı olan insanlar Allah yolunda inkâra kalkışmış ve akıl yöntemi ile Allah'ı inkâr etmektedir. Tabi Hz. Mevlânâ'nın öğretilerine baktığımız zaman Allah'ı inkâr edenlerinde bir gün tevbe edebileceğini vurgular. Bu sebeple bu kitabın başından sonuna kadar eksiksiz bir şekilde okunması gerektiğini vurgulayabiliriz.

Aklı Allah'ın sözlerine kulak yapmamız gerektiğini vurgular. Başa gelen her musibette akli kullanarak dersler çıkartmamız gerektiğini. Enbiyâ'nın ve Evliyâ'nın bu hususta Allah katından gelen farklı bir akla sahip oluşundan istifade etmemiz gerektiğini de vurgulamaktadır. Susmanın ve öğrenmenin de akli geliştireceğini ifade eder. Hz. Peygamber Efendimizden örnek vererek her işi danışarak yapın sizden daha iyi bir akıllıya danışın ifadelerine vurgu çekmektedir.

Başka bir mânâ da can kulağını Allah'tan gelen hitapları işitmek olarak ifade etmektedir. Her işte Allah Teâlâ'nın sözlerini dinleyerek hareket eden kul sanki Allah'tan gelen bir hitaba kendini eşitler demektir. Böyle bir aklın üstün olacağını da dile getirir. Tabi başka bir yerde aklını üstte tutma mutlaka senden daha üstün akıllarda vardır demektir.

Cüzi aklın dünyevi işlerimizi halletmemizde bize yardımcı olacağını ifade eder. Ancak akıllılık dediğimiz şey kurnazlık mânâsında tehlike yaratacağını bununda büyük bir gaflet olduğunu ifade etmektedir.

Başka beyitlerde de mucizenin akla aykırı olduğunu ifade eder. Nitekim mucizeler akıl ile ispat edilen bir şey olsaydı her şeyin Allah'tan değil doğal yollarla olduğu iddia edilirdi.

Hz. Mevlânâ günümüzün kanayan yarasına da değinmiş cahilin güçsüze galip gelmeye çalıştığından bahsederken cahili karısını döven kişi olarak nitelendirmiştir. Akıllı ile cahil arasında böyle bir benzetme yapmaktadır.

Manevî olarak gören akıl ve görmeyen akıl olarak ayırım yapan Hz. Mevlânâ manevî olarak gören akıl işin sonunu görür, eğriyi doğruyu anlar demektedir. Bunun yanında da hissetmenin doğru bir yol olmadığını ifade eden Hz. Mevlânâ hissi vahiy ve ilhâmdan ayırır ve farklı olarak nitelendirir. Çünkü his rahmani olmayabilir, bir delili yoktur. Yaşadığınız olaylar karşısında daha önceden gördüğünüz kötü bir olay ile benzetme yapabilirsiniz. Bir insanı başka bir insana benzeterek onun hakkında kötü hislere kapılabilirsiniz. Ya da sizin kötü düşünmenizi sağlayan nefsinizin hoşuna gitmeyen kibir ve hırs duygularınız olabilir.

Aklın kaza ve kadere de galip gelemeyeceğini söylemektedir. Hz. Mevlânâ akılların bazılarının birbirlerinden üstün olduğunu savunur. Ancak ihtiyar bir kimsenin tecrübesi vardır ancak bu genç birine galip geleceği anlamına gelmez demektedir. Çünkü Allah'ın yaradılıştaki farklı kabiliyetler verdiğini savunmaktadır. Nitekim Hz. Musâ ile Firavun arasında geçen hadîselerde Firavun yaş olarak Hz. Musâ'dan büyüktü ve kendisini her daim ondan üstte görmüş her defasında da Allah'ın küllî iradesi karşısında yenilmişti.

Mu'tezile görüşüne de atıfta bulunan Hz. Mevlânâ her şeyin akıl ile bilinemeyeceğini ifade etmektedir. Nitekim başka yerde de aklın duygulara esir olduğunu, nefsin ise aklı sürekli çeldirmek istediğini dile getirmiştir.

Hz. Mevlânâ akıl öğretildikçe öğrenir demektedir, nitekim buna Eflâtun'un mağara benzetmesiyle açıklık getirmiştir. Akıl her şeye sahip olabilseydi mağara örneğindeki gibi karanlıkta yaşayan her insan her şeyi bilirdi. Nitekim Hz. Adem (a.s)'da bilmiştir ancak Allah'ın keremi ve kudreti sayesinde yani küllî irade ile bilmiştir. Felsefe ilmi ile uğraşanlarında akıl ile Allah'ın varlığını reddettiğini ifade eden Hz. Mevlânâ bu grupta olup Allah'ı inkâr edenlerin doğru yolda olmadıklarını ve sadece akıl yürüttüklerini ifade etmektedir.

Hz. Mevlânâ kadir gecesinin sırrına da akıl ile erişilemeyeceğinden bahsetmektedir. Akıl ile ruhun bildiklerinin aynı olmadığını söyleyen Hz. Mevlânâ akıl yeryüzünde bilgi sahibidir ruh da ona işaretler göstermektedir ifadelerini kullanmaktadır.

Çok zeki olduğunu düşünmek ve çok bilmenin insanı gururlandırdığını dile getiren Hz. Mevlânâ insanların bu hususta dünyadan zevk almadan yaşayın ve aptallık yapın demiştir. Burada aptallık kelimesi dünyaya uymayın çünkü zevkü sefa içinde yaşayanlar nefslerine çok düşkün olacaklardır ve hata yapacaklardır demektedir. Siz aptallardan olun ve nefsinize uymayın diyerek mecazî bir anlatım sergilemektedir.

Hz. Mevlânâ akli üç bölümde incelerken yaratılmışlardan örnekler verir: meleklerin tamamının akıldan yaratıldığını ifade eder, hayvanların akılsız, insanlarında yarısının melek yarısının da hayvan tabiatı olarak nefesine uyduğunu dile getirmektedir.

Hz. Mevlânâ rızık kazanmak için akla ihtiyaç olduğunu ancak Allah'a ulaşmak için aşka ihtiyaç olduğunu dile getirir. Suretlerin görünüşte ne olduğunu akıl ele elde edemezsin Hz. İsa (a.s) herkese göre insan cinsindedir, ancak bana göre melek cinsindedir demektedir.

II. KALP

Arapça, bir şeyin altını üstüne getirmek, çevirmek, vs. gibi anlamları ihtiva eden bir kelimedir. Biyolojik ve anatomik olarak insan göğsünün sol tarafında bulunan çam kozalağına benzeyen bir et parçasıdır. Ana rahminde, insan varlığının jinekolojik oluşum sürecinde meydana gelen (gebeliğin üçüncü haftasının sonunda) ilk organdır.

Tasavvufî olarak kalb; insanın mahiyeti, madde ile mânânın birleştiği yer, akıl, ruh, Allah'ın tecellî ettiği mahal, İlâhî latîfe gibi çok yönlü mânâları ifade eder. Biyolojik mânâdaki kalb, insanda olduğu gibi, hayvanlarda da bulunur. İkinci anlamdaki kalp ise, sadece insanda bulunur ve insanı hayvandan ayıran özelliktir. Molla Camî, Fusûs Şerhi'nde kalp; mizacı kuvvetler ve cismanî gerçekler ile ruhanî gerçekler ve nefsanî gerçekler arasını bir araya getiren (cem eden) hakîkatdır, der.

Mutasavvıflara göre; manevî kalbin maddî kalbe bir nevi taalluku (bağlantısı) vardır. Ve bu kalp, insanın hakikatidir. Bu latîfe, idrâk edicilik ve bilicilik özelliklerine sahiptir. Muhatab, mütâleb ve muâteb olan işte budur. Türkçe'de kalbe, gönül denir. Can tabiri de kullanılır. "Kalbe bakıcı": Bayramî Melâmîleri'nde, irşada izinli kişilere verilen addır. Kalple ilgili bazı atasözleri şu şekildedir: Kalp bir sırça kadehtir, çabuk kırılır. Kalp kalbe karşıdır. Kalpten kalbe yol vardır.⁴¹⁵

İmâm-ı Gazzâlî İhyâ'sında kalp kelimesinin iki mânâda açıklamaktadır:

Birincisi, çam kozalağı şeklinde olan bir et parçasıdır ve bu et parçası göğsün sol tarafına konulmuş özel bir et parçasıdır. İçinde oluğa benzer boşluklar vardır. O boşluklarda simsiyah bir kan bulunur. Burası ruhun menbaı ve mâdenidir. Şu anda kalbin şeklini ve keyfiyetini izah etmek istemiyoruz. Zira bu doktorların vazifesidir. Dinî gaye ve maksatlar bununla ilgili değildirler. Bu kalp aynı zamanda hayvanlarda da vardır. Hatta ölülerde de vardır. Biz bu kitabımızda kalp kelimesini kullandığımızda, onunla bu et parçasından ibaret olan kalbi kastediyor değiliz; zira bu bir et parçasıdır, hiçbir kıymeti yoktur, mülk ve şehâdet âleminde değildir. Hayvanlar da görme duyularıyla onu idrâk ederler. İnsanların onu idrâk etmemesi nerede kaldı?

⁴¹⁵ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimler ve Deyimler Sözlüğü*, OttoYayımları, Ankara, 2014, s.264.

İkinci mânâ, kalp, rabbânî ve ruhânî bir lâtife ve incelikdir. Onun cismanî kalp ile ilişkisi vardır. O lâtife, insanoğlunun hakikatidir. İdrâk eden, bilen ve kavrayan odur. Muhatap olan, cezalandırılan, kınanan ve sorumlu tutulan o! Onun cismanî kalp ile bir ilgisi vardır. İnsanların çoğunun akılları bu ruhî kalp ile cismanî kalbin arasındaki ilişkiyi idrâk etmek hususunda hayrete düşmüştür. Çünkü rabbânî kalbin cismanî kalple olan irtibatı tıpkı renklerin cisimlerle, sıfatlar ve niteliklerin mevsuflarla olan irtibat ve ilişkisi gibidir veya âleti kullananın âletle ilişkisi gibidir veyahut da oturanın oturduğu yerle ilişkisine benzer. Bunun açıklamasından iki mânâdan dolayı kaçınılmaktayız.⁴¹⁶

İmâm-ı Gazzâlî kalbi padişaha diğer azâlarında onun hizmetçisi olarak nitelendirir. Burada Allah Teâlâ ve melekler arasındaki benzetmeyi yaparak şöyle devam eder: Cenâb-ı Hak “Rabbinin ordularını da ancak kendisi bilir”⁴¹⁷ buyurmuştur. Bu bakımdan Allah Teâlâ'nın kalpler, ruhlar ve başka âlemlerde tâlim ve terbiye ettirilmiş orduları vardır. Onların hakikatlerini ve adedlerinin tafsilini ancak Allah bilir. Biz şimdilik kalbin bazı ordularına işaret edeceğiz, Çünkü bizim gayemizle ilgili olan odur. Bu bakımdan kalbin iki ordusu vardır: Bir ordusu gözle görülür. İkinci bir ordusu vardır ki gözle değil basiretle görülür. Kalp padişah hükmündedir. Orduları ise, hizmetkâr ve yardımcılar hükmünde..., İşte ordunun mânâsı da budur.

Gözle görülen ordusuna gelince, o el, ayak, göz, kulak, dil ve diğer bâtın ve zâhir âzâlarıdır. Zira bütün bu âzâlar kalbin hizmetçisi ve yardımcısı olmuşlardır. Bu bakımdan onlara tasarruf eden; onları yürüten, durduran sadece kalptir. Onlarda kalbe itaat etmek üzere yaratılmıştır. Asla ona muhalif hareket etmeye güçleri yetmez. Ona karşı gelemeler. Azâlar ve duyuların kalbe tes-hir olunmaları bir yönden meleklerin Allah'a (teşbihte hata olmasın) teshir olunmalarına benzer. Çünkü melekler itâat etmek üzere yaratılmışlardır. Allah'a muhalefet etmek gücüne sahip değildirler ve emrolduklarını yaparlar.

Kalbin bu ordulara ihtiyacı, ancak yaratılışının sebebi olan sefere çıkmak için merkep ve azığa olan ilgisindedir. Kalbin, çıkması için yaratılmış olduğu yolculuk, Allah'a giden yolculuktur. Allah'ın mülâkatı için gidilen konaklardır, işte kalpler bunun için yaratılmışlardır. Nitekim Allah Teâlâ “Ben insanları ve cinleri, ancak beni tanısınlar diye yarattım”⁴¹⁸ buyurmuştur. Kalbin merkezi bedendir. Azığı ilimdir. Onu bu azığa götüren ve bu azıktan faydalanmasını mümkün kılan sebepler ancak salih amellerdir. Bu bakımdan bedende durmadıkça ve dünyayı geçmedikçe Allah'a ulaşma imkânını kul elde edemez.⁴¹⁹

Hz. Mevlânâ Mesnevî’de:

⁴¹⁶ İmâm-ı Gazzâlî, *İhyâu Ulûmi'd'din*, çev; Mehmed A. Müftüoğlu, c.I, “Kalp”, İstanbul, 2007, s.9.

⁴¹⁷ Müddessir, 74/31.

⁴¹⁸ Zâriyât, 51/56.

⁴¹⁹ İmâm-ı Gazzâlî, *İhyâu Ulûmi'd'din*, çev; Mehmed A. Müftüoğlu, c.I, “Kalp”, İstanbul, 2007, s.12.

C.I- Peygamber “Sahabem yıldızlar gibi yola gidenlere ışık, şeytanlara taştır” dedi. Herkes uzaktan görebilseydi gökyüzündeki güneşle nurlanırdı. Ve ey aşağılık kişi, güneşin nuruna delalet etmek üzere yıldıza ne lûzum kalırdı? Ay; buluta, toprağa ve gölge der ki: “Ben de sizin gibi insanım. Ancak bana vahiy geliyor.

3660. Ben de yaratılıştta sizin gibi karanlıktım. Fakat vahiy güneşi, bana böyle bir nur verdi. Güneşlere nispetle biraz karanlığım, fakat insanların karanlıklarına nispetle nurluyum. Tahammül edebilesin diye nurum zayıf. Çünkü sen parlak güneşin eri değilsin. Balla sirkeden meydana gelen sirkengebin gibi ben de nurlu zulmetten meydana geldim ve bu suretle kalp hastalığına yol buldum, faydalı oldum. Hasta adam hastalıktan kurtulunca sirkeyi bırak bal yiye gör.”

3665. Gönül tahtı, hevâ ve hevesten arındı; gönülde “Er Rahmânu alel arşistevâ” sırrı zuhur etti. Bundan sonra Hak, gönle vasıtasız hükmeder. Çünkü gönül bu rabıtayı buldu.

Kalbin temizliği için o kalpte yalnız Allah’ın bulunması gerekmektedir. Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.v)’in ışığını kullara en güzel yansıtacak olan başta sahabe ve sahabeden sonra gelen takvâ üzerine olan halis kullardır. Hz. Mevlânâ güneşi peygambere, yıldızları da ondan ışığını alan kullara benzetmektedir. Zaten güneşin ispata ihtiyacı yoktur, ancak yıldızlar onun varlığından haber verir. Nitekim ay benzetmesine baktığımız zaman ayda vahiy gelen peygamber benzetmesi yapmaktadır. Buradaki ay herhangi bir peygamberdir. Çünkü devamında güneşlere nispetle biraz karanlığım ifadesini kullanmaktadır. Kul hevâ ve heveslerinden kurtulduktan sonra kalbe Allah’ın zuhur ettiğini işaret eder ve işte orada “*Rahman arşa hükmetmektedir.*”⁴²⁰ Âyetinde olduğu gibi Allah Teâlâ kalplere de hükmeder demektir. Ve kalbin Allah ile bu birlikteliğini rabıta ile bulmuştur demektir.

Râbıta: Arapça, bağlayan, rapteden demektir. Tasavvuf olarak, müridin zihnî planda, tefekkür ve muhayyile gücünü kullanarak mürşidiyle "beraberlik" halinde olmasını ifade eder. Ruhî terbiye için, bu mânâ beraberliğine ihtiyaç olduğu kaydedilir. Nakşibendîlikte rabıta önem arz etmekle birlikte, asıl değildir. Diğer tasavvuf okullarında da, ismen olmasa bile, mânâ olarak rabıta vardır. Râbıta'ya, sevgi anlamı da yüklenmiştir. Meselâ, sevgi rabıtası için şu tarif verilir: "Mürşidin şeyhini severek, yâd etmesi ve suretini zihninde canlandırmasıdır". Kalbî rabıta diye verilen bir tarif de şöyledir: "Müridin, kalben şeyhi ile beraber olmasıdır". Bu mânâ birliğinin, müridi şeyhinde fânî olmaya yani, onun hâli ile hallenmeye götürdüğü söylenir. Rabıta için sufiler "*sâdıklarla beraber olunuz*"⁴²¹ âyetini baz olarak alırlar. Kişinin sevdiğiyle

⁴²⁰ Tahâ, 20/5.

⁴²¹ Tevbe, 9/119

beraber olduğunu bildiren hadîs-i şerifler, rabıtadaki muhabbet keyfiyetini açıklayıcı olarak düşünülmektedir.⁴²²

Hz. Mevlânâ Allah'ın gönle vasıtasız olarak hükmetmesini kalbin Allah ile her daim beraber olması ile birleştirmektedir. Kişi sevdiği ile beraberdir hadîsinin rabıta konusundan ele aldığımız zaman kişi Allah ile beraber gönüde, fikride onunla demektedir.

C.I- Akıllar, o zulmetle tazelenmiyor mu? Hanendenin bestedeki duraklaması sese kuvvet vermiyor mu?

3865. Zıtlar, zıtlardan zuhur etmekte... Tanrı, kalpte ki süveydada daimi bir nur yarattı.

Hz. Mevlânâ Allah Teâlâ'nın insanların kalplerinde bir nur yarattığına işaretle kalpteki süveyda da bunu uyandırmak gerektiğini söylüyor. Süveyda kalpte olduğuna inanılan bir nokta olup burası basiret ve olgunluk merkezidir. Bunun yanında inanmayanlar ver günahkarlar için süveyda günah (mahalidir kalpteki gizli günah anlamına da gelir).

C.II- Hile için o elbiseyi giyerse bilin ki kendisinin değildir, halkı aldatmak için giymiştir" diye bağırıyorlardı.

670. Ey temiz kalpli, hakîm olmayan kişinin dilindeki hikmet sözünü de iğreti elbise bil! Hırsız, bir güzel elbise giyse bile o eli kesik, senin elini nasıl tutar, sana nasıl yardım edebilir?

Hz. Mevlânâ dış görünüşe önem vermemektedir. Vermediği gibide insanın kalbindekilerle elbiselerinin uyumu arasında bir zıtlık olabileceğine işaret eder. Nitekim yukarıdaki beyitlerde olduğu gibi zıtlar zıtlardan zuhur eder, yani elbisesi temiz ve pak olan kişi aslında bir hırsızda olabilirdi.

Hz. Mevlânâ aşağıdaki beyitlerde insanda kalbin hâllerini kısaca özetlemiştir. Bu özetlemeye baktığımızda her şey kalpte başlayıp kalpte bitmektedir. Nitekim kişinin içinden geçirdiği, kalbindeki hâller bazen kurt, bazen domuz, bazen yılan, bazen kuş misali iyi ve kötü huylar içerir. Kalbin bu hâllerinden benzetmeler yaparken Hz. Mevlânâ genel itibariyle hayvanların huylarından örnekler vermiş ve onların sıfatlarının insanın kalbinde baş gösterdiğini ifade etmiştir. Madende altın bakırdan fazlaysa altın sayılacağı gibi, tilkilik huyu fazla olan bir kişinin hâlinin insanlıktan çıktığına işaret etmektedir. Bu hâllerin bazen daimi bazen de gelip geçici olduğunu işaret eden Hz. Mevlânâ, Hz. Yusuf gibi edepli ahlâklı olmayı işaret etmektedir. İnsanların her öğretisi hayvanlara geçtiği gibi, kibir, fitne fesat da insanlar arasında bir öğreti oluşturmaktadır. Böylece kulun tek başına yol aldığı dünyada tuzaklara ve nefesine yenilmesi olasıdır. Bu

⁴²² Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimler ve Deyimler Sözlüğü*, OttoYayımları, Ankara, 2014, s.s.391-392.

sebeple Hz. Mevlânâ kendinize kendi aklınızdan üstün bir akli dost edin, bunun için ârifleri seçin demiştir.

C.II- 1415. Gönüllerin duyduğu o gizli koku, mahşerde açığa çıkar, duyulur. İnsanın varlığı bir ormana benzer. O deme agâhsan çekin bu varlıktan çekin! Vücudumuzda binlerce kurt, binlerce domuz, temiz, pis, güzel, çirkin binlerce sıfat var. Herhangi huy galipse hüküm, onundur. Maden de altın bakırdan fazlaysa o maden altın sayılır. Vücudunda hangi huy galipse o huyun suretine göre haşredilmen gerekir.

1420. İnsan da bir an olur, kurtluk zuhur eder, bir an olur, ay gibi Yusuf yüzlü bir güzel haline gelir. İyiliklerle kinler gizli bir yolda gönüllerden gönüllere gidip durmaktadır. Hattâ insandan, öküzle eşek bile bilgi sahibi olur, akıllanır, hüner elde eder. Serkeş at, rahvan bir hale gelir, alışır. Ayı oynar, keçi de selâm verir. Köpeğe insanın huyu geçer, nihâyet çoban olur, av, avlar yahut sürüyü korur.

1425. Eshabı Kehf'in köpeğine onlardan öyle bir huy sirâyet etti ki sonunda Tanrı'yı aramaya koyuldu. Kalpte her an bir çeşit şey baş gösterir insan bazen şeytanlaşır, bazen melekleşir bazen tuzak kesilir, bazen yırtıcı hayvan! Aslanların bildiği o acayip ormandan, gönüller tuzacağına gizli bir yolu bulunan o meşelikten, İçten içe hırsızlık et, can mercanını çal! Ey köpekten aşağı, âriflerin gönüllerinden o mercanı elde et! Madem ki hırsızlık ediyorsun, bari lâtif inciye çal! Mademki hamallık ediyorsun, bari yüce bir yük yüklen!

Hz. Mevlânâ insanları nefslerinden ötürü hayvana benzetirken yeryüzünde sadece dünyaya dalan insanların diğer hayvanlardan farksız olduğunu ifade etmektedir. İnsanın hayvanlardan farklı özellikleri duyguları, akılları olmasına rağmen sadece dünyevî ve kötülöklere kullanılmış olmasının kalbin hastalığı olarak nitelendirmektedir. Nitekim Cenab-ı Allah âyetlerinde; “Kalplerinde hastalık (kâfirlik ve münafıklık) olanlara gelince, onların da inkârlarını büsbütün artırır ve onlar artık kâfir olarak ölürlür.” Âyeti açıklık getirmektedir. Kalbin bu denli nefse düşmesi akılsızlığa delalet edeceğini söylemektedir.

C.IV- 1520. Tanrı yolunun, Tanrı durağının bilgisini ancak gönül sahibi, yahut da gönül sahibinin gönlü bilir! İşte Tanrı bu terkiyle lâtif bir hayvan olan insanı yarattı, onu bilgilere eş etti. O bölüğe “hayvanlar gibi” dedi... Çünkü uyanıklığın uykuyla ne münasebeti var? Hayvani ruhta ancak uyku bulunur... Bu çeşit insanlarda aksine duygular vardır. Fakat uyanıklık gelmedi de hayvani uyku kalmadı mı duygusunun aksi ve aykırı olduğunu levhten okur anlar!

1525. Uykuya dalan kişinin uyandığı zaman, rüyada gördüklerinin aksini görmesi gibi! Hülâsa o aşağılık kişi, aşağılık âlemdendir onu bırak, Çünkü hayvani ruha sahip olan kişinin, huylarını değiştirmeye, nefsiyle savaşa girişmeye, aşağılıktan kurtulmaya istidadı vardı ama o istidadı fevtetti! Halbuki hayvanda istidat yoktur... Hayvanlıktaki özü apaçıktır! İnsandan yol gösteren bu istidat gitti mi ne yerse yesin eşek beynidir!

1530. Akli arttıran bir ilâç olan belâdür yese afyon kesilir... Kalp illeti ve akılsızlığı artar! İnsanların bir bölüğüyse savaştadır yarı hayvan, doğru yolu bulma bakımından yarı insandır! Gece gündüz savaşta, çekiştedir bunlar... Sonu yani insanlığı, önüyle yani hayvanlığıyla savaşır durur.

Hız. Musâ ile bir çoban arasında geçen hadîsede, çoban:

1720. Musa, yolda bir çoban gördü. Çoban, şöyle söylenip duruyordu: “Ey kerem sahibi Tanrı! Neredesin ki sana kul, kurban olayım. Çarığımı dikeyim, saçını tarayayım. Elbiseni yıkayayım, bitlerini kırayım.. Ulu Tanrı, sana süt ikram edeyim. Elceğizini öpeyim ayacığını ovayım. Uyuma vaktin gelince yerceğizini silip süpüreyim. Bütün keçilerim sana kurban olsun. Bütün nağmelerim, heyheylerim senin yâdınladır Tanrım!”

Deyince Hız. Musâ:

Musa dedi ki: “Vah vah, sen sersemlemişsin. Daha Müslüman olmadan kâfir oldun, bu ne saçma söz, bu ne küfür, bu ne olmayacak şey? Ağzına pamuk tıka. Küfrünün pis kokusu dünyayı tuttu. Küfrün, din kumaşını yıprattı.

1730. Çarık dolak, ancak sana yaraşır. Bir güneşe bu çeşit şeylerin ne lüzumu var?

1750. Musa'ya Tanrı'dan şöyle vahiy geldi: “Kulumuzu bizden ayırdın. Sen ulaştırmaya mı geldin, yoksa ayırmaya mı? Kadir oldukça ayrılığa ayak basma. Bence en hoşlanılmayan şey ayrılıktır. Ben, herkese bir huy, herkese bir çeşit ıstılah verdim. Ona metih olan söz, sana zemdir; ona göre baldır, sana göre zehir!

1755. Bizse temizden de münezzehiz, pisten de. Ağırılıktan da arıyız, çeviklik ve titizlikten de! Kullara ibâdet edin diye emrettimse bir kâr, bir fayda elde edeyim diye değil, kullara ihsanlarda bulunayım diye. Hintlilere, Hintlilerin sözleri metihtir. Sintlilere, Sintlilerin. Onların beni tesbih etmeleriyle münezzeh, mukaddes olmam. Bu tesbih incilerini saymakla kendileri temizlenirler. Biz; dile, söze bakmayız; gönle hale bakarız.

1760. Kalp huşu sahibiyse kalbe bakarız, isterse sözünde kulluk ve aşâğılık olmasın! Çünkü gönül cevherdir söz söylemekse araz. Bu yüzden araz, âriyettir, maksat cevherdir.

Cenab-ı Allah yalnızca kalplere bakar: “...İyi bilin ki, onlar elbiselerine büründükleri zaman dahi, Allah onların gizlediklerini de açığa çıkardıklarını da bilir. Çünkü O, kalplerin özünü bilendir.”⁴²³ Hz. Mevlânâ Allah’a olan bağılılık samimiyet ve ihlâs üzere olduğu için Allah kalplere bakar. Bu samimiyet gereği sözlerin değil kalbin önemi büyüktür. Bize göre şathiye gelen ifadeler Allah katında Allah’a hoş ve güzel ifadeler gelebilir. Burada Cenab-ı Allah âyetlerde olduğu gibi kalplerdeki samimiyete baktığını dile getirmektedir.

C.II- “Yalan kalplerde şüphe uyandırır, doğru kalplere emniyet ve neşe verir” demiştir.

2735. Gönül, yalan sözden istirahat bulmaz. Suyu yağ karışık olursa çırağ aydınlık vermez. Doğru söz kalbe istirahat verir. Doğru sözler, gönül tuzağının taneleridir. Gönül hasta olur, ağzı kokarsa ancak o vakit doğruyla yalanın tadını almaz. Fakat gönül ağrıdan illetten salim olursa, yalanla doğrunun lezzetini adamakıllı bilir, anlar.

Hz. Mevlânâ bu beyitlerinde insanların kalpleriyle hareket ettiğini her hangi bir sıkıntı anında yine kalplerine danıştığını ve mühim olan kalbin mutmain olması gerektiğini ifade etmektedir. Yalan söz söylemenin kalbi kirleteceğine vurgu yapan Hz. Mevlânâ doğru söz kalbe istirahat verir demektedir.

Hz. Mevlânâ başka bir beyitte boş konuşmanın ve mânâsız muhabbetin kalbe huzur vermeyeceğini ve kalbi karartacağını anlatmaktadır. Bunun için insanın dostluk kurduğu kişilerle mühim olduğunu ifade etmektedir.

C.I- O ne mübarek gülmedir ki can kutusundaki inci gibi, ağızdan gönlü gösterir.

720. Mübarek olmayan gülme, lânetin gülmesidir: Ağızını açınca kalbinin karalığını gösterir. Gülen nar bahçeyi güldürür. Erler sohbeti de seni erlerden eder. Katı taş ve mermer bile olsa, gönül sahibine erişirsen cevher olursun. Temizlerin muhabbetini tâ... Canının içine dik. Gönlü hoş olanların muhabbetinden başka muhabbete gönül verme. Ümitsizlik diyarına gitme, ümitler var. Karanlığa varma güneşler var.

725. Gönül, seni, gönül ehlinin diyarına; ten, seni su ve çamur hapsine çeker. Ağâh ol, bir gönüldeşten gönül gıdasını al, onunla gönlünü gıdalandır. Yürü, ikbali bir ikbal sahibinden öğren!

---

⁴²³ Hûd, 11/5.

Hiz. Mevlânâ yine bu beyitlerinde kalbin önemini vurgulamakta, nefsin kötülüğünden uzak duran kalp hastalıktan kurtulur. Dünya üzerindeki heveslerden kim arınmışsa Allah'a ulaşmış demektir. "Doğu da, Batı da (tüm yeryüzü) Allah'ındır. Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü işte oradadır. Şüphesiz Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir."⁴²⁴ Âyetine işaret eden Hiz. Mevlânâ seni kötülüğe sevk eden vesvese oldukça "Semme vechullahı' Allah'ın yüzünü nasıl görebilirsin demektir. Ve devamında Allah'ı her yerde gören kulun kalbinde yüzlerce kapı açılacağını ifade etmektedir.

C.I- 1395. Gönül gözünü kıldan ve hastalıktan arıt, sonra köşkünü görmeyi gözet. Kimin canı, heveslerden arınmışsa derhal tertemiz Tanrı tapusunu, Tanrı dergâhını görür. Muhammed, bu ateşten, bu dumandan temizlendiğinden nereye yüz çevirse orada Allah cemalini gördü. Seni kötülüğe sevk eden vesveselere yoldaş oldukça "Semme vechullah"ı nasıl bilebilirsin? Kimin kalbinde kapı açılırsa gönül göğünde yüzlerce güneş görür.

1400. Yıldızların içinde ay nasıl görünürse başkaları arasında Tanrı da öyle görünür. Fakat iki parmağını iki gözünün üstüne koy: bir şey görebilir misin? İnsaf et! Sen görmesen de dünya yok değildir. Kusur ancak şom nefsin parmağında. Kendine gel! Gözünden parmağını kaldır da ne istiyorsan gör.

Cenab-ı Allah'ın hikmetlerine sual olmaz, o istediğini istediği yerde var eder. Nitekim Hiz. Mevlânâda Hiz. Peygamber Efendimizin ifadesiyle; Allah'ın hiçbir yere sığmadığını ancak mü'min kulun kalbine sığdığını ifade etmektedir.

C.I- Peygamber "Tanrı; ben, yücelere, aşağılara yere, göğe, hatta arşa sığmam. Bunu, ey aziz, yakînen bil.

2655. Fakat şaşılacak şeydir ki inanan kişinin kalbine sığarım. Beni ararsan inanan gönüllerde ara buyurdu" dedi. Tanrı dedi ki: "Ey haramdan, şüpheli şeylerden sakınan! Kullarımın arasına gir ki bu suretle beni görme cennetine erişesin."

Hiz. Mevlânâ yeryüzünde uyumayı ikiye ayırmaktadır. Bir zahiren uyumak ve dinlenmek, bir de batınî uyumaktır. Bedenler uyku halinde olsalar dahi ruh uyumaz, ancak ruhun uyumaması herkes için geçerli değildir. Burada Hiz. Peygamber Efendimiz (s.a.v)'i örnek veren Hiz. Mevlânâ "Onlar, ayakta dururken, otururken, yanları üzerine yatarken (her vakit) Allah'ı anarlar, göklerin ve yerin yaratılışı hakkında derin derin düşünürler (ve şöyle derler:) Rabbimiz! Sen bunu boşuna yaratmadın. Seni tesbih ederiz. Bizi cehennem azabından koru!"⁴²⁵ âyetine işaret etmektedir. Ve beden uyusa

⁴²⁴ Bakara, 2/115.

⁴²⁵ Al-î İmran, 3/191.

dahi kalp uyumaz, lakin diğler insanların gözleri açık olduğu halde kalpleri uyumakta olduğuna işaret etmektedir. Bu uyku hali yeryüzündeki kötülüklerin farkında olmamak, nefse mağlup olmak, Allah'ın isteklerini yerine getirmemek gibi sıralanabilir. Birde mânevî yolculuktan uzak olmak. Kur'ân-ı Kerîmi okumak ama onun içindeki farklı mânâları görememek olarak da ifade edebiliriz.

C.II- 3545. Bağ, orman baştanbaşa kâlem olsa bu söz, yine eksilmez. O mürekkebin, o kâlemlerin hepsi biterde sonu olmayan bu söz yine kalır. Benim halim uyuyan adamın haline benzer. Gören sapık, beni uyuyor sanıyor. Halbuki bil ki gözüm uyur, gönlüm uyanıktır. Bil ki işsiz güçsüz gibi duruyorum ama işimde var, gücüm de! Peygamber “Gözlerim uyur ama Tanrı lûtfuyla kalbim uyumaz” dedi.

3550. Senin gözün açık, kalbin uyuyor; benim gözüm uyuyor, gönlüme kapı açılmış! Gönlün ayrı beş duygusu var, gönül duygusuna iki cihan da pencere. Sen, kendi zayıflığıyla bana bakma sana gece çağı ama o gece, bana kuşluk vakti.Sana zindan, fakat o zindan bana bahçe gibi. Meşguliyetin ta kendisi bana istirahat hali. Senin ayağın balçıkta, bana balçık gül kesilmiş sana yas, bana düğün, dernek davul zurna!

Başka bir beyitte yine Hz. Peygamber Efendimiz Allah'ın her daim uyumadığını bazı kullarında bedenlerinin uyuduğunu ancak kalplerinin uyumadığını ifade etmektedir. Hz. Mevlânâ Mesnevî'de şöyle anlatıyor:

C.III- 1225. Gönlün uyandı mı güzelce uyu. Gayri gözünden ne yedi kat gök kaybolur ne altı cihet! Peygamber, “Gözüm uyur ama kalbim nasıl uyur, buna imkan mı var?” dedi. Bekçi farzet ki uyumuş fakat padişah uyanık ya. Gönül gözleri açık olduğu halde uyuyanlara can feda! Ey mânevi er, gönül uyanıklığını anlatmaya kalkışsam binlerce Mesnevî'ye sığmaz.

Hz. Mevlânâ başka beyitlerde cüzî aklı köye, küllî aklı ise şehre benzetmektedir. Bu günümüze bakıldığı zamanda böyledir eğitim ve bilim gelişmiş yerlerde yayılmaktayken köy yeri temiz hava ve dinlenme yerleri olarak düşünölmektedir. Tabi tarım ve hayvancılıkla uğraşan çiftçileri tenzih edilerek yapılan bir benzetmedir. Her insanın gönlünde bir huzur ve huzursuzluk bulunduğunu ifade eden Hz. Mevlânâ kalbin içindeki gül bahçelerini bulmak gerektiğini ifade etmektedir. Yani küllî akla çünkü cüzî akıl köy gibidir orada sadece ot biçebilirsin ancak şehirde her an ve her vakit farklı farklı sınavlara tabi olacaksın.

C.III- 515. Dostlar, gönül, eminliktir, huzur yeridir. Orada kaynaklar, gül bahçeleri içinde gül bahçeleri var. Yolcu, kalbe yürü, orada seyret, orada gez dolaş. Ağaçlar var orada, akan sular var orada. Köye gitme. Köy, adamı ahmak bir hâle sokar... Aklı nursuz, fersiz bir hâle getirir. Ey

seçilmiş temiz adam, Peygamber'in sözünü dinle. Köyde yurt tutmak, aklın mezarıdır. Köyde sabah, akşam bir gün kalan kişinin aklı, bir ay yerine gelemmez.

520. Tam bir ay onun ahmaklığı gitmez. Köy otlarından da bundan başka ne biçilebilir ki? Köyde bir ay kalan kişi, nice zaman bilgisiz ve kör kalır. Köy nedir? Hakikate ulaşmamış, elini taklit ve huccete atmış şeyh! Akli kül şehrine karşı bu duygular, gözleri bağlı değirmen eşeklerine benzer.

Hız. Mevlânâ her ne olursa olsun Mesnevî'nin birçok konuyla ilgili açıklama getirmeye kalkılırsa kitaplara sığmayacağını ifade etmektedir. Hız. Mevlânâ insanın gelişimini dadıdan ayrılan çocuğa benzeterek kalplerin gıdasının dünyevi süttten yani başkalarını taklit etmekten kurtulmaya işaret etmektedir. Bu taklit başkalarının dediklerini ve sadece onlardan duyduklarını yerine getirmekle olacaktır. Ancak İslâm dini bizlere okumayı emretmiştir. Kısacası doğru ya da yanlış bilgiyi araştırarak ve okuyarak öğrenmek. Aşağıdaki beyitlerde Hız. Mevlânâ kişinin mânevi ilerleyişini "hiç olmazsa harflerde gizlenmiş bir nur olan hikmetli sözleri duy" olarak açıklamaktadır. Bu hikmetli sözlerden kast Yüce Kur'ân-ı Kerîmdir. Çünkü başkalarından duyduğun sözler kişide tek bir etki yaratırken, kişinin Kur'ân-ı Kerîm'i okuması kişide farklı kapılar açacağına işaret eder. Burada hem Kur'ân'ın yüceliğini hem de insan üzerindeki yaşatabileceği mânevî gücünden bahsetmektedir. Öyle ki bisiklet kullanmak isteyen bir kimse onu sadece izleyerek öğrenemez. İlk defa bindiğinde de hemencecik öğrenemez. Bu belirli bir süreçtir düşe kalka öğrenilir. Kitapların gizemi ve sırrı da bu şekildedir. İlk kez okunmaya başlanan bir kitapta çok akıcı bir şekilde ilerlemeyebilir bunun için kalben istemek ve okumaya devam etmek gerekir.

C.III- Süt emen çocuk dadıdan vazgeçti mi yemek yemeğe başlar, artık onu bırakır gider.

1285. Sen, topraktan biten taneler gibi yerin sütüne bağlanmış, ona bağlanmış, ona alışmışsın. Kalplerin gıdasına alış da bu süttten kesilmeye bak! Ey hicapsız nurları kabul etmeye istidadı olmayan kişi, hiç olmazsa harflerde gizlenmiş bir nur olan hikmet sözlerini duy, onları ye! Böyle böyle o hicapsız nuru da kabul etmeye istidat kazanır, gizli nuru da hicapsız olarak görürsün. Bu suretle yıldız gibi felekte seyrederek, hattâ felekten hariç keyfiyetsiz seferlere düşersin. Yokluktan varlığa geldin ya... Kendine gel, geldin ama nasıl geldin Sarhoşça... Hiç kendinden haberin yok!

Hız. Mevlânâ insanların kalplerinin Allah'ın elinde olduğunu ifade etmektedir. Bu, bir kimsenin bir kimseye yardım etmiş olması o insanı oraya gönderen Yüce Allah sayesinde. Allah o kulun kalbine o merhameti atmamış olsaydı o kişi hikmet ve yardım etme düşüncesinde olamayacaktır. Bu sebeple Hız. Mevlânâ kalpleri Hız. Musâ'nın esasına benzetmektedir asada görünüşte bir sopaya benziyordu ancak Allah'ın

asaya hükmü ile ejderha kesildi nitekim Allah kalplere tesir ettiği her an o kalplerde yardım ve hikmette ejderha kesilecektir.

C.III- İnsan, Musa'nın asâsına benzer, İsa'nın afsunu gibidir. Müminin kalbi, adalet sahibi olan ve yardım dilenen Tanrı elindedir. Tanrı'nın iki parmağı arasındadır.

4260. Asâ, görünüşte bir sopadan ibarettir ama ağzını açtı mı bütün varlık, ona bir lokmadır. İsa'nın afsunundaki harfe, sese bakma. Ondandır, ölüm bile kaçıyor, sen ona bak! Afsundaki o ehemmiyetsiz, o değersiz sözlere bakma, o afsunla ölünün sıçrayıp oturuşunu seyret. O sopayı ehemmiyetsiz görme... Yemyeşil denizi nasıl böldü, onu gör! Uzaktasın da yalnız birer kara çadırıdır görüyorsun... bir adım ilerle de orduyu gör!

Hz. Mevlânâ Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.v)'in bir hadîsinden örnek vererek Allah Teâlâ yapılan her işte kalpten huşu ile yapılması gerektiğini, gösteriş ve riyâ olarak yapılmaması gerektiğini söylemektedir.

C.V- Peygamber, "Tanrı, suretlerinize bakmaz, kalbe bakar. Kalp işlerinizi düzene koyun" demiştir.

870. Tanrı, ben sana, bir gönül sahibinden bakarım. Secdene, altın vermene bakmam bile demektir. Sen, gönlünü gönül sandın da gönül sahiplerini aramayı bıraktın. Gönül öyle bir varlıktır ki bu yedi gök gibi yedi yüz tanesini oraya koysan kaybolur gider.

Başka bir beyitte özür dileminin bile kalp ile yapılması gerektiğini ifade eden Hz. Mevlânâ:

C.V- 2455...Münafıkın özrü kabul edilmez. Çünkü o özür, dudağındadır, kalbinde değil.

Hz. Mevlânâ kalbini sağlam tut ve çalış demektir:

C.V- Kulun "Tanrı, ne diledi yse o oldu" demesi, o işte tembel ol demek için değildir. Bu söz, kalbini sağlam tutup çalışmaya teşviktir. O hizmette daha fazla gayrette bulun, o işe daha fazla alış ve sarıl demektir. Sana, adamım, ne dilerse dile. İşin iş, dilediğin şey, dilediğin gibi olacak deseler.O zaman tembellik etsen de caizdir. Çünkü ne dilerse olup bitecek.

3115. Fakat "Tanrı, neyi dilediyse o oldu." Hüküm, mutlak ve ebedî olarak onundur derlerse, Neden o işe yüzlerce adam gibi sarılmaz, kulcasına o işin etrafında dönüp dolaşmazsın? Vezir, neyi dilerse o olur. Alıp tutmada hüküm onun hükmü derlerse. Derhal yüz adammışsın gibi onun etrafında dönüp dolaşır, başına ihsan ve lûtuflar dökmesi için

elinden geleni yapmaya mı kalkışırsın; yoksa vezirden, vezirin köşkünden kaçıp gider misin? Bu son hareket, onun yardımını, lütfunu aramak değildir ki.

Hz. Mevlânâ; “Tanrı, ne dilediyse o oldu” ifadesinin yanlış anlaşıldığını söylemekte ve kulun kendi kalbini sağlam tutup Cenab-ı Allah’ın kullarının kusur ve hatalarında dahi affedici olacağına işaret etmektedir. Bu tam olarak kalplere birebir hükmetmek o istemezse de onu yaptırmak mânâsında anlaşılmalıdır. Burada kulu Allah’ın sözünü dinlemeye “yani sen Rabbine karşı hayırlı bir kul olursan Cenab-ı Allah her işinde seni refaha erdirir demektir.

Hz. Mevlânâ beyitlerinde kalp ile ilgili on sekiz farklı anlatım yapmıştır. Allah Teâlâ’nın kalbe vasıtasız olarak hükmetmesi Allah ile her daim berber olarak gerçekleşeceğini dile getirmektedir. Nitekim kalpte bir nokta olduğunu ve onu uyandırmak gerektiğini de ifade etmektedir.

Hz. Mevlânâ insanda her şeyin kalpte gizli olduğunu ifade eder. Nitekim tüm duygu ve düşünceler kalpten geçmekte ve hayvanî sıfatların insanın kalbinde zuhur ettiğini söylemektedir. Böylece kimi domuz niyetli olabilir, kimi de tilki niyetli ancak bu huylarını dile getirmezler.

Hz. Mevlânâ Hz. Musâ (a.s) ile çoban arasında geçen olayı anlatırken; çobanın Allah’a olan beşeri övüşlerinin kalpten gelen sevgi ve aşkla olduğunu dile getirmektedir. Nitekim birçok âyette de Allah kalplerinize bakar ifadesi geçmektedir. Cenab-ı Allah’ta Hz. Musâ’ya kızmış çobanın kalbinden geçen samimiyete değer verdiğini söylemiştir. Birçok fikirde insanların aslında kalplerine danıştığını dile getiren Hz. Mevlânâ kalpler mutmain olmazsa insanlar seçim yapmakta zorlanırlar demektir.

Hz. Mevlânâ boş konuşmanın ve boş işlerle uğraşmanın da kalbe zarar verip karartacağını ifade etmektedir.

Allah’ı her yerde gören kulun kalbinde yüzlerce kapı açılacağını ifade eden Hz. Mevlânâ Allah’ın mü’min kulun kalbinde olduğunu onu orada bulabileceğimize işaret etmektedir. Hz. Mevlânâ başka bir yerde kalbin uyanık olmasından bahseder beden uyursa da kalp uyumaz manevî olarak bir yerlerdedir ifadelerini kullanmaktadır. Başka bir yerde de kalbin kendi özünü bulmasını dadıdan kurtulan çocuğa benzetir. Nitekim çocuk dadıyı ve etrafında gördüğü her şeyi taklit eder. Konuşmalarından tutun yürüyüşüne kadar her bir hareketi taklit olacaktır. Çocuk olgunluk çağına ne zaman geliro zaman kalbinde özünü bulur artık taklitten kurtulur demektir.

Ve başka bir beyitte Hz. Musâ’nın asâsını kalbe benzetmektedir. Herkes onu asa zannetti ancak o bir ejderha idi demektir. Böylece gözlerin gördüğü ile kalplerin bildiği arasında çok fark vardır.

Hz. Mevlânâ özür dilemenin dahi kalpten yapılması gerektiğini ifade eder, çünkü münafıkların özrü kabul edilmez demekte ve kalbi üstte tutmaktadır.

III. MUHABBET VE AŞK

Arapçadaki ışk kelimesinden türeyen ve “şiddetli ve aşırı sevgi; bir kimsenin kendisini tamamen sevdiğine vermesi, sevgilisinden başka güzel görmeyecek kadar ona düşkün olması” gibi mânâlara gelen aşk kelimesinin sözlük anlamı, aynı kökten türetilen ve “sarmaşık” mânâsına gelen “aşeka” ile yakından ilgilidir.

İslâmî literatürde aşk, İlahî ve beşerî olmak üzere başlıca iki anlamda kullanılmıştır ve ilâhi aşka genellikle “hakiki aşk” da “meczâzî” veya “uzrî aşk” denilmiştir. Kur’ân ve sahih hadîs kitaplarında aşk kelimesi geçmemekle birlikte “sevgi” çoğunlukla hûb ve muhabbet, bazen de meveddet kelimeleri ve bunlardan türetilen çeşitli kelimeleri ifade edilir.

Hasan-ı Basrî (ö.110/728) Allah’ın “Kulum bana ben de ona âşık olurum” buyurduğunu belirtmiştir. Abdülvahid b.Zeyd ise (ö.177/793) peygamberlerden birinin “Allah bana ben de O’na âşık oldum” dediğini söyler. Başka bir rivâyete göre bu söz Hüseyin el-Nûrî’ye isnat edilmiştir.

Aşk kelimesinin dîni bir terim olarak kullanılmasını caiz gören sûfîlerin dayandıkları bazı âyet ve hadîs yorumları şöyledir: “İmân edenler, Allah’ı şiddetle sever”⁴²⁶ âyetindeki şiddetli sevgiden maksat aşktır. Diğer bir âyette de⁴²⁷ mü’minlerin Allah’ı her şeyden çok sevmeleri gerektiğini belirtmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v) Efendimiz Hz. Ömer’e: “Ben sana herkesten daha sevimli olmadıkça imân etmiş olamazsın” demiştir.

Bir zümreye göre aşk, sevgilisinden ayrı düşenin niteliğidir. Kul da Allah’tan ayrı kaldığına göre, onun Allah sevgisine aşk demek caizdir.⁴²⁸

Hz. Mevlânâ aşk kalplerdeki tertemiz bir yerde barındığını ifade ederken aşık olan kişinin kalbinde yalnızca aşk barınır, onun haricinde hiçbir kötülük o kalpte yer alamayacaktır demektedir.

C.I-20... Bir aşk yüzünden elbisesi yırtılan, hırstan, ayıptan adamakıllı temizlendi.

Hz. Mevlânâ yeryüzünde aşkı tatmak gerektiği ifade ediyor ve:

⁴²⁶ Bakara,2/165.

⁴²⁷ Tevbe, 9/24.

⁴²⁸ Buhârî, İmân, 8-9; Müslim, İmân, 67-70, Ahmet Ögke, “Aşk”, *Tasavvuf El Kitabı*, Editör; Kadir Özköse, Grafiker Yayınları, Ankara, 2012, s.172-173.

C.I- 30. Her şey mâşuktur, âşık bir perdedir. Yaşayan mâşuktur, âşık bir ölüdür. Kimin aşka meyli yoksa o kanatsız bir kuş gibidir, vah ona! Sevgilimin nuru önde, artta olmadıkça ben nasıl önü, sonu idrak edebilirim? Aşk, bu sözün dışarı çıkıp yazılmasını ister; ayna gammaz olmaz da ne olur?Aynan, bilir misin, neden gammaz değil?Yüzünden tozu, pası silinmemiş de ondan!

Hz. Mevlânâ'nın "her şey maşuktur"dan kastı kulun kendi benliğini Allah'ın aşkında yok etmesidir. Aşık olan kişi aşkıdan dolayı ölü gibidir. Aşk yoksa dünyanın da bir mânâsı yoktur her şey nefisten kötülükten ibarettir demektedir.

Hz. Mevlânâ aşkın anlatılamayacak bir hâl olduğunu ifade etmektedir. Aşkı aşık olan anlatabilir bu sebeple "aşkı yine aşk şerh eder" demektedir.

C.I- Âşıklık gönül iniltisinden belli olur, hiçbir hastalık gönül hastalığı gibi değildir.

110. Âşığın hastalığı bütün hastalıklardan ayrıdır. Aşk, Tanrı sırlarının usturlâbıdır. Âşıklık, ister o cihetten olsun, ister bu cihetten... âkıbet bizim için o tarafa kılavuzdur. Aşkı şerh etmek ve anlatmak için ne söylersem söyleyeyim... asıl aşka gelince o sözlerden mahcup olurum.Dilin tefsiri gerçi pek aydınlatıcıdır, fakat dile düşmeyen aşk daha aydındır. Çünkü kâlem, yazmada koşup durmaktadır, ama aşk bahsine gelince; çatlar, âciz kalır.

115. Aşkın şerhinde akıl, çamura saplanmış eşek gibi yattı kaldı. Aşkı, âşıklığı yine aşk şerh etti.

Hz. Mevlânâ dünyevî aşkın gelip geçici olduğunu nakleden bir hikâye anlatmaktadır hikâyede kuyumcuya aşık olan kıza yardım eden doktor kuyumcuya yaptığı ilaç ile onu zehirlemiş yaşlı ve berbat bir hale gelmesine sebep olmuştur. Beden güzelliği giden kuyumcuyu gören kızın ona olan aşkı bitmiştir. Bu sebeple Hz. Mevlânâ dünyevî aşkın gelip geçici bir heves olduğuna işaret etmektedir.

C.I- 205. Ancak zâhirî güzelliğe ait bulunan aşklar aşk değildir. Onlar nihâyet bir âr olur.

C.I- Diri aşk, ruhta ve gözdedir. Her anda goncadan daha taze olur durur. O dirinin aşkını seç ki bakidir ve canına can katan şaraptan sana sakilik eder.

220. O'nun aşkını seç ki bütün peygamberler, onun aşkıyla kuvvet ve kudret buldular, iş güç sahibi oldular. Sen "Bize o padişahın huzuruna varmaya izin yoktur" deme. Kerim olan kişilere, hiçbir iş güç değildir.

Kuyumcu hastalanıp ölür, Hz. Mevlânâ ölen insanın aşkının yeryüzünde bâkî olmadığını ifade eder ve giden tekrar geri gelemez. Bu sebeple bakî olan aşk Allah aşkıdır, Allah aşkına ulaşan ebedi huzura ulaşmıştır çünkü tüm peygamberler o aşkı seçmiştir demektir.

C.I- 1755. Ey ağır canlı! Sen onu hor gördün; çünkü çok ucuz aldın! Ucuz alan ucuz verir. Çocuk bir inciye bir somuna değişir. Ben öyle bir aşka gark olmuşum ki evvel gelenlerin aşkları da benim bu aşkıma batmış, yok olmuştur, sonra gelenlerin aşkları da! Ben, o aşkı kısaca söyledim, tamamıyla anlatmadım. Anlatacak olsam hem dudaklar yanar hem dil!

Hz. Mevlânâ dünyevi aşk ile Allah aşkını kıyas ettiğinde çocuk bir somun ekmeği görünce onun için elindeki inciye verir. Bu sebeple yeryüzündeki yaşadığımız dünyevi aşk ile Allah aşkı arasında böyle bir fark vardır. Kimileri bir somun ekmek için elindeki inciye feda etmektedir.

C.I- 2880. Âşık, aşk diyarında ne söylese söylesin, ağzından aşk kokusu duyulur. Fıkıhtan bahsetse ağzından hep yokluğa ait sözler çıkar; o sözlerden yokluk kokusu gelir. Küfre ait bahis açsa o bahsinde din kokusu vardır. Şüpheye dair söz söylese sözleri, yakîni anlatmış olur. Eğri söylese doğru görünür. O ne güzel eğridir ki doğruyu süsler. Doğruluk denizinden zuhur eden o eğri köpük, feridir. Sâf asıl, o fer'i de sâflıkla bezemiştir.

Kalbinde Allah aşkı olan kulun her sözünde yumuşaklık, naiflik ve zerafet bulunur. Yunus Emre Hz.'lerinin "yaradılanı severim yaradandan ötürü" sözüne ithafen Hz. Mevlânâda bunun bir hâl olduğunu ifade etmektedir. Kötü bir söz dahi söylese orada mânevî bir çıkış vardır kötü bir söz duysa onu Allah'a bağlar, dünyevî bir muhabbet olsa onu döner dolaştırır tekrar Allah'a bağlar demektir. Burada kul aşkıdan her hâli Allah'a çıkartmaktadır.

C.I- 3930. Ecele doğru meylimiz, ecele aşkımız olduğundan "Nefislerinizi elinizle tehlikeye atmayın" nehyi asıl bizedir. Çünkü nehiy, tatlı şeyden olur, acı için nehye zaten hacet yok ki.

"Allah yolunda sarf edin, kendinizi kendi elinizle tehlikeye atmayın, işlerinizi iyi yapın. Şüphesiz Allah iyi iş yapanları sever."⁴²⁹ Âyetine işaret eden Hz. Mevlânâ ahireti ve Allah aşkını arayan kişi O'na ulaşmak için yeryüzünde dünyevî işlere meyletmez demektir. Bu kalbi kirleteceği gibi manevîyatı da tehlikeye atacaktır.

İnsanların ruhlarına da bedenlerine de Allah'ın nuru vurmuştur. Hz. Mevlânâ buna "Güneşin ziyası duvara vurdu, duvar kendinden olmayan bir parlaklık, bir ziya

⁴²⁹ Bakara, 2/195.

elde etti. Ey temiz ve sâf kişi neden bir kerpice gönül veriyorsun? Ebedi olan bir aslı iste.” demektedir. Surete aşık olmak gelip geçicidir çünkü Allah’ın sureti yoktur.

C.II- 701. Aşkî meydandadır da maşuku gizli. Zahiri sevgili de, cihanda o gizli maşukun bir imtihanından ibaret. Bunu bırak, surette olan aşklar mutlaka surete ve güzel kadına değildir. İster bu cihanın aşkı olsun ister o cihanın aşkı. Hakikî maşukta suret yoktur. Hakikaten surete âşıkısan sevgili ölünce onu niye terk ediyorsun?

705. Sureti yine yerinde, bu terk ediş neden? Âşık, iyice ara, maşukun kim? Sevgili, hisle idrak edilseydi her hisle idrak edilene âşık olurdu. Vefa, aşkı artıyorsa, suret nasıl olur da vefayı değiştirir? Güneşin ziyası duvara vurdu, duvar kendinden olmayan bir parlaklık, bir ziya elde etti. Ey temiz ve sâf kişi neden bir kerpice gönül veriyorsun? Ebedi olan bir aslı iste.

Hz. Mevlânâ aşk kavramını farklı bir bakış içerisinde ele almaktadır. Aşkî kul ile Allah Teâla arasında güçlü bir bağ olarak nitelendirir. Çünkü aşk geldiği zaman tüm ezberler bozulur, akıl ve mantık ortadan kaybolur. Ve öyle bir bağlılık vardır ki bu ancak hâkiki ihlâs ile geçekleşebilir. Kul her işini Allah’a aşkından yapar ibâdetlerin de korku, ümit, hesap ve gösteriş kalmamış yok olmuştur. Bu sebeple Hz. Mevlânâ aşk şerîatı bütün dinlerden ayrıdır ve kulun kalbinde yalnız Allah vardır demektedir.

C.II- 1770. Aşk şeriatı, bütün dinlerden ayrıdır. Aşıkların şeriatı da Allah’tır, mezhebi de.

Hz. Mevlânâ Allah’a ulaşmanın tek yolu aşktır dini yaşamak için aşk cezbesi gerekir ifadelerini kullanmaktadır. Hz. Mevlânâ’nın genel geçer düşüncelerinden anlıyoruz ki aşksız yapılan ibâdetlerin yavan olduğunu dinde bir kazanç istiyorsan kalben ve aşkla yapılması gerektiğini ifade ediyor.

C.II- 2600. Bu âlem oyun yeridir, ölüm de gece. Geri döner gidersin, fakat kese bomboş, sen de yorgun argın! Be serkeş herif, din kazancı; aşktır, gönül cezbisidir, Hak nuruna kabiliyettir. Bu aşağılık nefis, senden fâni kazanç ister. Fakat niceye bir aşağılık şeyleri kazanıp duracaksın, bırak artık, yeter.! Aşağılık nefis eğer senden yüce bir kazanç dilese bile bu dilekte hile ve düzen vardır.

Hz. Mevlânâ İblisin kovulmasını da aşktan meydana geldiğini ileri sürmektedir. Öyle ki İblis Allah’a öyle aşıktı ve ona öyle bağlıydı ki ondan başkasına senden başkasına secde etmem dedi. Oysa Allah’a olan aşkı onun gözünü öyle kör etmişti ki kendinden aşağı gördüğü Hz. Adem (a.s.)’a secde etmeyi reddetmişti. Bu haset etmeye sebep olansa İblisin aşkıdır demektedir.

C.II- 2640... Tatalım, Âdem'e secde etmemem hasettendi. Ama o haset de aşktan meydana geldi; inattan, inkârdan değil. Her haset, şüphesiz dostluktan meydana gelir. Sevgiliyle başkaları bir arada oturunca haset baş gösterir. Aksırana “Çok yaşa” demek dostluktan olduğu gibi, kıskançlık da dostluğun şartıdır.

Hz. Mevlânâ insanların birbirlerine aşık olmasının sebeplerinden bir tanesini Allah'ın sıfatlarının o ana zuhur ettiğine işaret etmektedir. Yani Yaradan'ın vasfı yaratılanın vasfından üsttedir kulu yüce görmeyin demektir.

C.III- 550... Yiğidim, o ışık nereye düşerse sen ona âşık oluyorsun. Her vara taallûk eden aşkın, Tanrı vasfından, meydana gelir, o şeyin yıldızından, o şeyin zâhirî güzelliğinden değil.

Hz. Mevlânâ tarîkâta bağlı olanların zaaflarından bahsederken bu tarz kimselerin kendilerini Allah aşığı, yol sevdalısı, garip, fakir gibi göstermelerinin altında büyük bir riyâ yattığını söylemektedir. Bunun örneklerini kimi zaman yürüyüş, kimi zaman kılık kıyafet, kimi zaman konuşma üslubuyla karşılaşılabiriz. Günlük hayatında haram yiyen, ama sohbet meclislerinde her daim hazır bulunan insanların yeryüzünde kan içici olduklarını ifade etmektedir.

C.III- 695. Kendini öyle pek yol erlerinden sanma. Sen yol kesicilerin adamısın, herze yiyip durma! Sersemlikten uç, akla doğru koş. Mecazi akıl, göklere uçabilir mi hiç? Kendini Tanrı âşığı gösteriyorsun ama kapkara Şeytan'la aşk bazlık ediyorsun. Kıyamet günü âşıkla mâşuku birbirine bağlarlar da herkesin önüne çıkarı verirler. Sen kendini nasıl oluyor da ahmak, dalgın gösteriyorsun? Üzümün kanı nerede? Sen bizim kanımızı içmişsin!

Hz. Mevlânâ iki sevgili arasında geçen bir muhabbetten hikâye ederken sevgilisine geçen sene seninle yaşadığım aşkı şimdi yaşayamıyorum demektir. Nitekim bazen eşlerin arasında da bu tarz haller meydana gelir, burada mâşuk sevgilisine demek ki sen Allah'ın sıfatlarına aşık oldun beni gördün ama bendeki hâller belirli bir süre sonra sana aynı geldi ve değişti sana yetemedim demektir. Hz. Mevlânâ kul aslında dünyevi aşkı bir araç olarak kullanır ve basamak olarak Allah aşkına ulaşmalı demektir. Tabi bu dünyevi farklı istekler hâlinde değil Allah'ın aşkını aramaya devam etmekle bulabilirler.

C.III- Sevgili âşıklarından birisini huzuruna çağırdı. Âşık aşk mektubunu çıkarıp sevgilisinin huzurunda okumaya başladı. Mektupta beyitler, övüşler, ihtiyaç ve âciz yoksulluk... Birçok lâflar vardı. Mâşuk dedi ki: “Eğer bu okuma, benim içinse vuslat zamanı ömür zayi etmektir bu! Ben yanımdayım, sen mektup okuyorsun. Bu âşıklık alâmeti değil ki!”

1410. Âşık dedi ki: “Doğru, sen buradasın ama ben, istediğim zevki, istediğim gibi bulamıyorum ki, Geçen yıl senden aldığım zevki, şimdi vuslatına erişmiş olduğum halde alamıyorum. Ben bu kaynaktan arı, duru su içtim, o suyla gözümü de yeniledim, gönlümü de. Şimdi kaynağı görüyorum ama su yok. Yoksa su yolunu birisi mi kesti” dedi. Mâşuk dedi ki: “Şu halde ben, senin sevgilin değilim. Ben Bulgar Türküyüm, sen Katu Türkü istiyorsun.

1415. Sen bana değil, bir hale âşıkısın. Fakat yiğidim, hal elde kalmaz ki. Senin tamamıyla istediğin ben değilim. Âlemde istediğin şeyin bir kısımcağızı da ben de var. Sevgilin değilim, sevgilinin eviyim. Halbuki aşk, peşindir, eldedir; sandıkta değil! Sevgili, tek olan sevgiliye derler. Gelişin de ondandır, sonuncu gidişin de ona! Onu buldun mu başkasını beklemezsin gayri. Ortada görünüp duran da odur, gizli olan da o!

Kulun üzerine gelen ilâhî vâridât ve tecelliyâtın/işaretlerin zamanıdır o vâridât gelince kulun tasarrufu altına alır. Sûfi için genelde, “vaktin oğlu” tabiri kullanılır ve henüz “telvin/halden hale değişim içerisinde” olduğuna işaret edilmek istenir. Ebu'l-vakt (vaktin babası) olanlar “temkîn/belli bir makama kalma, değişmeme” hâlinedirler.⁴³⁰ Hz. Mevlânâ'da aşağıdaki beyitlerinde kulun Allah'tan gelen mânâlara işaretlere ilham ve feyze gelmesinde kul artık Allah nuruna gark olmuştur o artık kimsenin oğlu değildir dünyevî her hâlden kurtulmuştur işte böyle bir hâle sahip ol ve böyle bir aşkı ara demektedir.

C.III- Sâf sofî, “İbn-ul vakit”tir ama vaktin babasıymış gibi vakti adamakıllı avucunun içine almıştır. Bu çeşit sofî, tamamıyla ululuk sahibi Tanrı'nın nuruna gark olmuştur. Kimsenin oğlu değildir o... vakitlerden de kurtulmuştur, hallerden de!

1435. Doğurmayan nura batmıştır. Doğmayan, doğurmayan zatsa ancak Tanrı'dır. Diriysen yürü, böyle bir aşk ara... Yoksa birbirine aykırı vakitlere kulsun.

Hz. Mevlânâ aşık olan kişinin ruh haline ve isteklerine değinmektedir. Ve şöyle nakleder:

C.III- 3020. Aşğın gıdası, ekmeksiz ekmeğe âşık olmaktır. Aşkında doğru olan kişi varlığa bağlanmaz. Âşıkların varlıkla işi yoktur... Âşıklar, kârı sermayesiz elde ederler. Kanatları yoktur, âlemin etrafında uçarlar... Elleri yoktur, topu meydandan kaparlar! Mâna kokusunu duyan o yoksul da eli kesik olduğu halde zembil örerdî ya! Âşıklar, yoklukta çadır kurarlar... Onlar, yokluk gibi bir renktedirler, bir tek ruhları vardır onların!

⁴³⁰ Hülya Küçük, *Tasavvufa Giriş*, Dem Yayınları, İstanbul, 2011, s.87.

C.III- 3030...Canların gıdası aşktır. Bundan dolayı ruhların gıdası, açlıktır.

Hız. Mevlânâ bedenın nasıl istekleri varsa ruhunda istekleri vardır. Beden nasıl yemek yemek isterse, ruhunda bedenden ayrı bir ihtiyaç listesi vardır bunun aslında aşktır demektir. Beden açlık çekerse riyâzat ile mânevi kapılar açılır. Ancak bedenın tok kalması dünyaya sevk edecek ve nefsi kabartacaktır nefsi kabaran insanın kalbinde her hâl olur ancak aşk olmaz. Bu sebeple Hız. Mevlânâ açlık aşka açılan kapını anahtarındır demektir.

Hız. Mevlânâ bazı insanların Allah'a sevgisinin deve gerçekte kemâle ermediği halde bağılıından ötürü şatahat⁴³¹ ifadelerinde bulunduğunu ifade etmektedir. Ancak bu hallerin özür Mevlânâ edepsizlikten olmadığını dile getirir.

C.III- 3675...Kemale ermeyenlerin Tanrı'ya karşı yürüttükleri bu kıyas yok mu... Aşk coşkuluğundan ileri gelen bir şeydir. Ebedî, terbiyeyi terketme değil! Âşığın, nabzı, edepten dışarı atar. Âşık kendini padişahın terazisine kor, sevgilisinin tapısına varır. Dünyada ondan edepsiz, ondan terbiyesiz kimse yoktur. Fakat hakikatte ondan terbiyeli, ondan edepli kimse de yoktur.

3680. Ey aslı, nesli belli kişi bu edeplilikle edepsizliği birbirine uygun bil. Zâhirine bakarsan edepsiz gibi görünür. Çünkü başında aşk dâvası vardır (bu dâva da varlık alâmetidir).

Hız. Mevlânâ “akıllı adam şarabı üzümde görür” derken Allah'ın sureti yoktur bu sebeple kul Allah'ı görmeden sever bu da îmândandır. Bir varlığı gördükten sonra sevmek kolaydır ancak Allah'ı sevmek ona görmeden aşık olmak bu sevgiyi yoklukta bulmaktır. Allah'ın yeryüzünde yarattığı her şey kula bir işaretidir. Allah'ı görmek yerine onun verdiklerini görmek, bilmek ve inanmak yeterlidir. Yeryüzündeki her şeye bakar ancak onları yaratanı bilir, onlara tamah etmez. Bu sebeple kul şaraba meyletmez, üzümü bilir üzümü görür demektir.

C.III- 3750... Gamı gördün mü aşkla kucakla... Şam'a Rübve tepesinden bak! Akıllı adam, şarabı üzümde görür... Âşık varı yokta bulur.

Hız. Mevlânâ aşıkların Allah'a olan muhabbetlerini anlatırken o safta olan kişinin hâlini Ebû Hanîfe'de olsa İmâm-ı Şafîi olsa da şerh edemez demektir. Burada yine Allah ile kul arasına peygamber dahi giremez ifadesinin bir benzerini görmekteyiz. Nitekim aşağıdaki beyitlerin tamamında aşkın hâlini açık bir şekilde ifade etmektedir.

C.III- 3830. Âşık dedi ki: “Ey öğütçü, sus niceye bir öğüt vereceksin, niceye bir? Vazgeç bu öğütten; bağ, pek kuvvetli. Senin öğüdünden daha

⁴³¹Şatah: Arapça, hareket, kıpırdama vs. gibi anlamları olan bir kelime. Konuşmada şatah, konuşurken ölçüyü kaçırmayı ifade eder.

da kuvvetlendi. Senin âlimin aşk nedir, tanımadı ki! Bir yerde aşk fazlalaştı, derdi arttırdı mı orada ne Ebû Hanîfe bir ders verebilir, ne Şâfiî!”Beni ölümle tehdit etme... Kendi kanıma susamış birisiyim ben zaten! Âşıklara her an bir ölüm var... Âşıkların ölümü bir çeşit değil!

3835. Âşık, doğru yolun ruhunu bulmuş, o ruhla iki yüz cana sahip olmuştur da her an iki yüzünü de feda edip durmadadır. Feda ettiği her cana karşılık da on tane ecir alır. Kur’ân’dan “Kim bir iyilik yaparsa on mislini bulur” âyetini okusan a!O güzel yüzlü sevgili, kanımı dökerse neşeyle dönerek, zevkimden ayaklarımı yerlere vurarak canımı saçarım! Ben sınıdım, benim hayatım ölümümde. Bu hayattan kurtuldum mu ebediyete erişeceğim. Ey inanılacak, güvenilecek kişiler, beni öldürün, öldürülmemde hayat içinde hayat var.

... Âşık dedi ki. “Ben, susuzluk hastalığına tutulmuş birisiyim. Biliyorum da... su beni öldürür.

3885. Fakat bu hastalığa tutulan, sudan kaçamaz ki isterse su onu yüzlerce defa öldürsün, harap etsin! Elim, karnım şişse bile suya olan aşkım azalmıyor. Karnımı görüp bu ne diye sordukları zaman keşke bütün deniz, karnıma aksaydı diyorum. Bir tuluma benzeyen karnım, isterse su dalgalarından yırtılsın... Ölsem bile ne mutlu bir ölüm! Ben, nerede bir ırmak görsem ah, o ırmak ben olsam diye haset etmekteyim.

3890. Elim defe benzese; karnım davul gibi şişse yine gül gibi neşeyle onun sevda davulunu döver dururum. O, Ruhul emin, kanımı dökse yer gibi yudum, yudum kan içerim. Ben yer gibi, karnındaki çocuk gibi kanlar içiyorum âşık oldum olalı işim gücüm bu! Geceleri tencere gibi ateş üstünde kaynamakta gündüzleri kum gibi akşamlara kadar kan içmekteyim. Hileye saptım, o bana kızmıştı, yapmak istediğim şeye mâni oldum, hışmından kaçtım diye nadimim.

3895. Söyleyin kızgınlıkla bana ne yapmak istiyorsa yapsın. O kurban bayramıdır, âşık da kurbanlık!

Hz. Mevlânâ, Allah kulları çift çift yarattı ve bunu ezelde belirledi, iki kandilin kapları farklı olsa da birbirlerine bitişik değil ama ışıkları birleşmiştir aynıdır demektedir. Cenab-ı Allah âyet-i kerîmede “Allah size kendi nefislerinizden eşler yarattı, eşlerinizden de sizin için oğullar ve torunlar yarattı ve sizi temiz gıdalarla rızıklandırdı. Onlar hâla bâtila inanıp Allah’ın nimetine nankörlük mü ediyorlar?”⁴³² demektedir.

---

⁴³² Nahl, 16/72.

C.III- 4390. Gönlünde o suçu affetme denizi dalgalanmaya başladı... Zaten gönülden gönüle pencere vardır! Gönülden gönüle pencere olduğu muhakkak. İki gönül iki ten gibi birbirinden ayrı ve uzak kalmaz. İki kandilin yağ konan kapları birbirine bitişik değildir ama ışıkları katılmış birleşmiştir. Hiçbir âşık yoktur ki sevgilisinin vuslatını arasın. Dilesin de sevgilisi onu aramasın, dilemesin! Fakat aşk, âşıkların vücutlarını inceltir, zayıflatır... Sevgililerin vücutlarını ise güzelleştirir, semirtir.

4395. Bu gönülden sevgi ve şimşeği çaktı mı bil ki o gönülde de sevgi vardır. Gönlünde Tanrı sevgisi arttı mı şüphe yok ki Tanrı seni seviyor. Tek elin sesi çıkmaz. Öbür elin olmadıkça, iki elin birbirine vurulmadıkça ne ses çıkar, ne seda! Susuz, ey tatlı su diye ağlar, inler ama su da nerede o susamış, diye ağlar, inler! Bizdeki bu susuzluk suyun bizi çekmesinden ileri gelir... Biz suyunuz, su bizim.

4400. Tanrı hikmeti ezelde bizi birbirimize âşık etti. O ezeli hükme göre kâinatın büyük zerrelere çift çifttir ve her cüz'ü de kendi çiftine âşıktır. Âlemde her cüz'ü de muhakkak kendi çiftini ister. Kehribar nasıl saman çöpünü çekerse her cüz'ü de muhakkak kendi çiftini çeker. Gökyüzü yere merhaba der, demirle mıknatıs nasılsa ben de seninle öyleyim. Gökyüzü aklen erkektir, yer kadın. Onun verdiği bu, besler, yetiştirir.

Hz. Mevlânâ aşağıdaki beyitlerde sevgili ile maşuk arasındaki hâli anlatmaktadır. Burada hem dünyevî kadın erkek aşkını anlatırken maddeye olan aşka da bir atıf vardır. Verilen örnekler iki sevgilinin birbiri arasındaki hâllerine benziyorsa bu güzelce izah edilmiştir. Ancak dünya isteği dünya sevgisi ve mal mülk sevgisi ise kulun istediği mal “maşuk”, kendisinin buna bağlılığı da sevgiliyi temsil etmektedir. Nitekim âyet-i kerîmede Cenab-ı Allah siz; “...Geçici dünya malını istiyorsunuz, oysa Allah ahireti kazanmanızı ister...”⁴³³ Demektedir.

C.III-... Hasılı kim bir şey isterse istediği şey de ona rağbet eder. İnsan, hayvan, nebat, cemat... Her Şey, birbirine âşıktır. Bir adam, bir şeyi sevdi de muradı o oldu, başka bir şey dilemez bir hale geldi mi o muradı olan sevgilide muratsız hale gelen âşıkına âşıktır. Muratsız hale gelen âşıklar, bir murat etrafında döner, dolaşır, yalnız sevgililerini dilerler ama muratları, maksatları olan sevgililer de onları kendilerine çekip dururlar.

4445. Fakat âşıkların meyil ve muhabbetleri, âşıkları zayıf bir hale getirir... Mâşukların meyil ve muhabbeti ise onları güzelleştirir, parlak bir hale sokar! Sevgililerin aşkı onların yanaklarını parlatır; âşıkların aşkı, âşıkların canlarını yandırır!

⁴³³ Enfâl, 8/67.

Hz. Mevlânâ Allah aşıklarının gönüllerinden geçen her murada eriştiklerini dile getirmektedir. Genelde insanlar bir şeyler istediklerinde ve planladıklarında Allah Teâlâ ya onu baştan bozar yada büyük bir ders olması için en son raddeye geldiği zaman bozar demektir. Bu sebeple akıllar işe yaramaz Allah'a aşık olan O'nda muhabbeti olan kulların ise sevgilerinden ve aşklarının samimiyetinden muratlarına her zaman erişebileceğini ifade etmektedir. Burada Allah aşkının önemi, ona bağlılık ve samimiyet en net şekilde ifade edilmiştir.

C.III- Senin muratlarının görüyorsun ya ayakları kırık... Ama öyle adam vardır ki bütün muratları olur. Şu halde onun tarafından gönülleri kırılanlar, onun yolunda onun aşkında doğru olanlardır. Fakat nerede âşıkların gönül kırıklığı, nerede başkalarından gönül kırıklığı,

4470. Akıllıların gönülleri, mecburî kırılır... Dilediklerini yapamazlar, meyus olurlar. Âşıklarda ise yüzlerce ihtiyar var, dilediklerini yüzlerce kere yapabilirler, öyle olduğu halde ona tabi olurlar, gönülleri bu yüzden kırılır; emellerine bu yüzden erişememişlerdir.

Hz. Mevlânâ daha önceki beyitlerinde olduğu gibi bu beyitlerinde de aşkı başka bir yere başka bir makama ayırmaktadır. Dini, mezhebi yetmiş iki firkanın dışında olduğunu ifade ederek Allah'a olan kulluktaki muhabbetin öneminden dem vurmaktadır. Ve Hz. Mevlânâ'ya göre aşkın en büyük makam olduğunu anlamaktayız. Sûfilerin sözlerine baktığımız zaman aşk hususunda varlığını yitirmiş ve Allah'ı bulmuş olduklarını görmekteyiz. Cüneyd-î Bağdâdî: *"Yüceliğin seni bu dünyada görmeme engel olsa da, aşkın seni bana canımdan yakın etti"*⁴³⁴ demektir.

C.III- Aşk, iki âleme de yabancısıdır; aşkta yetmiş iki türlü divanelik var!

4720. Aşk, pek gizlidir ama şaşkınlığı meydanda... Padişahların canları bile ona hasret çekmektedir. Aşk dini, aşk mezhebi, yetmiş iki şeriat da dışarıdır. Padişahların tahtları, aşka karşı alelâde bir tahta parçasından ibarettir. Aşk çalgıcısı, semâ vaktinde şunu çalar: Kulluk bir bağdır, efendilik baş ağrısı! Şu halde aşk nedir? Yokluk deryası! Aklın ayağı, orada kırıktır! Kulluk da malûm sultanlık da... Âşıklık bu iki perdeden gizli!

Hz. Mevlânâ ümmetin gizli bir aşk ümmeti olduğunu ifade ederken her kulun aşık olması gerektiğini ifade etmektedir.

C.IV- Ümmetler içinde gizli olan aşk ümmeti, çevresini kınamalar kaplamış cömertliğe benzer. Ruhların aşığılanması, bedenler

⁴³⁴ Abdulkarîm el-Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, Ter. Muhammed ÇOŞAN, İlk Harf Yayınevi, İstanbul, 2013, s.141.

yüzündendir. Bedenlerin yüceliği, ruhlardandır! Ey aşıklar, arı duru şarap sizindir, size sunulur. Baki olan sizsiniz, beka sizindir!

850. Ey! Yüreklerinde âşk derdi olmayanlar, kalkın âşık olun... İşte Yusuf'un kokusu gelmekte, hemen koklayın, o kokuyu alın!

Hız. Mevlânâ aşık olan kişinin gözü maşukundan başkasını görmez, en değerli hazineler dahi onun gözüne kötü görünmektedir. Bu sebeple:

C.IV- 865. Bağlar, köşkler, ırmaklar, aşk yüzünden gözüne külhan gibi görünüyordu. Aşk, kızıştı da akın etti mi bütün güzeller, göze çirkin görünür. Aşk gayreti, zümrüdü bile insanın gözüne pırasa kadar âdi gösterir... İşte "Lâ"nın mânası budur. Ey sığınacak yer arayan, "Lâ ilâhe illâ Hû" budur... ay bile sana kararmış çömlek gibi görünür!

Hız. Mevlânâ her defasında aşkı kurtuluş olarak göstermektedir, çünkü aşk ile yapılan her ibâdet her bağıllık, kulların Allah'a yakınlığını arttıracaktır.

C.IV- 1405... Aşk, ileri gidenler için bir gemiye benzer... Gemiye binen kişinin bir âfete uğraması nadirdir, çok defa kurtulur.

Hız. Mevlânâ aşıklara örnek olarak melekleri işaret eder, tertemiz olmak içinde melek gibi olmak gerekir. Bu sebeple Melekler Allah'ın aşkıyla diridirler yalnız ona itaat ederler demektedir.

C.IV- 1495...Hadîs de gelmiştir: Ulu Tanrı, halkı üç çeşit yarattı. Bir bölüğü, tamamı ile akıldan, bilgiden ve cömertlikten ibaret... bunlar meleklerdir, secdeden başka bir iş bilmezler! Yaradılışlarında hırs ve hevâ yoktur... mutlak nurdur onlar, Tanrı aşkıyla dirilmişlerdir.

Hız. Mevlânâ insanların yaradılışları gereği herkese aşık olabileceğine işaret etmektedir nitekim Mecnun da bir deriye aşık oldu demektedir. İnsanları şaraba benzetererek kötü şarap iyi şarap olarak ayırır, Hız. İsa Allah'a aşıkta, Allah sarhoşuydu ancak insan genelde yeryüzünde ya doğru olmayan (eşi olmayan) kişilere aşık olur, ya da onu dininden uzaklaştıracak yanlış yollara sevk edecek insanlara aşık olur. Burada hayatlarında karşılaşacağı tecrübeler ne kadar çok olsa da aşk kalbi kör eder ve akıl devre dışı kalır kim ne derse desin doğruyu göremez. Bu sebeple aşıklıkta nefse dikkat çekmekte ve aslında insanları uyarmaktadır. Kula olan aşıklık neftsen, suret ve bedene mi yoksa onda görülen iyi huy ve vasıflara mı buna dikkat etmek gerekmektedir. Nitekim sûfi kul aşkını tattıktan sonra Allah aşkını arayışa geçecektir. Allah'ı hatırlatmayan ve Allah aşkına sevk etmeyen bağıllıklara da dikkat edilmesi gerektiğini ifade etmektedir.

C.IV- 2685. Tanrı uykuya öyle bir hal vermiştir ki düşünceyi iki âlemden de keser! Mecnun'u, bir deri aşkıdan öyle bir hale getirmiştir ki dostu

düşmandan fark etmez olmuştur. Senin anlayışına havale edilecek bunun gibi yüz binlerce şarabı vardır onun! Nefsin, kötülük şarapları var ki o kötü kişiyi bunlarla yoldan çıkarır! Aklın, kutluluk şarapları var ki insan onların neşesiyle zevalsiz bir konak bulur.

2690. Sarhoşlukla gök kubbe çadırını o yandan söker, yola düşer! Kendine gel ey gönül de mağrur olma İsa, Tanrı sarhoşudur, eşek, arpa sarhoşu!

Hz. Mevlânâ dünyayı istemek dünyevî malları biriktirmek ve en iyisini dilemenin şeytan huyu olduğunu ifade etmekte. Burada şeytan dünyaya aşıktır diyerek kulları uyarmaktadır. Nitekim edindiğimiz herhangi bir dünyevî malın keyfiyeti geçtiğinde mutlaka başka bir dünya malına meylederiz, bu aşıklıktan öte nefsin doyumsuzluğudur ancak kulda yer eden tek şey nefsindeki “isteme, arzulama ve dünya malına kavuşma aşkıdır.

C.V- 290...Şeytan dünyaya aşıktır. Kördür, sağırdır. Bir aşkı başka bir aşk giderebilir. Yakînin gizli evinde yer, içerse yavaş yavaş aşk pılı pırtısını oraya çeker götürür.Ey karnına haris olan böylece yücel. Bunun yolu, ancak yiyeceğini değiştirmedir. Ey kalp hastası, ilaca sarıl. Bütün tedbir, mizacı değiştirmeden ibarettir.

Allah’a aşık olan kişinin hâli ve sonunu anlatan Hz. Mevlânâ kulun aşıklığı tamam olunca ne ikilik kalır ne kendi kalır ne bir başkası sadece “İllallah” kalır demektedir.

C.V- Aşıkların neşesi de odur, gamı da hizmetlerine karşılık aldıkları ücret de. Aşık, sevgiliden başkasını seyre dalarsa bu, aşk değildir, aslı yok bir sevdadır. Aşk, o yalımdır ki parladı mı sevgiliden başka ne varsa hepsini yakar. La kılıcı, Tanrı’dan başka ne varsa hepsini keser silip süpürür. Bir bak hele, La’dan sonra ne kalır?

590. İllallah kalır, hepsi gider. Neşelen, sevin ey ikiliği yakıp yandıran şiddetli aşk! Zaten evvelkiler de oydu, sonrakiler de. İkilik ancak şaşı gözün bir görüşüdür, bunu böyle gör.

Aşk kula kendini unutturmaz ve her daim onun kalbinde atan bir damar gibidir. Hz. Mevlânâ’da buna vefa demektedir nitekim seven sevdiğine vefasızlık etmediği gibi aşk da onun kalbinden hiçbir zaman çıkmayacaktır. Vefasızlığı kötü bir huy olarak ifade eden Hz. Mevlânâ bunu çürümüş ağacın köküne benzetmektedir:

C.V- 1165. Aşk vefakar olduğu için vefakar olanı satın alır. Vefasız adama bakmaz bile. İnsan bir ağaca benzer, ahdi de ağacın köküne. Kökün iyileşmesine”, sağlamlaşmasına çalışmak gerek. Bozuk düzen ahit, çürümüş köktür. Kökü çürümüş ağaç meyve vermez. Ağacın dalları,

yaprakları yeşil bile olsa kök çürümüş, kurumuşsa faydası yok. Fakat kökü sağlam da yeşil yaprakları yoksa nihâyet günün birinde yüzlerce yaprak el sallar.

1170. İlmle gururlanma da ahdini bütünlemeye bak. Çünkü bilgi kabağa benzer, ahitse onun içindir.

Aşağıdaki hikâyede sevgili ile aşğın konuşması geçer, aşık sevgilisine günlerce aylarca yaptığı her şeyi anlattı, ancak sevgili ona karşı gelerek sadece en önemli şeyi yapmadın, yok olmadın ölmedin demektir. Bazen yaptığımız hiçbir şey o şeyin aslını ve doğrusunu yaptığımız anlamına gelmez, aşta da benliğimizi yok etmediğimiz sürece ne kadar aşık olursak ne kadar seversek sevelim şeytandan farkımız kalmayabilir ve sonunda İblis gibi aşkın kıskançlığından kapıdan kovulabiliriz. Bu sebeple Hz. Mevlânâ aşık ile sevgilisi arasında geçeni hikâye etmektedir.

C.V- Sevgili dedi ki: Doğru bütün bunları yaptın ama kulağımı iyi aç ve dinle, Aşkın ve sevginin aslının aslı olan bir şey var ki onu yapmadın. Bu yaptıklarının hepsi feridir. Aşık söyle dedi, o asıl nedir? Sevgili dedi ki: Ölmek ve yok olmaktır.

1255. Hepsini yaptın fakat ölmedin hala dirisin. Canınla oynayan aşık sen hemen öl.

Hz. Mevlânâ aşkın ve aşğın yok olmasını kendi benliğini yok etmesini istemekteydi. Bunun sebebi ise kulun Allah'ın aşkında yok olması kendi benliğini yok etmesi ancak maşuk'un yani Allah'ın sıfatlarına bürünmesiydi bu bürünme gerçekleşirse o kula bakan Allah'ı görecek Allah'ı hatırlayacaktı. Ancak kul sadece aşıklık iddiasında bulunursa bu iddiadan ibaret olacaktı. Allah'a aşıklık onun sıfat ve huyu ile huylanmaktan başka bir şey olmayacağını ifade eden Hz. Mevlânâ sana bakan Allah'ı hatırlasın, gerçeği bulamayan senin yanında Allah'ı bulsun demektir.

C.V-2015...Bir sevgili aşğına sordu: Beni mi çok seversin, kendini mi? Aşık dedi ki: Ben kendimden ölmüş, kurtulmuş, seninle dirilmişim. Kendi varlığımdan, kendi sıfatlarımdan yok olmuşum, seninle var olmuşum. İlmimi unuttuğum, senin bilginle bilgi sahibi olmuşum. Kudretimi hatırdan çıkarmışım, senin kudretinle kudretlenmişim. Kendimi seversem seni sevmiş olurum, seni seversem kendimi sevmiş olurum. "Kimde yakın aynası varsa kendini görmüş olsa bile hakikatte Tanrıyı görmüş olur." "Sıfatlarıma bürünüp halka görün, seni gören beni görür, sana kasteden bana kasteder." İşte bu, hep böyle gider.

2020. Bir sevgili aşkını sınamak istedi de bir seher çağı dedi ki: Ey falan oğlu falan, Ey dertlere uğramış aşık, beni mi daha çok seversin kendini mi? doğru söyle. Aşık dedi ki: Ben, sende öyle bir fani olmuşum ki tependen tırnağa kadar seninle doluyum. Varlığımdan bir addan başka bir

şey kalmadı. Ey güzelim, vücudumda senden başka bir varlık yok. Bu sebeple sirke bal denizinde nasıl yok olursa ben de sende öyle yok oldum.

2025. Hani taş halis lâl haline gelir, güneşin sıfatları ile dolar ya, Artık onda taşlık kalmaz. Onun önü de güneşin sıfatıyla dolar, ardı da. Ondan sonra kendini severse o güneşi sevmektir civanım. O, canla başla güneşi sever yine şüphe yok ki kendisini sevmiş olur.

Hız. Mevlânâ devamında aşkı Allah'ın sıfatları arasında nitelendirirken; aşkın korkusu olmaz, korku Allah Teâlâ'nın sıfatı değildir demektir. O halde aşık ibâdetlerini yalnızca Allah'a olan sevgisinden yapar. Böylece yapılan ibâdet ihlâşlı olacaktır.

C.V- 2185. Aşk, Tanrı sıfatıdır. Fakat korku, şehvete kapılmış kulun sıfatıdır. Kuran'da "Onlar Tanrıyı severler" sözünü okudun ya, bu söz "Tanrı da onları sever" sözüne eşittir. Şu halde muhabbeti de Tanrı sıfatı bil, aşkı da. Azizim korku Tanrı sıfatı olamaz. Tanrı sıfatı nerede, bir avuç toprağın sıfatı nerede? Sonradan yaratılanın sıfatı nerede, o pak ve önü sonu olmayan Tanrının sıfatı nerede? Aşkın sıfatını söylemeye koyulursam yüz kıyamet kopar da yine noksan kalır.

Aşık sevgiliyi, sevginin cemâlini ister ondan gelen hiçbir cefada isyan etmez, ondan gelecek her hâli kabul etmiş ve bu konuda rıza göstermiştir. Hız. Mevlânâ aşık olan kulun farklı bir makamda olduğunu ifade etmektedir.

C.V- Kul, kulluktan azat olmayı diler. Âşıkça ebediyen azat olmak istemez.

2730. Kul, daima elbise, vergi diler. Aşkın elbisesiyse daima sevgilinin cemalidir. Aşk, söze sığmaz. Aşk, bir denizdir ki dibi görünmez. Denizin katralarını saymaya imkân yoktur. Yedi deniz de aşk denizinin önünde küçücük bir göl kalır.

Hız. Mevlânâ, Cenâb-ı Allah yeryüzünü Hız. Muhammed (s.a.v)'in aşkından yarattığını ifade etmektedir. Bir hadîsi şerifte: "İbn'Abbâs (r.a)'dan Cenâb-ı Allah, İsa (a.s) : "Yâ İsa! Muhammed'e inan ve ümmetinden ona ulaşanlara da îmân etmelerini emret. Eğer Muhammed olmasaydı Âdem'i yaratmazdım. Muhammed olmasaydı ne cenneti yaratırdım ne de cehennemi. Arş'ın su üzerinde halk eylemişim de sallanmaya başladı. Nihâyet üzerine "Lâ ilâhe illâllah, Muhammedün Râsûlullah" yazdım da böylece sükunete kavuştu." demiştir.⁴³⁵

⁴³⁵ el-hâkim, el-Mustedrak, II/614-615, Ali Yardım, *Mesnevî Hadîsleri*, Damla Yayınevi, İstanbul, 2008, s.224.

C.V- "Sen olmasaydın gökleri yaratmazdım" hadîs-i kutsisinin mânâsı: Böyle bir şeyh, sokak sokak dolaşan bir dilenci oldu. Aşk, pervasızca geldi, ne yapsın? Sakının aşktan!

2735. Aşk, denizi bir çömlek gibi kaynatır. Aşk, dağı kum gibi ezer, eritir. Aşk, gökyüzünü çatlatır, yüzlerce yarık açar. Aşk, sebepsiz yeryüzünü titretir. Pak, aşk, Muhammed'le eşti. Tanrı aşk yüzünde ona "Sen olmasaydın..." Dedi. Hasılı o, aşktan tekti. Onun için Tanrı, onu peygamberler içinden seçti. Sen, pak aşka mensup olmasaydın, sende aşk olmasaydı dedi, hiç gökleri var eder miydim?

Hz. Mevlânâ yine burada aşka Allah'ın sıfatları arasında yer vermektedir. Aşk başlı başına kendine has olduğu ve onu tadan kişilerin aşktan başka hiçbir şeyi gözü görmediği için böyle bir kudret olsa olsa Allah sıfatı olması gerektiğini söylemektedir. Bu sebeple dünyevî aşk yeryüzünde insanı aldatır, güzellik ve beden gelip geçicidir, her şey bir gün yok olacak, toprak altına girecektir. Bu sebeple dünyevî aşka takılı kalınmaması gerektiğini vurgulamaktadır.

C.VI- 970. Tövbe bir kurtcağızdır, aşksa bir ejderhaya benzer. Tövbe, halkın sıfatıdır, aşksa Tanrı sıfatı. Aşk, kimseye niyazı ve ihtiyacı olmayan Tanrı'nın vasıflarındandır. Ondan başkasına âşık olma, geçici bir hevestir. Çünkü mecazi aşk, altınlarla bezenmiş bir güzelliştir. Görünüşü nurdur, fakat içi dumandır. Nur gitti de duman meydana çıktı mı mecazî aşk, derhal soğur, donar. O güzellik aslına gider, beden kokmuş rüsva, kötü bir halde kalır.

Hz. Mevlânâ akıl ve aşkı karşılaştırmış ve arasındaki farkı açıklamıştır. Akıl faydalanacağı şeyi aradığını ifade ederken, aşkınsa hiçbir ücret beklemediğini, karşılık beklemeden yalnızca sebepsiz olarak varlığını Allah yoluna adadığını ifade etmektedir. Aşk hiçbir şekilde korku ve hesap içinde olmaz onun korkusu Allah'a karşı mahçup olmaktır. Bu sebeple yalnızca ihlâs ile ibâdetlerini yerine getirir. Akıl ise dünya malı, sevap, günah tartısında durup düşünceğini ifade ederken aşkın bunların her birinden uzak olduğunu dile getirmektedir. Çünkü âşık her işi yalnız Allah için yapar ne ziyana bakar ne kâra aldırış eder demektedir.

C.VI- Akıl, ümitsizlik yoluna gider mi hiç? Aşk lâzım ki o tarafa koşsun! Hiç bir şeye aldırmayan aşktır, akıl değil. Akıl, faydalanacağı şeyi arar. Aşk yılmaz, canını sakınmaz, utanma nedir bilmez. Değirmen taşının altına gitmiş gibi belâlara uğrar, sabreder. Öyle pek yüzlüdür ki hiç arkasını dönmez. Bir fayda elde etmek ümidini öldürmüştür içinde.

1970. Neyi var, neyi yoksa ortaya kor, oynar, yutulur, bir ücret aramaz. Tanrı'nın aldığı gibi yine hepsini Tanrıya verir, tertemiz olur. Tanrı, ona sebepsiz olarak bu varlığı vermiştir. O cömert er de sebepsiz olarak Tanrı

vergisini Tanrıya bağışlar. Cömertlik, sebepsiz olarak vermektir. Temizlik, her şeyi Tanrıya verip arınmak, her şeriatın dışındadır. Çünkü şerîat, ya Tanrı ihsanına nail olmayı yahut Tanrı kahrından kurtulmayı arar. Varlıktan arınarlarsa Tanrı'nın has kurbanlarıdır. Onlar ne Tanrıyı sınırlar, ne de ziyana, kâra aldırış ederler.

Hz. Mevlânâ son olarak aşk yolunda kendi hayatlarından vazgeçenlerden örnekler verirken; zenginlik ve hükümdarlığı terk eden İbrahim Bin Edhem hazretlerinden, kendini ateşe atan Hz. İbrahim peygamberden ve yine Allah'ın aşkı ve ona bağlılığından boynunu babası Hz. İbrahim'in önüne koyan Hz. İsmâil'den (a.s) bahsederek. Ve onlar bu güce aşkları sayesinde ulaştılar demektedir. Nitekim bu inanç aşksız olsaydı mutlaka bir sorgu sual isteyecek mantık arayacaktı. Ancak aşk arayış bir sorgulayış değildi.

C.VI- 3980. Bu sözleri söyleyip derhal yürüdüler. İşte dostum ne olduysa da o vakit odu. Sabrı seçtiler, doğrulardan oldular. Ondan sonra Çin şehirlerine doğru yürüdüler. Analarını, babalarını bıraktılar, ülkelerini terk ettiler. O gizli sevgilinin yolunu tuttular. İbrahim Edhem gibi aşk, onları tahtlarından etti. Etsiz ayaksız ve yoksul bir hale düştüler. Yahut sanki bir sarhoş, İbrahim Peygamber gibi kendisine ateşe attı.

3985. Yahut da ulu Tanrı'nın sabırlı kulu İsmail kendilerini aşka kurban ettiler, onun hançerine boyun verdiler.

Hz. Mevlânâ aşk ateşinin, aşk makamının çok büyük bir derece olduğunu tekrar ifade ederken onun ateşi cehennem ateşinden öyle yüksektir ki cehennem ateşini söndürür. Nitekim buradan kalbinde aşk olan ve her işini aşk ile yapan kul cehenneme girmeyecek ifadesine de varılabilir.

C.VI- 4605...Aşk mekansızlık âleminde kızgınlık madenidir. Cehennem, onun kıvılcımından bir dumandır. Ey temiz adam bu yüzden cehennem; âşıkın ateşinden zayıflar, söner. Cehennem der ki: Ey ulu er, çabuk geç. Yoksa ateşlerinden ateşim sönecek.

Aşk kelimesi Mesnevî'de birçok farklı beyitte tekrar etmektedir. Bu kadar çok tekrar eden bir kelime olmuş olması Hz. Mevlânâ'nın aşka ne kadar önem verdiğini göstermektedir. Biz Mesnevî'deki aşk bahsini kırk bir farklı anlatım olarak ifade ettik. Mutlaka her okuyucu Mesnevî beyitlerinden farklı mânâlar çıkartacaktır.

Hz. Mevlânâ kalbinde aşk olan kimsenin aşktan gayrı bir şeyi düşünmediğini ve kalbinde aşk haricinde hiçbir kötü duygunun barınamayacağını dile getirir. Aşık olan kişi maşuka yani Allah'a aşık olacağı için yeryüzündeki hiçbir şeyden zevk ve tat almaz. O bir nevi yaşayan ölü gibidir. Nitekim Hz. Mevlânâ; ne aşk şerh edilebilir nede anlatılabilir demektedir. Bunun yanında beşerî aşkın gelip geçici olduğuna hemen hemen bütün beyitlerinde değinmiştir. Ve öldükten sonra beşerî aşk öte tarafa gitmez.

Dünyevî aşkı seçen kişiyi çocuğa benzetir ve elindeki inciyi görmeyen çocuk açlıktan bir somun ekmeği almak için elindeki inciyi verir benzetmesini yapmaktadır.

Hz. Mevlânâ aşık olan kişi fikihtan bahsetse aşk ile bahseder, küfür ve kötü huylardan bahsetse yine orada aşk vardır. Dünyevî bir olayı nakletse yine o sözü Allah'a bağlayacaktır. Nitekim tasavvuf ehli her sözü her konuyu döner dolaştırır yine Allah'a getirir. Çünkü onun kalbinde onu anmak ve ona olan aşkı itiraf etmek elinde değildir.

Hz. Mevlânâ tasavvufi konularda aşkı nefis ile karıştıran insanların var olduğunu ve bunu kullanarak insanların aldatıldığından da bahsetmektedir. Bunun çok büyük bir riyâ olduğunu anlatmaktadır.

*“Aşk şeriatı, bütün dinlerden ayırır. Aşıkların şeriatı da Allah'tır, mezhebi de.”*⁴³⁶ Sözlerinde Hz. Mevlânâ aşkı İslâm'dan ayrı bir din olarak atfetmemiştir. Burada Allah'a aşık olan kul sadece Allah'ı görür ve her şeyi aşk ile yapar demektedir. Nitekim beşerî aşkı güneşin duvara yansması, gerçek aşkı da güneşin kendisi olarak ifade eder. Bu sebeple kerpiçe meyil verme, aşkın kaynağına ulaş demektedir.

Hz. Mevlânâ İblisin kovulmasının sebebini de Allah'a olan aşkıdan olduğunu ifade eder. Tabi burada büyük bir aşk vardır ancak sevgiliye teslimiyet yoktur. İblis aşkının küstahlığından Allah'a karşı gelmiş, Allah'ın emirlerine uymamıştır. Bu sebeple seven kişi sevdiğine muhalefet etmez denilmektedir.

Allah'ın sıfatları kulların üzerinde tecelli etmeye başladığı zaman insanların bu sebepten birbirlerine aşık olduğunu ifade etmektedir. Tabi buradaki aşkı şehvetli bakışlarla eş değer tutmak doğru değildir. Bu yüzden iki sevgili arasında geçen hadîsede sevgilisine; “sen bana geçen sene daha başka bakardın, artık öyle bakmıyorsun” diyen kişiyi; demek ki sende o zamanlar bir hâl zuhur etmiş ve sen o hâle aşık olmuşsun demektedir. Hz. Mevlânâ beşerî olan kişiyi sevgilinin aslı değil, sevgilinin evi olarak nitelendirir. Kulun üzerinde Allah'ın sıfatları tecelli etmeye başlarsa mânevî olarak onu gören kul ondaki güzelliğe de aşık olacaktır. Bu aşıklık hâli de kul üzerinde olduğu için belirli bir zaman sonra bitecektir. Burada her daim kalpteki aşkı tutabilmek için Allah'ın sıfatlarına bürünmek gerektiğini anlamaktayız. Bu ifadeyle Hz. Mevlânâ ve Hz. Şems'in birbirlerine bağlandığı aşka baktığımız zaman aslında birbirlerine değil kendilerine zuhur eden Allah'ın sıfatlarına aşık olduklarını söyleyebiliriz.

Allah'tan gelen vâridâtlar kulun aşkındandır diyen Hz. Mevlânâ böyle bir aşka sımsıkı sarıl, böyle bir aşkı ara demektedir. Aşık olan kişinin hâllerine değinen Hz. Mevlânâ, yemek yemez, su içmez, kendine bir pay çıkarmaz sadece aşkı için yaşar ifadelerini kullanmıştır.

⁴³⁶ Mevlânâ, Mesnevî, c.II, b.1770.

Hz. Mevlânâ bazı kulların aşklarından şatahatlı sözler sarf ettiğini dile getirir. Onların bu terbiyesizce ve edepsizce konuşmaları yanlış görünse de aslında doğrudur demektir. Çünkü ağzından çıkanlar nefret ve inkârdan değil Allah'a olan aşktandır. Hz. Mevlânâ, Allah'ı görmeden sevenleri, onlar üzüme baktığı zaman şarabı üzümde görür demektir. Bu yüzden o şarabı içmez, o aslını arar onun aslıda üzümdür. Burada kul şarabı, Allah ise üzümü simgeler. Nitekim şarabı içen sarhoş olur ve yoldan çıkacak hareketlere sapabilir. Hakîkati bilen şaraba meyletmez, onun üzümde yapıldığını bilir demektir. Aşıkların bu sebeple makamının da yüce olduğunu dile getiren Hz. Mevlânâ; aşğa ne Ebû Hanife ders verebilir ne İmâm Şafîî demektir.

Hz. Mevlânâ her insanın yeryüzünde bir eşi olduğunu dile getirmekte ve bunun ezelde yazdığını anlatmaktadır. Beşerî aşka atıfta bulunurken dünyevî mal mülk sevgisine ve buna da aşırı bağlanmamak gerektiğini dile getirmiştir.

Aşıkların gönüllerinden geçen muradı kabul olur diyen Hz. Mevlânâ padişahların canı bile ona hasret çekmektedir demektir. Ümmetin içinde de gizli bir aşıklar ümmeti olduğunu da dile getirmektedir. Başka bir anlamda Hz. Mevlânâ aşıklara örnek olarak melekleri işaret eder. Melekler yalnız O'na itaat eder ve yalnız onu düşünürler demektir.

İnsanların yaradılışları gereği her insana aşık olabileceğini dile getirir. Yalnız Allah'a aşık olan kullarda ikilik kalkar kalplerinde sadece "illallah" kalır demektir. Hz. Mevlânâ aşkı tasvir ederken ne kadar aşık olursak ne kadar seversek sevelim sevgimiz ve aşkımız şeytanın aşkına benzememeli. Çünkü o itaat hususunda kibirlenmiş ve kendini üstte görmüştür. Nitekim aşık iki sevgilinin muhabbetinden bahsederken; sen benim için her şeyi yaptın ancak kendi benliğini yok etmedin sevgilinin önünde kendi benliğini yok etmen, yok olman gerekir demektir.

Hz. Mevlânâ kulun her işi aşkla yapması gerektiğine önem vermiştir. Doğal olarak kul ibâdetlerini de aşk ile yapar. Ancak bazı insanlar sevap kazanmak için ya da günahattan çekinip korktukları için ibâdet ederler. Hz. Mevlânâ aşıklarda böyle bir korku yoktur onlar zaten aşklarından çokça ibâdet eder demektir. Nitekim korkmak Allah'ın sıfatı da değildir der. Tarikatların fazlalığı insanların fitratlarına göre şekillenmiştir. Günlük ibâdetleri yapmasına karşılık Allah'a olan aşkıdan ibâdet ve zikri bitmeyen kul Allah'ı daha fazla anmak, her dem Allah'a ulaşmak için bir tarîki seçer. Burada bir tarîkate gerek var mı sorusundan çok böyle bir bağlılığa gerek var mı sorusu sorulabilir. Bunun altında bir yere bağlanmak değil tüm ibâdetlerini yerine getiren kişinin daha çok ibâdet etme isteği olduğunu bilmek gerekir. Burada herhangi bir zorlama ya da zorunluluk yoktur. Nitekim tarîkate girmekte her insana göre şart olmayabilir. Burada kişi aşkı arar. Aşkı aramak için türlü türlü yollardan geçer, kitaplar okur ibâdetler yapar. Ancak sürekli bir eksiklik hisseder. Eksiklik hisseden kul kendine bir dost arayacaktır. Aynı Hz. Musâ'nın Hz. Hızır'ı bulması, Hz. Şems'in Hz. Mevlânâ'yı bulması gibi. Tabii günümüzde aşktan çok tarikatların ya da şeyhlerin doğruluğu ve yanlışlığı

tartışılmaktadır. Bu sebeple kimse tasavvufun özünü kavrayamamakta gerçek mânâdan da uzaklaşmaktadır. Bu sebeple Hz. Mevlânâ'nın sözleri ve bakış açısı tüm dünyada ülkelerinde dikkat çekmektedir. Aslında Allah Rasûl'ünün yaşatmak istediği hâlde böyleydi. Herkese kucak açmak ve İslâmı yaymak sevgi ile olacaktı. Tarîkate girmek sohbet dinlemek, şeyhe bağlanmak, hemen bir zikir ve tesbihat almak olarak görülüyor. Aslına bakarsak günümüz tarîkatlarından bazılarının uygulaması da bu yöndedir. Tabi bunun doğruluğunu araştırmak ve doğrunun hangisi olduğunu dikkatlice tartmak araştırmak gerekir.

Hz. Mevlânâ'nın Mesnevî'sine baktığımız zaman her şeyin aşkla yapılması gerektiği nitekim Mevlevîlik ritüellerinde bir ikram karşısında dahi "aşk olsun" yani yaptığın her iş aşka dönüşün ifadesi yer alır. Ancak günümüzde hangi tarîkat daha iyi, daha büyük ya da daha güçlü algısı yaratılmaktadır. Aşk olgusundan çok günah, sevap ilişkisi kurulmaktadır. Böylece tarîkate giren manevî terbiyede uzak kalmaktadır. Oysa sûfîlerin yaşantılarını okuduğumuz zaman böyle olmadığını göreceğiz. Nitekim yeryüzü Allah Rasûl'ünün yüzü suyu hürmetine yaratılmıştır diyen Hz. Mevlânâ aşkı da Allah'ın sıfatı olarak ifade etmektedir. Nitekim sûfîlerin hayatlarını bilmemiz gerekirken Hz. Mevlânâ İbrahim Bin Edhem hazretlerinden bahsetmekte ve aşkı için tacı tahtı bırakmıştır demektedir.

SONUÇ

Mesnevî’de işlediğimiz her konuyla ilgili Hz. Mevlânâ farklı farklı bilgiler aktardığını görmekteyiz. Hz. Mevlânâ ve Mevlevîlik adına ifade edilen birçok ritüel ve meselelerin Hz. Mevlânâ’nın görüşleri ve ışığı doğrultusunda yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini vurgulayabiliriz. Özellikle hikâye ve roman kitaplarında yazılan her ifade sanki Mevlânâ’nın dilinden çıkıyormuş ya da Hz. Mevlânâ böyle düşünüyormuş gibi nakledilmesi Hz. Mevlânâ’nın yanlış anlaşılmasına sebep olabilir. Çünkü Hz. Mevlânâ Mesnevî içinde şer’î hükümlere yer yer değinmiştir ancak fıkıh konusunda ayrıntıya girmemiştir. Mesnevî’nin tamamını okuyarak edineceğimiz bilgilerle, bölüm bölüm okuyarak edineceğimiz bilgiler farklılıklar gösterecektir. Çünkü hacim olarak ve dil olarak ağır bir dili vardır. Kaldı ki günümüzde ve dönem dönem Hz. Mevlânâ’nın bazı hikâyeleri müstehcen bulunmuş, bazı hikâyeleri çokça tartışılmıştır. Yine bu düşüncelere Hz. Mevlânâ’dan cevap verecek olursak; karanlıkta fili tutan Hintli adamlar misali filin bacağına tutan direğe, hortumunu tutan oluğa, kulağını tutan yelpazeye, üstüne çıkıp oturan ise tahta benzetmiştir. Mesnevî bölüm bölüm ele alıp tam mânâsını okumayan kişilerin yaptığı eleştiriler karanlıkta fili tutan Hintliye benzetebiliriz. Çünkü “Herkesin elinde bir mum olsaydı sözlerindeki aykırılık kalmazdı. Duygu gözü ancak avuca, köpüğe benzer, avuç bütün fili birden elleyemez ki! Denizi gören göz başka, köpüğü gören göz başka. Köpüğü bırak da denizin gözüyle bak sen. Köpükler, gece gündüz denizden meydana gelir, onları deniz harekete getirir.”⁴³⁷ Demektedir.

Birçok güncel hikâye kitabında yer alan Mesnevî’deki kıssalar ancak bir mânâsını anlatabilmektedir. Bu sebeple Mesnevî’yi herkes kendi anladığı şekilde şerh edebilmektedir. Bunlar arasında İslâm’a uygun düşmeyecek Hz. Mevlânâ’nın ifade etmediği çıkarımlarda bulunanlarda olabilir. Nitekim Hz. Mevlânâ buna istinaden “ben yaşadıkça Kur’ân’ın bendesiyim. Ben Hz. Muhammed Mustafa’nın (s.a.v) yolunun tozuyum. Biri benden bundun başkasını naklederse ondan da şikâyetçiyim, o sözden de şikâyetçiyim” demektedir.

Hz. Mevlânâ namaz, zekât, oruç gibi ibâdetlerin uygulanmasına bir fıkıh kitabı yazmamış ama bölüm bölüm değinmiştir. Hz. Mevlânâ ibâdetlerde huşûya önem vermiştir.

Hz. Mevlânâ’nın tasavvufu aşk diliyle anlatması her işin başında aşkı ifade etmesini bazı zümrelerce yanlış anlaşıldığını söyleyebiliriz. Bölümlerin geneline baktığımızda Hz. Mevlânâ kulun hem öz eleştiri yapması hem de dinine sıkıca sarılması gerektiğini vurgulamaktadır. Bir kavramı ya da bir ibâdeti farklı farklı yönlerden inceleyen Hz. Mevlânâ Allah’a olan sevginin ve aşkın samimiyetinden bahsederken bu şekilde davranan kulun Allah yolunda kesin, net çizgileri olması gerektiğini belirtir.

⁴³⁷ Mevlânâ, Mesnevî, çev.; İzbudak, c.III, b.1265-1275.

Hz. Mevlânâ kaza ve kader hususunda peygamberlerin yaşadıkları zorlukları ele alarak günümüzde aslında her insanın yeryüzünde bir yaradılış gayesi olduğuna dikkat çekmektedir.

Hz. Mevlânâ'nın tevhid ile ilgili düşünceleri vahdeti vücud doğrultusunda canlı bir misalle anlatmaktadır. "O'nun yanında iki ben sığmaz. Sen; "Ben" diyorsun; O da: "Ben" diyor. Ya sen öl ya O ölsün ki bu ikilik kalmasın. Fakat O'nun ölmesi imkansızdır, bu ne hariçte ne de zihinde mümkün olur.⁴³⁸ Çünkü O, ölmeyen diridir.

Hz. Mevlânâ kendini ululamadan sadece Allah'ın varlığını var sayan kişinin her cüzî hareketi Hak katında küllî harekete dönüşecek ve bu kulun kendisini hor görmesiyle gerçekleşecektir demektir. Kendi benliğini eritip yok etmen senin içinde Allah'ın sıfatlarını ortaya çıkaracaktır. Zira kalp içinde iki benlik olmamalıdır. Çünkü hem Allah hem sen olursan ikilik baş gösterecektir. Hz. Mevlânâ muhabbet, aşk ve sevgi kapısında yok olun kendi benliğinizi hiçe sayın ki Allah'ın varlığı karşısında hiçbir şey varlığa sahip olmadığınızı anlayın demektir. Bu varoluş Allah'a olan aşktan dolayı kendini zaten hiçe sayacaktır.⁴³⁹

Hz. Mevlânâ Mesnevî içinde birçok tasavvufî kavramlara değinmiştir. Bu kavramları açıklama şeklinde değil beyitler içerisinde mecazi anlatımlar olarak ifade etmektedir. Mesnevî içindeki bazı kavramları.

Üçüncü Bölümde ahlâki erdemler olarak ifade ettiğimiz:1. Tevbe, 2. Takvâ, 3. Sabır, 4.Rızık, 5. Şükür, 6. İhlâs, 7. Tevekkül, 8. Teslimiyet konularını sırasıyla ele almıştık. Eğer Mesnevîyi bir eğitim metodu olarak düşünürsek Hz. Mevlânâ en çok değinmek istediği konu ve kavram başlıkları şu şekilde olmalıdır:

Başlangıçta imân konusu İslâm'ın en değerli temel taşıdır. İmân her zaman tartışma konusu olmuştur. Diğer bir husus insanların yeryüzünde sorguladıkları kaza ve kader konusudur. İmânı başlangıçta öğrenen kul kaza ve kader konusu ile Allah'ın takdirine imân etmeyi benimseyecektir. Kaza ve kader hususunda Allah'ın takdirine imân eden kul üçüncü olarak Allah'ın birliğine yani tevhid konusunda bilgilenmeye ihtiyaç duyacaktır. Üç temel taşı yerine koyduktan sonra kulun ibâdet ve ibâdet hâlleri ortaya çıkacaktır. Buradaki önem sırasına işaret edecek olursak namaz, oruç ve zekât konuları gelecektir. Zekât kavramındaki kulun her şeyin Allah'tan geldiğini ve tüm malını Allah yolunda harcaması gerektiğini vurguladıktan sonra rızık meselesine değinerek Allah'ın yarattığı kullarına verilen rızıkta Allah'ın elinde olduğunu bilmesi gerektiğine işaret etmiş olacaktır. Her ne olursa olsun verilen rızka şükretmek gerektiğini düşündüğümüz için rızıktan sonra gelecek konu şükür konusu metot açısından düşündüğümüz zaman yerini alacaktır. Şükretmekte bir duâ şekli olduğu için bu konudan sonra duâ konusuna değinebiliriz. Ve Hz. Mevlânâ duânın şekline ve

⁴³⁸ Safî Arpağuş, *Mevlânâ ve İslâm*, Vefa Yayınları, İstanbul, 2008, s.296.

⁴³⁹ Berk Yayman, "Uluslar Arası Hacı Bayram-ı Veli Sempozyum Bildiriler Kitabı", Editör: Ahmet Cahid Haksever, 25-26 Mayıs, 2016, c.II, s.s.369-370.

mâneviyatına önem verdiği için bundan sonra gelecek konu ise ihlâs ve samîmiyettir. İhlâs konusundan sonra akıl ve kalp ilişkisi ele alınabilir. Çünkü sorgulama ve doğruların insan ruhunda etkisi akıl ve kalp hususunda ele alınmaktadır.

Hız. Mevlânâ'ya göre akıl dünya üzerinde dünyevî işlerimizi halletmemiz için bir araçtır. Kalp ise Allah'a ulaşmakta bir anahtardır bu sebeple akıl ve kalp konusundan sonra muhabbet ve aşk konusu gelir. Çünkü kalbin mahiyetini anlayan kul Allah ile muhabbet edecektir. Allah'a muhabbetin bir yolu da zikirdir. Muhabbet konusundan sonra zikir konusunun ele alınması bu sebeple tercih edilebilir. Zikir ile her daim Allah'ı anan, Allah ile olan kul her işini Allah'a havale etmesi gerektiğini bilir. Bu sebeple zikirden sonra tevekkül konusuna değinilebilir. İşlerinde tevekkül eden kul zor ve müşkül durumlarında Allah'a teslim olması gerektiği için bu tevekkülden sonra teslimiyet konusu işlenebilir. Teslimiyetin en büyük anahtarı da sabırdır. Sabırlı olan kişi nefsin tüm isteklerine ve tüm kötülüklerine sabreder bu sabır onu takvâ'ya ulaştıracaktır. Böylece teslimiyet sonrası sabır takvâyı elde ettirecektir.

Tevbe tasavvufta ilk konular arasında olmasına rağmen biz tevbe'yi en son bölümde düşünmüştük. Çünkü Hız. Mevlânâ Mesnevî'de her kavramı mecazî üç farklı derecede nitelendirmiştir. Onun ifadelerine baktığımız zaman tevbeden de tevbe ediniz düşüncesini görmekteyiz. Allah'a aşık olan kul her daim Allah ile beraber olacağı için gûnahtan sakınmak isteyecektir. Gûnahtan sakınan kişi tevbe etmemek için tevbeden de tevbe edecektir. Bu sebeple tevbe konusu en son konu olarak ele alınabilir. Ancak tasavvufî açıdan ele alındığı zaman tevbe konusu tez çalışmamızdaki sıralamada olduğu gibi en başta yer almaktadır.

Mesnevî okumadan önce Kur'ân-ı Kerimi sürekli okuyarak tekrar etmenin yanı sıra Hız. Peygamber Efendimiz (s.a)'in hayatı, peygamberler tarihi, sahabe hayatı, hadisler ve tasavvuf literatüründeki kaynak kitapları okumak Mesnevî okumalarında fayda sağlayacaktır.

Mesnevî içinde ele aldığımız beyitleri incelersek Hız. Mevlânâ'nın Hız. Peygamber Efendimiz (s.a.v)'in çizgisinden ayrılmıştır denilecek hiçbir ifadeye rastlamamaktayız. Nitekim her sözünün aslında Kur'ân-ı Kerîm'in bir açıklaması olduğunu ifade etmeye çalıştık. Mesnevî okuması birden fazla şekilde yapılabilir. Bizim ele aldığımız konular Mesnevî'yi okumadan önce Hız. Mevlânâ'nın öğretilerini tanımak açısından bir giriş niteliğindedir.

Yüce Kur'ân-ı Kerîm' ve hadîsler tefsir edilmeseydi herkes Kur'ân-ı kendi zannı ile anlayacaktı.

Hız. Mevlânâ beyitlerinde genelde işin özüne inmiş mecazî ifadelerle farklı anlatımlarda bulunmuştur.

Sanki Hız. Mevlânâ anlatıyormuş gibi dilinden kısa bir özet geçecek olursak: İnsanları akıllı olmaya çağırır ve akılla rızıkınızı elde ederek çalışın der. Kalbinizle

Allah'ı arayın ve ona ulaşın, huşû içinde namazı dosdoğru kılın der. Elinizden çıkan para ile fakirleşmezsiniz bu sebeple her daim cömert olun. Kendinden hayvanî duyguları yok ettiğin zaman Allah'ın sıfatları sende zuhur edecektir. Melekler gibi terü taze olmayı dileyin. Kendi benliğinizi Allah'ın huzurunda yok edin, rızkı veren Allah'tır. Ondan gelen her şeye razı olun. Çünkü siz Allah'tan razı olursanız Allah'ta sizden razı olacaktır. Şükürde ve duada ihlâslı olun. İhlâs İslâm'ın en güçlü anahtarıdır. Her şeyin başında sabır vardır, sabır da îmândandır. Takvâyâ sarılan kul günahlardan kaçınır ve tevbe etmekten de tevbe eder. Tevekkül için sonsuz bir teslimiyet gerekmektedir. Her daim Allah'ı Allah için sevin, yaptığınız ne varsa O'nun aşkı için yapın. Mutlak kurtuluş Allah'a varış ile son bulacaktır.

KAYNAKÇA

- Altıntaş, Ramazan, Kelam El Kitabı, Grafiker Yayınları, Ankara, 2012.
- Arabî, Muhyiddin İbn, Fütûhat-ı Mekkiyye, çev.: Ekrem Demirli, c.1-16, Ofis Matbaa, İstanbul, 2016.
- Arpaguş, Sâfi, Mevlânâ ve İslâm, Vefa Yayınları, İstanbul, 2008.
- Bûharî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail, “82- Kitâbu’l-Kader(Kader,1. Bâb,3.), çev; Mehmet Sofuoğlu, Ötüken Neşriyat, ts.
- Buhârî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail, Kitabu’l Buyu, 24. (Kişinin Kazanması ve Eliyle Çalışması Babı).
- Cebecioğlu, Ethem, Tasavvuf Terimler ve Deyimler Sözlüğü, OttoYayınları, Ankara, 2014.
- Çelebi, İlyas, Kelam El Kitabı, Editör: Şaban Ali Düzgün, Grafiker Yayınları, Ankara, 2012.
- Çerhî, Yakub-ı, Ney-Nâme, çev: Ahmet Cahid Haksever, Erkam Yayınları, İstanbul, 2009.
- Demirci, Kürşat, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA), c.16, İstanbul, 1997.
- Emoto, Masaru, The Message from Water, Kaynak: <http://www.estanbul.com/suyun-hafizasi-var-39770.html#.WOFW-WcIHIU>, 02.04.2017, Saat:23:08. İngilizce Kaynak: <http://www.masaru-emoto.net> ve <http://www.hado.net/index2.html> sayfalarını ziyaret edebilirsiniz.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, Gençliğe Öğütler, Ter; Eyyühe'l-Veled Tercümesi Ter; Hüseyin Okur, Semerkand Yayınları, ts.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *Mükâşefetü'l-Kulüb*, çev. Ali Kaya, Semerkand, İstanbul, 2011.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed, el-Munkizu mine'd-dalâl, İstanbul, ts.
- Gül, Halim, Mesnevî’de Kur’ânî Referanslar Ve Kur’ân Âyetlerine Getirilen İşârî Yorumlar, Ankara, 2003.
- Haksever, Ahmet Cahid, Tasavvufa Dair Güncel Meseleler, Kalem Derneği, Ankara 2015.
- Herevî, Hâce Abdullah el-Ensârî, Menâzilü’s-Sârîn, çev.; Abdurrezzak Tek, Emin Yayınları, İstanbul, 2008.

İbn Kesir, Ebu'l-Fida İsmail, Hadîslerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları, ts.

Canan, İbrahim, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları, ts.

Karadaş, Çağfer, Kelam El Kitabı, Editör: Şaban Ali Düzgün, Grafiker Yayınları, Ankara, 2012.

Konur, Himmet, Tasavvuf El Kitabı, Editör; Kadir Özköse, Grafiker Yayınları, Ankara, 2012.

Konur, Himmet, Tasavvuf El Kitabı, Editör; Kadir ÖZKÖSE, Grafiker Yayınları, Ankara, 2012.

Kuşeyrî, Abdulkerîm, Kuşeyrî Risalesi, Ter. Muhammed Çoşan, İlk Harf Yayınevi, İstanbul, 2013.

Küçük, Hülya, Tasavvufa Giriş, Dem Yayınları, İstanbul, 2011.

Küçükaşçı, Mustafa Sabri, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA), c. 35, Ankara, 2008.

Mehmet Erkal, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA), c.44, İstanbul, 2013.

Mekkî, Ebû Tâlib Kûtu'l-Kulûb, çev.; Yakup Çiçek - Dilaver Selvi, Semerkand Yayıncılık, İstanbul, 2014.

Mevlânâ, Muhammed Celâleddin-î Rumî, Mesnevî çev. Veled İzbudak, c.I-II-III-IV-V-VI, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1990.

Muhâsibî, Ebû Abdullah Haris b. Esed, er-Riâye li Hukûkillah, haz.: Abdulkakim Yüce, İstanbul, 2013.

Muslu, Ramazan, Tasavvuf El Kitabı, Seyr'u Sülûk Metotları, Editör: Kadir Özköse, Grafiker Yayınları, Ankara, 2012.

Nevevî, Yahya b. Şeref b. Müriyy b. Hasan b. Muhammed b. Cüm'a b. Huzam, Riyâ'üs Sâlihîn, çev.: İbrahim Serdar-Yusuf Şensoy, Sağlam Yayınevi, İstanbul, 2010.

Okudan, Rıfat, Tasavvuf El Kitabı, Editör; Kadir Özköse, Grafiker Yayınları, Ankara, 2012.

Ögke, Ahmet, Tasavvuf El Kitabı, Editör; Kadir Özköse, Grafiker Yayınları, Ankara, 2012.

Öngören, Reşat, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA), c.44, İstanbul, 2013.

Özbek, Durmuş, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA), c.22, İstanbul, 2000.

Özcan, Hanif, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA), c.22, İstanbul, 2000.

Parladı, Selâhaddin, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA), c.9, İstanbul, 1994.

Semerkandî, Ebû'l-Leys, Tenbihül Gâfilîn, Çelik Yayınevi, İstanbul, 2014,

Seyyid Muhammed Murtazâ el Hüseyinî, ez-Zebidî, Tâcu'l-arûs min cevahiri'l-kâmuûs, Daru'l-fikr, Beyrut, 1994.

Sühreverdî, Ebû Hafs Şehâbeddin Ömer, Avârifü'l-Meârif, çev.: Dilaver Selvi, Semerkand Yayınları, İstanbul, 2013.

Şafak, Yakup, Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, 24, 2009/2.

Tûsî , Ebû Nasr Serrâc, el-Lüma', çev.: H. Kâmil Yılmaz, Erkam Yayınları, İstanbul, 2012.

Uludağ, Süleyman, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA), c.2, İstanbul, 1989.

Uyanık, Mevlüt, İslam Bilgi Felsefesindeki Kalbin Anlaması: Gazzâlî Örneği, Araştırma Yayınları, Ankara, 2005.

Uzun, Mustafa, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA), c.41, İstanbul, 2012.

Yardım, Ali, Mesnevî Hadîsleri, Damla Yayınevi, İstanbul 2008.

Yaşaroğlu, M. Kamil, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA), c.32, İstanbul, 2006.

Yavuz, A. Fikri, İmâm Buhari'nin Derlediği, Ahlâk Hadîsleri (Edeb-ül Müfred), Sönmez Neşriyat, ts.

Yavuz, Yusuf Şevki, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA), c.24, İstanbul, 2001.

Yayman, Berk, *Uluslar Arası Hacı Bayram-ı Veli Sempozyum Bildiriler Kitabı*, Editör: Ahmet Cahid Haksever, c.II, 25-26 Mayıs, Ankara, 2016.

Yazır, Elmalılı Hamdi, Hak Dini Kuran, En'âm.

Yılmaz, Hasan Kâmil, Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar, Ensar Yayınları, İstanbul, 2012.

Yiğit, İsmail, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA), c.36, Ankara, 2009.

